ભવાઇ સંગ્રહ

કર્તા

મહીપતરામ રૂપરામ.

રા. સા. મહીપતરામ રૂપરામ.

સી. આઈ. ઈ.

આવૃત્તિ ૪ થી.

વ્હાલ કરી વાંચે થકી, શમે કલેશ કંકાસ;
વિવેક મન વિમળ કરે, પૂરે પ્રભુ ઉર આશ.

નડીઆદ

સત્યસાગર પ્રેસ,

સને ૧૮૯૪—સંવત ૧૯૫૦

(બધા હક્ક પ્રસિદ્ધ કર્તાએ રાખ્યા છે.)

સને ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા આકટ પ્રમાણે આ પુસ્તક
રજીસ્ટર કરાવ્યું છે.

બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

પહેલી આવૃત્તિમાં જે વેશ હતા તેઓમાં કેટલોક સુધારો કર્યોછે, અને ત્રણ વેશ આ આવૃત્તિમાં ઉમેર્યાછે—. ભાવાનો, સધરા જેસંધનો, અને પાંચ ચોરનો. ભાવાનો વેશ ભવૈયા અને માતાઞે જનારા સંઘમાં ભજવેછે તેમાં સુધારો વધારો કર્યો છે. સધરા જેસંગનોવેશ નવો છે. પણ તેમાં જુનાં ગાણાં દાખલ કર્યાં છે. હરકોઈ વેશમાં એટલે નાટકમાં દેશની અવસ્થા–જુની કે હાલની–વડે, સારી કે માઠી રૂઢીઓપરથી અને દેશમાં બનેલા કે કહાણીઓમાં કહેવાતા બનાવોપરથી મનોવિકાર દેખાડી સુનીતિનો બોધ કરવો. એથી રસ અને શીખામણ મળે. સધરા જેસંધ અને પાંચ ચોરના વેશમાં એમ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. ભવૈયાની ટોળીઓ ભવૈ કરતી ફરે છે તેમની કને માણસ થોડાં હોય છે ને તેઓ નવા વેશ શીખતા નથી તેથી આ બે વેશ તેઓ ભજવશે એમ સંભવતું નથી, અને પાંચ ચોરનો તો નહિજ ભજવે કેમકે તેમાં જાણરા વર્ગની પ્રજેતી કરી છે. તોપણ લોક વાંચશે તેથી પણ દેશને ગુણ થશે, ને કાંઈ સુધારો થશે એવી આશા છે. કોઇની આંખ ઉઘડશે, કોઇને શુદ્ધિ આવશે, કોઈ ચેતશે. બંગેજ રાજ્યમાં, ગાયકવાડી રાજ્યમાં, નવાણી રાજ્યમાં, અને રાજા, ઠાકોરાદિના સંસ્થાનોમાં રાજકર્તા, અને તેમના નોકરોમાંના કોઇનું લક્ષ એ બાબતપર લાગી રાજલુટ અને પ્રજાપીડાનો અટકાવ થઈ અધર્મ ઓછો થશે તો આ લખનારની મહેનત તેટલે દરજે સફળ થશે. ભાવાનો વેશ વાંચી લોકમાં ડાહ્યા હશે તેઓ ચેતશે, અને એવા મૂર્ખ ધુતારાનો સંગ નહિ કરે અને તેઓને આશરો નહિ આપે. ભવઇ અને નાટકનો હેતુ લોકસુધારો છે. પણ ભવઇની

અસર થયલી જણાઈ નથી. ઉદાહરણ–વરસો વરસ કજોડાનો વેશ ગામે ગામ અને શેહેર શેહેર ભવૈઆ ભજવેછે, તથાપિ તે જોનારામાં કજોડાં ઓછાં થયાં નથી તેનું કારણ શું હશે? શું એ લોક એવા મૂર્ખ અને નિર્લજ થઈ ગયા છે કે તેમને શિખામણ લાગતી નથી? પુસ્તક વાંચી અને નાટક જોઈ તેમાંથી સાર કાઢવો જોઇએ, અને તેમાં ઉઘાડી પાડેલી માઠી રીતભાતાદિમાં સુધારો કરવો જોઇએ. નાટકો કેવળ કલ્પિત અને છેક અસંભવિત ન હોવાં જોઈએ. ચિત્રોના સુંદર દેખાવ, સુંદર નાટકશાળા, દીવા વગેરેની શોભાથી અજ્ઞાન જોનારા ખુશી થાય, અને અયોગ્ય શૃંગાર રસથી અનીતિમાન વાંચનારા કે સાંભળનારા રાજી થાય. પરંતુ જે નાટક સંસારમાં સુધારો કરવા જોગ નથી, અને ગંદાં છે તેઓને વિદ્વાનો અને સજ્જનો વખાણતા નથી. જુની ભવૈમાં કેવળ કલ્પિત થોડું છે તથાપિ ઘણા ભાગમાં સંસારમાં જેવું જોવામાં આવે છે તેનો ઘાટ દેખાડયો છે. સાધારણ લોકને માટે, સાધારણ માણસોએ, એ વેશ જોડેલા છે. પરંતુ એમાંનું બીભત્સ બાદ કરતાં બાકી રહે છે તે લોકની અવસ્થા અને રૂઢીઓ બતાવનારી સાદી અને ખરી છબીઓ છે. હાલ નવા નાટકો બને છે તેમાં કાવ્ય ચતુરાઇ, પીંગળજ્ઞાન, પંડિતાઇ, અને કલ્પના વધારે છે, પણ તેઓમાં આપણા દેશને લાગુ પડે તેવી વાસ્તવિક છબીઓ ભાગ્યે જોવામાં આવે છે. એ નાટક રચનારની ઇચ્છાનું રૂપ તેઓમાં વધારે દેખાય છે. ઉછરતી પ્રજાના હાથમાં આપવા જોગ નહિ એવાં ગંદાં ને કેવળ કલ્પિત નાટકો કેટલાક પ્રગટ કરે છે તે પણ બંધ પડવું જોઇએ. અનીતિની, અને ઉભરાતા શૃંગાર રસની વાતો હાનીકારક છે માટે તેવી પણ જોડવી ન જોઇએ, અને ખરી બની હોયતો નાગા રૂપમાં પ્રગટ ન કરવી જોઇએ.

ભવાઇ સંગ્રહ.

ગણપતીનો વેશ.

ભવાયા સૌથી પહેલો વેશ હમેશ ગણપતીનો લાવે છે. વાજીત્ર તઇઆર કરી આ દોહરો આરંભમાં ગાએ છે.

" સેવ્યો તો લખ લાભ દે, વિઘાતણો ઉપદેશ;
સભા જે જે કારઓ, ગવરી પુત્ર ગણેશ. "

એના પછી નીચેનાં ગણેશીઆં ગાએ છે.

" પ્રથમ પહેલો સમરીએ, દેવ સુંઢાળા;
લખ લાભનો દાતાર, દેવતા વિઘન હરો. ૧
લાંબી રે સુંઢે આવે મલપતો, દેવ સુંઢાળા;
તારે સોઇએ મોદીકનો હાર, દેવતા વિઘન હરો. ૨
સિંદુરનો શણુગાર સોઇએ, દેવ સુંઢાળા;
તારે સોઇએ કરેણુંનો હાર, દેવતા વિઘન હરો. ૩
સુધ બુધ નારી ઘેર તારે, દેવ સુંઢાળા;
લખ લાભ પુત્ર દાતાર, દેવતા વિઘન હરો. ૪
માતા રે કહીએ તારી પારવતી, દેવ સુંઢાળા;
પિતા શંકર દેવ, દેવતા વિઘન હરો. ૫
રાગઇઓ રતનીઓ વિનવે, દેવ સુંઢાળા;
કરો સેવકની સાહે, દેવતા વિઘન હરો. "

એ ગવાયા બાદ મારૂ રાગમાં નિચલી સાખીઓ ગાએ છે.

" મારૂ તારા દેશમાં, દીઠાં ત્રણ રતન;
એક ઢોલો, દુજી મારૂડી, તીજો કસુંબારંગ.
મારૂડી નાહે ગંગાજળા, ઉભી વેણ સુકાએ; ૧

ચંદન કરે છોડવે, બાળો નાગ જકોરા બાએ. " ૨

" પેહેલે ને પેહેલેરે પોહોર ઢોલા, આંજ મે દીવડો કરે અજવાળ્યો; હો મારૂજી ઢોલા. બીજે ને બીજે પોહોર ઢોલા, આજ મારે કેસર ટીલક બીરાજ્યાં; હો મારૂજી ઢોલા. તીજે ને તીજે પોહોર ઢોલા, મારૂ પુલેરે સેજ બીછાઇ, હો મારૂજી ઢોલા. ચોથે ને ચોથે પોહોર ઢોલાજી, મારો નાવલો કંથ વળાવ્યો (કંઠવળગાવ્યો.) "

આનું નામ મારૂના પોહોર. મારૂ એટલે મારવાડ દેશ. ઢોલો એટલે પુરૂષ. મારૂડી એટલે સ્ત્રી. એ બે તથા કસુંબો રંગ એટલાં મારવાડમાં સારાં થાયછે. મારૂના પોહોર ગવાઈ રહેછે એટલે એક ભવાયો પોતાના મુખ આગળ થાળી ધરી નાચેછે. એ ગણપતી. એ વખત પાસે ઉભેલા નિચે મુજબ ગાએ છે.

" રૂડો ને રળીઆળો મારૂનો દેશ, રૂડોરે નણદીનાવીરા ઢોલન ડમકે પાણીડાને આવે, બાહુડી પ્રમાણે લાવે ચુડો, મારૂનો દેશ રૂડોરે નણદીના વીરા. "

" ઉંચી ઉંચી મેડી રસીઆને, દીવો બળે મહારાજ, દીવલડો બળે મહાજમ રાત. "

એટલે ગણપતી નાચી રેહે. ગુજરાત મૂકીને મારવાડ દેશનાં વખાણ કરવાનાં કારણ હાલના ભવાયાને માલમ નથી.

ગણપતી કોરે ઉભા રેહે કે તુરત તેના પુજારાની મા કાલી આવે છે. એ બોબડી (મુંગી) છે તેથી કુઉ કુઉ કરેછે, બોલાતું નથી. તે હાથ પગના ચાળાથી સમજાવે છે. તે આવે એટલે બીજા આમ ગાએ છે. " કાલી નાચે રંગ ભરી. થોડા થોડા ગુણ ભરી, રંગ ભરી ગુણ ભરી. એસા થઇ તા થઈ " (એટલે ભુંગળ વાગે.)

એક માણસ તેને પુછે છે, " કાલીરે કાલી, કાંહથી આ-

વી ચાલી, તને નાના છોકરાં એસે ઝાલી, તને ભરી જુવે
કે ઠાલી, કાંહાંથી આવી ચાલી, બોલ. " કાલીનો જવાબ.
" સરગ ભવનને દ્વારામતી. " બીજા કહે છે, " આવી
તો ભલે આવી, દેવદાતારના વિઘન હર. " તેવારે તે વાર-
ણા લે છે. પાસે ઉભેલા કહે છે, " આ સાડીપચીસ ભ-
વૈયા છે તેમાંના કોઈ ખાઇને ઓટા કરે તેના વિઘન હર"
તેવારે તે કેડ ઉપર વારણા લે છે. પછી તેને પુછે છે કે તારે
શું જોઇએ. તે પગ હલાવી ઇશારતે ઝાંઝર માગે છે. બી-
જા કહેછે " દેવદાતાર અલાવશે. " કોઈ મશકરીમાં પુછે
છે હેડમાં પગ ઘાલવો છે? જવાબ "ના બુડું કરે તે ઘાલે"
બીજું શુ જોઇએ. કાલી કેઉ કરી હાથ ઊંચા કરેછે. ચેલા
પુછે છે ગધેડે બેસાડે. જવાબ. "ના વરખડો (બળદ) ચો-
ડી પાના પુસ્તક ભરવાને." જવાબ "દેવદાતા અલાવશે."
તે જતી રહેછે તે નાએક બોલેછે.

" વિવાદત્ત વધાગણા, ચેહેલા મંગળ ચાર;
પુજીએ શાળ સલક્ષણા, તૃપતા કાન કુવાર "

" લસ્કર જ્યારે ચઢે છે ત્યારે હસ્તીને ઘોડા આગળ
કરેછે. ત્યારે આપણે અહીં આવ્યો ગણેશ. કોઇ ભાવીઓ
ભગતીઓ ને પુજારો તેડાવીશું ? " બીજા કહે છે, "હા
તેડાવો." એટલે બધા બોલેછે. " સંગ મંગા બોણીઆ,
આડા ઓલીઆ વરશાલીઆની પુજા કરે. એસા તા થઇ
તા થઇ. "

બોણુ, ઓળ, વરશડા, એ ગામતાં નામ છે, વરશાલી-
આની એટલે વરસડા ગામના ગણપતીની, હવે પુજારો આ-
વી બોલેછે, " કોઇએ કલ્હો સરડો, કોઇએ કલ્હો ભરડો,
મારે કાને આવી કુરચ (સુરત) એટલે દોસલો બ્રાહ્મણ
આવ્યો દોડતો. " બીજા કહેછે, " આવ્યો તો ભલે આ-

વ્યો પણ તારાં નામ બતાવ. " પુજારો કેહેછે મારાં નામતો સતર, અઢાર, દશ,વીશ, પંદર, સોળ. પછી કહેછે. " એક આલે ને બીજે વારે તેને ધાલે જમને દુવારે. " બીજું પણ હસવાનું બોલે છે. તેમાં કેટલુંક ભુડું છે. ટીપણું કાઢી રાસો કેહે છે, અવળું બોલે છે, ને સભાને હસાવે છે. પુરૂં થાએ એટલે સર્વ બોલે છે—

ગણપત નાચ્યો રંગ ભર્યો રે, નાચ્યારાના (નાચનારના) વિઘ્ન હરો રે, નાચ્યા રે બ્રહ્મા, નાચ્યા રે નારદ, સોળ કળા નાચ્યો ગોવંદ. મહાદેવ નાચ્યા મોડા મોડ, જોવા મલ્યા છે ૩૩ કરોડ, એસા રે થઇ થઈ તા તા થઇ. " થઈતા કહે એટલે ભુંગળ વાગે. ગણપતીનો વેશ પુરો થયો.

જુઠણનો વેશ.

આ વેશની મતલબ જોનાર મંડળીના દીલ ખુશીમાં આણવાની છે. ચિંતા, દલગીરી, અને કામ કાજના વિચારમાં મન ગુંથાએલાં હોય તેને આનંદમાં લાવી તેથી છુટાં પાડવાં કે એલ જોવાની હોંસ પેદા થાએ. તમાસગીરોમાંના ઘણા હિંદુ હોય છે. તેથી તેમને બીયાં બીજીને ગાંડાઇ કહાડે ત્યાં જોવામાં મઝા પડેછે. એક કલ્પિત જુઠણ અથવા તરકડો કોઇ દીલીના બાદશાહનો સગો હતો. મુજે ગાંડોયા જેવો હતો ને વળી સંજોગી ફકીર થયો, ને અલમસ્ત થઇ ગયો તેથી નજરમાં આવે તેમ ઘેલું ગાંડું બોલી ટોલ કરે છે. એ સ્વાંગની મેલવણીમાં (મેલતી વખત) આમ બોલે છે.

" અની હો હલોલક (સરવે લોક) સાંધએોકા પંથ દો-

જુઠણુનો વેશ.

હુલા રે મીયાં. ઐસા તા થઇ તા થઇ. ”
“ એઠેકું એહી સલામ, ખડેકું ખડી સલામ, અમેરી સ-
“ કારીડંડી ધતુરા લા દેનો રે, ધતુરા લા દેનો રે. ઐ-
લામ. ઐસા તા થઇ ”
સા તા થઇ. ”

હવે જુઠણુ ઘેલું ઘેલું બોલે છે, ને મો, હાથ પગ, કં-
ણર વગેરેના ચાળા તથા બ્રાહ્મણ, વાણિયા, રજપુત વગે-
રેના બઇરાં ગરબા કેમ ખુંદે છે, તેની વગેરે નકલો કરી
સભાને હસાવે છે. પછી જોરને બોલાવે છે. એકનું અસ-
લ નામ લાલ અને બીજાનું ફુલ હતું, પણ હાલ તેમને
બીબી ચટકી અને બીબી મટકી કહે છે. એ નાની ઉમર-
ની છે. ભવાયાના છોકરાને પ્રથમ એ વેશમાં દાખલ કરેછે.
જો લાલબીબીને ફુલબીબીનું નાચવું, ગાવું, બોલવું વગેરે
આવડે તો તે આગળ સારો શિખશે એવી આશા થાયછે,
ને તે અકલવાન ગણાય છે. એ વેશ જેને ના આવડે તેને
બુદ્ધિ વગરનો ગણે છે, ને કેહેછે કે એ પાણી ભરી પેટ
ભરશે ચટકી તે હોશીયાર અને મટકી તે ગાટલાં ભરો.
એ બીબીઓ આવ્યા પેહેલાં ગવયા નિચલા દોહરા ગા-
ડી રાગમાં ગાય છે.

“ ગોડી પુછે સુન ગોડીઆ, કોન ભલેરો દેશ;
સુખીઆં તો દેશ ભલા, નહીંતર પરદેશ. ૧
સુરજ તો આથમ વળ્યો, સામી આવી રાત;
હરણે વદની હરણ ભમે, માનુ દીપક લીનો હાથ. ૨
સાંજ પડંતી દેખકે, ચકવી બેહી રોય;
ચલો ચકવા ઉન દેશડે, જ્યાં રેન વિજોગ ન હોય.” ૩
હવે જોરઓ પડદામાંથી નીકળે છે તે બોલે છે, “ જ્યા-

લગઢસે મેરેણના, ગ્વાલ ગઢસે મેરેણના. " " સમશેર બડા હથીયાર અંગેઅંગ આઇએ.

નણળે ટટુ ચડીએ તેા બેાત ગેાદે બાઇએ.

સણળે ટટુ ચડીએં તેા બેાત ભાગ જઇએ." તાથઇતાથઈ.

વળી જોરૂ કેહે છે." આઇજી મેારી બાઇજી મેં ગઇતી ધેાતીઆં ધેાવા, ત્યાં તરફ બેઠેા તેા જોવા. ઉઠતે તરફડે આંખ મારી તારનેા જીવડેા હામ નથી." તા થઇ તા થઈ.

જુઠણુ કહેછે.—ગંગા જમુના કે મથુરાં કે બાસી, આઠ પેાહેાર ભજન કરેા, સમરેા કાશી. તા થઇ.

બીબી કહેછે.—આ જાવ મીયાં માનજી ઘરબાર તુમેરા; બી ચડી લાવ ગાંઠકી બાસણુ અમેરા. એકઠે મીલકર બાઇંગે, ધી ગુડ તમારા; લેાક પુછેગા એકુણ હય, તેા કે મીજમાન અમેરા.

જુઠણુ.—બીચડા સુલતાન, તુજે પીછે નેન કેાઇ;
ભર તગારા મારીએ તેા પેટમે ઠંડા હેાય.

બાન બાન બાના, તેરે અંગ લાલ જમા; પરદેશી ચંગી, દખણુ કે લેાક રંગી, હુંવા પાતરા બી નાચે, પુલેા કે હાર માગે, પુલન કે હાર હલવે, સા દમરે કે મરવે. તા થઇ તા થઇ.

બીબી.—બંદી તેા હિંદુવાણી હેા ગઇ.

જુઠણુ.—કેસી ?

બીબી.—બમનકા પાણી પીયા એસી.

જુઠણુ.—મેંબી હિંદુ હેા ગયા.

બીબી.—કેસા?

જુઠણુ.—હિંદુકા પાણી પીઆ તેસા,

બીબી.—તબ તું હિંદુકા રાહ ચલાવ.

જુઠણુ—હિંદુવાણી તું ભલી પીછાણી, શીર પાણીકા બે-
ડા; ભરે કુવેમાં તેતર બોલે રામ સીતાકા જોડા.
બીબી.—હે તરકડીઆ, હે તરકડીઆ, કેહેતો ભેજું ગાણે-
ક મોતી, કેહેતો ભેજું મેવા, કાચી કળીઆં સેજમે
બીછાઉં, કરું તમારી સેવા.
જુઠણુ.—સેવા કર કર મેવા ખાઇએ, સુનતી જા એક બા-
ત; પલા પકર કર કયું કહેતા હું, કુન હે તારી જાત.
બીબી.—હે તરકડીઆ, હે તરકડીઆ, જાત પુછીને શું ક-
રીશ, સાંભળ મુખની વાણી; અમેતો અમારૂં જા-
ણીએ તું તરક, હું હિંદુવાણી.
જુઠણુ.—હિંદુવાણી તું સચા બોલી, જુઠે બેન બોલાવે;
પારકા પીયુકું હસકર બોલાવે, બંદેકું ફોસલાવે.
બીબી.—હે તરકડીઆ, હે તરકડીઆ, બસની છે તો જા
વેશીઆ વાડે, અમ કને શું માગે; હું અપવાસણ
બાળ કુંવારી, કળમે આપણ લાગે.
જુઠણુ.—તું અપવાસણ, બંદા તપીઆ, તપ બોદાકુ કહી-
એ; ગાંડે ગપચે છોડદો, ચલો જંગલ જા રહીએ.
બીબી—સામા શેડે સસરો ટુએ, દીએર ટુએ છે માળે;
હિંદવાણીનો જો બપ કરે તો, આવજે પીયુગારે. ”

આ સંવાદને પ્રનીઆ અથવા ચબોલા કેહે છે. બે બો-
લી રહ્યા પછી જુઠણુ અને તેની જોરૂઓ થોડી પુદડીઓ
ફરી, કુદી, નાચીને જતાં રહે છે.

કંસારાનો વેશ.

વડનગર બણી ધનુશ ગામમાં ઠાકર નામે કંસારો રેહેતો
હતો. ત્યાં એકવાર ફકીરોના એક ટોળે આવી મુકામ ક-

યો તેમની કને ૩ ૭૫૦ હતા તે એ કંસારાને ઘેર અનાગત મુક્યા. કંસારો બદઘાનત કરી નાસી ગયો. ફકીરો તેની પુઠે શોધ કરવાને નિકળ્યા, ને આખરે તે જ્યાં સંતાઈ બેઠો હતો ત્યાં આવ્યા. પોતાના રૂપીઆને બદલે તેઓ કંસારીને લઈ જવા લાગ્યા. મુસલમાન રાજ્યમાં બાંધેડી વેચવાનો, ઘરેણે મુકવાનો તથા દેવાને પેટે આપવા લેવાનો ચાલ હતો તે દેખાડવાને તથા મુસલમાન ફકીરોનો જુલમ, તેમનાં ત્યાગ અને રીવાજો દેખાડવાની આ વેશની મતલબ જણાય છે

વગાડનારા આ પ્રમાણે કંસારાને બોલાવે છે.

"હાકરીઓ કંસારો આવેરે, બેડાંને ઘુન્જરાં લાવેરે તા.
થઇ તા થઈ."

કંસારો વાસણનો કોથળો બાંધે લઈ આવે છે; ઠેકાણે મશકરીનું બોલે છે. બીજાઓ પુછે છે કે તું ક્યાંથી આવ્યો ત્યારે તે પોતાની વાત કહે છે. ગામ વાળા તેને રાખે છે. પાછળથી કંસારી (તેની વહુ) આવી મળે છે. તે ગાય છે.

"ના જાણ્યો વાલમ પ્રીત ગઈ, તે પ્રીત તો જાશે મુવાં;
પણ સુતારી ઘેર લાકડાં, વેચી થાએ જુવાં.
મારા વાલમનો લાગ્યો સનેડો. તા થઇ તા થઇ."

કંસારી અને કંસારો થોડું ફરીને બેસે છે એટલે મુડા આવે છે. મુડાની મેળણીમાં આમ ગાએ છે. "તેરે ધનુશગામ કે ગાંદરે (ભાગળે) સામી સરોવર પાળ, તેરી અલા બેલી, તેરી અલા બેલી." પછી દાંડીઆ રમે છે. દાંડીઆ રમીને પોતામાંથી એકને ગામમાં મોકલે છે. કંસારો તેને છેતરવાનું કરે છે, તે તે કંસારાને છેતરે છે. આખરે પકડાઇ જાએ છે, ત્યારે બધા ફકીરો મળી કંસા-

રીતે લઇ જાએ છે, ને કંસારો રોય છે વળી મુડાઓ તેની પાસે ભીખ માગે છે. કંસારો તેમને પુછે છે કે તમને એ ભીખનો હક કોણે કરી આપ્યો છે. તેઓ જવાબ દેછે કે અમદાવાદના બાદશાહ મહમદ બેગડાએ કંસારા ઉપર દુકાન દીઠ એક પૈસાનો હક આપ્યો છે, કંસારો કહે છે તમારી જકડીઓ ગાઓ ત્યારે ભીખ મળે. ફકીરો નીચલી જકડીઓ ગાએ છે.

"અમારાં અલાહી અલારે, ફકીરોકા અલાહી બેલી રે,
ફકીરોકે ગલેમે શેલી, અમારા અલાહી બેલી રે.
પીર પેગંબર સબકુચ ઓલીઆ, સબહી મે પેગંબબર બડા, અમારા અલાહી બેલી રે.
માલન ચંપો મેરીઓ વાંકી બાસ પોહોંચી મુલતાન, દાતા મેરે રે.
ગુજરાતમે એક બડાઇ સુણા, રાજ કરે સુલતાન અમારા અલાહી બેલી રે.
તેણે ઓત્તર દખણ આઇલો (જીત્યો) કીયા ખુબ કામ કીયા. દાતા મેરે રે.
બેગડાહી મહમદ મારીઆ પાનુમે ઝેહેર દીઆ. અમારા અલાહી બેલી રે.
પલંગ પરતો ઝોલી બાંધી, લોહી ભરાની બાત, બેગડા મહમદ મારીઆ, તબ ધુલ ગલી ગુજરાત.
માર જીઓ, દીલદાર જીઓ, જીઓ હજરત જીના, તબી તમારા ભલા કરે બાર મુસલમાના. બામેરા અલાહી બેલી.

પછી તેઓ કહે છે બોલ કંસારા રાજી, આલ્લા રખે તેરી બાજી; લેના બચ્ચા, દેના બચ્ચા જૂઠ બચન મત કહેના. જો બોલેગા જૂઠ તેરી જોરકુ લેજાએગા ભૂત તા થઇ તા થઇ"

મીઆં બીબીનો વેશ.

ગોવાલીઅર શેહેરથી એક મુસલમાન સીપાઇ અને તેની વહુ અમદાવાદ જોવા આવ્યાં. શેહેરમાં પેસતાં કોઇ બાજીગરની રમત જોવા ઉભાં એટલામાં મસ્તાનો હાથી છુટો પડયો હશે તે આવ્યો તેથી નાસા નાસ થઇ, તેમાં મીયાં ને બીબી જુદાં પડી ગયાં. સામળિયો નામે ચાકર હતો તે મીઆં સાથે ગયો. કેટલેક દહાડે તેઓ પાછાં એકઠાં મળ્યાં ને બહુ હરખ પામ્યાં. સામળીઆએ બીબીને ખોટું ખોટું સમજાવી મીયાં જોડે લડાવી. મીયાં રીસાયા. બીબીનો ક્રોધ ઉતરી ગયો ત્યારે પસ્તાવવા લાગી ને ઘણું કરગરી માફ માગી સહલા કરી. મુસલમાન સીપાઇઓની રીતભાત સમજાવવાને આ સ્વાંગ મેલે છે. એમાં ટોળ ટીખલ ને બીભત્સ ઘણું છે. એમાંનું સઘળું બોલવાનું હિંદુસ્તાનીમાં છે; પણ તે ગુજરાતી હિંદુસ્તાની એટલે નહાઇ હિંદુસ્તાની છે.

એ વેશ આવવાની તઇઆરી હોય છે ત્યારે ગવઇયા આસાવરી રાગમાં આ પ્રમાણે ગાય છે.

" આશા પાસા ને વિમળજળ, ઠગ ઠાકોર ને દલાલ;
જોતા નહીં અપના, અસ્ત્રી સરપ ને સોનાર. ૧
આશા સહુકો વલહી, આશા કોઇના ભગ;
આશા પુરે હે હરી, હરણા બાણ ન લગ. ૨ એસા તા થઈ તા. "

બીબી પડદામાં આવીને બેસેછે ને કહેછે—

રાગ આસાવરી.

લાલી દેખું મેરા લાલકી, જળ દેખું તળ લાલ;
લાલ બોલાવન મેં ચલી પીયા, હો ગઇ લાલ ગુલાલ, એસા થઈ તા થઈ.

બીજાં બીબીનો વેશ.

સૈયાં સૈયાં સબકો કહે, સૈયાં ન બુજે કોય
પણ એક દીન એસો આયગો, મેરા સૈયાં કહેશો હોય, હરે
થઈ તા થઇ.

પછી બીબી પડદામાંથી બહાર નીકળીને હાથમાં દીવી
ઝાલે છે ને માથાના ઓઢણાથી પોતાનું મોં ઢાંકીને ગાયછે
તે ગાણું.

આહુ મારે નેડરે એડે હો રાજ, સાળુડાને એડરે નેણે
હો રાજ. (એ બેચારવાર બોલે છે.)
યારદી સાથ તોરી સંગાથ બના બતું ચલનાં તોરી સં-
ગાથ યારદી સાથ બના બાતું ચલનાં થઇ તા થઇ.
ગ્વાલ ઘેડસે નીકસી બના દેખા સારા દેશ બના. ધેં
ધેં થઇ તા થઇ.
એક ન દેખા લાલ મોગલા, જોબન બાલે વેશ; તીદા
તીદા તીદા તા થઇ.
એકસે ગોરી સાવલી, દોનો બનડીઆ; તીદા તીદા તીદા
થઇ તા થઇ.
મેરા બનાં દેવર મેરા, દેવર મેરા લસ્કરી.
ઓર સાવલા સુલતાંન; તીદા તીદા તીદા થઇ તા થઇ.
સાસુ મેરી સુંદરી, સસરા ઈદિલખાં; તીદા તીદા તીદા થઇ
તા થઈ.
મેરા બનાં રાગે ચબેકે ઝાડ તળે, બેલે દો બનીઆ;
મેરા બનાં ઘોડા છુટારે, મેરા બનાં ઘોડા છુટારે;
ઘોડા છુટા રાગેદા મુજ નવરકો જમકાર; તીદા તીદા તીદા
થઈ તા થઈ.
મેરા બીબા ઉંચા નીચા, ઉંચા નીચા ચોતરા, બંદી દીં-
ઉ કરે સલામ, દીઉં કરે સલામ; બંદી દીઉ કરે સલામ.

પાએલકો જમકાર બાજે, બાજે નવરકો જમકાર બાજે; તીદા થઇ." પછી બીબી ઉભી થઇને ફરે છે, ને તેને બીજાઓ પુછે છે તું કયાંથી આવી ?

બીબી જવાબ દેછે.—" અમારા આવના કીંઉ ન બુજ, સાદીઆ સો બાગ, અણદલા ચંગા, માલવા મુલખ ગુજરાત, પીરાના શેહેર પટનસે ચલકરને આઈ."

પાસે ઉભેલા કહે છે, આઈ તો ભલે આઇ પણ આપના નામ સુનાવ.

બીબી.—અમેરા નાગ સુનેગા તો ડર જાએગા. તેરી કમર બીચ બાંધીએા. મારા નામ તો અંકરેદાર હય. અમારા નામ તો સુખીઆ, ને દુખીઆ. દુખીઆ કેસા. દુખીઆ માણસ મત ગરો, જુર જુર પંજર હોય; બારે બછેરે પંદરે તો દન દન મીલે હોય. અમારા નામ બીબી ચટકી. દુલીઆ દીવા જલ ગયા, આનકે અબા નામ રખા. તમારે એ ઉંચે ઉંચકું કીઆ કેહેતે હો?" બીજાઓ જવાબ દેછે.—" છજા મેડી."

બીબી—" હિંદુગે છજા મેડી તો મુસલમાનોમે સતરે અટારી. ઉવાં મે બીબી બેઠીથી, બાલો બાલ મોતી પરોતીથી. અમારે આગું લીમકી છાઇથી. ઉસ નીચુ બનાયા ગદી ચોતરા. ઉપર નાળા ઢાળા. ગુલત તઇએ, ગુલચંપીઓકે હાર, શરાબકા શીશા, સબ તઇયાર રખાયા. એસેમે બીઆં આએ લસ્કરશે દોડશે. દો ચાર આદમી ધસ બાજું, દો ચાર ધસ બાજુ. કોઇને આકાર કુછુ લઇ, કોઇને કુછુલીઆ, બીઆંને ઉઠાઈ અફીણકી પુડી. અફીણને કહ્યા કુછ, કુછને કહ્યા ગરેશ. હોઇ ગઈ લટાપટ. બીઆને દેખા ઉંચા, અગને દેખા

બીજાં બીબીનો વેશ.

નીચા; એસેમે આંખકી બાજી, ઔર મોહોકી મોહોણત, દોનો બીચ ગઈ. અમને કલા બીયા સાહેબ્ સબ શે- હેરકા તમાશા મેતે દેખા પણ શેહેર ગુજરાતકા નહીં દેખા. ઉસી બખત બીઆને ઘોડેકું કીઆ જીત ઔર અમને અમારા માફા કીયા રાસ. હોને ચલે ચલે જાતેથે, ગાનેક ચોકકે આગે, તરચોલીએકે પીછું, ઉહાં એક બા- જીગરને લગાયા બાજી. અમારા જીવ ઉસનાગ, ઔર બીયાકા જીવબી ઉસનાગ. બીઆ ઘોડા રખતે દેખને લગે. હમ માફા રખકર દેખને લગે. એસેમે કોઈ સુ- બેદારકા છુટ્ટા મસતાના હાથી. શેહેરમે પર ગયા તાલ- કા. સો બીઆંકા ઘોડા ગયા એક ગલી, ઔર હમારા માફા ગયા ઔર ગલી. ઉસ દનકે ઉસ ઘડી કે હમ ઔર બીઆં બખુટે પડ ગએ. હમકું ઔર હમેરે બી- આંકું જો ગીલાવે તો ઈનામ દઉં.

બીજો કેહેછે.–દોનોકું રગડ દગડ કરકું તો કીઆ ઈનામ દોગે ?

બીબી—મેરે હાથકે સોનેકી ચુડ દઉંગી.

બીજો—ના ચુડ નહીં.

બીબી—તબ ઘોડા દઉંગી.

બીજો—નહી મેરેકું ઘોડેપર બેઠતેં નહીં આતા.

બીબી—જબ તું કહેગા સો દઉંગી.

સાજંદા ગાએ છે “ આવનાં કરો રે બનાં, બારા બનાં, આ બનાં રે, આ બનાં રે, ઓ મેરા બનાં આવનાં કરો બના.” ધેં ધેં થઇ તા થઈ.

સામળીઓ આવી બીબીને સલામ કરે છે.

બીબી—તું કાંહાંસે આયા ?

સામળીઓ—મીઆં કે પાસસે આયા.

બીબી.—મીયાંકી કીઆ બબરાં?

સામળીઓ.—મીઆંકી બુરી બબરાં.

બીબી.—બુરી બબરાં ઓ અલ્લા! તું કીઆ કહેતા હે. મીઆં કીઆ કરતા હે.

સામળીઓ.—મીઆં તો ઘાસ કાટતે હૅ.

બીબી.—મેરા મીઆં તો પટનેમે જમાદાર હે, ઘાસ કા- એકું કાટે.

સામળીઓ.—જમાદારી છુટ ગઈ.

બીબી.—છુટ ગઇ તો ઘરકું કીઉં નહીં આવે?

સામળીઓ.—બેપાર કરતે હે.

બીબી.—કીઆ ઘોડે લીએ?

સામળીઓ.—ના.

બીબી.—હાથી?

સામળીઓ.—હાથીસે ભારે.

બીબી.—સોના?

સામળીઓ.—ના.

બીબી.—તબ?

સામળીઓ.—ગધે.

બીબી.—મર મુવા જુઠ બોલતા.

સામળીઓ-મેને તો મશકરી કી, મીઆં અછે હે, આતેહે. મીયા આવેછે ત્યારે બીબી ગાય છે—

આ બનાં મેરા બનાં, મેરા પાતળીયા મીયાં, મેરા હુંશીલે મીયાં હો હો છરે થૈ તા થૈ તા થૈ.

આ બનાં આ બનાં આવરે, તેરી બાટડી દેખું. તીદા તીદા તા થૈ.

મેરા મીયાં આવતા દેખું, મેરા બનાં આવતા દેખું, બે-

બાજનાં આવતા દેખું. મેરા બનાં. હાં હાં જરે;
મેરા બનાં બેરકાં લગી, બ્રેબાજનાં બેરકાં લગી. મેરા બ
નાં બેરકાં લગી, બેરકાંલગી, મેરા મીયાં. હો હો તે થેં થેં થેં
આવરે તેરી બેગડી મુંછાં, તેરી બેગડી મુંછાં, મેરા મી-
યાં, હાં હાં તે થેં થેં થેં થેં.
સામળીઓ—મીયાં તેરી બગડી મુંછાં, તેરી બગડી મુંછાં,
મીયાં તેરી ગધેડી પુંછડી મુંછાં.
મીયાં—અબે સામલીએ.
સામળીઓ—કયા કહેતે હો મેરે મીયાં.
મીયાં—અમે બીબી સાહેબ કયા ફરમાતી હે ને તુમ કેસા
બકવા કરતા હું.
સામળીઓ—બીબી સાહેબ કહેતે હે કે મીયાં તેરી બગડી
મુંછાં, મીયાં તેરી ગધેડી પુંછડી મુંછાં.
પછી મીયાં સામળીયાના મોઢા ઉપર લૂગડાની ઝાપટો
મારે છે, ને તેની ટોપી નાખી દે છે.
બીબી—મેરા બના છોડદો છેડા, મેરા મીયાં છોડદો છેડા
લોક દેખેંગે મેરા મીયાં હાં હાં જરે.
સામળીઓ—મેરા બનાં હાથમાં ભાલા, મેરા બનાં હાથમાં
ભાલા મેરાં બનાં હાંહાં જરે- મીયાં તેરા હાથમાં રાલા
મીયાં તેરા હાથમાં રાલા, મેરા મીયાં હાંહાં જરે.
મીયાં—અબે સામલીએ.
સામળીઓ—કયા કહેતે હો મેરા મીયાં.
મીયાં—બીબી સાહેબ કયા ફરમાતી હે, ને તું કેસા બ-
કવા કરતા.
સામળીઓ—બીબી સાહેબ કહેતી હે કે મીયાં તેરા હાથમે
રાલા મેરા બના.

શામળીઓ–હાં બારેબાપ બનાએ. " (અંહી મસ નહારાં વચન બોલે છે ને બીબાંને બીજવે છે તથા) બીબીને કહે છે બીબાં તેરે બાસતે હમેશ ફુલ લાતા હે સો કાંહાંસે લાતે બબર હે. દસકે ઘર બાગ નહી બગીચા નહી, બોર ફુલ કાંહાંસે લાતે હે. બીબી કહે છે ના મેરેકુ બબર નહી. શામળીઓ કેહે છે, બો બોહોરે લોક મસીદમે નિમાજ પડતા બખત ફુલાં ધરાતેહે, સો બીબાં ચોર લાતે હે. ઉસમેસે અછે અછે રંડી કુંદેતે હે. બોર બરાબ બરાબ તેરેકું દેતે હે. બીબી પુછે છે કે કોનસી રંડી. સામળીઓ કેહે છે. બો બેશીબા પાતર લોક કે ઉવા બીબાં હમેશ જાતે હે, બોર દેતે હે." બે પરમાણે કેટલુંક હસવાનું, કેટલુંક ભુંડું બોલે છે, ત્યારે બીબી કેહે છે. બીબાં તુમકું ભલે પીછાને, તમારી બાતાં સુનીબાં.

બીબા—કીબા બાતાં સુની.

શામળીઓ–મુવેકી. તુમ રંડીકે ઘર ગબેબે બો. બીબાં કેહે છે બે વાત બોટી, ને બીબીને સમજાવે છે ને પુછે છે કે તને કોણે કહી. બીબી કેહે છે મારા ભાબએ તમને જતા દીહા. બીબાં કેહે છે તારો ભાઈ કબાં છે. બા પંદર વીસ વરસ થબાં બાપણે પરણ્યા છીબે તેટલામાં મેતો તારો ભાઈ નથી જાણ્યો. બોટલે શામળીઓ નીચે પ્રમાણે ગાતો બાવે છે.

" બીછવા બેરી જીને કાંટા મારા ઝેરી,
બીછવા મેરા છોટા હતા, ઉસ કાંટા ઝેરી હતા.
બોલ બોલરે બીછવા બેરી તુનેં કાંટા મારા ઝેરી."

બહીં જીભને વીંછીના કાંટા જેવે સરખાવી હોય બેમ જણાબે છે. જેમ વીંછીનો ઝેરી કાંટો પીડા કરે છે, તે-

ય જીભે લડાઇ કરાવી દુખ ઉત્પન્ન કર્યું.
બીબી કેહે છે" એ મેરા ભાઇ."

સામળીઓ—નહીં મે તેરા નહીં" તું એસી હે ને તેસી હે, એમ બીબીને ગાળો ભાંડે છે. બીબી સામુ તેવું કરે છે. ત્યાર કેડે બીબાં બીબી ખુબ ગાળાગાળ લડે છે. ને બીબા રીસાઈ જાએ છે. આખરે બીબી પરતાએ છે. અને ફાલાવાલા કરે છે, ને કહેછે" હસતે બેલતે હુઇ લડાઈ કરમ કરે તેરી બુરાઇ. ફાટેકું સીલાઈએ, રેટેકું બનાઇએ જીવું તીવું કરકે આપડા ગરીબડા દેલા ચલા, તું બીબાં મના લાવ. બીબાં બિના રહા નહીં જાતા, બીબા બિના રહા નહીં જાતા.

સામળીઓ—બીબાં બીબાં કીબા કરતી હુ મેરેકું બીબા કરકેરબાને.

બીબી.—તેનેં ગાળો દેછે ને ગાએ છે "મેતો હસ્તીથી, હસ્તીથી. મુઝેને લડાઈ લગાઇ. હસ્તીથી ચંદન ઘસ્તીથી લડાઇ લગાઇ. અમારા ગુના પડા; ગુના તમ માફ કરો. તીલા થઇ તા થઇ."

બીબાં માફ કરે છે ને બંને બેાકું ગાઈ રમીને જાએ છે, એટલે બીજો વેશ આવે છે.

લાલજી મનીઆર.

ચુડીઓ વેચવાનો ધંધો કરે તેને મનીઆર કહે છે. લાલજી કરીને એક ચુડીઓ વેચનાર હતો. બીબી જડાવ નામે એક ધનવાન મુસલમાન સ્ત્રી હતી. એ બીબીને ગુલાલ નામે લુંડી હતી. બીબીના હાથની બંગડીઓ નંદવાઈ ત્યારે ગુલાલની મારફતે લાલજી મનીઆરને નવી ચુડીઓ લેવા તેડાવ્યો. લુંડીએ રસ્તામાં કોઈ જોડે જાર કર્મ કર્યું, પછી

લાલજી મનીઆર જોડે નિકળી ગઈ. તે બંનેને પકડવાને ચંદુ મંદુ નામે પાદશાહના બે સીપાઈ દોડ્યા. એ સીપાઈ અફીણીઆ, સુસ્ત, લાંચીઆ અને આલસુ હતા. મુસલમાન રાજ્યની પડતી સ્થિતીમાં તેમના સીપાઇ કેવા બરાબર થઇ ગયા હતા તે આ સ્વાંગમાં દેખાડયું છે. એમાં સંવાદ વગેરે બડી બોલીમાં છે, પણ તેમાં અશુદ્ધ ઘણું છે, ને બીભત્સ પણ બહુજ છે.

મનીઆર પડદામાં આવે છે ને પુરવી રાગમાં દુહા ગાએછે.

" પુરબીઆ પુરબ બશે, મુલતાનાં મુલતાન;
આગ બસત હે ગુજરાતમે, બીઆં શાહલમકે મૈદાન.
સાંઇઆંસે સબ કુચ હોત હે, મૂજ બંદેસે કચ્ચુ નહીં;
*રાઈકું પરબત કરે, પરબત બાગેજ માંહી.

---

*કોઇ પરબત નામે પાદશાહ હતો, તે એક વખત મધરાત્રે ચાંદણી ખુબ બીલી રહી છે, તેવામાં પોતાના એક સાગીને લઇ શેહેર બાહાર પોતાનો એક બાગ હતોત્યાં ગયો. એ બાગમાં સસલાં, હરણ, વગેરે પશુઓ બહુ નુકસાન કરતાં હતાં, તેથી તેનો રખેવાળ બાળી રાઇ નામે હતો તેણે વિચાર્યું કે એમાંથી થોડાને મારીશ ત્યારે તેઓ કેડો છોડશે. તે રાત્રે કામડામાં તીરચડાવીને તયાર થઇ બેઠો હતો એવામાં પાદશાહ અને તેનો સાથી બાગમાં પેઠા. તેમના પગલાનો અવાજ સાંભળ્યોકે બાળીએ જાણ્યું કોઇ જનાવર પેઠું, ને તે અવાજ ઉપર તીર છોડયું. તે પાદશાહની છાતીમાં વાગ્યું, ને તુરત તેનો પ્રાણ ગયો. સાથીએ બુમ પાડી કે રાઈ બાળી દોડી આવ્યો ને જુવે છે તો પોતાનો ધણી પડયો દીઠો. તે ધબરાયો ને રોવા લાગ્યો. પાદશાહના સાથીએ તેને ધીરજ આપી છાનો રાખ્યો, ને કહ્યું કે

સાંઇઆં તેરી સાહેબી, ભલે તેરે ઢંગ;
આપ ચિતારા હો રહ્યા, મીઆં ભાત ભાતકે રંગ. ૩
હાથી ઘોડે સબ જાએગે, દાટે રહેગે દામ;
ચેતનહાર ચેતીઓ, આખર દુનીઆં ફનાકા મુકામ ૪
તા થઇ તા થઇ."

હવે મનીઆર પકડાની બહાર આવે છે, અને મેલણી પંડે ગાએ છે. "લાલ મનીઆર હો, અમારા જબા મનીઆર હો મનીઆરા એ મનીઆરા. તા થઇ તા થઇ."
સાચ સાહેબસે પ્યારા. તા થઇ તા થઇ "
મનીઆર અહીં તહીં ફરે છે, પછી ઉભો રહીને કહેછે,
"સલામ રેંગા તેરેકું ભાઇ સેરેક લીઆ અમને સોના,
સેરેક લીઆ રૂપા, ઉસકી ચુડી બંગડીઆં બનાકર અમ
અગદાંવાદ આયે. ફીર દેખ બાઇ ચુડી બંગડીકા ચબોલા
બનાયા હે સો કેહે બતાવું. તુમ તુમેરે બાજે ગાજે સરારા-
સ કરો.

ભાઈ તેં બહાણે આ કામ કર્યું છે માટે તારી તકસીર ન-
થી. પાદશાહના મરણની વાત શેહેરમાં જણાશે તો બહું
રાજ ઉધું વળશે. તખ્તનેવા સારૂ મોટી લઢાઈ જાગશે ને
બહુ બરાબી થશે. માટે આ વાત છાની રાખી તને પાદ-
શાદની જગાએ બેસાડું. પાદશાહનો પોશાક ઉતારી સાદ
કરી તેને પેરાવ્યો, અને પેલા શબને ત્યાંજ દાટયું. બંને જ-
ણા શેહેર ભણી ચાલ્યા. રસ્તામાં પેલા સાથીએ બાળીને
કહ્યું કે બલ્યા તું જુવાન છે, બાદશાહ ઘરડો હતો, તારી
મુછોના વાળ કાળા છે, પાદશાહના સકેત હતા, તારી શીકલ
ને તેની શીકલમાં ઘણો ફેર છે; તે બેગમો અને દરબારી
લોકથી ઢાંકયું રેહેવાતું નથી, માટે હું કહું તેમ તંદબીર

ચુડસે ચુડી બંગડી, મનીઆર પકાવે;
હે કોઇ બતરીસ લખણી, યાવ હોકારે. ૧
સાત સાહેલીઆં મિલકર, મનીઆર બોલાયા.
ભીતર પડદા બાંધ, નાજુક હાથ દેખાયા. ૨

અમદાવાદના શાહઆલમનો ચબોલો.

શાહઆલમકે બોતમ જેત; મકત લેટે શરબેજ;
દવા માગુ મે દાવલપીર, ગુજરાતકે બડે વજીર.

કાંકરીઆ તલાવનો.

કાંકરીઆકા કાલા પાની, બીચ નગીના વાડી;
માલી સીંચે મોગરા, મતબાલા પીએ તાડી.

કરવી. રાત પુરી થયા પેહેલાં બંને જણા મેહેલમાં દાખલ થયા, ને માળીને તેમાંના એક ભોંએરામાં ઉતાર્યો. સાથીએ સવાર થતાં દરબારમાં ઝાહેર કર્યું કે કોઇ મોટો હકીમ પરદેશી આવ્યોછે, તેણે પાદશાહને કહ્યું કે જો તમે છમાસ સુધી ભોંએરામાં રહો કોઇને મળો નહિ, મોહ દેખાડો નહિ, અને કોઈ જોડે વાતચીત કરો નહિ તો એ મુદતમાં હું તમને કેવળ જુવાન કરી દઉં, વાળ ધોળા છે તે કાળા થાએ, દાંત પાછા આવે અને ચેરેતો એટલો ફરી જાય કે ઘરનાં માણસ પણ તમને ઓળખે નહિ. પાદશાહે એ વાત કબુલ કરીને હકીમ તથા પોતે ભોંએરામાં ઉતરયા છે; વજીર રાજકારભાર ચલાવે એવો હુકમ કર્યો છે. એ હુકમ સર્વે માન્ય કર્યો. પાદશાહને ભોંએરામાં ખાનપાન લુગડાં પુરાં પડે. ફારસી જુબાન પણ શિખવી તથા રાજદરબારની બોલવા ચાલવાની રીતથી વાકેફ કરી છમાસ પુરે થએ બાહર કાડયો. બધાએ છેતરાયા રાઇમાળી હવે પરબતશાહ કહેવાયો. બુદ્ધિમાન હતો તેથી ઠીક રાજ ચલાવતો હતો.

લાલજી મનીઆરનો વેશ.

ઢાંકરીઆ ચોખંડા ભરીઆ, બીચ પડી હે ટીબી;
એક ધોબન મેં ધોતી દેખી. ઉસકા નામ હે લીબી.
નિચી હોકર સાબુ દેવે, ઉંચી હોકર નેન ઝુલાવે;
કલીઆ ચુના દેતી જાવે, રસીએકા મન મોહોતી જાવે
તા. થઇ.

અંદરની વાત પોતે તથા પેલો સાથી બે જણજ જાણે. બે સાથી બાદશાહને નીત્ય રાજ બીજલસ મળે તેવારે સલામ કરી છાનું હસીને બેસે. બાદશાહને તેના તાબામાં પણ રહેવું પડે બરૂં. નવ વરસ એમ કરતાં ગયાં ત્યારે બાદશાહે તેને એક મધરાત્રે ચાંદરણી બીલી રહી છે તે વખત એકાંતમાં કહ્યું ચાલો નદીકાંઠે જઇ સેલ કરીએ ને ફરીએ. સાથીએ કહ્યું પરબતશાહ કેવો મરી ગયો તે વાત ભુલી ગયા, આવખતે જવું ઠીક નથી. બાદશાહે કહ્યું કંઇ ફીકર નહિ, જઈશું. બને જણ નદી કાંઠે આવી ઉભા. ત્યાં એક ચમતકાર જોયો. વેહેતા પાણીમાં દીવા તણાતા દીઠા. એક જણ બે બીજો આવે. બાદશાહે પોતાના સાથીને કહ્યું જાઓ જોઇ આવો એ કયાંથી આવેછે. સાથીએ અનાકાની કરી પણ જતે જવું પડયું. ઉપલાણેથી દીવા આવતા હતા તેણીમેર તે ગયો. દીવા આવ્યાજ જાએ. જતાં જતાં એક શીવનું દેરૂં આવ્યું જળાધારી કને માથા વગરનું ધડ પડેલું દીઠું. લીંગના ઉપર ઉંચે ચોટલાવતી બાંધું લટકતું હતું, તેમાંથી લોહીનાં ટીપાં લીંગ ઉપર પડતાં હતાં. તે લોહી વહી નીચે નદીમાં ટપકતું હતું, ને તેના દીવા થતા હતા. એ જોઇ તે પાછો વળ્યો ને બાદશાહને બધો હેવાલ કહ્યો. બાદશાહે પુછ્યું તે જોઇ તમારા મનમાં શો વિચાર ઉત્પન્ન થયો, સાચુ કહે. તે ઘબરાયો, પણ બાદશાહે ધીરાસ આપ્યો તેવારે બોલ્યો કે તે વખત મેં એમ કહ્યું

વળી મનીઆર કેહેછે, "શેહેર ગુજરાતકા (અમદાવાદના) બાર દરવાજકા ચબેાલા સુનેા."
શાહપર દરવાજ કેલાવે, બીબી ફતેકા ઓરસ જાવે;
પાન પુલકી રેાલારેાલ, શેહેરમે શાહાજાદી પેાળ. ૧

એા પ્રભુ! પેલેા માળી પાદશાહ થયેા છે કરતાં આ બાપડેા વધારે લાએક હતેા. બાદશાહ બેાલ્યેા તેં બરાબર કહ્યું તેં જેને ત્યાં જાયેા તેજ હુંછું. એમ ન સમજતેા કે તેં મને પાદશાહ કરચેા છે, મને પરમેશ્વરે કરચેા છે. પાદશાહે પછી પેાતાની મુળની વાત કહી. તે રજપુત રાજાનેા દીકરેા હતેા. તેને મેાટેા ભાઇ હતેા. બાપ મુવેા ત્યારે મેાટા ભાઇને ગાદી મળી ને એને તેા જીવાત સારૂ એક બે ગામજ મળ્યાં તેથી તે નારાજી થઇ બારવટે નિકળ્યેા. લસ્કર ભેગું કરવાનેા, દેશ લુટવાનેા, તથા પેાતાના ભાઇને મારવાનેા વિચાર કરતેા કરતેા તે જંગલમાં ગયેા, ને પેલા શીવાલય આગળ આવ્યેા ત્યાં તેણે વિચારયું કે અરે જીવ મારા સ્વાર્થને સારૂ આટલું બધું નુકશાન કરીશ ને મારા ભાઇને તથા પુષ્કળ માણસેાને મારીશ તે કરતાં હું અહીં મસ્તક પુજ્ય કરી મરૂં તેા મારૂં કલ્યાણ થાએ. તુરત તે મનસુબેા તેણે અમલમાં આણ્યેા. તેના સાથીએ કહ્યું જો એવું છે તેા તું પાદશાહને પેટે કેમ ન જન્મ્યેા. તેણે જવાબ દીધેા મેં એક ભુલ કરી, તે એ કે આ નદીમાં નાહી ધેાઇ શુધ થયા વિના એગના એગ મેં મારૂં મુસ્તક વાઢયું તેથી માળીને ઘેર જન્મ્યેા. તું નિત્ય મારી સામું જેાઇ હસતેા હતેા તે હું સમજતેા; તું આપણી વાત જાહેર કરી મને ગાદી પરથી કાઢી મુકવા યત્ન કરીશ તે વ્યર્થ જશે, માટે હેાશીઆર રેહેજે. એ સાંભળીને તે સાથીએ કહ્યું

ાનપરકી અડકી ખોલી, નદી મેસે ઘોબત ગોલી;
ોબત બોલી ગુમાન ભરી, વે દરવાજા ખોલ ારો. ૨
ોબત કેહે મેરાના આયા પાર, દો હાથ બીચ એક દરબાર;
ભદરકી બારી કેહેલાવે, મેલી ચોખી ઉવાંહી આવે; ૩
ચોખી જાવે મેલી આવે ભદરકી બારી કેલાવે.
રાઅખડા દરવાજ કેલાવે, શિકાર બેલન રાંજા આવે; ૪
જબ રાજાને ડાલી ચોટ, તબ હુવા રાએખડકા કોટ.
બાનજાને બોહાયા કુવા, મીઠા પાની ઉવાં હુવા;
બડી મસીત ને ભાગ જાએ, ને બારા બાનજુકા હોય. ૫
જમાલપારકા જુગના બારા, શેહેરમાં દેખીતા સારા;
બારે ભાગળ મેને નીરખી, નહી ભાગળ જમાલપોર સરખી. ૬
મીરકોઈ દરવાજ કેલાવે, ગાડી ગડીલી ઉવાં ના આવે;
બારે ભાગળ ગાડી ફરે; તો વે ભાગળીઆ ભુએ મરે. ૭
રાએપરમે રંગ હુવા, ભરા હવાડા વેહેવે કુવા;
બરા આવે ને આલી જાવે, રાએપરી ભાગોલ કેલાવે. ૮
બાસટોંડીઆ દરવાજ કેલાવે; ભાહુકે તોરણ બંધાવે;
ઘડીઆળાં બાજે ફરમાશી, શેહેરમે દરવાંજા બાશી. ૯
સારંગપર સુતરીઆ સાંત, મલકકું દેખીતા બાંત;
મલક બેહી ચોરે ચડી, તો સદ ઉગમણો સારંગપરી. ૧૦
કાલુપરસો ચંદેરો, ભીતર બસે ભંડેરી;
ભંડેરીકા નવલા ઘાટ, ધાંચા ગોલા માંડે હાટ. ૧૧
દરીઆપર દરવાજ કેલાવે, બુબ બુબ મેવા વાંઇ બેકાવે;
પાન ફૂલકી રોલારોલ, શેહેરમે શાહજાદીપોલ. ૧૨
ઈદરીઆ દરવાજ કેલાવે, મુવે મડદે વાંઇ જાવે;
કાહી પાનીકી રોલારોલ, શેહેરમાં ધોજરીપોલ. ૧૩
શેહેરકી બારે બારે ભાગળ કહે દેખ લાઉ, હલમદી બ-
ડકી જુદી લાઉ;

શેહેરમે બરકમદારકું અનેક ઓટલા, ગનેગારકુ કરે કોથલા.
બાર કોસ ઓગરદા ફેર, બીચ માનેકચોક ને બાગળ તેર.
તા થઈ તા.

બનીઆર બોલે છે-"અગાડીસે આયા મેં પીછાડીસે આવે બીબી જડાવ ઓર બંદી ગુલાલ, તો મીલા દીજીઓરે."

બીબી ને બંદી હવે આવે છે ને ગવઇયા ગાએ છે.

રાગ પુરવીઓ.

"લાલ મેરે લાલકી, જબ દેખું તબ લાલ; લાલી દેખન ગઇ, તબ ભઇ લાલ ગુલાલ. આનીઆરે નેબનમે લાલનકી, આનીઆરે નેબનમે લાલનકી. હાંરે મેરા પાતલીઆરે બના, (ઉતાવળી ચાલે) લાલ બનારે, સાબળીઆરે લાલ બનારે. તા થઇ તા થઇ.

જડાવ—સુનતી રે બંદી ગુલાલ.

ગુલાલ—કીઆ કેહેતે હો મેરી બાસી બીબી.

જડાવ—ઘોડારમે છુટા ઘોડા. ઘોડા હુવા કમ જાત, ઘોડાને દાલી લાત, તે આન પડી બીબી કે હાથ, બંગડી ટુટી તીન ઓર સાત. લીલી પીલી, જરદ, જંગાલ, હરી હરી બાતકી બંગડી આ બનાવકર બનીઆર કું શેતાબસે બોલાલાવ.

ગુલાલ—હાં સાબ બોલા લાઉ. પણ એક બાત હે. આધી રાત ગઇ અગલી, ઓર આધી રાત ગઈ પીછલી, એસેમે કોઈ મરદ આકર મેરા કાંડા પકડેતો કીઆ જવાબ દેવે.

જડાવ—અરે ઉસકું લાત મારી બલીસે દાંત તોડ ગીરાવ.

ગુલાલ—મે ભુખી હું કુચ ખાનેકા દેતે હો.

જડાવ—હાં કીઆ લેગી, લડુ ખાએગી, મીઠાઈ દઉં, બ-

દામ ચારેલી, બરફી જો ચાહએ સો બોલ.
ગુલાલ—ઈસમાં કુચ નહિ.
જડાવ—તબ કીઆ ?
ગુલાલ—દો બદામ કે ભુગડે દોલાવ, હુંગતી હુંગતી ચ-
લી જાઉંગી.
જડાવ—લે ચાલી જા.
ગુલાલ જાએ છે ને બોલે છે કોઇને દેખારે મેરા લા-
લજી મનીઆર કોઇ કહેશે તે હું છું, તેવારે લાલજી મ-
નીઆર બેઠો હોય છે તે કહે છે હું લાલજીમનીઆર છું
કીઉ આઇ ? સલામ, સલામ.
ગુલાલ—મેરી બીબીને આપકું યાદ કીએ. મેને તુમારે
આતર કુન કુન મુલક ઘુંડે !
લાલજી—કાંહાં હો આઇ મેતો મુંબઈ થા.
ગુલાલ—મેબી મુંબઇ આઇથી, પણ પાયા નહિ.
લાલજી—મે સુરત આયા.
ગુલાલ—મેબી આઇથી, પણ પાયા નહિ.
ગુલાલ—મેતો શેહેર ગુજરાત આયા.
ગુલાલ—મેબી આઇ, તબ કીઆ હુવાકે માણેકચોકે આગે
ગોર તરબોલીઆકે પીછે મેરેકુ જુના પુના ઠેસલીઆમીલા
લાલજી—ઠેસલીઆ કીઆ ?
ગુલાલ—જુવાન આદમી સો સોનેકા ટકા, બુઢાસો ચાટેકા
ટકા. (એ ઠેસીઆએ એને મીઠાઇ બવરાવી, પાત બ-
વરાવ્યાં, ફુલના હાર પેહેરાવ્યા તે વાત કહે છે. એ બ-
ધી લખવા લાગેક નથી.)
લાલજી—તું કીક આઇ ?
ગુલાલ—મેરી બીબીને બેજી સો મે આઈ.
લાલજી—બીબીને કીઆ કલા

ગુલાલ—બીબીને કહા ઘોડારમે ઘોડા છુટા–(વગેરે.)
લાલજી—તું જા બીબીકુ સલામ કહીઓ મે આતા હું.
બીબી—ગલાલ આઇ ?
ગુલાલ—હાં સાહેબ આઇ ઔર દો ખાવન લાઇ.
બીબી—દો ખાવન કેશે ?
ગુલાલ—એક અઠારે બરસકા, એક સો બરસકા.

આ પછી કાંઇ હલકી જાતની મસ્કરીઓ થાએ છે, એટલામાં લાલજી મનીઆર આવે છે, ને તેણે ભેગા ગાએછે.

રાગ સારંગ.

" કોટ તલેરે મનીઆર બસે, બંદીઆ જાઓ, જાઓને બેલા ઘર લાઓરે લલના. " તા થઇ તા થઇ.

સાંવરે બાદલ તલે બીજલી ચમકે, ઝરમર બરસીઓ મેઘ મેરે લલના, તા થઈ તા થઇ.

આવું તો ભીજે લાલ ચુંદડીઆં, ના આવું તો ટુટે સ્નેહ, મેરે લલના, (ઉતાવળી ચાલે) સાલુકા પડદા બંધાઓ મેરે લલના, આવ મેરે ચંદુ પરધાન મેરે લલના.

આ વખતે પડદામાંથી ચંદુ નિકળે છે. એ અફીણમાં ચકચુર છે, ને બેવકુફ, મંદ અને સુસ્ત છે. મનીઆરને પકડી તેના ઉપર ઢાલ ઢાંકે છે ને બોલે છે, ધીરા ધીરા, માર મારકે ઢીલા કરદીઆ, લકડીસે માર, મેકચુસે માર, મારો, મારો. મનીઆર છાનોમાનો ઉઠી નાશી જાએ છે.
ગુલાલ—મીઆં કીસકું મારતે હોજી ?
ચંદુ—મનીઆરકું.
ગુલાલ—કીદર હે મનીઆર, એતો ભાગ ગયા.
ચંદુ—ઢાલ ઉપાડીને જોએ છે તો મનીઆર મળે નહિ.
તે બોલ્યો ભલે ઓ ગયા મગર, તુંતો મેરે હાથ આઇ. તેરે મેરે જોડા કેસા ?

ગુલાલ—કેસા ?
ચંદુ—જેસા ધધા ધધી, કૂત્તા કૂત્તી.
ગુલાલ—નહિ એસા નહિ; મા ગોર બેટા જેસા.
ચંદુ—મર દોંગી એસા કીઆ બોલતી હે, ભલા તું મની-
આર લાવે તો આપના દોનોકા ભાગ.
ગુલાલ—તું છાનામાના નીચી મુડી કર બેઠ, અબી લાઉંગી.
ચંદુ—બો, બો.
ગુલાલ—મુવા છાના રેહે.
ગુલાલ મનીઆરને કેહે છે, ચલોજી બીબી બાનેકુ તેરે
બાસ્તે બેઠ રહી હે મનીઆર તે સાથે આવે છે કે ચંદુ
તેને પકડીને મુબો પારે છે, પકડા હે ભતીજે દાડીઓ.
મંદુ—ચચા ધીરા આતા હું, આતા હું, છોડીઓ મત,
દેખીઓ ભાગે નહિ.
ચંદુ—ભાગે કીદર, મુજ પકડા હે; મારો મેકચુકા માર,
સોટાકા માર.
મંદુ—આવી ગાલવા લાગે છે, પોતાના પગની હેડ કરી મ-
નીઆરના ટાંટીઆ તેમાં ઘાલે છે, ને તેને ગાળો દેછે.
મનીઆર—મેરેકુ કીજાં પકડા હે
મંદુ—ગલાલીકી સાથ બરાબ કામ કીઆ ઉસબાતર.
મનીયાર—મીઆં છોડદોને, ગરીબ હું.
મંદુ—અમેરી હાંડી ચીકણી કરદે.
ચંદુ—૩૫૦૦) દે ગોર ચલાજા.
મંદુ—ચાચા કીઆ મંગતે હે ઓ પાંચસે મંગતા હોય
તો મે આઢાઇસો લેકર છોડદઉંગા.
મનીયાર—મેંતો દૂચ નહિ દઉં.
ચંદુ—મનીઆરના કાનમાં કહેછે ભતીજકા. આઢાઇસો તો

એમ ઉતરતાં ઉતરતાં કાકો ભત્રીજો પૈશા સુધી આવ્યા, પણ ભનીઆરે કબુલ કર્યું નહિ ત્યારે બંને સીપાઈ કહે કુચ નહિ તો છાશકા ચડવા ઔર તમાકૂ ચલમ તોદેભાઈ.

ભનીયાર—કુચ નહિ.

ચંદુ મંદુ—જા તેરા કાલા કર. દવાઈ ખેંચ. કોન ઇસકી સાથ જાવે એ બીચારેકું હેરાન કરના, આપને જાતે બી હોના. બાદશાહ કીંઆ બડા ઇનામ દેનેવાલા હે. (આ ઠેકાણે પેશવા ગાએકવાડના ચોકીદારોને ખુબ બનાવે છે.)

ભનીઆર—હા દવાઇ ખેંચુ.

આ વેળા બધા આમ ગાએછે.—"ભનીઆર ખેંચે દવાઈ, સારી રાત ગવાઈ. રાત રાત આઉં, દીન દીન ભાગ-જાઉ. કજીઆ તેરા ભતીજેને ચુકાયા." એ સાંભળી કાકો ભત્રીજો લઢેછે. એક કહે તેં ચુકાવ્યો બીજો કહે તેં ચુકાવ્યો. કોરો લડેછે, ને જતા રહેછે. બીજો વેશ આવતાં વાર હોય તો બીજી ગાએછે.

ઝંદાઝુલણ.

વેશમાં આવનારા સપ્સો.

ઝંદાઝુલણ—ઉંઝા ગામનો થાણદાર.
દાગલો ... ... ઝંદાનો ચાકર.
ચણગી ... ... ઝંદાનો ચેલો.
કાજી ઢોરઅલ્લી...લગન કરાવનાર બીજાં.
તેજી વાણીઓ ... ઉના ગામનો મોદી.
તેજી મેહેતી... ... તેજીની વહુ.
નાયક ..... સવાલ પુછનાર.
ગોર ગેટાશંકર...લગન કરાવનાર બ્રાહ્મણ.

૪નું ચલણ હોય છે) હું તો મારે સારૂરે જંમવા જ-૪શ, ખાસડે રગવા જ૪શ.'

(એમ બોલી મોડાના ચાળા કરે છે, બગલ પદાવે છે, ને ગાંડાઇ કહાડે છે).

વાણીઓ—મારી ફઈ કેહે મર મુવા, જા તઈઆર થા. તેણે મને પાંચ રૂપીઆ ને પાંચશેર સુખડું બંધાવ્યું. તે લોટો ભરીને ભાગળ લગી વળાવા આવી. ભાગળે ઉભા રહી શિખામણ દીધી કે રાત પડે તાંહાં વાંસો રેહેજે, કોઇનો વનોવાજે, ને સંભાળીને જાજે હોળા. એમ કહી તે પાછી વળી. હું તો હેંડ્યો. પટેલનું ખેતર આવ્યું, તેની બોડી વાડોમાં (બોડી બારમાં) પગ મેલ્યો સપ ને દહાડો આથમો દફ એટલે હું તો તાંહાં પાધરો બેઠો. રાત પોહોરેક ગઈ એટલે માથે ધીના કુપા લઇને ગોબંદ ગોબંદ કરેતા મારવાડી આવ્યા. તેમણે કહ્યું બસ કુણસે. મેં કહ્યું નહિ બસું, વાણીઆ શાવકાર છીએ. દેવાળીઆના દીકરા, વેગળા જાઓ; નહિ બસીએ. અંધારી રાતે કાંહાં જવાના જાઓ તમે પણ બેહો. મારવાડીએ પુછ્યું અલ્યા ભાઈ આહીં કાંઇ ભો છે કે ? મેં કહ્યું ભો હોય તો અમે વાણીઆ બેસીએ ? કશી ફકરબકર નથી. પેએલા જારના બેરામાં બેઠો. મારવાડી ત્યાં જઈ બેઠા. એટલે એક સોની આવ્યો. તે કહે ઉઠરે ઉઠ કુણ છે. મેં કહ્યું તું કુણ છે, મોટો ઉઠાડનાર આવ્યો છે; હા નથી ઉઠતા. અંધારામાં એકલો આગળ જ૪શ તો મારયો જ૪શ; જા પેલા ઝાડપર ચડીને બેસ, સવારે હારે જ૪શું. ની ભાઇ તો ઝાડે ચડી બેઠા. ત્યાર કેડે થોડી વારમ કાની બાંધેલી, ને તીરકામઠા હાથમાં એવા, બા

આવ્યા. તેઓ કેહે ઉંહું રે અલ્યા કોણ છેરે દીચરા.
મેં કહ્યું શું છે, વાણીઆ છીએ, સાવકાર છીએ, કાંઇ
ચોર નથી, ગાળો કેમ ભાંડોછો, ને એટલા હોકારા
શા ? ભીલો માંહોમાં કેહે અલ્યા વાણીઓ છે. મારો
એની કને હોય તે ખુશી લેા. એમ કહી બે ચાર ઝ-
પાટા કામઠાના મારા વાંસાપર લીધા; એકે ધોલ મારી
પાગડી ઉતારી લીધી; બીજાએ લત મારી અંગરખું
કાડી લીધું. પછી એક બોલ્યેા હેડો હવે એની પાસે
બીજું કાંઇ નથી. મેં કહ્યું તારી પાસે કાંઇ નથી, આ
સુખડું મારી કને છે. સુખડું ખુશી લીધું ને બોલ્યા હ-
વે કાંઈ છે ? મેં કહ્યું હોવે, આ પાંચ રૂપીઆ મારી
કેડએ બંધાવ્યા છે; અમે વાણીઆ સોનું રૂપું જોડે
રાખ્યા વગર પરગામ જતા નહી હોઇએ તેા. ઝપટ
મારીને રૂપીઆ લઇ લીધા. એકે કહ્યું અલ્યા ગાંડીઉ
છે, જુવેાને તાંબાના રૂપીઆ તેા નથી. મેં કહ્યું અમે
સાવકાર તાંબાના ના રાખીએ; પતીજ ન પડે તેા પે-
લા ઝાડપર સેાની બેઠા છે તેની પાસે પરખાવેા. ભીલ
જે દોડ્યા તે સેાનીને પકડી હેઠે નાખ્યેા ને બધુંએ હ-
રી લીધું. પછે સુખડું આવા બેઠા. એક બોલ્યેા આ-
લ્યા આ સાળું લુખું છે. મેં કહ્યું લુખું પડતું હોય
તેા પેલા બેતરમાં મારવાડી ઘીના કુપા લઇ બેઠા છે
તેમની કનેથી લેાઇએ એટલું લેા. તેમણે મારવાડીને
લુટયા. સવાર થતાં હું હેડ્યેા. રસ્તામાં કોઈ પટલનું
બતરનું બેતર આવ્યું. મેં વિચાર્યું જે મારી કેઇએ ક-
હ્યું છે કે કોઈનેા વનેાવાજે તેા લાવને આ બેતર વાહું
કે પટલ ખુશી થાએ. માળાપર ચડી દાતરડું લાવી
આખું બેતર કાપી નાખી મુછોપર હાથ ફેરવતેા બેઠેા.

એવામાં ખેતરનો ધણી આવ્યો. ખેતર જોઈ તે રોઇ પડયો, "બાપરે આ મારી કાચી જુવાર કોણે વાઢી નાખી; મારૂં આટલું બધું નુકસાન કોણે કરયું; મેં કોઈનું બગાડયું નથી, મારે તો કોઈ વેરી નથી. આ કોનું કામ હશે" ? મેં ઉઠીને છાતી ઠોકી કહ્યું મારા પટલ શાહેબ શરપાવ આપો. પટેલ લઇ લાકડી ફડાફડ ચોડવા લાગ્યો. હું પગે લાગીને બોલ્યો બાપજી ના મારો, હું ભુલ્યો, હું તો મુરખો છું. પટેલ કે જા, ઉહો, ઉહો, કરતો ચકલા ઉરાડતો જા. હું તો તેમ કરતો ચાલ્યો. વાઘરીઓએ જાળ નાંખી હતી તાંહાં આવ્યો. મારી બુમો સાંભળી પંખી ઉઠી ગયાં, એટલે વાઘરી તો ધીબોધીબ મારવા મંડી ગયા; મારી મારીને નરમ ઘેંસ કરી નાખ્યો. મેં કહ્યું વાઘરી ભાઇ જવા દો હું તો મુરખો છું. વાઘરી કેહે એમ કેહેતો જા કે એકમાં બે પડો, બેમાં ત્રણ, ત્રણમાં ચાર પડો, એથી વાઘરીઓને સુકન થશે. હું તો એમ બોલતો બોલતો હેંડયો. કોળીઓ ખાતર પાડવા જવાને સુકન જોતા હતા, તેમણે એ સાંભળ્યું કે માર માર કરતા આવ્યા, ને ફડાફડ લપડાકો મારી, ને કહ્યું એવું નઠારૂં બોલેછે. મેં કહ્યું ઠાકોર હું તો મુરખો છું, તમે કોહો તેમ બોલતો જાઉં. તેઓ કેહે એમ બોલ કે એક લાવે તે મુકીને બીજો લાવે, ત્રીજો લાવે. મે કહ્યું ઠીક. હું થોડું હેંડયો એટલે શેહેર આવ્યું. તેમાંથી અરાતાર હેલ નામે શેઠનું મડદું લઇ જતા હતા. તે દેખી હું બોલ્યો એક મુકીને બીજું લાવો, બીજું મુકીને ત્રીજું લાવો એ સાંભળી વાણીઆ તો કહે ઉભોરે માડા સારા, એવું ચેમ બોલેછે. એકના મોતથી

તો આખા શેહેરમાં કેર વરતાઇ રહ્યો છે, ને કેહેછે જે
બીજો લાવો, ત્રીજો લાવો. એમ કહી ગાળો દેવા લા-
ગ્યા. મેં કહ્યું હું તો મુરખો છું, તમે કોહો તેમ કહું.
વાણીઆ કેહે એમ કેહે એવું કોઇને ના હશો, એવું
કોઇને ના હશો, હું ગામમાં પેઠો. એક બ-
રામણને ઘેર લગન હતા, બાઅડીઓ ગીત ગા-
તી હતી, ને વરઘોડો ચડતો હતો. મેં જઇ કહ્યું
આવું કોઇને ના હશો, આવું કોઇને ના હશો. બા-
એડીઓ તો ગાળો ભાંડવા મંડી ગઇ અને ભડાભડ પ-
થરા માર્યા. હું તો તાંહાંથી નાઠો, લોક મને કે એમ
બોલ આવું તમારે દાહાડી હજો. હું તેમ બોલતો હીં-
ડયો. ઢેડવાડો આવ્યો, તાંહાં લાહે લાગી હતી, મેં ક-
હ્યું આવું દાહાડી હજો, આવું દાહાડી હજો. ઢેડે તો
મને લઇ બુધાને મસ માર માર્યો. મેં કહ્યું ઢેડભાઈ
મને માફ કરો, હું તો મુરખો છું; તમે કહો તેમ કરી-
શ. ઢેડ કેહે કોઇનું બળતું હોય તો હોલવીએ. તે શિ-
ખ લઇ હું હેંડયો તે એક કુંભારને ઘેર વાસો કર્યો.
કુંભાર બાપડો જે પરોણો જાએ તેને ઉતારો આપે,
ચાકરી કરે, વાસણ, છાણા વગેરે આપે. હું માર ખાઇ
ખાઇને નબળો થઈ ગયો હતો, ને થાકી ગયો હતો,
તેથી ખાઇને સુતો તે મધરાતે ઉઠયો. તે વખત કુંભાર
હુંગી ગયા હતા, પણ વાડામાં નેભો સળગ્યો હતો, મ-
સ ધુમાડાને ભડકાં તેમાંથી નીકળતાં હતાં. મેં ઘડે ઘ-
ડા પાણી છાંટી તે હોલવી નાખીને એક સોટો પડયો
તેવડે બધું ભાગ તોડીને વીખેરી નાંખ્યું. મેં જાણ્યું કું-
ભારભાઇ ઉઠી ખુબ સાબાસી આપશે, ને ખુશી કરશે.

એ વીચારમાં મને તો હુંગે ન આવે. વાહાણામાં કુંભાર ઉઠીને કેહે, નખોદ જાએ, આ કેણે કરયું? મેં કહ્યું, મેં કરયું. કુંભારે ગાળો ભાંડી મારીને મને કાડી મેલ્યો. પછી હુંતો એક વાણીઆને ત્યાં બેબદામને ગહીને નોકર રહ્યા. તેણે મને ઢોરાં ચારવા મોકલ્યો, ને કહ્યું જોજે કોઇના ખેતર બરાબ કરે નહિ ને કોઇના બાજરીઆં ને છોડ ઉખેડે નહિ. મારા સાળા ઢોરાં તે કેમ માને, તે તો લોકોના છેતરાંમાં ધડાધડ પેઠાં, કોઇનું ઉખેડયું, કોઇનું છુંદ્યુ, કોઇનું ખાધું. હવે હું શું કરૂ? હુંતો રોવા બેઠો. એટલામાં માહાદેવજી જતા હતા તેમણે ઉભા રહીને પુછ્યું, અલ્યા અડવા કેમ રોએછે. મેં કહ્યું મહારાજ હું તો આવા દુખમાં છું, શીવે કહ્યું લે આ જડીબુટી આપુછું તે રાખ. એથી તું જેને ચોટ કહીશ તે ચોંટશે ને ઉખડ કહીશ તે ઉખડશે. જે બાજરીઆં ઉખડયાં હતાં તેને મેં કહ્યું ચોંટો એટલે ચોંટયાં. એમ ઢોરાં ચરાવતા ઘણા મહીના વહી ગયા. મારા શેઠ પાસે મેં મારો પગાર માગ્યો. શેઠે વિચારયું આવો સારો ચાકરછે તે પગાર આપીશું તો નાશી જશે, માટે વાયદો કરયાં કરે. મને જે રીસ ચડી તે એક દહાડો શેઠ શેઠાણી બાટલે બેઠાં હતાં તે વેળા કહ્યું એ ચોંટો, એટલે ચોંટયા. એકેથી ઉઠાએ નહિ; ઉઠવા જાએ કે બાટલો જોડે આવે. લોક જોવા મળ્યા ને હસવા લાગ્યા. બધા કેહે કોઇએ જાદુ કરયું. મારો શેઠ કહે જા પેલો ગોરજી ધનતર મનતરમાં બહો હોશીઆર છે, તેને તેડી લાવ. હું ગોરજીને બોલાવા ગયો. ગોરજી ઉંટે ચડીને નિસરયા. મેં કહ્યું ચોંટ એટલે ગોરજી ઉંટે

ચોંટયો રસતામા એક ગધેડે ઉંટનું પુછડુ સુધ્યું. મેં તેના મોડાને ઉંટના પુછડા જોડે ચોંટાડયું. આગળ ઉંટ ને પાછળ ઘધેડુ એમ ચાલ્યાં. આગળ જતાં એક આદમીએ ઘધેડાને પીઠે હાથ અડકાડયો. મેં કહ્યું ચોટ કે તે ચોંટયો. પાછળ કૂતરાં ભસવાં લાગ્યાં. બે કુતરે તે માણસની ચાળ મોડામાં કડવા લાંધી. મેં કહ્યું ચોંટ કે તે ચોંટયો. મારા સારા લોકની ઠઠ બે બાજુએ જોવા મળી તે હશે ને કાંકરા મારે. ગોરજી પાછું જોતો જાએને લજવાતો જાએ. એમ કરતાં અસવારી મારા શેઠને ઘેર આવી. ગોરજીએ ઉંટ બેસાડયું પણ પોતાથી એઠલ ઉતરાએ નહિ. હસવું ને રોવું બે થયાં. મારો શેઠતો બીચારો ગભરાયો, ને શેઠાણી પોકા પોક મુકી રડે. ઘરમાં શેઠની એક બોન હતી તે મારી વદા જાણતી હતી, તેણે પોતાના ભાઇને કહ્યું કે આ અડવો કહેતો તમે છુટા થાઓ. ત્યારે શેઠે મારા કાલાવાલા કરી કહ્યું અલ્યા અડવાભાઇ અમને સરવેને છુટા કરો. મેં કહ્યું મારો ચડયો પગાર ચુકાવી આપો તો કરૂં, શેઠ કહે તારા મુસારા ઉપર તું કહે તે આપુ, પણ આ ફજેતીમાંથી છુટા કરને. તેણે મારો હીસાબ કર્યો, ને તે ઉપરાંત મસ રૂપીઆ આપી રાજી કરયો ત્યારે મેં કહ્યું બધા ઉખડો એટલે જટ ઉખડયા. મને પઇસા મળ્યા તેથી મારા મુખપર તો તેજી આવી, ને સહુ મને અડવાને બદલે તેજો કહેવા લાગ્યા. હવે હુંતો મારે ઘેર પાછો વળ્યો ને શેઠ કહેવાયો. મારી શેઠાણીને તેડાવી." તેની બાએડી તેજી મેહેતી પડદામાં આવેછે ને ગાએછે.

રાગ મેવાડો. " મેવાડો મારે સાથી ભલો, ઘઢ તીચોડની પનીઆર;

નાકનું મોતી ઝળહળે, ચાંદલો તપે લલાટ.
ભલું થયું મને રાજ મલ્યા, હુશ પોંતી હઇઆ (માં):
જેના હતા ઉભારા, તેના પાર લીઆ ૨
સજન સજનના ગોઠીઆ, હું સજનની દાસ;
જે નર દુધે હેલવા, તે કેમ પીએ છાશ. ૩

ગોરાદેહનો ઠમકો સઇએર વાજતો. માણીલો માજ-ગરાત; બાઇજીને કેહેજો મારી વિનતી પરણ્યો મારો પ-રદેશ રળવા જાએ. હાંરે પરણ્યો મારો પરદેશ રળવા જાએરે" પડદો ઉઠાવીને ઉતાવળી ચાલે ગાયછે.

ચાંદલીઓ ઉગ્યો, હરણી આથમી, તાંહાં લગણ જોઈ તમારી વાટ." તેજો બાઇડીના મોડા આગળ ઘેલાઇ કા-હાડેછે, તેને પગે લાગેછે; તેને ગળે હાથ નાંખી કહેછે, ત-મે ભલે આવ્યાં વગેરે બોલી લોકને હસાવેછે.

તેજી જરા નાચીને બેસેછે.

અડવો નાયકને પુછેછે અલ્યા નાયક આ કોણ આવ્યું?
નાયક—એ તારી વહુ.
તેજો—તારી વહુ, તારા બાપની વહુ. એ મારી વહુ, તો હું એનો વહુવારો.
નાયક—એતો તારી અસ્ત્રી, તારી બાયડી.
તેજો—હું એનો અસ્ત્રો, હું એનો બાયડો. અલ્યા એ શું કરશે?

નાયક—એ પાણી ભરવા જશે.
તેજો—હું જોડે દોરડું લઇને જઇશ.
નાયક—એ દળવા બેસશે.
તેજો—હું જોડે ઓરવા બેસીશ. હું એને જરાએ વીલી ન-હી મેલું" (આ પ્રમાણે કેટલીક વાત કરી ચરપટીઆ

બોલે છે; એમાંનાં કેટલાંક ભુંડાં છે. સારાં છે તે નીચે પ્રમાણે ;

વાણિઓ શેઠાણીને કહેછે, "ઓલે ગામથી ચેલે ગા-
મ ગયાં, કારજ આપણાં સર્યા. આપણે બે ભેગાં થયાં
કહો કારજ થયાં.
તેજી—એવા ના કહીએ, આવા કહીએ.
ફુલફગર ઘાઘરો, સાળુડે કસણી કોર; ૧
ઝાંઝરીએ દીવા બળે, હઈડે નાચે મોર.
મોર કરે ટહુકડા, પારેવા કરે પ્યાર;
સંરખા સરખું તો મળે, જો લખ્યું હોય લેલાટ. ૨
એના પછી થોથાં બોલેછે, તે આવાં છે.
અડવો—રાએ ઘોડો સણગારીઓ, ઉપરવાડે જોતાં; ૧
તે ઘોડાપર કોક બેસે, તે વાતનાં થોથાં.
પાડોશીને ઘેર રાંધી લાવશી, ઉપરવાડે જોતાં;
તે લાવશી કોક જમશે, એ વાતનાં થોથાં. ૨
(બીજાં છે, પણ તે પ્રટાણા છે.) તેને કહેછે આપણી
પાછળ ભો છે, ઝંદો આવશે, સંતાઈ જઇએ. (એમ
કહી બે જણ બેસે છે કે) ઝંદો, હોં, હોં, હોં, કરતો
આવેછે. તેજી ઉઠી નિચે પરમાણે ગાતી સામી જાયછે.
"ઝંદો આવે ઝુલતો રાજ. ભાંગ ચડાવી ઘેર આ-
વે, ઝંદો આવે ઝુલતો મારારાજ. હો ઝંદો આવે ઝુલતો
રાજ"—તા થઇ તા થઇ.
(ઝંદો તેજીના ગળામાં હાથ નાખીને લઇ જાય છે.
તે બે નાચે છે. તેને ઘુમો પાડેછે; બાઓડીને પકડી
રાખવા કરેછે. ઝંદાનો નકર દાગલો વાણીઆને બાઝેછે.
વાણીઓ તેને મારે છે. બંને સામ સામા મારામાર લ-

ડે છે. દાગલો રડતો ઝંદા કને જાય છે.)

ઝંદો—બચા કાયકુ રડતા હે ?

દાગલો—ગાંજેકી કળી લેનેકુ ગયાથા, સો તેજા મોદીને જુતી ઉઠાઈ.

ઝંદો—ઉઠાઈ મગર મારી તો નહિ ?

દાગલો—નહીં.

વાણિઓ—મારીતો નહિ, પણ એના વાંસાપર મારો રૂ. ૦॥) નો જોડો ફાટયો; પણ અમે વાણીઆતો ના મારીએ.

ઝંદો—અબે દાગલા, ટંટાકી બાત જાને દે, બંદગી કર.

દાગલો—બંદગી કરેછે, અલ્લા ભેજીઓ, ભેજીઓ સવાસો ગાડી મલીદા ભેજીઓ, કે મેં બેઠા બેઠા ખાઉં.

વાણિઓ—મેર મુવા, એટલુ બધું ખઈશતો મરી જઇશ!

દાગલો—ભેજ અલ્લા, ભેજ, લાલ દંતુવાલી ભેજ.

વાણીઓ—શું તને કરડવાને !

દાગલો—ભેજીઓ, અલ્લા ભેજીઓ, લાલ ચુડેવાલી ભેજીઓ.

વાણીઓ—શું કરડવા ? તારી પાછળ ભાગવાને !

(દાગલો એથી પણ નઠારૂં ભુહું બોલે છે.)

ઝંદો—ધમકાવીને કેહેછે, એસી ખરાબ બંદગી નહિ કરના; દેખ મેં કરું એસી કરના. (એ ઠેકાણે ઝંદો હિંદીમાં બંદગી બોલેછે. ઝંદાનો વેશ વડનગરના ભવઇઆ બહુ સારો કરે છે. તાંહાં લગાઓલી ચોપડી મારા હાથમાં આવી તેના બોલેબોલ નિચે ઉતારી લીધા છે. એમાં ભુલો ઘણી છે તેથી કેટલુંક સમજાતું નથી અમદાવાદના ભવઇઆને એ બંદગી આવડતી નથી.)

" ઓરકા દામ કામદાર, તેરેહી આધાર;

ઝંદાઝુલણ.

બાબજી ઇઆ મકરાની, ઘરઘર આવાદાની.
હો હોઈ બાવા મટુ, ચડનેકું ટટુ;
નેનતો નબી હે, મુખતો મકા હે.
અકલતો અલા હે, પાઉંતો પરવર હે;
હાથતો હજરત હે, હકતો હલાલ હે.
બહેકઈ મરદાલ હે, હબેતબે ગુલામ હે;
અસલ જાદેકું સલામ હે. ૧

જંગીરી. જટા બધાએ ખુદા ન મીલતે, કયું રહેતા મનમસ્ત;
જટા બધાએ ખુદા મીલે તો, બડ પૈાંચે સબ ભસ્ત;
બંદે ભલે મન જંગીરીના હે હે. ૧
કોડે બાંધેસે ખુદાન મીલતે, કયું રહેતા મનમસ્ત;
કોડે બાંધેસે ખુદા મીલે તો, હાડ પૈાંચે સબ ભસ્ત. ૨
દાડી રખેસે ખુદા ન મીલતે, કયું રેહેતા મનમસ્ત;
દાડી રખેસે ખુદા મીલેતો, ગાદર પૈાંચે સબ ભસ્ત. ૩
ખાખ લગાએ ખુદા ન મીલતે, કયું રહેતા મનમસ્ત;
ખાખ લગાએ ખુદા મીલે તો, ખર પૈાંચે સબ ભસ્ત. ૪
નાહે ધોએ ખુદા ન મીલતે, સબહી બાતાં કચી;
નાહે ધોએ ખુદા મીલેતો, ભસ્ત પૈાંચે મીઢક ઓર મછી.૫

જકડી. આ દેશ દેખ સાર સબદ બીચારે, આપ તરે ઓરં-
નકું તારે;
પાંચ પચીસકી થકનાજાલે, ચલો કબેદ ઉલટા ચાલે;
પંજ તનકા કરે બીચારા, કહે ગ્યાનીસો ગરૂ હમારા. ૬
મુમતા જાલ ભભુત લગાવે, સબ દેહકે કામ બજાવે;
મનછકી ગુરૂ ઓર કરે, કામ ક્રોધ દોઉ દુર ધરે;
પંડાલા પંડ સકોમલ ભોગી, કહે ગ્યાનીસો સચ્ચા જોગી. ૭
પંચ ઇંદ્રીકા કરે પીહારા, સંત સબદ ગુરૂ ઓચારા;

નીરમલ હોા કે તજ હંકારા, સીરપર રખ છોડે ગાહેરા;
એ કાપે ખરહતની રાસી. કહે ગ્યાનીસો સચ્ચા સંનાસી ૮
બ્રહ્મ સો જેસો કહે બ્રહ્મા, ઉન મંડલમે રોપી ખંભાં;
આયા મુકામપર કરે ડંડા, કામ કલેશકી મિટ ગઇ ફંદા;
ગગન મંડલમે ધરે સા ધાની, કહે ગ્યાનીસો બ્રહ્મ સમાની ૯
પંડીત હોકે પઢે પુરાના, પુજા ધર્મ ધરે મન ધ્યાના;
પરમહંસ લગાવે પ્રીતી, આસા ત્રસના તજે અનીતી;
પરબ્રહ્મકી કથા સુનાવે, કહે ગ્યાનીસો પંડીત કહાવે ૧૦
મુલાંસો જો મનકી જાને, બાહેર જાતે ભીતર આને;
ભીતર બસે એક પીર્સાઇદાતા, ઘટમે બસે એક પીરમદદાતા;
દીલમે ખોજે એક કલ્યાણા, કહે ગ્યાનીસો સચ્ચા મલાંણા ૧૧
કાજી હોકે કૂરાન સુનાવે, મરધી બકરી કબુ ન મારે;
અલા અલાકી બાતમે રાજી, કહે ગ્યાનીસો સચ્ચા કાજી. ૧૨
અનભે ઘટરાવત પાયા, ભવસાગર ભુલાં ભટકા;
જા મરણકા બે નવ ભાગા, પથરસે જા રીસ પટકા,
આપો આપકી ટેક પકડકે, અધવચગાંહિ આ અટકા;
દીન કહે સુનતા બે ગાફલ, કયા હલાલ ઔર કયા ઝટકા.૧૩
વીખિયા ભીતર મરમ ન ચીના, કહું કરમ કીયા વનવ કરું;
લાલચ લબધી દલમે દબધી, તજોને કુબધી જ્યોહું કરું,
મુમતા મારી અસત અનારી, સણદ સકારી જ્યોં કરું;
દીન કહે સુનતાબે ગાફલ, કયા ગઉઆ ઔર કયા બકરું.૧૪
સચ્ચા કેણા સમજી રેણા, સરણ લેણા સારસનકી;
સેજ ગવાદી સમણવાદી, મલી સંગવાદી મરસણકી,
હસાણ દેસી અલખ અવેસી; પરબાઇ શ્રીપરમનકી;
દીન કહે સુનતા બે ગાફલ, બિલિહારી ઉન દરસણકી. ૧૫
નીરભે જ્યાની નીગમ નીસાની, નર ધ્યાનગી ધનંગી;

પીયા પીયાલા મનમતવાલા, સંત સુખાલા સાનંગી,
દિલકા દરીઆ સો ભર ભરીઆ, વીધવીધ ભર્યા વાનંગી;
દીન કહે સુનતા બે ગાફલ, તીન લોક સસ્તા નંગી. ૧૬

સવૈયાહિંદી અબ ચેતરે ગાફલ ગિંદા, દેખ બંદા દાઓરે;
મતહી નકહા ગતિ હોયેગી, બંદગી ન ભુલે બાહોરા.
નસ બાતસે અલા હસે, નર અંધ દોસ્ત કયું હુવા;
કરલે બસીલા નબીસે હજુર, ગાફલ કયું હુવા ૧૭
એક દન એસા આયેગા, લગાયેગા જબ લતિયાં;
છુટ જાએગી મદ છાકરે, મીટ જાયેગા ફંદ મટીયાં,
ઉસ બાતસે અલા હસે, નર અંધ દોસ્ત કયું હુઆ,
કરલે બસીલે નબીસે હજુર, ગાફલ કયું હુઆ. ૧૮

કુંડલીઆ. બંદા બાજી જુઠ હે, મત સાચી કર માન
કહાં બીરબલ ગંગહે, કહાં અકબર ખાંન;
કહાં અકબર ખાન, ભલકિ રહે ભલાઇ;
કહે દીન દનવેસ, સુનબે ગાફલ ગંદા; ૧૯
મત સાચી કર માન, જુઠ હે બાજી બંદા.
બંદા બોહોત ન ફુલીએ, ખુદા ખમેગા નાંહિ;
જોર જુલમ કીજે નહિ, મરતલોક કે માંહિ,
મરતલોક કે માંહિ, તુજરબા તુરત બતાવે;
જો નર કરે ગુમાન, સોનર ખતા ખાવે,
કહે દીન દરવેસ, ભુલ મત ગાફલ ગંદા; ૨૦
ખુદા ખમેગા નાહિ, બોત મત ફુલો બંદા.
બંદા કહેતા મે કરૂં, કરણહાર કીરતાર;
તેરા કહા સો ના હોવે, હોસી હોવણહાર,
હોસી હોવણહાર, ભાર નર યુંહી લેવે;
અનજસ કરે અપાર, નામ નારાયણ ખોવે;

કહે દીન દરવેસ, હુકમસે પાન હલંદા,
કરણહાર કીરતાર, તુહી કયા કરસી બંદા. ૨૧
ગડેં નગારા કુચકા, છીનભર છાના નહિ;
કોઈ આજ કોઇ કાલ, પાએો પલક કે માંહિ,
પાએો પલક કે માંહિ, સમજરે મનુઆ મેરા;
ધરચા રહે ધનમાલ, હોય જંગલમે ડેરા;
કહે દીન દરવેસ, જતન કર જીત જુમરા;
છીનભર છાના નહિ, કૂચકા ગડેં નગારા. ૨૨
રામ રૂપૈઆ રોકહે, છીનભર છાના નાંહિ;
સાહેબ સરણા સેહીઆ, સેા બસે નગર કે માંહિ;
બસે નગર કે માંહિ, હુડીયાં ફીરે ન પીછી;
કયા પેસુંકી પ્રીત, પ્રીત સતગુરૂકી સાચી;
કહે દીન દરવેસ, ત્યાગ બૈરાગ તપૈયા;
ખરચ્યા ખુટે નાંહિ, રામ હે રોક રૂપૈયા. ૨૩
મોટા બોલ ના બોલીએે, કહેા સકલ સંસાર;
જો મે બોલુ સાંમપેં સૂનિયેા સૂરિજનહાર;
સૂનીયેા સૂરિજનહાર, તુંહી ઓર ભાયા તેરી;
દામ વાગમે લીન, લીજીયે કુમત મેરી;
કહે દીન દરવેસ, ખરા કેવે નહિ ખોટા;
સુનીએો સુરીજનહાર, બોલ બોલુ ના મોટા. ૨૪
મેતેા પુલફકીર હું, તજીયા તીનુ દામ;
અતીત હેા રૂપૈયાત કેસેા, નહે હુમારા કામ;
નહે હુમારા કામ, રામના રેવે રાજી;
ચાદર લંગેાટી સાર, દાલ રોટી લે ભાજી;
કહે દીન દરવેસ, ધ્યાન ધારનમે ધીરા;
સુનીએો સુરીજનહાર, રમતા પુલ ફકીરા. ૨૫

રોટી ચાદર ચાહીયે, કહા દામસે કામ;
સોહી દીન ફકીરકું, ભજે નીરંજન નામ.
ભજે નીરંજન નામ, અહા સાગરના ભુલે;
નંદા વેદા વાકી, આન કુગલા નહિ પુલે;
કહે દીનદરવેસ, અરા કેવે ના ઓટી; ૨૬

કહા દામસે કામ, ચાહીયે ચાદર રોટી.
સોભી આવે સેંજમે, માંગે નહિ પરત;
જનકી ઐહી સુગત હે, ઉનકી ઐસી વગત.
કહે દીન દરવેશ, ફકીરાના હોયએ લોભી; ૨૭
માંગે નાહિં પરત, સેજમે આવે સોભી.

અથ આજંદા. ગયા બીકમ ભોજ, તપ તેજ બે;
જ્યાકે સર ઢળતે ચમર, સંગાસન સેજ બે;
મેડી મંડપ ગામ, કરોડ લખ બે;
હરહાં બાજંદ સોનર ઘેર સમસાન બછાઇ બખબે. ૨૮
મદગલ બાંધે ભર, સુખમણ શોભતે;
હસ હસ બાતે પાન, પીતાંબર ઓઢતે,
ચાકર લેત સાથ, સાહેલી ચાર બે;
હરહાં બાજંદ, ભજન બીના બે કામ, ગએ નર હાર બે.૨૯
દો દો દીપક જોડ, મંદરમો ચોડતે;
નારી સાથે નેહ, પલક ના તોડતે;
ચુઆચંદન કુલેલ કે, કાયા ચામકી;
હરહાં બાજંદ, મરદ ગરદ હો જાગે, દવાઇ રાગકી. ૩૦
આમલ મત સુજાન, મેરા મન વાં બસે;
પંજર પંચ દીયે બંસ, લોવંગ મકા હસે;
જમરા આડા સીંહ, મોયેયે આએગા;
હરહાં જીવ પીયાકે પાસ, સકાલે જાએગા.

મનકુંજર મેહમંત, ના મારા નામસેં;
સુરા હોકે ખડગ, ન નજુઆ હામસે;
તન મન ઇંદ્રી જીત, ન ખેલા કામસે;
હરહાં કસી ભાતસે જાયે, મીલેગા સામસે. ૩૨
ભુખ્યા ભોજન દેત, ઉઘાડે કપડા;
આયા ગુણકા લુણ, જાએગા પગપડા;
ભલી બુરી બાજીંદ સહેવે સાહેગા, હર;
બીરધ કાલ ગુલામ, ગરદ હો જાયેગા. ૩૩
ચુટી સાત સલામ, કૈયેા સામસે,
દો નેતુકો જોડ, તુમારે નામસો;
પુજા ટેલ ટગોર, હુમારી માનીયેા, હર;
હમ ચરના કી બાખ, નફર કર જાનીયેા. ૩૪
ટેઢી બાંધે પાધ, ચલે ગજ ચાલ બે;
દો બાંધે તલવાર, ઝલકતી ઢાલ બે;
એતાહી અભિમાન, કહાં ઠેરાયેગા હર.
જ્યૌ તેતરકૂ બાજ ઝપટ લે જાયગા. ૩૫
જોરા જોબન દેખ, અંગ નાં મોડીયે;
દેખિ પીયારી લછ, નેન ના જોડીયે;
જોઇ દીયા કીરતાર, સોઈ ધન પાઇય હર;
દિનો હોયે કથીર, સોનો કેસેં પાઇયે. ૩૬
નેકી બરીકા કામ, સાંયાં જબ માગસે,
પાંઉ જંજીરા ડાર, ગરે ભર ડારસે.
મુખપર દેસે માર, આંખ પર લુણસે, હર.
કરતા કાળ આપ, બચાવે કુણસે. ૩૭
દોહા. બાજીંદા પુત પહાણકા, લસ્કર મલીયા જોર;
સેનેમેં સતગુરૂ મીલ્યા, તરકસ ડારાતોર. ૩૮

બાજીંદા બાજી રચી, જેસા સિંભર ફુલ; ૩૯
દો ઘડીકા પેખણા, આખર ધુલકી ધુલ.

અથ દીનના પાયા ચેતામણી દોહા.

નમો નમો ગુરૂ પીરાકું, ગુસ્સે પાયા ગાન; ૪૦
દીન કહે ગુરૂ દેકે, બાંચ્યા કહા બખાન.
દીન કહે કરજોડ કે, સુનિયો સુરિજન હાર; ૪૧
અમર લબાંણી દીજીયે, કહું ચેતામણ સાર.
દીન દુનીકે જીવકું, એહિ બડો ઉપદેશ; ૪૨
ભવસાગર સેજે તરે, સેવે સંત સુરેસ.
ભજન કીયે ભાવટ મટે, કટે સુપ્રછત કોડ; ૪૩
દીન ભજન લેલીન હે, સુરત શબ્દ સરજોડ.

ગજલ

ભલાજી ભેદ પુછા ખુબ, અબ તું સબદ સુન મેહેબુબ;
જો હે દીનકાતું દોસ્ત, મનમે રાખીએ ના રોસ્ત,
સબકા એક હે અલા, ભલા મન હોયેગા ભલા;
ગ્યાની સોઇ રેહે ગંભીર, આદુ અમર પીરકા કીર,
જીનસે જીકરનાં કીજે, દવા દરવેશકી લીજે;
ઓમ શબ્દકું પૈચાન, આદો અગમકી ઓલખાન;
આયા કહાંસુ ભાઈ, ઉતપત આદ બલાઇ;
સંતો ધરો ધારણા રે સંત, પરસત પરી બ્રહ્મ પસંત;
નહેથા નામ નહેથા નુર, નહેથા ચંદ નહિ થાર;
નહેથા વીષ્ણુ ઓર મહેશ, નહીથી સકિત બ્રહ્મા સેસ;
નહે નહેથા પાંચ તીન પચીસ, નહેથા ષટદશ એકવીસ;
નહેથી સતી સુકી છાન, નહીથી ચોરાસી ચક્રખાન;
નહેથા મેર સાતુ સાર, નહેથા બન ભાર અઢાર;
નહેથા ધરણુ જલ આકાશ, નહેથા પવન શબ્દ પરકાશ;

નહેથા ગ્યાન ધ્યાન ણે રાગ, નહેથા જોગ ભોગ જૈરાગ;
આદો અખંડ બ્રહ્માંડ રૂપ, સૂરિજન હાર સૂત સરૂપ;
નિરગુણ આદ હે નીરવાણુ, ધારા ધરણુકા મંડાણુ;
પ્રગટા આપહીસે નુર, મનછા આય ખડી હજુર;
જેથી શબ્દકી કરમાણુ, કીજે સેટીકા મંડાણુ;
નિપાયેા ઇંડ અના ચિંત, પરગટ ભયે પાંચૈા તંત;
પાણી ધરણ તેજ આકાશ, અંતર પવન શબ્દ પરકાશ;
રચીયેા આપ રૂપ વેરાટ, બીજૈા પડ બ્રહ્માંડ ઘાટ;
દેવત તીનહી સરવાટ, બીજણુ બ્રહ્મા શંકર ઠાટ;
પુરણ બ્રહ્મ પેાતે પાટ, નીરમલરૂ નીગમની રાટ;
જેસા કીયા કીતની બાર, વાણી લીજી બીચાર;
બિધિ બિધિ કીયે કેાઇ બસન, બેસે આપ સબ આસન;
તેતેા બેઇ ગન નીરધાર, સેવે તેત્રીસ કેાડ સંસાર;
જ્યાનરૂ ધ્યાન જોગ બૈરાગ, તીરથ વૃત ધંધે લાગ;
દાનવ દહીતાની સતાર, સહેજીવ માતકા વીસતાર;
ધાયા ધારણુકા ઉનમાન, પંખી ચાર ચેાપગ જન;
જલકા જીવહે જલ માંહી, તરવર મહી સૂતકે વાહિ;
નર ભીંની રાધારી અંડ, સાયર સાત કર નવ ખંડ;
ચઉદે તબક ચારૂ બીન, તીજી લેાક તત્વ જાન;
મુરતી ચાહે મનમેં સેવ, જાનુ એક અનઘડ દેવ;
આદો એક ઉર ઉપાધ, કૂનહે સંત કૂનહે સાધ;
માયા રૂપ આવા ગવન, બાર એકી સહી ઉતપન;
આપે બેાજ બે ભાઈ, નીરગુણ નેાખ બતલાઇ;
તુજમે બેાલતા હે કેાન, બેાલી અખંડ બ્રહ્મ જાન;
સતગુરૂસેં જહી પાયા, પ્રકટ પેાતે પરખાયા;
પહેલે સાધ મંત્ર મુલ, બેાધ શબદકા અસ્તુલ;

ચઢીયા ઘટ ચકર સોધત, નહે જાંજરા મરણુની સોધ;
કાયમ ફૂદરતી કાયા, નીસાની સંત કોઈ પાયા;
પહુચ્યા અરસકી બુરજ્યાં, છુટે ગેબકી ગુરજ્યાં;
મારા કાલ ક્રોધકું હગ, છતા મોહસે રણજંગ;
મારા લોભ ગરબ ગુમાન, લાલચ ગાર હેં અભીમાન;
મારા કપટકા કરતુરય, જાણે પાચેના સ્વારય;
વેણી પાયનમે ગે સંચ, જુહી સેવના પડાંચ;
લીલા- કુબદ્ધિ કદાયા, મિટગઇ તિમરકી છાયા;
નહેં અબ આવણા જાણા, જગાયા આપકા થાણા;
દેખો દામણાં ચમકે, ઘણુણુણ ઘુઘર ઘમકે;
ઠણુણુણ ઘડીઆલાં ઠમકે, ઝણુણુણ ઝાંઝરીઆં ઝમકે;
સુખમણુ ઝાંઝરી ઝણકે, માહાજન મોરીઆ હણુકે;
એસી અગોચર અગરાજ, નીરભે નીરજનકા રાજ;
હરીગુણ હેતસે ગાયા, આતમ અલખ ઓલખાયા;
હીરા લાય જબ આયા, સોઈ સમજ પરખાયા;
રવામી બાલ કીરપા કીન, પાયા દીનકા ઘર દીન;

પાચેા બીજો.

ભજ મન આદ ઓમકાર, સાંઇ શકલ સુરિજનહાર;
જણ જીવ ગાતકા ણીરતાર.
હોયેા જ્યાં સકલહી બ્રહ્માંડ, દરશણ સાંચેકા એક પંડ;
બાયા જણ છતીસે પાખંડ.
જીનસે બયા જુજીઆ મત, યામે ભુલરહા જગત;
સણ એક લેખકી બીગત.
કોઈ રાગકું ધાવે, કોઇ તેા કુણસુ ગાવે;
કોઇ મહાદેવ મન ભાવે.
કોઇ જીન ભજત હે ભગવંત, કોઇ ગેાવંદ ગેાકળચંદ;
કોઈ રઘુનાથકી પરસંત.

નહેથા જ્યાન ધ્યાન ણે રાગ, નહેથા જોગ ભોગ જૈરાગ;
આદો અખંડ બ્રહ્માંડ રૂપ, સૂરિજન હાર સૂત સરૂપ;
નિરગુણ આદ હે નીરવાણુ, ધારા ધરણુકા મંડાણુ;
પ્રગટા આપહીસે નુર, મનછા આય ખડી હજુર;
ગેબી શબ્દકી કરમાણુ, કીજે સેષ્ટીકા મંડાણુ;
નિપાયેા ઇંડ અના ચિંત, પરગટ ભયે પાંચેા તંત;
પાણી ધરણુ તેજ આકાશ, અંતર પવન શબ્દ પરકાશ;
રચીયેા આપ રૂપ વેરાટ, બીજો પડ બ્રહ્માંડ ઘાટ;
દેવત તીનહી સરવાટ, બીજણુ બ્રહ્મા શંકર ઠાટ;
પુરણ બ્રહ્મ પેાતે પાટ, નીરમલરૂ નીગમની રાટ;
યેસા કીયા કીતની બાર, વાણી લીજી બીચાર;
બિધિ બિધિ કીયે કેાઇ બસન, એસે આપ સબ આસન;
તેતેા એક ગન નીરધાર, સેવે તેત્રીસ કેાડ સંસાર;
જ્યાનરૂ ધ્યાન જોગ બૈરાગ, તીરથ વૃત ધંધે લાગ;
દાનવ દહીતાની સતાર, સહેજીવ ભાતકા વીસતાર;
ધારા ધારણુકા ઉનમાન, પંખી ચાર ચેાપગ જાન;
જલકા જીવહે જલ માંહી, તરવર મહી સૂતકે વાહિ;
નર ભીંની રાધારી અંડ, સાયર સાત કર નવ ખંડ;
ચઉદે તબક ચારૂ ખીન, તીજી લેાક તત્વ જાન;
મુરતી ચાહે મનમેં સેવ, જાનુ એક અનઘડ દેવ;
આદો એક ઉર ઉપાધ, કૂનહે સંત કૂનહે સાધ;
માયા રૂપ આવા ગવન, બાર એકી સહી ઉતપન;
આપે જોજ એ બાઈ, નીરગુણ નોખ બતલાઇ;
તુજમે જોગતા હે કેાન, એહી અખંડ બ્રહ્મ જાન;
સતગુરૂસેં જહી પાયા, પ્રકટ પેાતે પરખાયા;
પહેલે સાધ મંત્ર મુલ, એહ શબદકા અસતુલ;

કોઇ દિલ નબીકી હકાત, કોઈ દિલ મહુમદકી બાત;
કોઇ દિલ મુમદકર સલેવાત.
કોઇકે ચીતહે સલેમાન. કોઇ ચિત મહુમદ સલતાન;
કોઈ ચીત પાદશાહ પરધાન.
કોઇ ચિત દઇત દાણુવ નાગ, કોઇ ઘર પવન જલ અનુરાગ;
કોઇતો ફરત સબસેતાગ.
તેરાનામ હે નીરધાર, અનભે અલખકા બીસતાર;
સાચી સેત સુરજનહાર.
આપો આપહે કિરતાર, અવીગત અકલ જુગત અપાર;
બંરલા લહે એહ બીચાર.
આપવે દીન કીરપાલ, સેંહેંજે મીલ્યા સામીબાલ;
પાપયાલાલ હંદાલાલ.

અથ મુસલમાની હરફ.

મસ્તક સો મહેજત હે, કાનસો કુરાન હે, નેન સો નબી હે, નાક સો કબર હે, મુખ સો મકાહે, પાક સો પરવર દગાર હે, હાથ સો હજરત હે, પાઉં સો રસુલ હે, નપસ સો સેતાન હે, સુરત સો સાહેબ હે, મન સો મુરીદ હે, અકલ સો પીર હે, તન સો સઇયદ હે, હક સો હલાલ હે, બેહેક સો મરદાલ હે, ગુસા સો હરામ હે, લાવતુતરી સો હરકત હે, કુડ સો ડોજક હે, સત સો ભસ્ત હે. ૧

જકડી માડણની.

ઊંચે મેહેલ કેહેલ સે કંચન, ફુલું સેજ બછાના હે;
તાજા માલ નવાલા હાજર, મન માને તબ ખાના હે,
હસ્તી ઘોડા માલ ખજેના, મુલક મુલકપર થાના હે;
કહે માંડણ સુન દોસ્ત હુમારે, થિર ના રેહેના જાનાહે ૧
જતન કીયાથા જીવકા, ફિર મરનેકા ઘર ના જોયા;

કોઇ તો ભજન આબુધાર, કોઈ તો પુજતા ગીરનાર;
કોઈ તો કાશી ઓર હરદ્વાર.
કોઈ તો બદરીકેદાર, કોઇ તો જગનનાથ મદાર;
કોઇ દવારકાં દરબાર.
કોઈ તો સ્વેતબંદરામેશ, કોઇ ગંગા જમના ઉપદેશ;
કોઇ તો માન ધારતા મહેશ.
કોઈ તો ભજત શીવ સગત, કોઈ ભજત મન મુગત;
કોઇ તો પુજે પારસ જગત.
કોઇ દલ રીખવનાથરી જાત, કોઇ અરી હંત જેન જમા
કોઇ દલ તીરથંકાર કીરતાત.
કોઇ તો માત કમાતા, કોઈ હેગલાજ હરદાતા;
કોઈ અંબા ગુન ગાતા.
કોઇ હનુમાન હીજતી, કોઇ ગનેશ ગનપતી;
ભજે કોઈ બીધાતા બસતી.
ભજે કોઈ ભૈરવ ભૂપાલ, કોઇ દીલ ખડા ખેતરપાલ;
કોઇ મન બીરહી બીતાલ.
ભજે કોઈ ચામંડા કાલી, કોઇ બહુચર બરદાલી;
સધે સુરત મતવાલી.
ભજે કોઈ મંત્ર ઓર મુઠી, ભજે કોઇ ખાખ ઓર બુટી.
નસંધિ સરગકી તુટી.
ભજે કોઇ ભુત ઓર ડાકણી, કોઇ જોટે જગન સંખણી;
કોઈના ઉડતા ભખણી.
કરે કોઇ ખુદાકી બિનગી, ઈલા ઈયાદ દર જનગી;
કહે કોઇ ઓલીયા યુનગી.
કોઈ ચીત ધરત ચોવીશ પીર, કોઇ દિલ ખોજ હકકીતીર;
કોઇ દલ મુસ્તફા દસ્તગીર.

જીવકી જીવન કે કારણે, જીવતું જો બેર બસાવણે કા;
તેરા કીયા સો તું ભોગવેગા, જાણ ઝેરકા બીજકું બાવણેકા,
રાજ કાજકૂં દેખકે ભુલ મતી, ઓહા ફુલફુલા સોઇ જાવણે કા;
તેરે મન માને સોઇ કર પ્યારે, સાંઈ દીનતો સાચ બતા-
વણે કા ૫

બીરબલ કહાં, અકબર કહાં, ઓરંગજેબ નહેં ફેર આવણે કા;
ઓર ખાંન કહાં, સુલતાન કહાં, તાન સેન કહાં તાન ગાવણે કા,
તેરે મન માનેસો કર પ્યારે, સાંઇ દીનતો સાચ બતાવને કા.૬
હરણ કહાં, રાવણ કહાં, ઇંદ્રજીત નહેં ફેર આવને કા;
ઓર કંસ કહાં, ઉગ્રસેન કહાં, જાલંદ્ર કહાં જુગ ચવેણે કહાં,
ચકર વરતી હુઆ સોઈ ના રહા, આકાર દીસે સબિ જાવણેકા;
તેરે મન માને સોઇ કર પ્યારે, સાંઇ દીનતો સાચ બતા-
વણે કા. ૭

તેરે બાપ દાદુ ઘઢ મ્હેલ ચણાયા, ઘઢ ચરનહારે મેં કો-
ઇ ન હેજી;

નરપત નીરંત કેલાવતા હે, તેરે દેશ તખત ના કોઈ હેજી,
ઇસિ કેઇ તખતસે ઉઠ ચલે, લખપતકી ગત ના ખોઇ હેજી;
સાંઇ દીન કહે ફકીર જકડ, ગાફલ અકડના હોઇએ જી. ૮
તેરી દેડ બદામકી સાહેબીમે, હાકમ હજુર કેલાવતા હે;
હુકમ નકીબ પૈાકાર કરે, ઘર દેશ તખતના લાવતા હે;
મજુર જોરૂકા હોય રહા, દુર દુર મુકામ બતલાવતા હે;
સોયે દીન કહે ચલ ચલ ગીદી, હમસે અકડ મીલાવતા હે. ૯
તનમન રૂપીઆ અસ્ત્રી મે, અબુજ મૂરખ કયૈા પુજતા હે;
તૂજે દેવ દેવનકી ગમ નાહિ, ઓલખાન બીના અમૈાઝતા હે;
સુરતા માંહિ મુરતી સહી, દરવેશકા બેસ ના બૂજતા હે;
સાંઇ દીન દુરસ કહે ફકીર, હરદમ સાહબનાં સુજતા હે. ૧૦
દગત હે બાઇ ભાઈયાંકૂ, મતલબકી ગાયાં તાણતા હે;

ચલતે ફેરી લગા જુલમસે, કર પીસતાવા ફીર રોયા,
પ્રેમ ખેતકા બના બગીચા, નામ ધણીકા ના બોયા;
કહે માંડણ સુન દોસ્ત હમેરે, કયા જાગા ફીર કયા સોયા. ૨
દરદ બીરાના સો નહિ જાના, પડા પુરાના કૌ હોજા;
લે તરાબી નહિ ખોજ્યા મનકું, બસેં નીરંજન મનદોજા,
કૈસે નાચો થાયો બીન થંભે, જપ તપ ઉડે ચિત ખોજા;
કહે માંડણ સુન દોસ્ત હમારે, કયા એકાદશી ઓર કયા રોજા. ૩

યથ ગ્યાન ઝૂલણા સવૈયા કવિ દિનના.

હાંરે ગરૂ સંત સેવક સકલ સુનો, સકલકું સાચ કહેત હેજી;
ખરા કહેત બુરા કોઇ મત માનો, ચરાચર શબદ બહેત હેજી,
કોન હાર બીચાર નીરધાર કીઆ, પરોવારસે પંથલેત હેજી;
પાંચ તીન પચીસ તેતીસ પડે, સાંઈ દીન આખર ખાખ હોત હેજી. ૧
દીન દેખ સંસાર બીચાર કીયા, સંસારતો રેનકા સપના હે;
જાન બુજ જંજાલમે કુન પડે, ત્રહુ તાપકી ઝાલસે તપના હે,
બુધ જીવ સાહબસે ભુલ રહ્યા, ઈસ જુગમે કોઈ ના અપના હે;
સાંઈદીન કહે કહ્યા માન મેરા, જુગ જુગ જીયો તોઇ ખપના હે. ૨
અંધા ધંધ કે ફંદમે ફંદ રહા, શીર મોત નીશાના ગડતા હે;
સોબત સંતનકી નાહીં કરે, મોહબત મ્હેરી મન ધરતા હે,
ગર્ભવાસકા કોલ તું ભુલ ગયા, બેઇમાન કયા કામ તું કરતા હે;
સાંઇદીન કહે કહા માન મેરા, જુગ જુગ જીયો તોઈ ખપતા હે. ૩
મગરૂર મસ્ત તું કયું હુઆ, તેરે તનકું કાલ તકાસતા હે;
ધન માલ મુલુક ના જાન તેરા, દેખ દેખતામે જુગ જાવતા હે,
ગાફલ કયું હુશીઆર હોવે, સાહબકા લાલ ચેતાવતા હે;
તેરે મનમાને સોઈ કર પ્યારે, સાંઇ દીનતો સચ બતાવતા હે. ૪

અમદાવાદના ભવઇઆને ઉપલી સીખામણ નથી આવડતી, તેઓને નિચે લખી છે તેવી બે ચાર આવડે છે તેજ માત્ર બોલે છે.

જકર જકર તોતાર, ફકર ફકર ફકીરી;
આગું તું કહાંથા, અબ તું કાંહાં હે;
બીના જકર ખાએકા ગોથા, મનછા હાથમે લીની;
ખોલ હાટ બનીયા હાટ તેરા કીયા ગયા;
કે ગઈ રંગીલી જવાની, આઇ સપેતી મોતકી નિશાની;
ના રહે સગલે સાથી, ના રહે મંગલે હાથી;
આગું યા શેહેર ગુંજાર, ગાર મટીકા કીયા તેર;
ઝુલન ફકીર યુંવ કહે, યુંવ દનયુંકા ખેલ.

અલા નબીકું ઇયાદ કરો, પડે પાખ રસુલમે પડનાજી;
હિંદુ હોય સો અપને રામ જપો, મુસલમાન દીનકા કલમાજી;
તેરા તનમાં તસબી હો રહી, મેરે મન મોહન ગમતાજી.
એલ મેહેલ દનીયુંકે ફેર, ઝંદાશાહ ફકીર યુંવ કહે, યુંવ દનીયાકા ખેલ.

માયા માયા કરત હે, ખરચા ખાયા નહિ;
સો નર એસે જાયગે, જીયું બાદલકી છાહિં;
જીયું બાદલકી છાહિં, ગયા નર આયા એસા;
જાન્યા નહિ જુગદીશ, પ્રીતકર જોડ્યા પેસા;
કહત દીનદરવેશ, કાયકું ધરીતી કાયા;
ખરચા ખાયા નહિ, કરત નર માયા માયા;
પાલનપુરકા શેરખાં, છોડ ચલા છનુમાહિ;
તુછ જીવન કે કારણે, લીયો ભલપન નાહિ;
લીયો ભલપન નાહિ, કૂટુંબસે કીની બુરાઈ;
સાહેબ સાખા નાંહિ, સાયબી હુઇ પરાઇ;

જગતકૂ છોડ ભગત હુઆ, ભગતકા ભેદ ના જાણુતા હે;
સુણુ ભેદમેં ભેદ ન ભેદ કીયા, જાણુ બુજ અગનાન આણુતા હે;
સાંઇ દીન કહે રામ નાહિ રીઝે, તેરા દામસેં દીલ રીઝતા હે ૧૧
કૈાન કાજતેં ભેખ ધીરાગ લીયા, અંગ રાખ કે ઉર ભમાવાતાહે
નીરાપેખકૂ દેખ દવેખ ધરે, કહુ કુટમ કયૈા કમાવતા હે;
લેાભ ગરવ ગુમાન દુરમતિ, છાંડતા નાહીં ભમાવતા હે;
સાંઇ દીન કહે ગરૂ જ્યાન બીના, આપ ભમેરૂ ભમાવતા હે. ૧૨
નીરા પેખા તીરથ અનેક કીયા, તેરા ચિત પતંગ જૈા ઉડતાહે;
શીર મુછ મુડાઇ તેા કયા હુઆ, તેરા માંહેલા છંદ ના મેાડતાહે;
તન મન તપાસ કે દેખ તેરેા, દુરમત દીલસે ના છેાડતા હે;
સાંઇ દીન કહે કહાં માન મેરા, ધન પાસ ધરા કહાં ઢુંઢતાહે.૧૩
ગાય ભેંસ ગેાડી ગરધવ પેાઢ, ગામ ગામસે દાગ ઉગરાવતા હે;
જીવ જાણુતા હે પરમારથ કરેા, જીવ જાણુ કે ફેર ભુલાવતા હે;
ગરૂ નામ કે કાજ ફકીર હુઆ, ફેર ફેર દરવ કયૈા ધાવતા હે;
સાંઇ દીન ફકીર દુરસ કહે, નીજ નંદકા પદ ના પાવતા હે. ૧૪
દેખદેખ નદી કે નીર સાગા, કુત તાણુતા હે કુણ ઠેલતા હે;
બિધિ બિધિસેં બાત બનાયે કહે, મન લેાભ લાલચના મેલતાહે,
સબિ જતી સતી બન્યા ભેખધારી, દેખ દામપતી ગૃહ ભુલતાહે;
સાંઇ દીન ફકીર દુરસ કહે, તેરા સાંયેસે દીલના દેારતા હે. ૧૫
દેખ દેખ રૂપીએસેં દીલ ડગે, જેાગી જતી તપી મુનીયું કા;
દેખ દેખ રૂપીએસેં દીલડગે, કાજી પંડીત ઔર ગુનીયું કા;
દેખ દેખ રૂપીએસેં દીલડગે, ગરૂ શીપાત હુતીયું કા;
સાંઇ દીન કહે રૂપીએ કે શિર, માર તડાકા જુતીયું કા.૧૬
દેખ દેખ રૂપીએસેં દીલડગે, બાત તાત અવગતીયું કા;
દેખ દેખ રૂપીએસેં દિલડગે, ચલ બેહતા જાગતા સુતીયું કા;
દેખ દેખ રૂપીએસેં દીલ ડગે, અસલ કગસલ ભુતીયું કા,
સાંઇ દીન કહે રૂપીએ કે શિર, માર તડાકા જુતીયું કા. ૧૭

ખાના દુર કીયા, ઓર ઉનકું બોલાને દાગલાકૂ ભેજા.
બીબી ઘરમે ગાળો દેને લગી. હમ કોટકેપર બાટ દે-
ખતા ખડા રહ્યા. ઓ આઈ જબ હમ બોલા—
આવત હે અલબેલી એકીલી, ઘુંઘટ બીચ કીયા મજરા,
આપ હશે, કછુ નેન હશે, તેરે નેન બીચ હશે કજરા;
પ્રીતકી ખાતર કીઆ કહું પ્યારી, ખોલ દે તનકા અચરા.
તેજી—ખાં સાહેબ, બનીઆથી છુટા છેડા કરાદો.
ઝંદો—અબે દાગલા.
દાગલો—(સલામ કરીને) જી સાબ.
ઝંદો—ઓ તેજા બનીઆકૂ પકડલાવ; દો સિપાઈ સાથ-
લેજા. દોડ.
(દાગલો અને સિપાઇ તેજાને તેડી લાવે છે)
તેજો—(ધ્રુજતો ધ્રુજતો સલામ કરીને) ખાં શાહેબ સ-
લામ. મા-મા-મારી-
ઝંદો—કીયા હે તેરી માકું, ક્યા હે.
તેજો—નહીં શાહેબ, એટો માડી બાયડી. તે રાંડ ભાગ
ગઇ શાહેબ;
ઝંદો—અબ એ તેરી ઓરત નહીં. તેરે ઘરકૂ ઓ નહીં
આયગી. તું છેડા ફાડ દે.
તેજો—અડે શાહેબ, બામણ વાણીઆમાં કાંઇ છેડા ફડાતા
હશે. એ રાંડને ઘેર મોકલી દો. બે ચાર ગાળો ભાંડી
માંડી વાળીશું.
ઝંદો-ક્યું સાળા સુનતા નહીં હે કે. તેજીકું છોડ દીઆ,
એસા અબી લીખ દે; નહીં લખેગાતો મારડાલુંગા.
સિપાઇ—(બે ચાર ઢોલો મારીને) કિયું બે બનીઆ સુ-
નતા નહીં હેકે.
તેજો—ના માડો ભાઈશાબ, તમેતો માબાપ છો. (રડેછે.)

કહેત દીનદરવેશ, રહે કોઈ નામ સરીખા;
છોડ ચલા છનુંમાંહિ, શેરખાંન પાલનપુરકા.

ઝંદો—હમ ચાર ભાઇ થે. ગાજીખાં, ગરગડખાં, ફતેખાં, ઔર જોન્દરખાં સો હમ પોતે. બાદશાહ કે મોહ આગે અમને ચારેને તરવાર મારી સો ઉંને ખુશ હોકર હમકું થાને દીએ; એકકું બડનગર, એકકું બીસાનગર, એકકું પાટણ, ઔર છોટારે ભાઈ હમકું ઉંઝેકા થાના મે રાખા. હમારી ઓપસે ગામડી ભાગ ગઇ. હમને કહા કોઇ ઐસા હેકે ગામકૂ આબાદ કરે. તેજે બનીએ આ કે સલામ કીની, ઔર બોલા કે હુકમ હોયગાતો મેં ગામ આબાદ કર દઉંગા. હમને ઉનકૂ સરપાવ દીયા હમારા થાનાકા ગામ થોરા બખતમે ખુબ આબાદ હુવા. એક દીન હમ સરોવરકી પાલકેપર બડકી બડવાઇ પકડકર ઝુલતેથે ઓ દેખ ગામકે છોકરે બોલને લગે ઝંડા ઝુલતા હે. ઉસ દિનસેં હમારા નામ ઝંદાઝુલત હુવા. ઘરમે બીબીકી સાથ ટંટા હોનેસે એક દીન તલાવપર આકાર હમ ઝુલતેથે, એસેમે તેજી બનીઅન પાની ભરનેકૂ આઈ. ઉસકૂ દેખ કર અમારા ગુસ્સા ઉતર ગયા, ઔર ઉસકી સાથ નીકા કરનેકા બીચાર મનમે ઉઠા. હમ અંધા હો ગયા. હમ ઉસકે પર આશક હો ગયા. અમારી ઉસકી મોહોબ્બત હો ગઇ. તેજી કહે બનીએસે છેડા છોડાવ, ઔર સાદી કરો. ઓ પાની ભરકે ઘરગઇ તબ અમને દાગલા નફરકું તેજ કે ઘર આચાર લેનેકૂ ભેજા. તેજીને સોનાકા કટોરેમે તોફે આચાર ભરદીઆ, ઔર ઉપર જરીકા રૂમાલ લપેટ ભેજા. ઓ દેખ કર હમ બોલા ઓ અલા ! જેસા આચાર તેરા ઉસકા બીચાર ! જબ તેજકૂ દેઉંગેં તબહિ ખાઉંગે.

હું ભણું છું-અગડગ બગડગ ભડમ ભડમ, ઠ્યારી પી-
યારી લડે તેની સાંસુ બીલાડી.
એટલામાં જાસુસ કાગળ લાવી ઝંદાને આપેછે. ઝંદો
વાંચતાં પડી જાયછે.
બ્રાહ્મણ—રાગબોલ્યો ભાઇરામ. (તેજી ધબરાય છે.)
ઝંદો—(સાવધ થઇને) કમજાત બનીઆ ઔર ગામકે
મહાજન લોક દુકાન બંધ કરકે હમારાપર ફરીઆદ ગ-
યે. પાદશાહને હમેરા બડા ભાઇપર રકા લેજ્યા. બડા
ભાઇ બોત કુદ્રા હો ગયે. ભારે ઠપકાકા કાગદ આમારે
પર ભેજ્યા. ઉસમે લખ્યા હે કે જો તું મ રામજેગા નહીં
તો હાથીકે પાઉમેં બાંધ માર ડાલુંગા. ઓ બાંચકર
હમ બોત દલગીર હો ગયા. હમકું બોત શરમ લગી.
કીયા મો લેકે ગામમે નીકશે. ઐસા પસતાવા આયા હ-
યકે દુનીઆ છોડ ફકીર હોકે મકેકી હજ્જપર જનેકા
ઠરાવ કીયા. હીસાબ ચુકાનેકું બનીયાને બોલાયા. ”
દાગલો—ચાકર તેજ્યા. વાણીઆની દુકાને જઈ કહેછે, અમે
બનીઆ ચલ બાંસાહેબ બોલાતેહે, તેરા હીસાબ ચુકા-
ના હે. દેખ ઇતા લેતા આઇઓ-લીલી પીલી સાત સો-
પારીઆં, દહીંકા ધડા, પાનકા પડા, શેલડીકી ભારી,
ઘોટીઆણા નારીએર, ઔર ગીલનેકા રૂપીઆ, ઓ લે-
કર ચલો. બકરીઆં ગાતીહે, પાતરા ખાતીહે, ” વગેરે
ગાંડુ ગાંડુ બોલેછે. વાણીઓ પણ તેવાજ જવાબ દેછે.
પછે ઝંદાકને જઇ નીચો વળી સલામ કરેછે, ને ઓપડો
ઉઘાડી પાના ફેરવેછે, ને તેમાંથી ઝંદાના નામની રક-
મો કહાડેછે. મશકરીઓ કરી હસાવે છે. ઝંદાને હીસા-
બ આવડતા નથી તે પણ અહીં દેખાડેછે. પછે ઝંદો
જોતાની થાપણ વાણીઆને બેર મુકેલી તે માગેછે, તે-

તેજી—(રડતી રડતી) ના મારો શાહેબ બીચારા ગરીબ છે.

ઝંદો—સાલેકું કોટડીમેં લે જાકર સમજાઓ.

તેજી—ખાં સાહેબ, એને મારી નાખશો નહીં; પાપ લાગશે.

ઝંદો—તું કાયકું ડરતી હે પ્યારી. ઓ અબી ડરજાયગી. બનીઆકા ભાર કીયા. દેખ સીપાઇ ઉસ્કા રાજીનામા લાયા.

તેજી—તો હવે ગોરને બોલાવો જે આપણે બેને પરણાવે.

ઝંદો-મેં મુસલમાન બમનકુ કીયા કરૂં. મેતો કાજીકું બોલાઉ.

તેજી—મે હિંદવાણી છું કેને, મારે ગોર જોઇએ; મીયા તમને કાજી પરણાવશે, ને મને ગોર પરણાવશે.

ઝંદો—ઠીક પ્યારી, જેસી તેરજી મરજી પ્યારી. અબે દાગલા, જાઓ કાજી ઢોરઅલ્લીકું, ઓર ગોર ગેટાશંકરકું જલદી, જલદી, જલદી બોલા લાવ. સિપાઇ જોડે ગોરને કાજી આવેછે. બેહુ જાડા ગોળમટોળ મોટી દુંડવાળાછે. મીયાંની દહાડી લાંબી દુંટી સુધી પોહોંચી છે. ગોરે નાનુ ધોતીયું દુંટી નાચે પહેર્યું છે, કપાળે સુકેડની થાપ દીધીછે, માથે કાન ઢાકણી ટોપી, ને ખાંધે અંગ વસ્ત્રછે. ગોર સિપાઇને કહેછે-અરે રાંડે શી મોકાણ માંડીછે ? ને મને ચેમ ઝાલી જાઓછો ? સિપાઈ. બોલ મત સાલે. ખાંસાહેબ ખફા હુએહેં, માર ડાલેંગે. જો કહેસો કરકે ચલા જાઇઓ.

કાજી—એસા કબુ નહીં દેખા મુસલમાનકે ઘરમે રાંડ હિંડવાણી કેસી રહેગી.

ઝંદો—આઓ તુમ દોનો અમેરા જોડા કરો. કુચ તકરારકી બાત મત કરો. ઝટપટ થોડા કરકે ચલે જાઓ.

ગોર—એજ કેને શાહેબ. લો આ દેકું હાથમે લઇ પાણીવતે હાથ ધુઓ, ને એક એકના હાથ ઝાલો. હવે

બીસો—તેરી છોટીસી છબી સબી જાનુ, તેરે કનચુ કલી
અનાર હેજી; હમારે તન કે મન બસ ગઇ, અલબેલી
તેરે નાજુક લંબે બાલ હેજી, ઝુલન આશક યુંવ કહે-
વે, તેરે ગાલ ગલોબેસે લાલ હેજી.

તેજાં—ઉંઝાનગર સોહામણુ રે, વસે મહાજન લોક; તેજા
તાહરે હો કારણે, ઝંદાઝુલણુ લીધો જોગ. વેહેલા ઘેર
આવજો, હાંરે બાન ઝંદાને કોઇ વારો; ઝંદુડે તો કેડો
લીધો છે અમારો.

ઝંદાને—કહું બીસો ખુબ, સુનો દીલકે મેબુબ; હય હમ
જાત કે પડાણ રેહેતે દીલી મુકામ; ગામ ઉંઝા ગયે, હ-
મ ઉવાંકે થાનેદાર હુવે; ઘોડે પચીસ તેનાત, અસલી
જાદે સાથ; ડેરા સરોવરકી પાલ, અસેમે હુવા ઓટા
પ્યાલ, દીલણીએ ભુરકી લગી; જીને એસી અરાણી કી-
ની પ્રીત એસી પરખાઇ, ચરચા લોકને ચલાઈ; હમને
જુતીયાં ખુબ ખાઇ.

તેજાં—તેજાં પાણીલાં ઓ સાંચરયાં રે, ઘડુલે ઘુંચર માળ;
રક્ષા કરે ઓ જળ દેવતા રે, તેજાં તે નાનેરૂ બાળ.
વેહેલા ઘેર આવજોરે રાજ. હાંરે બાન ઝંદાને કોઈ
વારો, ઝંદુડે તો કેડો લીધો અમારો.

ઝંદો—તેર નાગડદી નાક ખુલાખ સોહે, તેરે ચાગડદી ચી-
રકા ભાવ ન્યારા; તેરી લટીયાં પટીયાં ખુલ રહી, તેરી
આંખીયાને મુજે મારડાલા; શીરપર ભમર તો ગુંજતા
હે, કાલે જલકે નાગની બાલ કાલા; આશક ઝુલન તો
યુંવ કહે, તેરે ગોરે ગાલપર તીલ કાલા; પડા મોહેની-
કી જાલ, ઓટા બેલકા મુહ બાલ.

તેજાં—ઝંદો ઘડાવે મને ઝાંઝરાંરે, ચાલુ ઠમકતી ચાલ; લોક
દેખે લાજે મરૂં રે, ઝંદા કાકરડી મતગાર: વેહેલા ઘેર
આવજો રે રાજ. હાંરે બાંન ઝંદાને કોઈ વારો, ઝંદુડે
તો કેડો લીધો અમારો.

વારે વાણીઓ અવળી પાઘડી પહેરી માથે ચાળ હોડીને કહેછે–મેંતો દેવાળું કાઢયું. તેં માડી બાયડી લીધી; મે તાડા પૈશા ખાધા ટો હીસાબ વલી રહ્યો કેને. પસ્તાવો થાયછે તો આપને માડી બાયડી. જો કેવી ફડીઆડી કરી? હડામ ખોડ. (અહીં કેટલીક મશકરીઓ થયા કેડે તેજી ગાએછે, ને તેના જવાબમાં ઝંદો દોરા વગેરે બોલેછે.)

તેજાં—શેહેર દલીથી ઝંદો નીસરા, આવ્યા ગુજરાત માંહે; મહમદશાહે થાણે મોકલ્યા, આવ્યા ઉંઝા માંહે.

ઝંદો—શેહેર અનોપમ શોહામણા, બસે અઠારે નાત; ભેખ લીયા સાંઇ ઈશકને, જૂઠી કરે જુગત બાત.

ઝુલણો—ઉંઝા ગામમે ધામ સો ધામ બની, ઘણી બસતી બની બહુ ઠાઠ પેજી. ઝંદા રાણાકા જોરસે બસ રહા, સેજસર ઉમર ખાન પાટવેજી તલાવમે જલ નીરમલ ભરા, ભરે પનીઆરી બેડે ઘાટપેજી; બાદશાહને થાના જોર કીયા, જુજારખાનપે ઘોડે સો સાઠજી. તા થઈ.

તેજાં—ઉંઝે તો વાડી ભલીરે; વા તાંહાં આવે સોએ; તેજાં કરોડની ઓ કામની રે, ઝંદાઝુલણ ચાંપલા છોડ. વેહેલા ઘેર આવજો રાજ. તાહરા ગુણે મોહી રે તેજાં નાર, લાડુડા લાવજો રાજ; અરે ખાન ઝંદાને કોઇ વારો, ઝંડુડે તો કેડો લીધો અમારો; મારો કેડો મેલને ઝંદા છેલડારે, લાલ ઝંદાને કોઈ વારો; ઝંદુડે લીધો કેડો અમારો.

ઝંદો—મોતન વાડી પ્રેમકી, ફુલ ફલ અપાર; નેન કમલ સુઘંધ ઘણી, તેરે કછ દો કલી ગુલાબ હે. કંચનસી કાયા સોભાગ બની, તેરે દો નેન બને બ્રીશાળ હેજી.

ખાન ઝંદાને ઓ કેમ મારો રે, મારે પેલા તે ભવની પ્રીત. વેહેલા ઘેર આવજો રે રાજ. હાંરે ખાંન ઝંદા.

ઝંદો—તેરા હસના જૈસા ફુલ હે, ઉડે સુધંધી બાસ; ઝુલન ફકીર યું કહે, હુવા ખુદાસે નિરાસ.

તેજાં—ઉંઝે મારૂં સાસરૂં, પાંએર વડનગર વાસ; પીતા મારો તેજશી, સસરો દેવીદાસ. વેહેલા ઘેર આવજો.

ઝંદો—તેરા ચલના હયી ચાલ હે, તું બોલે મીઠા બોલ; ઝુલન ફકીર યું કહે, મેં હુવા ખુદાકા ચોર.

તેજાં—તેજાં ઉંઝાની વાણીઆણી, ઝંદો દીલીનો શેખ; આતે ભવની પ્રીતડી રે, પેલા ભવના લેખ. વેહેલા ઘેર આવજો.

ઝંદો—પાન જેસા તેરા પેટ પ્યારી, મેં ભૂલસે તંબોલ લાયા; ઝુલન ફકીર અબ પસ્તાવે, બોત જુતીઆં ખાયા.

તેજાં—તેજાંને માથે ગોદડાં રે, ઝુલનને માથે ખાટ; ખરે બપોરે નીસર્યાં, ઝાલી વડનગરની વાટ. વેહેલા ઘેર આવજો.

ઝંદો—પાપી પનીઆરન તુજ દેખ કર, મે હુવા નાદાન; ભૂડાં છંદમે ઝંદા પડા, પીયા ઝેહેરકા પાન.

તેજાં—હાથમાં દોરી ઝંદા હીરની રે, માથે ટોપી લાલ; સાસરે જઈને શું કરૂં, ઝંદાઝુલણુનો પડયો ખ્યાલ. વેહેલા ઘેર.

ઝંદો—અમલ જોર ઉન્મત હુઈ, કરી ઝંદે તુમેરી યારી; ગાલ તમાચા અબ લગાઉ, બડા ગુનાહ કીયા જખમારી.

તેજાં—ઝંદો પડયો ઢોલીઓ રે, તેજાં ઢોજે વાય; આપણુ બેને પરણાવશે, ઘર ઘડર કેરો રાય. વેહેલા ઘેર.

ઝંદો—તું પરનારી, હમપર પુરૂસ, જોગ આપના ન હોય; લે ફકીરી ચલો મકકે, કબર નમીદી આયું રોય.

ઝંદો ને તેજાં—માડન નાએક ભાનન જોડીઓરે, બોલણુ બે ચાર; કીરત ઝંદા તેજલી રે, પોંકી સમુદર પાર. વે-

ઝંદો—નેન તમેરે તીર હે, મોએ લગે કલેજે બીચ; કંકરીમે કીયા હોત હે, સુંદર કાએકું બીજ. ગુજરાતસે ગાજીખાન આએ, કીની ઝુઆરખાં ઘેર તાજમ હેજી; મે ઉગરાવ પના સબ છોડ દીયા, લીયા ફકીરીકા સાજ હેજી; જુગતમે નામ જાહેર હુવા. મોહોબત કે ડંકે બાજતે હેજી. ઝુલન કહે મોહોબત પ્યારી, અબ લાજકા કીયા કાજ હેજી. તગડતીના તગડતીના તા થઈ.

તેજાં—રૂપા કેરો રેંટીઓ, સોના કેરી ત્રાક; જીણી પુણીએ કાંતતાં રે, જ્યેતી ઝુલણ કેરી વાટ; વેહેલા ઘેર આવજો રે રાજ. બાંન ઝંદાને કોઇ વારો.

ઝંદો—માસુબકે નાક સફેત મોતી ચળકે, જેસા ચંદ કે પાસ રોસન તારા; તેરી બુબી મેં કયા પરસન કરૂં, તેરી અંખીયાને મુજ મારડાલા. લેલાટસો ચાંદ બીલ રહા, છુટી જુલફા સો નાગ કાલા;
ઝુલન આશક યુંવ કહે, તેરા નાક બુલાબવાલા હે.
મેતો ભૂલા ભાગની, મેરી ઈજ્જત હો ગઈ બદાગકી.

તેજાં—તેજાં દેહરાં પુજતી રે, એ હિંદવાણીની રીત; હવે મસીદે દીવો કરૂં રે, ઝંદાઝુલન કેરી પ્રીત. વેહેલા ઘેર આવજો રે રાજ. હાંરે બાંન ઝંદાને.

ઝંદો—તેરે હોઠપર મધુ પાન હે, દાંત દાડેમકી કલીબાં; અંદર દોઝક બાડ હે, ઝંદા ઝુલન ઉસમે ઢલીબા.

તેજાં—ઝંદો લાવે લાડવા રે, તેજાં લાવે દુધ; ભેગાં બેસીને આરોગીએ રે, જુવે મહાજન કેરૂં જુથ. વેહેલા ઘેર આવજો રે રાજ, હાંરે બાંન ઝંદા.

ઝંદો—તેરા મુબ કમલકા ફૂલ હે, તેરા હાથ કમલકા પાન; જૂહા કુંડમે અમન પડે, ભૂલ ગયે સબ ભાન.

તેજાં—મહાજન ઉઠયું મારવા રે, બોલાબાં ધાલી ભંટ;

છેલબટાઉનો વેશ.

છેલબટાઉ.....દીલીનો શીકલીગર લુહાર
સાંતેલ.....પાદશાહનો પેગ (ખબર લાવનાર)
રાણીમોહના.....હમદનગરના બાદશાહની દીકરી.
રંગાજી તથા બીજા આદમીઓ.

મેલણી. લાલ સાંતેલ આવે બાદશાકી ખબર લાવે તા થઇ. તા થઇ.

સાંતેલ આવેછે ને બોલાવનારને કેહેછે—દેખ ભાઇ અગાડીસે આયા મેં, પીછાડીસે આવે લાલબટાઉ, તો મીલાદીજીએ તેં." પછી નીચેના દુહા બોલે છે.

મેરે સૈઆને રંગ દીઆ, સો રંગ કરંગ ન હોય;
દાના પાની અગલા, મીટા ન શકે કોય.
અસના હકુમત મેરે સાહેબકી, દીવા બત્તી તેલ,
પવન ફરૂકે મીટ ગયા, યુંવ દુનીયુંકા ખેલ.
સુકા મંડર કાસ્ટકા, લીઆ ખાંધ ચડાય;
કોઇ કીસીકા હય નહી, ફીર આપઈ ઢોલ બજાય.

છેલબટાઉ આવેછે તેની મેલણી.

અકબરશાહને માનારે, અરે બડે બાદશાહને માનારે, અ-
ીહો અમારા લાલબટાઉજી રે. તેરે દલીકે દરબારમાં કોન
ખડા અસવારહો, લીલા ઘોડા, કોઇ સામલા, પાતલીઆ
અસવારા હો. શાહ ઔરંગ ઉતરે બાગુમે, કીસ મસ દે-
ખને જાઉ. મેરે હાથમે લઉં ફુલ છાબડી માલન હોકર જાઉ.
(ઉતાવલીચાલ) માલન હોકર જાઉરે, માલન હોકર જા-
ઉરે. તા થઇ તા થઇ.

રાગઆસાવરી.—દેખોરે હજરતકી કરણી, સાહેબને કે-

હેલા ઘેર આવજો ".

ઝંદો ફકીરી લઇને દુનીયા દોલત છોડીને જાયછે તે વારે તેજી તેની જોડે જવાની ના કહીને આગમ ગાય છે.

(ચાલ દેશી.)

તારે મારે ઝંદા નહી બને, નહી બને, નહી બને, નહી બને, રે; તારે મારે ઝંદા નહી બને.

હુંતો બનીઆની બેટી, ઝંદા જાતનો પઠાણ; તારે મારે ઝંદા નહી બનેરે. અરે તું જાતકા મુસલમાનરે, તારે મારે ઝંદા નહી બને; નહી બને, નહી બને, નહી બનેરે, તારે મારે ઝંદા નહી બને.

એ સાંભળી ક્રોધે ભરાઇ ઝંદો કેહેછે—અબ કીયું નહી બને રંડી, મેં તેરે ખાતર ખરાબ હોગયા; મેરી માલ મીલકત સબ ખાઈ. સબ દુનીઆમે મેં ફજેત હુવા. ચલ કાફર ચલ અબ કાંહાં જાવે.

તેજી ના કહેછે ને બંને ગાળાગાળી લડેછે. અંતે તેજી માફ માગેછે, ને આમ ગાએછે——

જાને અજાને રાએ તુંસે બોલી, રાએ ઝંદા હાથ જોડીને પાએ લાગું, રાએ ઝંદા તારી જટાનો મોહ મને લાગ્યો, રાએ ઝંદા; હવે તારી ભભુતના ફોડ મને રાએ ઝંદા. રાય ઝંદા મેં પાપણી મેંતો થઇ દીવાંની; પણ્યા પીયુને છોડી તારી પાસે આવી. હું થઇછું અપરાધી ઝંદા માફકરો; તેજા મોદી માફકરો; ગામ લોક માફકરો; માતાજી માફકરો; ઇશ્વર માફકરો. સહુ માફકરો રે માફ કરો.

ઝંદો કેહેછે—જબ અમ જાએ મકકે, તમ જાઓ કાશી;
તમેરે અમેરે દીલકી ટુટ ગઇ ફાંશી."

એમ કહી બંને જતાં રેહેછે, ને વેશ પુરો થાએછે.

ને ધરા, તબ ઉસ ઉમરાવ ઉસ ઉમરાવ સામના દેખે, ઔ-
ર ઉસ ઉમરાવ ઉસ ઉમરાવના સામે દેખે, કોઈકા મીજાલ
નાહીં કે બીડા લેવે. એસેમે મોરાદશાહ બાદશાહકા ભતી-
જા ચીમનશાહ લડકાને આકર બાદશાહકું સલામ કીની
ઔર બીડા ઉઠાયા. બાદશાહને પુછા બીડા કીને ઉઠાયા.
વજીર બોલે ચીમનાનશાહ આપકા ભતીજાને. બાદશાહ
બોત ખુશ હુવે. ડેરેકી બાત ડેરેમે હુઇ, દુસરા કોઇને ઉ-
ઠાયા હોતા તો દીલકે બીચમે બડાઇયાં ખેંચતા. બાદશાહ-
ને મકના હાથી દીઆ, રણજીત નગારા દીઆ, લીલે પીલે
તંબુ દીએ, પંચહજારી કે મુનસફ દીએ. કુચ ભર કુચ,
મુકામ ભર મુકામ, નગારા ઠોક દીઆ, લશકરકૂ ચલાદી-
આ. પૈહલા અરધ આનીકા ઘાટ ઘેર લીઆ; અબ આ-
ખી દખન લીની, અરધીકા લેના કીઆ. એસેમે દારૂગો-
લી ખુટને લગી. ચીમનશાહને લશકર મે દુંડી ફેરાઇ કે
કોઇ એસા પેગ હૈ કે દીલીમે બાદશાહકૂ ખબર કરે. ઉવાં-
સે દારૂગોલી આવે તો માર સબ દખનકૂ ઘેર લેવે. એ-
સેમે ચાર ભાઇ આએ, લાલખાં. જમાલખાં, ફુલખાં, ઢો-
લખાં. ઉને આકર કુનસકી, ઔર બોલે, પકી રાતબ ખી-
લાઓતો અમ દીલીમે ખબર કર દેવે. ચીમનશાહને પુછા
કીસ તરે ચલતે હો. ચાર ભાઇ બોલે બાવડી આવે કુદ
પડે, છોટી મોટી ગામડી આવે તો કુદ પડે, ઐસા ચલને
વાલે હૈ ચીમનશાને હુકમ દીઆ-અછા તબ જાઓ. ચા-
રે ભાઈ દીલીમે આકર મોરાદશાહકૂ કુનસકી. તબ બાદ-
શાહને પુછા તુમ કહાંસે આતે હો. ચાર ભાઇ બોલે દખન
સે ખાવન બાદશાહને પુછા દખનકી કયા ખબરાં. ચાર
ભાઈને જવાબ કરા. આધી દખનલીની હૈ, ઔર આધીકા
લેના કીયા. દારૂગોલી ખુટ પડી. સો પોંચાવ તો માર દ-

સે આદમી બનવાએ હો. એક સગળ બીચારા અનાજ દેતા સાહેબને ઉસકા લડકા મરવાયા હો. શિશકાટ બાંડણીએ બંડાયા પણ આખર બાના નહીં બાયા. * દસરથરાય કે દો પુંગડે ઓરત લેકર ચલે, લંકાં ભીંતર હુઇ લડાઈ, રાવણ કે ઘર ઘાલે. એક પંચભાઈ ભીલે ઓરત પાઈ, ઓહાને ઉસકા બગોના કીતા; હેમા જકે હાડજ ગાલે, સોમ બણે જગ જીતાં. બાદશાહને પરમાના ભેજ્યો, લાલબટાઉ ઓલવાયા; દારુ ગોલી સલેબાના શેહેર દીલસે ભેજવાયા.

બટાઉજી-સલામને રંગાજી તમારે તેં. એક દીનકા બખત મુરાદશાહ બાદશાહ બેઠે તખત. તીન મુલખ બાદશાહ કે કબજ. ચોથા મુલખ જો દખણ સો બાદશાહ કે કબજ નાહી. તબ તીન ખુન કે રૂપયે બાદશાહ કે ગોદમે લાકર કોઇને રખાતા, બાદશાહને પૂછા એ રૂપૈયે તીનખુનકા કીંઉહૈ. દરબારમે બેઠેલેઉમરાવ બોલે જાંહાંપના તીનમુલખ અપને હાથ હૈ. ચોથા નહીં. બાદશાહને પુછા કોનસા નહીં. વજીર કેહેને લગે દખન અપને કબજ નહીં. બાદશાહને પુછા દખન કેસા હૈ. અમીરોને જવાબ દીઆકે કરડા હૈજી. કાગદકે બનાવે હાથી, કાગદકે બનાવે ઘોડે, જમીનપર બીછાવે રાળ, એક પલીતા છોડે તો સારા લશકરકું જલા મારે, ઐસા મુલક હૈજી. બાદશાહ બોલે એ મુલુક લે દેવે ઐસા કોઈ હૈ. બતીસબાનકા બીડા બાદશાહ-

* સગળ વાણીઓ અને અઘોરી બવાની વાત ઘણાક લોકના સાંભળવામાં આવી હશે. એ વિશે એક કવિતા પણ છે. હિંદુઓની બીજી કાણીઓની માફક એ પણ વેહેમ અને ગપ્પાં ભરેલી છે. પણ તે ઉપરથી એટલું કહી શકાય કે આગળ આદેશમાં માણસનું માંઉસ બાનારા આદમી હતા, ને તેઓ અઘોરી પંથના કેહેવાતા.

ગા, રાનીમોહીનાકું લેકર. ચીમનશાહને હુકમ કીઆ આપ-
ના ચાર ચેગકું પકડનેકું ભેજ્યે. સો ભાઈ મેરેકું તો એ
ચાર ચેગ ધુંડતે હૈ. ઓ આ પડે તો મેરેકું ખબર કરીગો.
સાંતેલ (બટાઉજીને) સલામજી તુમ કહાંસે આયે, તુ-
મારા નામ કીઆ. તુમ કહાં રેહેતે હોજી.
બટાઉ—હમતો દીલી રેહેતે હું.
સાંતેલ—હમણી દીલી રેહેતે હું.આપન એક બતની હું,
તુમારા મકાન કહાં ?
બટાઉ—બાદશાહકા મેહેલકી આગુ જાકે રહાસો હમારા.
પન તુમેરા કહાં ?
સાંતેલ-ચાપલા ચીપલીમે, જહાં લાલત'ગેાલન બેઠતી હે ઉવાં.
બટાઉ—વાહવા, ચલો આપન એક બતની હુવે.
સાંતેલ—આપકા નામ સુનાવ.
બટાઉ—અમેરા નામકા કચા કામ, નહીં કહું.
સાંતેલ—ભલા નામ વગર કૈસા ચલે, મેં તુમકું ગેાલવુંકૈસા.
બટાઉ—મેરેકું બાદશાહકા ડર હે મેં નહીં બતાઉં.
સાંતેલ—અરે મેરેસે ડર કીચા દોસ્ત.
બટાઉ—મેરાનામ લાલીઆ, જાતકા સીકલીગર, બાદશાહને
લાલબટાઉ રખા, રાનીમોહીના લેકર ભગા હું, ઉસમે
નામ છુપાતા હું.
સાંતેલ—લાલબટાઉ તેરા નામ ? તુંઇ ભાગા ? તબ પી-
છાના હે, પકડા હે.
બટાઉ—જાણે કીસકું પકડતા હે. મેંતો હસતાહું, મે બ-
ટાઉ નહીં.
સાંતેલ—મેંણી હસતાહું. તુમ લાલબટાઉ નહીં તબ મેં
ચેગ નહીં. બણ સચ્ચા ગેાલો.

બનકૂ ઘેરકર લેવે. બાદશાહને દુંડી ફીરાઇ કે કોઇ ઐસા હૈ દખનમે દારૂગોલી પોચા દેવે દુંડી ફીરતી ફીરતી જ્યાં લાલીઆ લવાર, ચંદન લવારકા બેટા, બૈઠાથા ઉવાં આઇ. લાલીઆ લવારને આકર દુંડીપર હાથ રખા. ઔર બોલા મેં પોંચાઉગા. મેરે બાપદાદેને પોંચવાયા હૈ. દુંડીવાળા ઉ. સીકું બાદશાહકી હજુર લે ગયા. હજુરમે આકર કૂનસકી ઔર બોલા ઓ સખસને બીડા લીઆ. બાદશાહને પુછા કીઉ ભાઈ તુ પોંચાયગા ? લાલીઆને જવાબ દીઆ, જી આગું મેરા બાપદાદાને પોંચાયા હૈ, ઔર મૈબી પોચાઉંગા. બાદશાહ બોલે તેરી પાસ સામાન હૈ. લાલીઆને કહા આધા લશકર ઓઢે, આધા લશકર પેરે, ને આધા લશકર લઢે ઇત્તા મેરે ઘરમે તઇઆર હૈ, ઔર બાકીકા આધા એક રાતમે બના દઉં. બાદશાહ ખુશ હુવે. વાવા ભાઈ તેરા નામ કીઆ ? લાલીઆ લુવાર બાવંદ. બાદશાહ બોલે નહી નહીં, એ નામ દુર કીઆ, ઔર લાલભટાઉ છેલભટાઉ તેરા નામ આજસે રખા.

લાલભટાઉને સાતસો પેઠી દારૂગોલીકી ભરી, ઔર ચાલીદીઆ. શાહ નીજામકી જોરૂ. ઔર ઇદિલશાહકી બેટી, જો રાની મોહીના, ઉંને પુછા કે એ નોબત કીસકી બજતી હૈ. બંદીઓને કહા લાલભટાઉ છેલભટાઉકી. મોહીના રાની બોલી મેને છેલભટાઉ દેખા, લાલભટાઉ નહી દેખા-ફીર ઓ સાતસો સાહેલીઓકી સાથ, સોને રોપેકે ઘડઘડુલે લેકર કુવેપર આકર ખડી. એસેમે લાલભટાઉભી આકર ખડા રહા. રાનીને પીક દાલીસો લાલકી પગડી લાલ હુઇ. ભટાઉને પીક મારીસો રાનીકી ચોલી લાલ હો ગઇ. ઓ રાનીકું લેકર ચલા. દારૂગોલી ચીમનશાહકૂ પોંચાઇ. બાદશાહને પુછા લાનેવાલા કીદર હૈ. નૌકરોને કહા બોતો ભા-

ગા, રાનીમોહીનાકું લેકર. ચીમનશાહને હુકમ દીઆ આપ-
ના ચાર ચેગકું પકડનેકું ભેજ્યે. સો ભાઈ મેરેકું તો એ
ચાર ચેગ ધુંડતે હૈ. ઓ આ પડે તો મેરેકું ખબર કરીઓ.

સાંતેલ (બટાઉજીને) સલામજી તુમ કહાંસે આયે, તુ-
મારા નામ કીઆ. તુમ કહાં રેહેતે હોજી.

બટાઉ—હમતો દીલી રેહેતે હું.

સાંતેલ—હમભી દીલી રેહેતે હું. આપન એક બતની હું,
તુમારા મકાન કહાં ?

બટાઉ—બાદશાહકા મેહેલકી આગુ બનકે રહાસો હમારા.
પન તુમેરા કહાં ?

સાંતેલ-આપલા ચીપલીમે, બહાં લાલત બોલન બેઠતી હે ઉહાં.

બટાઉ—વાહવા, ચલો આપન એક બતની હુવે.

સાંતેલ—આપકા નામ સુનાવ.

બટાઉ—અમેરા નામકા કયા કામ, નહીં કહું.

સાંતેલ—બલા નામ વગર કૈસા ચલે, મેં તુમકું બોલવું કૈસા.

બટાઉ—મેરેકું બાદશાહકા ડર હે મેં નહીં બતાઉં.

સાંતેલ—અરે મેરેસે ડર કીઆ દોસ્ત.

બટાઉ—મેરાનાગ લાલીઆ, બનતકા સીકલીગર, બાદશાહને
લાલબટાઉ કયા, રાનીમોહીના લેકર ભગા હું, ઉસકે
નાગ હુવાતા હું.

સાંતેલ—લાલબટાઉ તેરા નાગ ? તું ભાગા ? તબ પી-
છાના હે, પકડા હે.

બટાઉ—બનબે કીસકું પકડતા હે. મેંતો હસતાહું, બે બા-
ટાઉ નહીં.

સાંતેલ—મેંભી હસતાહું. તુમ લાલબટાઉ નહીં નાગ બે
ચેગ નહીં. અબ સચ્ચા બોલો.

બટાઉ—લાલબટાઉ.

સાંતેલ—તબતો પકડા.

બટાઉ—બતાવ તેરા પરવાના.

સાંતેલ—લે એ રહા.

બટાઉ તે કાગલ વાંચેછે. " હમ ખુશીહે. તુમકું બોત બોત સલામ. પેગકું ખુબ જુતી મારીઓ, એ ગધા હે" વગેરે મશકરીનું બોલેછે, ને પછી બંને દોસ્તી કરી મળી જાએછે. ને બટાઉ કેહેછે—મામલા આમલી અપને બે એક, અગાડીસે આયા તેં, પીછાડીસે આયા મેં, અબ આવે રાની મોહીના હમકું ગીલા દીજીઓ તેં.

મોહીના રાણી પડદામાં આવેછે ને આ દુહો ગાએછે.

બ્રમાણી તને વિનવું, કરતી શોહેલા રાય;
સાર કરે માતા સારદા, રખ્યા કરે મોરી ગાય,

ત્યારપછી મેત્રણી ગાએછે—હોજીરે જીરે, હુ વારી મારા લાલ, લુણાવાડુ ગામ જીરે. થઇ, થૈ, તા થૈ હોજીરે જીરે. હું વારી મારા લાલ, લુણાપર ગામરે, કઇપેરે જાણીએ. હોજીરે જીરે, આડી અવળી નદીઓ વાંક વળામણા જીરે, હોજીરે જીરે, મારા લાલ, આડા અવળા રોસીલાના હાટ મનડાના ધોતીયાં. (ચાલ) લાલ ઘેર આવો, વાલમ ઘેર આવોરે. થઇ તા થઇ. ઓ મારા લાલ મનડા ના માન્યાજીરે, મારે ઘેર આવોજીરે. લાલ ઘેર આવો, વાલમ ઘેર આવો.

સાંતેલ—ચોપ, ચોપ, ચોપ, ચોપ, ચોપ.

બટાઉ—એ કોન આયા હે ? એ કયા બકવા હુવા ?

સાંતેલ—સાહેબ આઇ.

બટાઉ—આધસો કોન ?

સાંતેલ—તમારી દાદી આઇ, મામણી આઈ ચચાણી આઇ.

છેલબટાઉનો વેશ.

બટાઉ—સચ બોલ, ફકીરસે પૂછ કરબખત.
સાંતેલ—સાલે ભવૈએ બોલો કોન આઇ ?
ભવૈઆ—જી રાણી મોહીના.
બટાઉ—ઉનકે સાથ કોન હે ?
ભવૈઆ—દાલુઆ, શેરવા, લંબક લંબા, કોટે કાપા, છોક-
રેકા બાપા, શબ હે સાહેબ.
બટાઉ—સાંતેલ, રાણીકી સાથ જો લોક આએ સો ભુખે
હે કે કેસે ?
સાંતેલ—કીયુંબે બાનાબાના બાકર આએ હોકે ભુખે હો ?
ભવૈઆ—સગી સાંજમે તો બાના બાયાથા, બબી રાત
બાધીક ગઇ સોકુચ હોય તો નાસતા કરે.
બટાઉ—સાંતેલ જાઓ ઉનોકું પુછો તુમ બમારા બાઓગે?
ભવૈઆ—ના સાહેબ બમ તમેરા ના બાઇએ.
સાંતેલ—તુમ હિંદુ કે મુસલમાન ?
ભવૈઆ—હમતો મુસલમાન.
બટાઉ—જાઓ કોરા દીલાવ.
સાંતેલ—બબે બો બાવો કોરા લો.
ભવૈઆ—કોરા સો કયા.
સાંતેલ—કોરા દીકરા, કુંભારકાધરકા.
ભવૈયા—સાલે નહી બઇએ, બોતો તુંગ રબો.
બટાઉ—સાંતેલ, કોરા લીબા ?
સાંતેલ—કોરાકાતો ના બોલતે.
બટાઉજી—તબ કયા મંગતે ?
ભવૈઆ—નગદા નગદી દીલાવ.
બટાઉ—જાઓ દેડ હુન્દર રૂપૈયે દો.
સાંતેલ—બબે બો ભવૈએ મેરા સાહેબ દેડ રૂપીબા દેતે

ભવૈએ—કાંહાં ?
સાંતેલ—જહાં ઢેડવાડે મેં, ઓ તુમારી ચમડી નિકાલેંગે; ઔર તુંમ એ લોકકી ઓલાદ નિકાલીઓ.
ભવૈઆ—દેડ રૂપૈયેમે કયા લેવે; જાસ્તી દીલાવ.
સાંતેલ—બટાઉજી, એ લોક દેડ હજારસે રાજી નહી, જાસ્તી મંગતે.
બટાઉ—જબ સાંતેલ કયા દેંગે ?
ભવૈઆ—કુચ નિશાની દોકે આપકું યાદ કરે; ભલા રાણીકું લેકર આએ હે.
સાંતેલ—ઓ લોક નિશાંની મંગતે.
બટાઉ—કયા દેગે સાંતેલ ?
સાંતેલ—આપકી કમરમે છુરી બુરી હે ?
બટાઉ—છુરીકા કયા કામ ?
સાંતેલ—ઇસકા નાક કાટેંગે, જબ જહાં જાએગે હુંવા ઇઆદ કરેંગે કે એ બટાઉજીકી નિશાની.
બટાઉ—નહીએ ઇસેતો આપની કબુરી ચલે.
સાંતેલ—આપની કબુરી, મેરીતો સાબાસી બધેગી, કે કોઈ ભલા આદમીને કામ કીઆ.
બટાઉ—સાંતેલ, જા ફીરસે મંગનેકા બોલ.
સાંતેલ—અબે ભવૈએ. બોલો ફીર મંગો.
ભવૈએ—કૂચ એસે દો કે બેઠેઇ ખાવે.
સાંતેલ—બટાઉજી એ લોક બેઠે ખાનેકા મંગતે.
બટાઉ—ભલા સાંતેલ કયા દેંગે ?
સાંતેલ—આપકી તલવાર મેરેકું દો, મેં ઉનકા હાથ પાંઉ કાટું કે પીછે બેઠે બેઠે ખાવે, કબુ ઉઠાઇ નહી જાવે.
બટાઉ—નહીં, નહીં, જા સુરત શેહેર દે.
સાંતેલ—ભવૈએ, મેરે સાહેબને સુરત શેહેર દીએ, ઔર મે-

ને આપ્યા મુલક દીઆ.
ભવૈઆ—કોયા કરે ?
સાંતેલ—ભીખ મંગ ખાએ.
ભવૈઆ—ઇસમે કયા દેતો હો, ઓતો ખુદાતે દીઆ.
ઘટાઉ—સાંતેલ ઓ લોક રાજી હુવે ?
સાંતેલ—નહીં સાહેબ, ભીખારી લોક કબુ નહી હોતે; સુર-
રત નહી લેતે.
ઘટાઉ—જા આપના મકના હાથી દે.
સાંતેલ—અબે ભવૈએ, સુરત શેહેર નહીં લીઆ તો અમેરે
સાહેબ મકના હાથી દેતે. ઉસકી સુદ તુમારે ઘરમે
ફીરાઇએ.
ભવૈઆ—મેરે સાથે ઓ કયા દેતા, ફીરાવ તેરે ઘરમેં.
[આવી જાતની મશકરી વખત પરમાણે થોડી કે ઘ-
ણી કરેછે. માંહે બીભરત વાણી પણ વાપરે છે. મુખ્ય લો-
કને હસાવવા એજ એમાં મતલબ છે.) જે આપે તે લે-
વાની ભવૈઆની ના સાંભળી આખરે ઘટાઉ ગુસ્સે થઈ
જાએછે ને સાંતેલને કહેછે " જા ઓ લોકકું નીકાલ દે. "
સાંતેલ તેમને ગાળો દઇને હાંકી કાઢેછે.
ઘટાઉ—સાંતેલ ઓ લોક ગયે ?
સાંતેલ—હા સાહેબ.
ઘટાઉ—ગયે.
સાંતેલ—હા સાહેબ ગયે.
ઘટાઉ—નક્કી ગયે ?
સાંતેલ—(ચીડાઇને) કીયા ગયે ગયે કરતા હે, મેરા જી-
વ આયા, મેર તું.
ઘટાઉ—સાંતેલ, સીધા બાત નહીં કરતા, તુમ મેરી બરો-
બરી કીયા ?

છેલબટાઉનો વેશ.

ઉસ લાતુસે સુખ ઉપજે, ઉસ બાતુસે ઘર જાત.
ચતુરકું ચિંતા ઘણી, મુરખકું સુખ રાજ;
ભલી બુરી જાને નહી, વાંકુ પેટ ભરેસે કાજ.
પ્રીતમ પતીઆ જો લીખું જો કછુ અંતર હોય;
અમ તમ છવરા એક હે, દેખન કે તન દોય.
રાણી—પ્રીતમ પ્રીત લગાય કે, દુર દેશ મત જાઓ;
રહો અગારા નગરમે, અમ લાવે તુમ આઓ.
જો મેં ઐસા જાનતી, પ્રીત કીએ દુખ હોય;
નગર ઉંડેરા ફેરતી, તુમ પ્રીત ન કરીઓ કોય.
પ્રીત કરી સુખ લેનકું, ઉલટ ભઇ દુખ દેન;
પહેલી આગ લગાય કે, દોડયો પાની લેન.
બટાઉ—ચક્કી ફીરતી દેખકે, તમ મત બીનો કોય;
દોપડા બીચ આયકે, સાબુત ગયા ન કોઇ.
આસ પાસ જો ફીરે, નકટ પીસાવે સોઇ;
બીલે લાગા જો રહે, વાકું પીસને વાલા નહી કોઇ
આયા પીયારો અપના, લીયા દીયા સો લખ;
એક દીન ઐસા આયગા, સો છોડ ચલેગે સખ.
સમસ્યા. રાણી–એક નર તેને બહુ નાર, આવી રહી ઉલાસે;
ભોગવે માસ બે ચાર, પછે કોઈ ના રહે પાસે.
બટાઉ—અતી રંગે રૂપે ઘણી, તેનું સહુકો વસની થાયછે:
એ સમસ્યા તમે ચતુર કહી, તે ભરે ચૌટે વેચાયછે.(કેરી)
રાણી—પથર ચટી થઇ પ્રેમદા, ભોજન કરતાં ગાય;
અરધું અંગ ધરે કુદડી, તેનું એહું સહુકો ખાય. (ઘંટી)
એક નર તેને બહુ નાર, નર નાનો છોટો
તેને નારો દેછે માર નર કાઢેછે દોટો.
બોબાક આઈશમાં આતર્યો, માસ બેકમાં મરી જાયછે;

એ સમસ્યા ચતુર કોહો, પુઠે નારીઓ શતી થાયછે.
(દડો ગેડી)

નાનીસેક નાજુક નાર, તે જઈ ચોરે બેસે;
આવે કરવા હાર, પુરૂષના પેટમાં પેસે;
તેણે કાળું કીધું મુખ, જગતમાં સૌકો જાણે;
ઉજળ નરનો સંગ, તે નર ઉપર નાણી માણે
ચૌદ વિદ્યા ગુણ જાણ સૌકો તેને કહેછે;
નથી નગુણી નાર, તેના મુખમાં રામનુ નામછે;
એ સમસ્યા ચતુર કહો, તે સો હજારે નામછે.(લેખણ)
એક નર તેને ત્રણ ધડ, ધડે ધડે પગ ચાર;
પગે પગે ત્રીસ આંગળીઓ આંગળી આંગળીએ નખ આઠ;
નખે નખે બત્રીસ પાંખડીઓ, ચતુર કરો વીચાર. (વરસ)

આ વેસ બહુ વાર પોચાડવો હોય તો હિંદુસ્તાની કે ગુજરાતી કવિઓના બનાવેલાં કવિતો, સમસ્યા વગેરે બોલે છે. ત્યારપછી ચવાકરા કહેછે.

ચવાકરા.

બટાઉ—ચંદ્ર બદની, મૃગલોચની, ગદ ગદ ચાલ ચલન;
અવગુણ તુજમે એક ભયો, તેરી જીભ બોત હલન.
રાણી—મેં જાનુ સબ મુરખ મર ગયે, મુરખ હજી જીવંત;
રસ ચડે મીઠાસ બધે, મેરી જીભ ગાયન કરંત.
ગીરી વરસે પરીએ ધાય, જાય સમુંદર દુબીએ;
મરીએ માહા બીખ ખાય, પન મુરખ મિત્ર ન કીજીએ.
જળકા દુબા નિકસે. જો કચુ તારા હોય;
નેન સ્નેહ પ્રીતમે, દુબા નીકસે ન કોય;
ગીરી ચડેસો ઉતરે, પંથ જાયસો આય;
અમલ કેરે રૂખડે, ચડેસો ફરી ન આય.

છેલગટાઉનો વેશ.

જની જની કીયા કરો, જની ખુરી ણલાય;
જણ જનીસે જની ગયે, તણ જીયાકી જની જાય.
લાગી લાગી કીયા કરો, લાગી નહી લગાય;
પન લાગી જણ જનીગે, સો હોય જ્યે વાર અપાર
પ્રીત છુપાઇ ના છુપે, અંતર ગત કો હેત;
મુખસે ગારી દેત હૈ, નેન બલીઆ લેત.
જરદી હરદી ના તજે, અટરસ તજે ન આમ;
સજજન ગુનકું ન તજે, ગુનકું તજે ગુલામ.
અહીં માન ફેરવી ઉતાવળી ચાલે ગાય છે.

તન તાલ બેદીદર, લાગઇ તારતાર; દલકા સ્નેહ સ્નેહ
મદન યાર યાર; યાર યાર યારે, પરદેશ કીયુ સંધારે; પર-
દેશ ગવનકી તાલ, હમને ણીછવાલીતા નેતુમે નન આવે
ફટફટરે કસાઇ, તીને આશકી લગાઇ, લાલમ સો લાલ
મેરા. લાલી લગાયા હે. ણાદલા ભયા હે કાળા, ચોદશ લ-
ગાયા તાળા. દુંગર ચડી ચોકારું, વે સજજન કહાં ગયા હે.
સુન સુનએ ઠકરાણી, મેં પ્યાસાથા પાની, તેં જરી
ભર આની, તેને દીયા, મેને પીયા. રોજ દરી આના. આ-
શક ણીચારા જીને રેખતા સમારા. તીદા તીદા તા થઈ.

સુરત કસ મુરત, સાદ નજરણાજ, નજર ઓત્તરકી.
લોગ નજર કાશી કેદાર નજર, નજર ગંગા હર દુવાર.
નજર માલવા મુલતાન, નજર હોમ નજર સોમ, નજર
શીરોહીકી તલવાર. મીઠી ચાલ, લંગે ણાલ, ગોરે ગાલ.
હરદમ બોલ ઘુંઘટ બોલ, હાય હાય તેરા હરને દેદાર.
તીદા તીદા તા થઇ.

ણટાઉ—અબે સાંતેલ, ઓ કાગજ લે જાકર રાનીકું દે.
સાંતેલ—અબે હો, રાનીકે સાથવાલે, તમારી રાણીકું અ-
ણર કરોકે તુમારા ણાદશહી ચેગ આયા.

રાણી (જીણે સ્વરે)—વાલાજી ઉનકું આતાઈ છોડો. (સાંતેલ રાણી પાસે આવીને બેસે છે, ને રાણી તેને પુછે છે કે તું કહાંસે આયા ?

સાંતેલ—મેં બટાઉજી કે પાસસે આયા.

રાણી—બટાઉજીકી કીયા ખબર ?

સાંતેલ—બુરી.

રાણી—મેર મુઆ બુરી કીયા.

સાંતેલ—તબ અછી.

રાણી—બટાઉજી કીયા કરતે હે ?

સાંતેલ—ઘાસ કાટતે હે.

રાણી—મર મુવા એસા કીયા બોલતા હે. બટાઉજી કહાં બેઠે હે ?

સાંતેલ—તાજખાનેમે.

રાણી—અરે મુવા બરાબ બોલતા કેસા ?

સાંતેલ—ભુલ ગયા, દીવાનખાનેમે.

રાણી—તું આયા સો કાગદ લાયા ?

સાંતેલ—નહી મેંતો મુખ જુબાની લાયા.

રાણી—મુઆ આયાને કાગદ ના લાયા.

સાંતેલ—ભુલા, ભુલા, એ લાયા હું.

એમ કહી કાગળ રાણીના હાથમાં આપે છે. તે રાણી વાંચે છે, ને સાંતેલને પણ વાંચવા આપે છે. સાંતેલ મશકરી કરે છે, ને ભુડું ભુડું બોલે છે. ત્યારે રાણી કહે છે, બટાઉજી એસા બરાબ કાગદ ન લીજે. એ ઉસકા નહી. ઉસકી મોહોર છાપકા હોય સો દે. એ વખતે સાંતેલ બીજો આપે છે તે વાંચી રાણી કહે છે, અછો લીજો હે. અબ મેં લખતી હું સો લે જાઈઓ.

મેં પ્યારી કહુ સુન પ્રાન પીયાજી, તુમ સાહેરો, મું-

છેલબટાઉનો વેશ.

ખસે મુખ જોરો, ફુલનમે ફુલ બાસ ઘણેરી, કાચી કલી
તુમ કાયકું તોરો. મેતો દોર ગલે લપટાય રહુ, તુમ મોહ-
ન મેરા પ્યારારે. પાઉ પરૂ તુસે યુવ કહું, છોરોજી, છોરો-
જી, છોરોજી,-તતથા થઇતા થઈ.

બાર સખી મેતો થાડી હુતી, સનગાર સજી જુમ-
ના ત્રટકી, મેતો ભરી મટકી, રહી લટકી, દૃષ પડી મોહ-
નકી, અંગીઆં લટકી, ચુંદડી ચટકી, મેતો દોર ગલે લ-
પટાય રહુ જેસી, બાદલમે બીજલી ચમકી. તતથા તત
થા તીદ થઇ તા તા.

દુહા. કાગદ લખુંતો કરડગે, બીચમે લખુ સલામ;
જા દનસે તુમ હમ બીછરે, મોયે રાતકો નીદ હરામ.
સજ્જન ચણગારી પ્યારકી, રહી કલેજે લાલ;
જૈસી ધુની અતીતકી, જબ ખોલુ તબ આગ.
સજ્જન બાત સ્નેહકી, પરમુખ કહી ન જાય;
મુગેકું સપનો ભયો, સમજ સમજ પસતાય.
પ્યાસા ચાહત નીરકું, થક્કા ચાહત છાય;
હમ ચાહત તેરે મીલનકૂં, કર કર લંબી બાહે.
સજ્જન તુમ મત જાનીઓ, દુર દેશકા બાસ;
કાયા હમારે બસ નહીં, પ્રાન તુમારે પાસ.
સજ્જન ઓ દીન કુનસે, તુંમ સક્કર હમ ઘી;
અબ લિબુંસે કીયું ખટે ભયે, તરસ ન લગે મારે જી.
સજ્જન સબ જુગ સરસ હે, જબ લગ પડો ન કામ;
હેમ હુતાસન પરખું, પીતલ નિકસો સામ
સજ્જન તુમ યુંવ જાનીઓ, તુમ બછરે નહીં ચેન;
દાજે બનકી લકડી, સલગત હે દીન રેન.
સવૈઓ બામની ગુલબાસ, મંદરમાહે ખેલી;

ખુદાને રૂપ દીઆ, જ્યને રાય ચંબેલી;
છોર છોર મેરે અંગ, પીયા માંહે પતીજે;
આહાર ખડા દરવેશ, ઉનકૂં ભીખસા દીજે;
ભલા ઓ કોન બખત, બોલી રાની;
ઉપરસે મેવલા બસેર, તો રેહે કીચર પાની;
કોટમે તુલસીકી માલા, દેખોતો યાર હમારા;
મોઇ મોઇ કુંઝરી બોલી હઇયેમે લાગે હોલી;
હુનાળા રત્ના સાથી, તેરે ઘેર ઝુલે હાથી;
આવરે સાથી તેરે ઘેર રંગ રેહે રાતી. તીદાતીદાતાથઇ.

રાણી-સાંતેલ એ કાગલ બટાઉજીકૂં દે. પન મેં ચરખા કાંતું સો દેખતા જા. (એમ કહી રેંટીઓ કાંતતી હોય તેમ હાથના ચાળા કરે છે, ને ગાએછે) વારીયારે, વારીયારે, વારીયારે, પૈસેકી મેં રૂઈ મંગાઈ, ટકા દીયા પીંજવાઈ; જીસ ઘેર ચરખા ઝુલન પડા ઉસઘેર પડી રે લડાઈ; ઉવાં, ઉવાં. ચુમે, ચુમે ચરખામે વારીયા રે, ચરખા તું મત જલઓ, ઔર ના જલીઓ, તેરા ધરકા બસમ મરાઓ, તું ના મારીયો મેરા યાર. પુણી હાથ, તકરમે તારકી, પાણી આગ પાર બાંધી હે પુષ્પ હે; સંસાર ભલો સકલ અશકમે દુખ હે, જીને પકર બોલાયા બીછુ સો કીયું કરે; જીસકું લગા નેહ અશકબીન કિયું રહે. ”

હવે રાણીને દીકરો અવતરેછે, ને સૌ બોલેછે બેટા આયા બેટા આયા, વધઇઆ દો. લો ભવૈઆ બધાઇઆ, લો હીજડા બધાઇઆ લો વગેરે બોલેછે. ગાએછે. માણેકચંદા મેરા હો લાડનારે, મેરા હો લાડનારે.

હવે છોકરો માંદો થાયછે, ને રાણી સાંતેલને હકીમને લવા મોકલેછે. હકીમ આવેછે; મશકરીઓ થાએછે.

બટાઉને મોહીનાં ઉભાં થાયછે ને રાણી ગાયછે—લટકે પધારો રે મારે ઘેર આવો રાણા; લાલ ઘેર આવો, વાલમ ઘેર આવો. તા તા થઇ તા થઇ.

બટાઉને રાણી એક એકની તાળીઓ લેછે, ને હાથ ઝાલેછે. તે વેળા સાંતેલ તે ઉપર લુગડું વીટાળી કહેછે બાંધે હે, પકડે હે.

બટાઉ—કીયું, કયકું ?

સાંતેલ—તુમને છીનાળા કીયા.

બટાઉ—યાર કેડે રે યાર આયા, યારકા દીલ રખીએ;
યારને પકાયા ઝેર તોબી યેાઠા બેાત ચખીએ.

અબે રંગલે, આશકકી મેાહેાબ્બત કે બબેાલે હે સેા કેહેતા બનવે હમ, ઔર સુનતે બનેા તુમ.

બટાઉ—શેહેર દલાંસે ચલે મુસાફર, આબ્બેસેા અમદાબાદ;
ખુબ શેહેર તેરી અમદાનગરી કુલ પીરેાકા બાસ.
શેહેર દલીસે ચલે મુસાફર, પુહી એક સંદલ બાંટ;
કટપડેા તેરી અમદાનગરી, સીધેા નદીએા રાન. તા થઇ તા થઇ.

રાણી—અમદાનગરકા બાંદરે, એક ટાંડેા ચલીએા બાય;
કેાન પરદેશી પતલેા, મેરે મેાહેાલા નીચે આય.

બટાઉ—ઉંચી પાળ તીઢેાલડી, પાની ભરે પનીઆર;
તેરે ઘરેકા સીલાપાની, પ્યાસીકું પીલાવ.

રાણી—ઉંચી પાળ હીંઢેાળડી, પાની ભરે પનીઆર;
દીસ પાસ તુમને પાની બંગા, હમ સાહેલી સેં ચાર.

બટાઉ—ધન આગલડી ધન પીછલડી, બીચમેંડી પનીયાર;
તેરે શીર સેાને રૂપેકે ધડ ધડુલે કહેતેા બીઉં ઉતાર.

રાણી(ગુમા- નગાં કહેછે) } મેરે શીર સેાને રૂપેકે ધડ ધડુલે, રેસમકેરીદેાર;
} રત્નેજડી મેરી ઉધાણી, સવાલાખ ટકેાહયમેાલ.

બટાઉ—તેરે શીર કચ્ચી મિટિકે ધડ ધડુલે, આલે ચાગકે દોર; ફાસ ફાસકી ઉધાણી, રાણી કોડી તેરો મોલ.

રાણી—તુમ પાનીકે પ્યાસે, પાની પીઓ મેરે લાલ; દો નેના દેખને ભૂલી, મેં જીસ રાણીકી ગોરડી, પરદેશી પનઇકો મોલ.

બટાઉ—પનઈ મલે સવાલાખ, રાણી તું દમડી દો ચાર; કાંહાં રેહેતે મેં છેલ પરદેશી, તું કાહાંકી પનીઆર. અમેરે મલકમે ઐસી ઓરતાં, તીન તીન બદામે રબડતી હે, પણ આશક લોક થુ થુ કરતે.

રાણી—કમરે કટારી વાંકડી, ઢલકતી તરવાર; મેં તુમ પુછું છેલ પરદેશી, તુમ ધેર કૈરી નાર?

બટાઉ—પાનુ જૈસી પતલી, દો કુલોકા ભાર, ધઢમાળવકી પુતલી, ઐસી બટાઉ ધર નાર. તતથા તતથા થઈ.

રાણી—પાનીસો પીએ મેરે લાલ, સાપ મારે, મીન લે, સીંહ કે શીરપે હાથધરે, મોયે તારે ગીન ગીન દે, સો માકા રસલે.

બટાઉ—મેતો ગાડરી હોકર મીન લહુ, ભમર હો હાથ દઉં, ધુવાહો આસમાન ચહું તોય તારે ગીનકર દઉં, તોય તેરા રસ લઉં. સુનજીઓ મોરી બાત, મારચો દો નેનોકો ઘાવ, ધેલે લોક કુંડો ચડાવે દોશ, પરદેશી બાવનવીર, રાનીકો પેનાયો ચીર, રાની તરકસમાંકો તીર, ચંચલ છેલ બટાઉ. ભલે તીદા તીદા તીદા તા થઈ તા થઇ.

રાણી—જ્યા હમારા તુમને લીઆ, તુમ હમકું કૂચ દો. મેં તુમોપર વારી ફેરી, દીલ ચાહેસો લો.

બટા—રાણીતો ખુશ હોગઇ સો ગંગ લેતા હું—કલકે આએ હમ ભુખે પ્યાસે, કીનને નલી સંભાળ; ભટ પ-

છેલબટાઉનો વેશ.

ડો તેરી અમદાનગરી, રાણીકું ડસીઓ નાગ.
રાણી—અબ મેં આના પકાઉં—મેને ચાવલ ખોએ કચારે
મે આણીઆ એરકી દાલ; પકાનારી ઝુને પારણેમે,
બટાઉજી આના તીઆર.
બટાઉ—તેરા આના ઉતાવળા, મેરે ચલના સમુદર બેટ;
હાલીકીમાં હાલા જનેકી, તો બછરા ગૈાકે પેટ. તત-
તા તતતા તીદાતી.
રાણી—તબ કેદરી આગેગે ? બન બન રાંધુ કેદરી,
માંહે મસુરેકી દાલ; રાણી બટાઉજી જમને બૈઠ, મુ-
સાફરીકા ચાલ. તતતા થઈ.
બટાઉ—પેનેા હમારે કપરે, ચલેા હમારે સાથ; લંબે લંબે
પાઉ ધરેા, જેસા મરદ ચલા દરબાર.
એટલું કહી છેલબટાઉને મોહીનારાણી બેશેછે, ત્યારે એક
ડોશી આવેછે. તે કહેછે એક બેટા મેરા દખણ ગયા, એક
બેટા મેરા લાહેાર ગયા, કાંહાં ગઇરે મેરી બહુઆં.
બટાઉ—કેાન સોર કરતા હે ?
બોલાવનાર—આઈ રાણીજીકી સાસ, લેજાઓ પબાજીકેપાસ.
રાણી ઉઠીને—સાસજી, બંદી તુમેરે પાંઉ પડતી હું.
ડોશી—મેરે પાંઉ કાટ, છબ છનાર, ટબકમડુલી, નાને છો-
કરા કે કેાસલાવણી બહુઆ, તીને ચોલો કાંહાં કાડી?
રાણી—બભરે પલંગપર સોતીથી મેરે લાલ, કંચુઓ નવ-
રંગ; સીવન સીવન ઉધડગેા, મેરેા જોબન મોડયેા અંગ.
ડોશી—તેરે ચોર કાંહાં કાટે ?
રાણી—અસુર બીન્દરમેા નિકસી, હાથસે બાવનવીર; બ-
ન્નરે ને દોલીઓ, મારેા કાડેા નવરંગચોર.
ડોશી—દોલીએકે સીર કટાઉતે, મેરે કોલીએકું બોલ.

ગાનારા—તેરા ફ્રેાલીઆ આયારે, તેરા ફ્રેાલીઆ આયારે, તેરા બેટા આયારે.

ડોશી—મેરા ફ્રેાલીઆ આયારે, મેરા ફ્રેાલીઆ આયારે. તીદ્દા તીદ્દા થઈ તા થઇ.

ફ્રેાલીઓ—(ડોશીને) ઓ રંડી, ઓ રંડી, કીદ્દર ગઇથી. મેં તેરેકૂં ધુન ધુન કે થકા.

ડોશી—રંડી કેસી, માકૂં ગાલી કેસી દેની, તું કાંહાં ગયાથા બેટા.

ફ્રેાલીઓ—મેતો મખીકા સકાર બેલેનેકૂં ગયાથા, પણ તું કાંહાં ગઇથી રંડી.

ડોશી—મેતો સુત બેચન ગઇથી બેટા સુત બેચન ગઇથી. જા બેટા કસુંબા નિકાલ, ઉસમે ઝેર હાલ ઔર બટાઉજીકૂં માર. ફ્રેાલીઓ કાહાડવા આવેછે ને બટાઉને કેહેછે, 'સલામનેજી, આવજી, કુચ કસુંબા નિકાલેજી. એટલે બધા ગાય છે.

કસુંબો કાડો મારા રાજ, કસુંબો કાડો મારા રાજ; અમલી રાતો માતો ઝોકા ખાતો મેરા રાજ, કસુંબો કાડો મારા રાજ. હકરાજીઓરે પ્યાલા પીઓ, તું'તો મેરી બેરન બસી કલાલ, કસુંબો કાહાડો મારા લાલ

બટાઉને કસુંબો પાએ છે; તેને વીખ ચઢે છે, તેથી મરી જાય છે, ને ફ્રેાલીઓ તરવાર લઇને રાણી પાસે આવે છે ને કહે છે, તરવાર ધોવરાવો મેને બટાઉજી મારા.

રાણી—રોસ ભરી તેરી આંખીયા, લોહી ભરી તરવાર; મેરે આગન સીદ આયેા, આયેા બટાઉકુ માર.

ફ્રેાલીઓ—તેરી સાસને મરવાયા.

રાણી—પટરે સાસ કસાઈણી, તેરેા કબુચ ભલેા ન હેાય; તેરે સીરપર પડેા બીજલી, મેરેા સાઈ કરેસેા હેાય.

છેલબટાઉનો વેશ

માણી દેશીના લોલ, એમરા મોટી ગોડરે માણસને મ-
રણતણી; દુજી લગ કરોડ પણ એ જેવી એકે નહીં. મર-
વું ગમશા, મીઠી દુનીઆમાં મહાલવું, છોડવો જગત સં-
સાર, કોઇ ચડે પીઆણે ચાલવું. આછ પછેડી હોડને સુતો
સોડ તાણી, જગાડચો જાગે નહીં, ધારણ પડયુ ધરધણી.
(ઉતાવળી ચાલે) અલબેલી અલબેલી પરણત દોસે, ઉડ-
તા જનાવર લાલ ભમોલા કયા જાનુ, કયા જાનુ, કયા જાનુ
કોઇ અપને મેહેલમે એકલી રોઇ, કયા જાનુ મેં બાલી
બોલી. તતથા તતથા થેઇતા થેઇ. ઝંડો અસમાન ફકીર
આવે છે તે કહે છે—

હાકીક માગુ ભીખ, બીબી હવા, કેની રોટી ફકીરકું
દવા, ના દેવે તો ફુટે ઇસકા તવા. અલ્લાને અલ્લાઇડી,
તે બોદાને બોદાઇડી, એ દોનો બેઠે ચોપટ બેલતેથે, એસે
મે હમકું બોલાય કે બોલે બંદા અસમાન તુમ મરત લોક
મે જનબો, મરદ પડા હે, તે મેહેરી રોતો હે, ઉસકું જીતા
કર આબો.

મેં હુવાસે જીતા કરનેકું આયા હું, કોઇ રાણીકું બ-
ણર કરો જબો. બોલાવનાર બણર કરવા જાગ છે તે ક-
હે છે રાણીજી બુદાકા વલા આયા.

રાણી—પાબ હે?

બોલાવનાર—હાજી સાહેબ.

રાણી—સાંઇ અલ્લાઈ અલ્લા.

સાંઈ—મેરે અલ્લા દેદાઇ અલ્લા અલ્લા કરે સબકા ભલા
કોન બોલા?

રાણી—બોતો સાહેબ મેં રાણી.

સાંઇ—કીતે બનસગે હે?

રાણી—સો બરસમે.

સાંઈ—દુર દુર હાયસે દૂર, કીઆ ફકીરકું ડરાને આઈ.

રાણી—અલ્લાઈ અલ્લા.

સાંઇ—કોન ?

રાણી—મેં રાણી.

સાંઇ—કીતને બરસમે ?

રાણી—સોલ.

સાંઇ—હલકે હલકે અપના દૂધકા કલશીઆ લાવના. બુધ્ધ-
રા મત બજાવના સુનાત કીઆ તુમારા.

રાણી—સાંઈ દેખોને એ બટાઉજી મર ગયે.

સાંઇ—કીઆ કીઆ સો મર ગયે ?

રાણી—મેરા વાસ્તે મર ગયે.

સાંઇ—મેંની તેરે ખાતર મર જાઉં.

રાણી—મરો.

સાંઇ મરી જાય છે, ને રાણી સાંઇને ઉઠાડીને કહે છે
બટાઉજીકું જીતા કરો.

સાંઈ—કુચ ચરાકીકા દો. એમ કહી બટાઉની આસપાસ
ફરતો આમ બોલે છે—અછો કરે, બુરી કરે, નેકી કરે અલ્લા
તું ઉઠ નહીતો કુટ માથુ, જાને મેરી બલા. ઉઠબે ઉઠ.
બટાઉ ઉઠે છે ને તમાશગીરોને સલામ કરી જાએ છે.

કજોડાનો વેશ.

વેશમાં આવનારા માણસો.

મિરતીઓ ઠાકોર.....વર.

ઠકરાળા.....વહુ.

રંગલો..... ...ઠાકોરનો સાથી.

ઠાકોરની મા, ઠકરાળાંની મા, વગેરે.

મિરતીઓ ઠાકોર પડદામાં આવે છે તે વખતે નીચેની મેળણી ગવાય છે.

રાગ સામેરી. આવે મારો ઈડરગઢનો રાય, આવે મારો મિરતીઓ ઠાકોર, આવે મારો રાણી જાયો રજપૂત એસા થઇતા થઇ ઠાકોર પડદામાં બાહાર આવી કહે છે— આવી સભામાં ઉભા રહ્યા, તરૂવારે મુખ જોયાં; દશ મનના કરયા કડકા, દુખડા સરવે ખોયાં. સાચુ દીલ રાખીયે માહાદેવસું, જન જપીએ ભોળોનાથ; જેને વીશંભર પાધરા, તેને નવનિધ ઉપર હાથ. નહી નાટક, નહી નરત, નહી રાસ, ખલેબારી; નહી મધુગર ને મેણ, નહી કામ કામાળી; નહી સરોવરસે જળ, નહી વાવ કૂવા ઠઠવાડી; નહી છેલ બે ચાર, નહી કસુંબો રંગાડી; જે ગામ આપે તુરીના ફેરવ્યા, લઘુ માલણ ચોરસ નવ કરે, તે ગામ સમસાન; ત્યાં છેલ મેલ રહી કશો કરે. કશો પરયો બોલના પાળે, કશો નદીઆળો નીર નીર સુક જાય ઉનાળે; નારહો નલજ, માથા તોરી, જળ ઉનાળે સુકલો, કવિ ગત કહે સુણ ઠકરો મેલ પુરખ વાચ ચુકણો. ધોતી પોથી ને સંધેસરો, વાંસા કેરો ખરજ, આપે તોરીના ભીડીએ તે પં-

ચવાના અસત. માગન મેલે લુગડે, ને વેશીઆ જોબન હેણુ, કારકુન કામથી ઉતરયેા એ ત્રણે દેશે દેણુ. ભાંગ તેા ભેાળી, અફીણુ તેા કપરેા, શરેા પીએ તેને છાક ચડે, દૂધ પીએા રે માનવીએા, દુધ પીધા કેડે કાયા ઠરે.

પખાજી ઉભેા પ્રેમશું, ભુંગળીઆ બે જોડ;
તાલ ગડતેા ટોળે મળ્યેા, રવાજી મન મેાડ.
ભલા વાજાં વગડાવીએ, પાસે રંગલેા ઉભેા રહ્યેા;
અસાધત મુખથી એ ચારે, કન્હેડેા રમતેા થયેા.
ચાચર તાંહાં જાતર ભલી, જોતતણી જગ મગ;
ઘણા ગુણીજન રમી ગયા, તેના પગની રજ.
ભવઇ કરીએ ભાવશું, અંબા મેાટી ઇશ;
ઓછું અદકું આવડે, તમે રહે ન ધરશેા રીશ

મુજ, મેલા, ને પાધડી, ચેાથી જાતુરી જાણુ; તે નાનપણથી ના આવી પાધરી તેા કદી ના આવે ઠાગ. તેરે તરીઆં, ટાકરેા, તેારી અદારે માસ, પચીસે પુરૂષ ના નીપન્યેા તેની મેલેા આશ.

હે રંગલા, અમારે ઘેર ચાર પરેાણા આવ્યા.

રંગલેા—હે રાજ, કીયા કીયા.

ઠાકેાર—એક હકરાળાનેા બાપ, ને એક અમારેા સસરેા; હકરાળાનેા ભાઇ, ને એક અમારેા સાળેા.

રંગલેા—એ તેા એના બે થયા ઠાકેાર.

ઠાકેાર—એા બાગેડ, તારીના કાન વઢાવું, ચાર થયા.

રંગલેા—મારે કયાં સીધુ જોખવું છે, લેાને ચાર.

ઠાકેાર—હે રંગલા. હકરાળાએ ગંગાવ્યું બસેર ઘી, અમે લાવ્યા ચાર શેર. હકરાણાંએ ગંગાવ્યેા બસેર લેાટ, અમે લાવ્યા ચાર શેર. જમવાની વખત થઇ ત્યારે સૌને

કજોડાનો વેશ.

તો નાહાવાના પાણી આપ્યાં, અમને કોણ આપે. અ-
મે અમારે હાથ પગ ધોઇને બેઠા. સોને પાટલા આ-
પ્યા અમને કોણ આપે. સાવરણી ભાગેલી પડીહતી તે
ગાંડ તળે લઇ બેઠા, જાણે ઘરના ધણીજતો. સૌને થા-
ળીઓ આપી, અમને કોણ આપે. કચરો ભરવાનુ ભા
ગેલુ ઠીકરૂ પડયું હતું તે લાવી મોડા આગળ મેલ્યું,
ને અમેતો બેઠા. ઠકરાળાંએ દોઢો ગુંગટ તાણીઓ છે,
હાથમાં ઘીની વાઢી છે, ને છમ છમ કરતાં ઘી પીરસવા
આવ્યાં. અમારા સામી દોઢી નજરે આંખો કાઢીને જો
યું, એટલે અમારાં તો પોતીયાં ઢીલાં થઇ ગયાં. તે
વારે ઠકરાળાં બોલ્યાં. ઠાકોર બેઠા પરોણા સાથ, પણ
જમશો અમારે હાથ. પાડોશીનું ડોબુ છે તે પાઈ આ-
વો; છાશ નહી આપે તો છોકરાંની આંખોમાં ફુલાં
પડશે.

રંગલો—ઠાકોર છો નાના ને છોકરાં કેનાં? તેમેજ છોકરૂં
છોને.

ઠાકોર—હે રંગલા. અમેતો ઉઠયા. તલાવ હતુ ઢુંકડુ, ડો-
બાને છોડયું.

રંગલો—હે રાજ, ઢુંકડુ તે ચેટલું, ખેતરવા, બે ખેતરવા,
ગામને ભાગોળે, એક ગાઉ, બે ગાઉ ચેટલું?

ઠાકોર—ત્રણ ગાઉને તરબેટે, અમેતો ઉઠયા. ડોબુતો ઉતા-
વળું હેડે.

રંગલો—ચેટલુ ઉતાવળું, ચારે પગે દોડે, ધમક ધમક ચાલે,

ઠાકોર—તોએ ઉતાવળે.

રંગલો—ચેમ હેડ?

ઠાકોર—ભેંત હાલેતો ડોબું હાલે.

રંગલો—તને ગરદન મારૂ તને ડોબાં. ઠાકોર તમે ચેમ ક-

રયું ડાકોર ?

ડાકોર—અમેતો માથું દઇને ઠેલવા માંડયું ને બોલ્યા હેંડ હેંડ. એટલામાં ડોળે અગારા માથા ઉપર કરચો પોદળો. તેમાં અમે દટાઇ ગયા. એવામાં તારાપરીઆનુ પુન તેથી ડોબુ મુતર્યું, તેથી છાણુ ધોવાઇ ગયું, ને અમે ઢાલ તરવાર લઇ ' ઉગર્યા છીએ, ઉગર્યા છીએ, ' એમ કહેતા નેસર્યા ડોબુતો હેડચું તે તલાવમાં પડયું તે નેસરે નહી. ત્યારે અમે તેને સાદ દેવા માંડયા. ચાંદડીરે ઓંય, તારૂ ભોડુ પડે ભોંય, ચાંદડીરે ઓહો, તને ખરે બપોરો બો. તોએ ના નેસરે, પછી જળ પોતીઆં કર્યા.

રંગલો—જળ પોતીઆં તે શું ? પીતાંબર પેર્યાં, કાશ પેર્યાં ? કે શું કર્યું ?

ડાકોર—કાશ કાડીને માથે મૂકયા.

રંગલો—ત્યારે એમ કહોને કે નાગા થયા.

ડાકોર—અમે તો તલાવમાં જઇ ડોબાંને આંગળી કરી, તે ઓંય કરતું કે નાહું. હેંડચા હેંડચા દરબાર ભણી ગયા. ભાભીઓનાં ટોળાં મળ્યાં. તે કેહે ડાકોર તમારી આગળ શું ? તોકે ડોબુ. ડોબા પાછળ શું ? પુંછડુ. પુંછડા પાછળ શું ? તારો બાપ કજોડો રાત અમે. હે રંગલા. અમે ચાલ્યા ચાલ્યા જઇએ છીએ. એવામાં મામીઓનાં ટોળાં મળ્યાં. તેઓ પણ ભાભીઓની પેઠે પુછવા લાગી. એક હેંગણીસી મામી હતી તેણે લઇને કાંકરી મારી, અમે તેથી શરમાયા. ભાગોળે આવ્યા ત્યાં ઢેડીઆના છોકરા એંપલી પેંપલી રમતા હતા. અમે કહ્યું તમારીના કાન વઢાવું આગારાં લુગડાં કાંહાંછે ? ઢેડના છોકરા કેહે તમારે માથે. અમે જોયુંતો માથે લુગડાં. હે રંગલા, કેહેવું હસવું કર્યું !

રંગલો—હે રાજ, ગાંડાઇતો કરી.

ઠાકોર—હે રંગલા, અમેતો ચુલે જઇને તરૂવાર તાણીને ઉભા, ને કહ્યું તારીના કાન વઢાવું તારાપર ચડયું હતું તે ક્યાં ગયું. (બાઇડીથી બીતો હતો માટે ચુલાને પુછયું.) ચુલે કહ્યું જાઓ કોઠારજી પાસે અમને શું પુછોછો. કોઠારમાં જોઇએતો રોટીલીઓના ઢગ.

રંગલો—શેરની, બે શેરની !

ઠાકોર—ઢગ.

રંગલો—ચાર શેરની, દશ શેરની, ચેટલી ?

ઠાકોર—સાએ ધાએ બે રોટલીઓ. તેના કકડા કરીએ તો ઠકરાળાં મારે તેથી ઘસી તેનું અટામણ ખાધું.

રંગલો—એટલે શું થાય ?

ઠાકોર-ચોખાનું હાંલ્લુ જોયું. તેમાં ભાતનો ઢગ જોયો.

રંગલો—શેર, બશેર, ચેટલો ?

ઠાકોર—ચાર ચોખા. ઓત્તર, દખણ, પુરવ ને પછમ. માંહે હાથ ઘાલીએ તો નીશાની હતી, કુતરાની બગાઇ મેલી ઢાંકી મેલ્યા હતા. બગાઈ હાથે લાગે તો ઠકરાળાં હાથ કાપી નાખે. મેંતો માથું ઘાલ્યું. માથું તો નેકળે નહીં ને ખરભડ ખરભડ થાય. ઠકરાળાં પાડોશીને ઘેર માથું જોવડાવતાં હતાં. પાડોશેણે ઠકરાળાંને કહ્યું તમે લાવો દાતરડું, અમે લઇએ સાંબેલું, એ ખરભડ કરનારનું ઘસીને માથું વાઢીએ. અમે નાસવા લાગ્યા. વચ્ચે આવ્યો ઠામલો તેથી હાંલ્લું તો ફુટી ગયું ને કોટે રહ્યો કાંઠલો. અમેતો ચોરે ગયા. સરખા સરખા ભાઇબંધ બેઠા છે, કયુંબા કાઢ્યા છે, લો દાજીના સમ, લો ભાજીના સમ, એવું કહી રહ્યા છે. એવામાં અમે ગયા. અમે કહ્યુ ઠાકોરો ઝવાર છે. તેમણે પુ-

છયું ઠાકોર આ ગળે શું ? અમે કહ્યું કેદાર ગયાતા તે કાંકણ પેરી આવ્યા દેશ વદેશ જાણીએ, સાંગળ સમાચાર મોરે લાલ, ધેલી ગોલવાડથી અમો આવ્યા, અમારૂં નામ કન્જેડારાજ આગળથી આવ્યા અમે, પછવાડેથી આવે ઠકરાળાં તો સમેળો કરજો તમે.

હવે ઠકરાળા આવે છે તેની મેલણી. રાગ મેવાડ—નેણ પધારથ નેણ રસ, નેણ નેણ મિલંત; અજાણ્યાશું પ્રીતડી, પ્રથમ નેણ કરંત થઇ થઇ તા થઇ. અની જીરે સનેહડો નેણારો લાગ્યો રે, મેં વારી નેણાનો લાગ્યો રે, તા થઈ ા થઈ. (ચડાવીને ગાએછે) એા સનેહેડા રોહો રે જાવા ાહી દઉં મારા વાલમડા, સનેહેડા રહેજો જાવા નહી દઉ મારા વાલમડા. મારા વાલમનો લાગ્યો સનેહેડો. " એમ ઠકરાળાં ગાયછે અને ઠાકોર તેના ગળામાં હાથ નાખવા જાયછે તેના ગાલ મચડે છે.

ઠાકોર—હે રંગલા, લાવને નેસરણી.

રંગલો—હે રાજ, નેસરણીને શું કરશો ?

ઠાકોર—ઠકરાળાંને ગાલે બચી કરવી છે.

રંગલો—નેસરણી કાંહાંથી લાવું લો મને બચી કરો.

ઠકરાળાં—કાઠારે ધઉની રોટલી રે, માંહે ગાળવીઓ ગોળ; નાનો નાવલો. તેડી જમાડું મારા નાવલાને, કાંઇક ખાઇને મોટેરો થાય; નાનો નાવલો. બાઇજી તમારો બેટડોરે, મારી નણદી તમારો વીર; નાનો નાવલો રે. (ચડાવીને) મારા વાલમનો લાગ્યો સનેહેડો રે. તા થઈ તા થઇ. ચોખા મગની ખીચડી રે, માંહે ગવરીનાં ઘી; નાનો નાવલો રે. બાઇજી તમારો બેટડો રે, નણદી તમારો વીર; નાનો નાવલો રે. તેડી જમાડું નાનો નાવલો રે, કાંઈ બાઇને મો-

કજોડાજો વેશ.

ટેરો થાય. તા થઈ તા થઇ.

ઠાકોર—હે રંગલા, આઘો જઇ પાછો જઈ ઠકરાળાંને પુછ કે તમે શેવશે પધાર્યાછો.

રંગલો—ભાભીજી તમે શે કામે આવ્યાં છો?

ઠકરાળાં—તમને ખબર નથી, તમારૂં હઇયું ફુટ્યું છે.

રંગલો-તમારૂં હઇયું ફુટ્યું છે.

ઠકરાળાં-અમે તો ઠાકોરને રાડીએ આવ્યાં છીએ, ઠાકોરને વગોવવા આવ્યાં છીએ.

રંગલો-હે રાજ તમને વગોવવા આવ્યાં છે.

ઠાકોર—ચ્યાં ચ્યાં વગોવશે ?

રંગલો—હે ઠકરાળાં ચ્યાં વગોવશો ?

ઠકરાળાં—સરખી સરખી સાહેલીઓમાં. તાંબા પીતળનાં બેડાં લઇશું, રમક ઝમક કરતાં કૂવાપર જઈશું, ઠાકોરને ત્યાં વગોવીશું.

ઠાકોર—હે રંગલા. અમે કાંહાં વગોવીશું ? સરખે સરખા ભાઇબંધ બેઠા હઇશું, રેઢીઆ કસુબા કાઢીશું, ત્યાં ઠકરાળાંને વગોવીશુ." રંગલો એ વાત ઠકરાળાંને કહે છે. ત્યારે તે કહે છે કે અમે સરખે સરખી સઇએરો મળીશુ રાયાગળમાં બેસીશું, રેંટીઆ કાંતીશું ત્યાં વગોવીશું.' એ વાત રંગલો ઠાકોરને કહે છે. ત્યારે ઠાકોર કહે છે, અમે ખેતી કરીશુ ત્યાં માળો ઘાલીશું, ને સરખે સરખા ભાઇબંધો બેસીશું, ને ઠકરાળાંને વગોવીશું. ત્યારે ઠકરાળાં કહે છે અમે ભાત આલવા જઇશું ત્યાં વગોવીશું. ત્યારે ઠાકોર કહે છે અમે સાંઠે સાંઠે વગોવીશું. ત્યારે ઠકરાળાં કહે છે અમે પાણોઠે પાણોઠે વગોવીશું. ત્યારે ઠાકોર કહે છે, અમે દાણે દાણે વગોવીશું. ત્યારે ઠકરાળાં કહે છે અમે થુળે થુળે વગોવીશું.

ઠકરાળાં વગોણું ગાય છે—" મારી રે અંબાજી માતા, હું માગું ઘણાં ઘણાં માનજીરે; નાનો સરખો મારો નાવલીઓ રે, તીને હઈડે દીજો માતા સાનજી રે. કરમે કન્જોડુ મારે બાહાર વગોણુ, મારી સાહેલીઓમાં મેણું; સાહેલીઓનાં મેણાં માથે જન્મારો કેમ જાય. બેની મારો જન્મારો કેમ જાય. " (ચડાવીને) સાહેલીઓમાં મેણું, મારો જન્મારો કેમ જાયરે, મારો જન્મારો કેમ જાય રે. એસા થઇ તા થઇ. ભાગોળે જઇને રાંઢવા ચમલાવે, ઘેર આવીને મને ગાળો બોલે; આ પરણ્યાથી મારે કાંઈ ન સીજે, મારે તરખલાને તોલે. થઇતા થઈ. કન્જોડે રાતે કરસન કીધી, માહે ઉગ્યો દાભ; આ પરણ્યો મારી સેજે આવ્યો ત્યારે તુટીને પડીઓ આભ. નાનો સરખો મારો નાવલીઓ, હાથમાં ઝાલે ભાલો; આ પરણ્યાથી કાંઇએ નવ સીજે, એથી કૂંવારો ભવ સારો. (ચડાવીને) સાહેલીનાં મેણાં માથે જન્મારો કેમ જાય. " તા થઇ.

ભવાયા ઘણું કરીને આ ઠેકાણે મસ્તક પુજા ગાયછે. વડનગરમાં સખી નામે તરણીઓ; પોતાનો વર પોતાથી ઘણોજ નાનો હોવાથી, મહાદેવના દેહેરામાં પોતાનો જીવ આપવા માંડ્યો હતો એ ગરબો છે.

મસ્તક પુજા.

પોળના ગણેશ તમને વિનવું રે, અન્જેપાળ લાગુ પાય;
સખી તાતાની વીનતી રે, સારા નગરમાં ગવાય;
એતો વર નાના માટે રે. ૧
દિધું મારા જીવને સાટે રે, સૈએરોના મેણાજ માટે;
સારસરૂં વેહ્યું ન જાય રે, સભાગીયા મોટા ન થાય રે.
એતો વર નાના માટે રે. ૨

કન્હેડાનો વેશ.

સાંભળો અજેપાળ સાગી રે. આણે નાનોજ પાગી;
ચેલે ભવે ભવે દેજો દેજોજ કાગીરે. ગેતો વર નાના. ૩
વડનગર રળિયામણું રે, રૂડી સમેલાની પાળ;
રૂપ ઘણું ધણી લક્ષ્મી રે, એવી ચતુરાં ચંચળ નાર. ગેતો.૪.
વડનગર રળિયામણું રે, વસે નાગર લોક;
સખીએ શીશ ચડાવીયું રે, તેતો નાના વરને શોક. ગેતો.૫
દાડે દાડે ઘટતી ગઈ રે, મારી દુખે દાઝે દેહ,
આહાદેવ તુજને દયા નાવિરે,મારા હાડકામાં પડિયાછેહ.ગેતો૬
કુંભેશ્વર કુંસેશ્વરને વિનવું રે. અજેપાળ લાગું પાય રે;
મસ્તક પુત્ર જો કરે, તેનો વર મોટેરો થાય રે. ગેતો.૭
સખિ તાતા બે સૈયર સમાણિ, બેને વર વરવરવાની કોડ;
હાદેવ છે મંછાનો દાતા, ગેતો આપે ભલેરી જોડ. ગેતો.૮
માસોમાસ અમાવાસ્યાને દાડે, પરણ્યો તે આવ્યો ઘેર;
નાગો થઇને પાણીરે માગે, તારે હવે શું કરીએ ચેર. ગેતો.૯
હાય સાઇને મેડિ લિધો, પાડવા લાગ્યો ઘુમ;
વાંકિ પાઘડી ઉછાછલો ચાલે, જાણે પરદેશી દુમ. ગેતો.૧૦
સોલે વરસે સુધારે ચાલ્યો, એક દન દીઠો વાંકો;
નાનેરો વરને મોટી કન્યા, તેનો છ ચોળમાં સાગો. ગેતો૧૧
સાંજ પડે સહુ સુધારે ચાલ્યું, હમે તે કચમ પાસે સુઇએ;
આપણ એને દુખ છે રે, જાઇ મહાદેવને કહિએ. ગેતો.૧૨
પિયાં શેળ તમને વિનવું રે, વચન અમારું ન ઉથાપો;
આજ હમારે કાગ પડયું છે રે,તરવાર તગારી આપો.ગેતો.૧૩
સખિ તાતાયે વિચાર કીધો, રાખી રૂદયામાં વાત;
ઇચ્છા વરતો આપણ પાગિયે, કોજે ઉતગ ધાત. ગેતો.૧૪
સખીઓ તે તરવારજ સાઇ, ન દેખાએ એમ ગાલી;
કુંભેશ્વરની વાટડિયે રે, મુસ્તકપુત્ર કરવા ચાલી. ગેતો૧૫
વિચાર કરીને બે નિસરી, સાગી મણી છે એની માસી;

જમવાની ઘેર વેળા થઇછે, તું તો વહેલી વળજે પાછી. એતો૧૬
રાવળ વાવમાં નાહી ધોઇને, સુરજને હરઘડીજે;
કુંભેસ્વરના દેહેરા માંહે, ચાલો મુસ્તકપુજા કીજે. એતો.૧૭
કુંભેસ્વર તમને વિનવું રે, સાચા શંભુ ઇશ;
વર મોટેરો આપજો રે, હમે ચડાવીશું શીશ. એતો૧૮
તરૂઆર કાઢી હાથ ધ્રૂજ્યા, અવે શી કરીએ પેર;
સખીને તાતે ઇમ કહ્યું રે, હવે ચાલો જઇએ ઘેર. એતો.૧૯
કટ ભુંડી કટ પાપણી રે, તારી પેર મેંતો જાણી;
રાવળ વાવે નાહીં ધોઇને, શીદ સમરપ્યું પાણી. એતો૨૦
તરૂઆર કાહાડીને ગળે માંડી, એહી આંગળ એ;
મહાદેવ છે મંછાનો દાતા, તેતો સ્ત્રી હત્યા કેમ લે. એતો૨૧
ઉંટ ચારતો રખારી આવ્યો, તિણે જે ખુમજ દીધી;
કુંભેશ્વરના દેહેરામાં, કિણે મસ્તકપુજા કીધી. એતો.૨૨
નાગરી નાતમાં હલ્લો રે થયો, સહુકો જોવાને ચાલ્યું;
કુંભેશ્વરના દેહેરામાંહે, સખીએ શીશ ચડાવ્યું. એતો૦ ૨૩
અખો કુંમાર બે વાહારે રે ચડીઆ, ગડગડે નિસાણ બે ચાર;
અસ્વારીનો પાર નહીં રે, પાળાની સંખ્યા અપાર. એતો૨૪
માંતાતો એની રોતી આવી, માશી કુટે પેટ;
દિકરિ તો એને શેને અવતરી. તને જાણતે ઉઠી વેદ. એતો૨૫
એ અકરમિ અભાગિયો રે, હસતો ચાલે લોક;
સાસરે જઇને શું કરૂં રે, માબાપની મુકું પોક. એતો.૨૬
ઇસ્વર પુજ્યા પહાણીએ રે, પારવતીને છાંટી ધુળ;
મુઈ ન હું એ મોટો ન થયો, આતો કેણી થઈ કુળ. એતો૨૭
ઝોળી ધાલી ઘેરજ લાવ્યા, તેડાવ્યા ભાણજી વહુ;
નાડી સાહી એમ કહે રે, ઇને જીવાડે જગદીશ. એતો.૨૮
પંદર દહાડા પડદે રાખી, સેશે ધાલ્યું પછે પાણી;
મુસ્તકપુજાની વિનતી રે, એતો દેશ પરદેશે વખાણી. એતો૨૯

કજોડાનો વેશ.

છયે ચોળગાં વિવા રે કરજો, કરજો જોઈ વિચારી;
નાનેરા વરને મોટી કન્યા દે, તીને હત્યા છે હમારી. એતો૩૦
વડનગર રળિયામણું રે, માંયે ભવૈયાનો વાસ;
મોટા વરને પરણાવજો રે, સખી તીની દાસ. એતો. ૩૧
વડનગર રળીયામણું રે, વસે નાગર લોક;
નાનેરા વરને મોટી કન્યા, તેનો તે વિવા ફોક એતો. ૩૨
હેલી વારની જો ઉગરૂં રે, મરૂં તે મહા વિઘમાઈ;
મલિયા સુત એમ વદે, જીણે મુરતકપુજા ગાઈ. એતો૩૩

એના પછી હકરાળાં નીચેનું ગાય છે.

કર્મે કજોડું મારે જુગમાં વગોણું દુખ કોને કહીએ, કયાં
સુધી મહીયરમાં રહીએ. માએ બાપને અમે શું કહીએ, જો-
હું નવ જોયું, જોબન મારૂં અકારજ ઓયું. લોકના રંગ
ભોગ જોઇને ભરાય છે હઇયું. વર છે નાનેરૂ છઇયું. ભ-
ર પલંગપર સુઈ રહેવા જાઉ તારે મુખ મરડીને સુવે,
હાથ લગાડું તો રૂએ. ગુણીએલ હોય તો ગાઇને રીઝવું, હ-
સી રમાડું છેલ; પણ મુરખને કેઈ પેરે રીઝવું, આતો છે
નાનકડો ગેલ. તા થૈ તા થૈ.

સાસુ કહે તમે સુણો વહુવરજી, કાલ મોટા થાશે, પછે
ભવનું દુખડું જાશે. પારકા લોકમાં નિંદા કરતાં છકેલ થઇ
જાશો, પછે દીલગાં પસ્તાશો.

ઠાકોર—હે રંગલા, લાવ પેંગડું.
રંગલો—પેંગડાને શું કરશો રાજ ?
ઠાકોર—હકરાળાંની કેડે ચડવાં જોઇએછે.
રંગલો—ઉભા રેહો હું કહી આવું. સાંભળોછો ભાભી
આ ઠાકોર કેહેછે તમારી કેડે બેસીશ.
હકરાળાં—તમે ગાંડા થયા છો કે શું ?

રંગલો—એતો કહેછે નહીં બેસાડોતો રોઇશું.

ઠકરાળાં—લાવો ઘરમાં, કોઈ દેખતું તો નથી ?

રંગલો—માનવી હજાર બે ઓક દેખે છે, તમે ને હું બે આંધળાં છીએ. એમ કહી ઠાકોરને તેની વહુની કેડે બેસાડેછે.

ઠાકોર—હે રંગલા હવે કોણ મોટું. અમે કેવા દેખાઈએ છીએ?

રંગલો—જાણે માએ દીકરો તેડ્યો તેવા.

ઠાકોર—કેડે બેસી વહુને તેના ધરેણાના નામ પુછેછે. આ શું? જવાબ ચાંદલો. આ શુ? તુશી, વગેરે પુછી લોકોને હસાવેછે.

ઠાકોર છાતીભણી આંગળી કરી—એમાંથી શું નિકળે?

ઠકરાળાં—છૈયાંને ધાવવાનું દુધ.

ઠાકોર—લો ત્યારે અમે ધાવીશું.

ઠકરાળાં—ન ધવાય. તમેતો મારા ધણીછો; આપણાં છોકરાં ધાવે.

ઠાકોર—તો અમે રોઇશું

રંગલો—કાંઇ કરતાં ધાવતાં રહો ?

ઠાકોર—હો, ઠકરાળાંને દોહવા ભેંસ, અને અમને ચઢવા ઘોડું આપેતો રહીએ. (આ વખતે ભવઈ કરાવનારા કાંઈ ભીખ આપે છે તે લઈ ઠાકોર કેડેથી ઉતરે છે.)

ઠાકોર—અમને મારે છે, કૂટે છે તે શું અમારે ઉપરાળુ નહીં હોય ? આવરે કજોડાની આઇ. ઠાકોરની મા આવી કહે છે, 'આવી મારી જાઇ, મને ગામને ઢેડે સાહી; આવીરે દોશી આવીરે.' તીગદા તીગદા તા થઇ.

ઠકરાળાં—આ ઉપરાળુ કેનું આવ્યું ?

રંગલો—ઠાકોરનું.

કન્નેડાનો વેશ.

ઠકરાળાં—અમને નહીં હશે કે, અમને તો આવડા આ-
વડા દાંત છે.
ડોશી—મને કીને બોલાવી.
રંગલો—તમારા કન્નેડાએ.
ડોશી—કયાં ગયો મારો કન્નેડો ?
ઠકોર—આ રહ્યો. ચેલા પાંચ રૂપીઆ આપ્યા હતા તે
ગયા ?
ડોશી—આ જોને મોટો રૂપીઆનો હીસાબ માગવા
આવ્યો છે, હું તો દ્વારકાં ગઇતી, ત્યાં મને કાંએ લુંટી.
ઠકરાળાં—ઠાકોર તમારે ઉપરાળું આવ્યું છે તો અમારે
નહીં હોય ? આવરે રૂપૈની આઇ.
આઇ—આવી મારી જાઇ, મને ગામને ગાંજે સાઇ.
(ગાય છે) આજ મને વાહાલાંરે ગોદાવરી, કામકાજ વી-
સર્યાં રે ગોદાવરી. બે બદામનું ગોપીચંદન, ઉભૂ ટીલું ક-
રીએ, રામજી આપે રંડાપો તો તીરથ કરતાં ફરીએ; આજ
મને વાહાલાં રે ગોદાવરી. પાંચ પાનાનું પતરાળું ને બે
પાનાનો પડીઓ, ગોદાવરીના સંગમાં રાંડીરાંડો વઢીઓ;
આજ મને વાહાલાંરે ગોદાવરી. એકે મેલો રૂંદીઓને બી-
જીએ મેલી પૂણી, ગોદાવરીના સંગમાં તો રાંડીરાંડો સુ-
ણી; આજ મને વાહાલાંરે ગોદાવરી. મને કીને બોલાવી ?
રંગલો—તારી દીકરીએ.
ઠકરાળાં—હું આ રહી ગળો.
આઇ—આવ મા મળીએ.
બંને ભેટે છે, ને આઇ કહે છે ઠરલે ને ઠાંગરલેમાં.
ઠકરાળાં—આઇલાં તમે મને ચેલું નાનું ઢેચું પરણાવ્યું
છે તે મને દહાડે કચ કરે છે, રાતે કચ કરે છે, મારે છે.
આઇ—રાતે મારે છે કે દહાડે (બીજરે બોલી હસે.વેછે)

ફકરાળાં—જે મારૂં શરીર કેહેવું થઈ ગયું છે. જાઓ કજોડાને શીખામણ દો.

આઈ હાકોર લણી જાઈને બાંડે છે, એટલે હાકોરની મા લડવા આવે છે. બેહુ બુમ લડે છે. પણ અંતે સલાહ કરે છે ને કહે છે, 'આવોને વેહેવાણ આપણે શાને વઢી મરીએ. ધણી ધણીઆની રાઢ, ને જવાસાની વાડ. ધણી ધણીઆણી રાજી, તો કીઆ કરે બીજાં કાજી. આપણે તેલ ઘાલીએ આવો.' એક રોશી બેસી બીજાના માથામાં તેલ ઘાલે છે, ને વળી દુઆ કરે છે, ને લડી ધામધુમ કરી જતી રહે છે, એટલે એ કજોડાનો વેશ પુરો થાય છે.

રામદેશનો સ્વાંગ.

મેલણી—રાગ પ્રભાત.

શ્રી રંગા રે, શ્રી રંગા રે; હાકોર માવડીને પુત્રે રે.

(ચડાવીને) ઓળખ તારી બેલી ને હેહેલી રે, આવે મારા ફકરાળાં, આવે મારો ઘરર ગઢનો રાય, આવે મારો મેરતીઓ હાકોર.

રાજા રામદેશ આવીને તરવારમાં મોહું જોય છે, હાથ ઉંચો કરી પુજા કરતો હોય તેમ છાંટા નાખે છે ને હથેલી હલાવે છે, એટલે ઘુંગરીઓ વાગે છે—ધેં ધેં ધેં.

રામદેશ—હે રંગલા.

રંગલો—હે રાજ.

રામદેશ—હાજી* ઉતાર્યો દેવલમુ, મુખ તરઆરે જોયાં;

---

* આવી સલામો ઉભા રહ્યા. એવા પાઠાંતર ઘણાછે.

દશમનના કર્યા કટકા રે, દુખડાં સઘળાં ખોયાં,
પખાજી ઉભો પ્રેમસુ, રવાજી મન મોડ;
તાલગર ટોળે મળ્યો, ભુંગળીઆ બે જોડ.
ભુંગળીઆ બે જોડ કે, આગળ રંગલો ઉભો રહ્યો;
ઇણી રીતે અસાઇત ઓચરે, હવે રામદેશ રમતોથયો.
ચાચર તાંહાં જાતર ભલી, જોતતણી જગ મગ;
ઘણાએક ગુણીજન રમી ગયા, તીહાંના પગની રજ.
સકળ સભા તો બેઠી ભલી, સઉ સકતરો દાશ;
ભાવે ભવે સાંભળે, તેની અંબા પુરે આશ.
સકળ સભા તો બેઠી ભલી, સઉની દુરમતી હરો;
અસાઇત મુખથી ઓચરે, હવે રામદેશ રમતો કરો.
અંબે અંબે જે જપે, અંબે મોટી ઈશ;
ઓછું અદકું બોલીએ, તમે રખે ચડાવો રીશ.

છંદ માતાજીનો.

પાએ નમું માતાને. ઉમીયા શુભકારી:
પ્રથમ પેહેલી પ્રગટી, મહાજોત મોજારી.
રૂપ ધર્યું શકિત તણું, શી શોભા કહું તીહારી;
પેહેર્યાં ચરણા ચુંદડી, કંચવો જરતારી.
છબિ બીરાજે વેણ. દાંત મેખ સોનારી;
બાંયો બાજુબંધ બેરખા, દસ દસસું બંધારી.
દશ આંગળીએ વેઢ, ભુજ એક હજારી;
પેહેર્યાં કડલાં કાંબીઓ,વળી વેછુવા ઠમકારી.
ટાલ બીરાજે માતને, કમર માંહે કટારી;
વેણા જંત્ર કર ગ્રહો, માંહે રાગ ઉતારી.
ચંડ ચકી ઉતરી, મહા જોત મોજારી;
મેરૂ ઉપર ઉભાં રહી, વાત મનમાં વિચારી.

અંબા કહે હું એકલી, નહીં કોઈ ધરણધારી;
પેહેલા બ્રહ્મા બણાવીઆ, દુજા દેવ મોરારી.
તે કર જોડી ઉભા રહ્યા, તુહી માત હમારી;
તેને બાળી પ્રલે કર્યા, પડીઆ તીની ઠારી.
કાળ ચડયેા માતને, વાત ફેર વીચારી;
ત્રીજે માયે બણાવીયેા, શંકર સરદારી.
જો તું વળઉ બોલીઓ, તેા ગત એહની તે તારી;
વળતું કયન બોલીઓ, બીજું વૃત ધારી.
એહ એને બેઠા કરેા, એ બે જોડ હમારી;
બીજા બે રૂપ બદલ કરી, બેઠાં કર્યાં તીહાં ઠારી.
એક વરી મહારાજને, દુજી દેવ મોરારી;
વીષ્ણુ વૈકૂંઠ ગયા, બ્રહ્મા તે ધરધારી.
વાસ આપ્યેા કૈલાશમાં, શંકર સરદારી;
ખાઓ પીઓ બેંગટ કરેા. માંડેા ધરબારી.
હાસ વીનેાદ કરતાં, વધે વસતારી;
અંગ થકી ઉપાવીયાં, એક નર દુજી નારી.
પહેલેા પવન બનાવીઓ, સરવ જીવ જાત તમારી;
સરવ સુંપ્યું બ્રહ્માને, સરવ સૃષ્ટી તમારી.
વીષ્ણુ વાહાલા રાખજો, ભાવ ભગત તમારી;
જે જોઇએ તે આપશું, હું છું માત તમારી.
ઈમ બોતમ વાણી બોચરેા, જે પુરેા આશ હમારી.

આણી બોમપર થઈ ગયા બાણાપત બાર; આણી બોમપર બણીઆ બોહેણી (ક્ષોહેણી) અઢાર; આણી બોમપર રામને રાવણ દેા રઢવઢીઆ; આણી બોમપર છ રાજા ચકવે બડીઆ; સામત તેા સોળ, મંડળીક બાર, શુરા સેા; દરજોધન સંગ્રામ ફીરેા. જેતેા રાજા મેારી મેારી ક-

રતા ગયા, પણ કોઇ ભોગ સાથે ન લે ગયા. કોઇ ધારા
સાથે ન ગઇ, કોઇ ધારા સાથે ન જાશે. ભોમે ધણાને
આધા, ને ભોમ ધણાને આશે. કેતા રાવ રંગાડીઆ ને
કેતા ગયા નરાશે. માનધાતા મહીપતી તે સાથે ભોગ ન
ગઇ. પણ સુણ મુજ સાંતલતણા તુજ સાથ ભોગ આવેનહીં.

બાર બાણાવળીની કહેવત.

પ્રથમ બાણાપત શ્રીરામ, જીણે સતે શાડેર બાંધ્યો;
દુજે બાણાપત લખમણ ઇંદ્રજીતથી જુધ જીતો; ત્રીજે
બાણાપત શીવશંકર, ત્રીપુરાસુર દઇત વધેર્યો; ચોથો બા-
ણાપત અરજન, જેને ધારાખંડ વખાણ્યો; પાંચમો બા-
ણાપત ગટોરગજ, જીણે મોત ભગવાનનો આંક્યો; છટો
બાણાપત ગલેમન, ચકરાવો ગઢ જીત્યો; સાતમો બાણા-
પત ભરત, જીણે હનુઓ ધરણ ચોંચાયો; આઠમો બાણા-
પત લવ, જુધ રામજીસુ કીનો; નવમો બાણાપત કુશ,
બાંધ્યો લવ છોડાયો; દશમો બાણાપત કરણ, જીણે બાણ
ગંગા નિમાઇ; અગીઆરમો બાણાપત સુધનવા, જીણે અ-
રજુનનો રથ હઠાડ્યો; બારમો બાણાપત બિરમપિતામા,
જે જુધ કેરસુરામસુ જીત્યા વળી; કવિગઢ કહે સુણ ઠાકરો,
નારાએણે નિપજાવ્યા બાર બાણાવળી*

* વડનગરમાં લખાએલા એક જુના ગ્રંથમાં નિચે પ્ર-
માણે બાણાવળી લખ્યા છે. પ્રથમ બાણાપત શ્રીરામ, જી-
ણે દાનવ વંસ નકંધ્યો; દુજે બાણાપત લખમણ, જીણે વં
સ રાવણનો વીંધ્યો, તીજે બાણાપત ભરત, જીણે દેશ દેશ
નમાયો; ચોથો સત્રુગણ કીજીએ, કુણાગર ચલાવ્યો. કુશ
બાણાપત પાંચમો, અરવ સાખરો તાણ્યો; લવ બાણાપત
કીજીએ, જીણે ગંત રામનો આણ્યો. સાતમો ગટોરગજ,

અંબા કહે હું એકલી, નહીં કોઈ ધરણધારી;
પેહેલા બ્રહ્મા બણાવીઆ, દુજા દેવ મોરારી.
તે કર જોડી ઉભા રહ્યા, તુહી માત હમારી;
તેને બાળી પ્રલે કર્યા, પડીઆ તીની ઠારી.
કાળ ચડયો માતને, વાત ફેર વીચારી;
ત્રીજો માયે બણાવીયો, શંકર સરદારી.
જો તું વળઉ બોલીઓ, તો ગત એહની તે તારી;
વળતું કથન બોલીઓ, બીજું વૃત ધારી.
એહ એને બેઠા કરો, એ બે જોડ હમારી;
બીજા બે રૂપ બદલ કરી, બેઠાં કર્યાં તીહાં ઠારી.
એક વરી મહારાજને, દુજી દેવ મોરારી;
વીષ્ણુ વૈકૂંઠ ગયા, બ્રહ્મા તે ઘરધારી.
વાસ આપ્યો કૈલાશમાં, શંકર સરદારી;
ખાઓ પીઓ બેંગટ કરો. માંડો ઘરબારી.
હાસ વીનોદ કરતાં, વધે વસતારી;
અંગ થકી ઉપાવીયાં, એક નર દુજી નારી.
પહેલો પવન બનાવીઓ, સરવ જીવ જાત તમારી;
સરવ સુંપ્યું બ્રહ્માને, સરવ સૃષ્ટી તગારી.
વીષ્ણુ વાહાલા રાખજો, ભાવ ભગત તમારી;
જે જોઇએ તે આપશું, હું છું માત તગારી.
ઈમ ઓતમ વાણી ઓચરો, જે પુરો આશ હમારી.

આણી ભોમપર થઈ ગયા બાણાપત બાર; આણી ભોમપર બાંધીઆ બોહેણી (ક્ષોહેણી) અઢાર; આણી ભોમપર રાગને રાવણ દો રઢવઢીઆ; આણી ભોમપર છ રાજા ચકવે બડીઆ; સામત તો સોળ, મંડળીક બાર, શૂરા સો; દરજોધન સંગ્રામ કીઓ. એતો રાજા મોરી મોરી કુ-

રતા ગયા, પણ કોઇ ભોગ સાથે ન લે ગયા. કોઇ ધારા સાથે ન ગઇ, કોઇ ધારા સાથે ન જાશે. ભોમે ઘણાને ખાધા, ને ભોમ ઘણાને ખાશે. કેતા રાવ રગાડીઆ ને કેતા ગયા નરાશે. માનધાતા મહીપતી તે સાથે ભોગ ન ગઇ. પણ સુણ મુજ સાંતલતણા તુજ સાથ ભોગ આવેનહીં.

બાર બાણાવળીની કહેવત.

પ્રથમ બાણાપત શ્રીરામ, જીણે સતે શાહેર બાંધ્યો; દુજો બાણાપત લખમણ ઇંદ્રજીતથી જુધ જીતો; ત્રીજો બાણાપત શીવશંકર, ત્રીપુરાસુર દયત વધેર્યો; ચોથો બાણાપત અરજન, જેને ધારાખંડ વખાણ્યો; પાંચમો બાણાપત ગટોરગજ, જીણે મોત ભગવાનનો આંકયો; છઠો બાણાપત અભેમન, ચકરાવો ગઢ જીત્યો; સાતમો બાણાપત ભરત, જીણે હનુઓ ધરણ પોંચાયો; આઠમો બાણાપત લવ, જુધ રામજીસુ કીનો; નવમો બાણાપત કુશ, બાંધ્યો લવ છોડાયો; દશમો બાણાપત કરણ, જીણે બાણ ગંગા નિમાઇ; અગીઆરમો બાણાપત સુધનવા, જીણે અરજુનનો રથ હઠાડયો; બારમો બાણાપત ભિસમપિતામા, જે જુધ કરસુરામસુ જીત્યા વળી; કવિગદ કહે સુણ ઠાકરો, નારાએણે નિપજાવ્યા બાર બાણાવળી*

* વડનગરમાં લખાએલા એક જુના ગ્રંથમાં નિચે પ્રમાણે બાણાવળી લખ્યા છે પ્રથમ બાણાપત શ્રીરામ, જીણે દાનવ વંસ નઠંધ્યો; દુજો બાણાપત લખમણ, જીણે વંસ રાવણનો વીંધ્યો, તીજો બાણાપત ભરત, જીણે દેશ દેશ નમાયો; ચોથો ચતુરગણ કીજીએ, ભુણાગર ચલાવ્યો. કુશ બાણાપત પાંચમો, અસ્વ સાયવરો તાણ્યો; લવ બાણાપત કીજીએ, જીણે અંત રામનો આણ્યો. સાતમો ગટોરગજ,

ત્યાણી લોભપર બપીયા બોયણી અઢાર તેની કહેવત.

પાંડવ સતીઆ ને નિરગુણ પોઢા, જૂઠ બોલતા ના એક જરા, આપ સવારથ ધશમસ્યા, જઈ ઘરા લેવા ધસ્યા. કુંતા સરખી નહીં કોઇ સતી, તિને દેવે આવીને પુત્ર દીધા. પંચને ઉગારવા પ્રેમદા જઇ ધશી કરણના ભાથા લીધા. ચતુભુજ બોલ ના ચુકતા તે જુધમાં ભડઆયા. શેહેદેવ બોલ સંભાર લાયપે યત્ર કેલાયા. આઠપણે હંકારી, પીતા આડો પડયો; નવ દીવસ ગયા નીગમી, કોરણ પીડ કલકાયો; મોતીએ થાલ ભરી કાગની પીતા પ્રતે કરે સલામ; અજ્જણે પીતા એમ ઓચર્યા, થાશે તમારૂં કામ; બ ડબડ હસ્યાં ત્યાં કુપતી, ગંગા સુતને એહી ઘટે, મોટાનાં થયાં વાએક કોહો પીતા હવે કેમ મટે. ત્યારે સીખંડીઓ કરજે સારથી બામની તોરો ભ્રાત, માતુની તુજને મલીઆ ગાવજી નીકર રણ બેલેત મહા ઘાત. ત્યારે દરજોધન જબ ડર પાયો ને સલીતા ગંત્ર સાંધ્યા, હરી કહે હેસનાપુર હારો તો બળીઆ કોન આવે બાથાં, નરપત કહે જો નિસરૂં મોહન રાખો. કરણ ચરણ ભેલા કરી શ્રીકૃષ્ણે બતાવી સાન, થાપડીઓ બો થાય તબ ભેમડ પાયો ભેદ. એહે રાપત ઉથાપકે ગરજે જુહું ગાઇ જો. વિસંભર કીધા વંક, દબરી કાજ હોય દામોદરા કાંઇ રાજ કીધા રંક.

જીણે મૃત્યુ મોહનરો આંકયો; બ્રબા કહેત કણરો, જીણે બાણ ત્રકુદશ તાકયો. ધન ધન દ્રોણાચારજ, જીણે અઢાર બુમ ઉડાડી; દશમો કરણ રાખીયે, જીણે વધાબાણ ઉભાડી. અગીઆરમો અલેગન રાખીએ, જીણે તોલ ભવન ત્રણ તારવો; કવી ઇગ પીંગળ કહે જો, અરજન બાણાપત બારમો.

મંડળીક રાજાનાં નામ.

અહીરા કંઈશ મંડળીક, અવર મંડળીક તે રાવણ; કેશીકંસ મંડળીક, કાલજવન કહીએ; ગધુકીતી મંડળીક વળી જલંધર તે જાણું; જરાસેન મંડળીક, શૂર શશીપાલ વખાણું; મંડળીક તો બાણાસુર હુવો, નરકાસુર કહે વળી ત્રેપાન વયેરો ત્રીભોવન પતી, તે બારે કહીએ મંડળીક.

ગ્રંથ. દેવ વંસી રાજાનાં નામ લખ્યાં છે.

(વડનગરવાળા લેખમાંથી.)

આદ રાજા દુખ પરજાપત, તીહાની ગોગણુસાહ પૂર્ણ દીકરીઓ. તીમાંથી તેર દીકરી ધંદ્રને ધેર પરણાવી, બીજી તેર પરણાવી કાસ્યપને ધેર, સતાવીસ પરણાવી ચંદ્રને ધેર, ચાર પરણાવી ધરમને ધેર, એક પરણાવી માહેશને ધેર, એક પરણાવી આકરૂડને ધેર. તેમાં કાસ્યપનો વીસ્તાર, ચેહેલી હીતી તેહના તેત્રીશ કરોડ દેવતા; બીજી અદીતી તીના સાત કરોડ દાણુવ; ત્રીજી કંદોઇતી, તીના નવકુળ નાગ; ચોથી શુભામા, તીના નવ લખ તારા ને ચંદ્ર; પાંચમી ભાતુકસી તીના બાર સુરજ; છઠી વીનતા, તીના સાત અરણ ને એક ગરૂડ; સાતમી સુખવાસની, તીના અઠાસી હજાર રૂશી; આઠમી સુતભામા, તીની નવસે નવાણું નદીઓ; નુમી કનક દિક્ષા, તીની અઢાર ભાર વનસપતી; દશમી અડદનેત્રા, તીના ગોગણ પચાસ પવન, ને છત્રીશ રાજકળી. અગીયારમી મેધા દે, તીના બાર મેધ, ને નવ ધ્રોયણ; બારમી સવદ, તેના અટકુળ પરવત; તેરમી નસીલકા, તેની સાત ધાતુ. એટલો કાસ્યપનો પરવાર.

લેખમાં લખ્યું છે કે એના પછી ' ચેડીઓનાં નામ આવડે તો લેવાં'. એ નામ મને મળ્યાં નથી. પછે આપ-

ના કવિત છપ્પૈ—ત્રહુ તલ જળ હોય, તળ એક જવ કહીજે; હેવા ત્રહુ જવ જળ હોય, તળ એક તસુ કહીજે; હેવા ચાર તસુ જળ હોય, તળ એક મુઠ કહીજે; હેવી આઠ મુઠ જળ હોય, તળ એક ગજ કહીજે; હેવા ત્રહુ ગજ જળ હોય, તળ એક ધનુષ કહીજે; હેવા શેહેસ્ત્ર ધનુષ જળ હોય, તળ એક કોશ કહીજે; એવા શેહેસ્ત્ર કોશ જળ હોય, તળ એક દેશ કહીજે; હેવા શેહેસ્ત્ર દેશ જળ હોહે, તળ એક મંડળ કહીજે; હેવા શેહેસ્ત્ર મંડળ જળ હોય, તળ એક ખંડ કહીજે; હેવા નવે ખંડ જુજુવા ખરા, કવિત ભેદ પીંગળ કહે; એ પૃથ્વી પ્રમાણ માપ તે, કવિતા ધણી પેરે લહે.

ત્રણ વંશ, ત્રણ વાત, કૃષ્ણ ત્રણ કાળ કહીજે; ત્રણ આયુધ, ત્રણ રથ, ભોગ ત્રણ રાયો ભણીજે; ત્રણ દેવ; ત્રણ દાનવ, જોયણ ત્રણ, સાખા ત્રણ જાણું; ત્રણ વસ્ત્ર વાહાન, વાજ ત્રણ વેણ વખાણું; રૂપ પશૂ ત્રણ પેખીએ, પ્રેમ બંદ જેમ વેદ તરે; ઘડા બંધ કવિત વેહે, કવિતા પીંગળ ઓચરે.

ભાર હનુમાન છપ્પૈ.

પ્રથમ ક્રોડ પંચાસ, લીધો મણ લાખ અગીઆરે; બાર શેહસ્ત્ર બતરીશ, ઉપર વળી સતર સારે; એના મણ એક ભાર, હેવા અઢાર ભાર જુજુવા કહે; વનસ્પતી એ પરમાણ, કવિત ભેદ મત પિંગળ લહે. સોળ સેહેસ્ત્ર જોજન, પંદર પાખાણ ભણીજે; નવ દશ લોહા મેહે, તીહાં દાનવ વાસ વસીજે; ત્રીસ સેહેસ્ત્ર ત્રાંબા મેહે, તીહાં ગંદ્રવ લીલા કરીજે, બાવીસે સરૂપા મેહે, તીહાં ઇંદ્ર ઈંદ્રાણી કીડા કરીજે; ચોવીસે સસોવણ મેહે, ઓ હંકાર ગર સર ર-

હે; પુજ્યા તે નર પામશે રે, કવિતા ઇમ પીંગળ કહે.

એના પછી રાજા ગરધવની વાત કહેછે પણ તે મારે હાથ લાગી નથી. એ વાતના પછી સાખો કહેછે—પેહેલા ક્ષત્રી પંચ, અંગ ગૃહે આચારે; નામ ઠામ વ્યાસ કુળે, તીની સાખ બધી બોહોપારે. પેહેલા ક્ષત્રી પરમાર, તીની સાખ પાંત્રીસ જાણું; દુજા ક્ષત્રી રાઠોડે, ગાન ધાત સાખ તેર વખાણું; ત્રહુ નામ જાદવ, કૃષ્ણે વીશે સાખે તાર્યા; ચોથું નામ ચહુઆણ, સાખ ચોવીસે વધાર્યા; પાંચમો પંઠ સોલંકી તણો, સાતે સાખે સુળ્યે; એ નવાણું સાખ સત જગતણી, દુજા અડીલ ખુળ્યે.

સાખ પરમારની—જકે વંશ જાણીઆ, પગી બેર રહોરને બોટાના, કાલગા, ગહુબોલ, મેહોલ, સેજવાળા, જટ ઉગટ ને ચાવડા, વરણ ને હરણ વણહોલા, પંબેલા પલાણીઆ, વંશતાતા, ધુટેચા, બોબર, ઢાંકણ ને બડેખડા, ધડસીઆ, રાજસીઆ, સહુંવાણ, નરકલગામી, હડીબોલા, હેબોલા લેબોલા, લેકવા, વોમાળા, બોડાણા, બેહેરાણુસરા, અસાધત સુખ બોચરે રે, પાંત્રીસ સાખ પરમારા નરા.

રાઠોડની સાખા—પ્રથમ ચુરસેધવા, ચંદ્રા, બમબીહોલ, નરસેથા, હાદરાયે, રાઠોડ, તદ્રીઆ, દાંનેતરી, જલબેડીઆ, કમધજીઆ, ધનધુહડીઆરાજત, અવછલા, હેમપટ, ટ્રોટેચા, જબનાજલ જુત્રણ, બતરીઆમાં, બડેચા, બારગીર, વીરકપાળીઆ, બડગ રાજ ન જસવંતસરા; અસાધત સુખ બોચરે રે સખા તેર રાઠોડોનરાં.*

* ઉપર પ્રમાણે વડનગરમાં લખાએલી બોપડીમાંછે અમદાવાદના ભવાયા નિચે મુજબ કહે છે-મેર, મસાણીઆ, ને મેડીઆ, સુરસુરમાં ને સુરબરેરીઆ, અલેક ને બ-

સાખ જાદવની—અલેક ને ભેચાણી, અજળસીને બળીઆ, જડીઆ ને જેહવા, હળદર ને કાછેલા, બોચા, પાવા, પઢીઆર, નળહળા, દેદાહળા, દામા, તામા, સામા, ચુડેચા, જટ ને જાડેચા, બખતાવર, મથીઓરા, વાવેણા, સંદાણા, વજાણા, બુડુબીર, વરા; અસાઇત મુખ ઓચરે, વીસ સાખો તો જાદવા નરા.[૧]

સાખ ચહુઆણની—ગલેચા ને ગોગડા, ચાહેચા, ચીખી ને ચાવડા, દેવરખી, નવડા, હાડ હીડા ને હાડા. ખડ ખીચી ને ચંદા, વીર, વીહોલ ને વેહેદા, નાદલા, નરવાણા, રાવ, રાણા, અહવાણા, બગસીસ, બુહોલા, વરાં; અસાઈત મુખ ઓચરે, સાખ ચોવીતો ચહુઆણ નરા.[૨]

ળ, ધ્રેલ ને ખરેલ, રાઠોડ, નર, ખત્રીઆચારણ, ખત્રીઆ આભ્રણ, કવિગત કહે સુણ ઠાકરો ૧૩ સાખો રાહોડા કુળ.

૧ અમદાવાદના ભવાયાએ આ પ્રમાણે જાદવની સાખો લખાવીઓ. મરમસીણી, મીઢીઆ, ખુમાણ, ખચી, આદ અવલ સબલા, મેહોલ, દાના, દેડા ને જાડેચા, માડેયા, ને શીરોજ ને સંખલા, ને પઢીઆ, ને મયા, ને માણેક, બાબર, ખુમાણ, ખચોર, વડી સાખતે વશીઆ દ્વીપમાં દેવ પ્રગટ હુવા ત્યારે વીશે સાખે જાદવ વશીઆ.

૨ અમદાવાદના ભવાયાના કહેવા પ્રમાણે—ગોહેલ ગલેચાને ડોડીઆ, ખીશીને છાજે હોર, હુનદ ને જળીઆ; રથવડ ને આદેચ, સધેણા ને વધેણા, કાલમાં ને, ભટકીઆ, ને ટાડ, ને કછલીઆ, ને હાડા, સળવી, લીમડા, વીઓળ ને વળ; કવિગત કહે સુણ ઠકરો ચોવીશ સાખ ચુવાણા કુળ.

સાખ સોલંકીની-વરપેરવીરપરા, હાલેબીર વીહોલ, ગા-
જણ ગજણા, વાઘે ઝુબતા વાઘેલા, મહીકાંઠે મહીડા, ઝા-
ઝે જળેકરે જકોળા, ભાદરવા સગોતર ભણે, ચાર ભમર
ચોરી ચહે, કુળરી પાટ રાવત ભણે; અસાઈત ઇમ ઓ-
ચરેજે સાત સાખ સોલંકી લહે.[૩]

ગડ છત્રીશ—આદ ગઢ ઓંકાર, ચહુદશચાર, પ્રથમ આદ
પરમાર.

પૃથ્વી પરમારાંતણી, ધરા ઉજણ ધાર, ચોથો અરબ-
તગઢ બસણો, આબુગઢ એકાણું, સોનેલગઢ ઉત્તપત, ના-
ગોરગઢ ચહુઆણ; બાકોરગઢ મહીડા, આદગઢ ઘેલોતર,
બ્રહ્માનગઢ બારોડ, બુંદેગઢ હાડા, ચાંદગઢ ચાંદેલા. આસ-
ગઢ ટાક, ક્રસનગઢ ડોડીઆ, જેતલપર જેતાણા, જેતળગઢ
ડોડ, સુનેગઢ પઢારીઆ, ગાજણ ખપરા, બસત રોહીલા,
જેસલમેર ભાટી, પાર ગઢ કાઠી, કનોજ ગઢ રાઠોડ, ડુબેલ
ઠાઘ તુબેલા. મુંબ વાઘેલા,રાયણગઢ સાંખલા, પડવાન ડીભી.

વડનગરમાં લખાએલી ચોપડીમાંથી આ ગઢ ઉતાર્યા છે.
બીજા કેટલાક લખ્યાછે પણ તે ઉકલી શક્યા નહી. અક્ષ-
રે અક્ષરનો ઉતારો કર્યોછે. એમાં 'ગઢ' છે, પણ અમદા-
વાદના ભવાયાના બોલવામાં 'ઘઢ' છે. તેમણે નિચે પ્રમા-
ણે લખાવ્યા.

ઓંકારથકી ઉત્પન હુઈ, ચોદેશે ચાર, પ્રથમ આદ પર-
મા, પૃથ્વી પરમારાતણી, ધારા, ઉજણ, ને ધાર, ચોથો

---

૩ વીરપરા ને વીરપરીઆ, હાલાવશી, ને ગાજ ને
ગાજના, વાઘેયા ને વાઘેલા. મહીકાંઠે મહીડા, ઝાઝાજળ
કરે જકોળા, બીહોલ, કાલરી, પાટ, રાવતાં, ભાદરવે સગો-
તર ખરા; કવિગત કહે સુણ ઠકરા સાત સાખ સોલંકીતણા.

સાખ જાદવની—અલેક ને ભેઆણી, અજળસીને બળીઆ, જડીઆ ને જેઠવા, હળદર ને કાછેલા, બોચા, પાવા, પઢીઆર, નળહળા, દેદાહળા, દામા, તામા, સામા, ચુડેચા, જટ ને જાડેચા, બખતાવર, મથીઓરા, વાવેણા, સંદાણા, વજાણા, બુડુબીર, વરા; અસાઇત મુખ ઓચરે, વીસ સાખો તો જાદવા નરા.[1]

સાખ ચહુઆણની—ગલેચા ને ગોગડા, ચાહેચા, ચીખી ને ચાવડા, દેવરખી, નવડા, હાડ હીડા ને હાડા. ખડ ખીચી ને ચંદા, વીર, વીહોલ ને વેહેદા, નાદલા, નરવાણા, રાવ, રાણા, અહવાણા, બગસીસ, બુહોલા, વરાં; અસાઈત મુખ ઓચરે, સાખ ચોવીતો ચહુઆણ નરા.[2]

ળ, ધ્રેલ ને ખરેલ, રાઠોડ, નર, ખત્રીઆચારણ, ખત્રીઆ આભ્રણ, કવિગત કહે સુણ ઠાકરો ૧૩ સાખો રાઠોડા કુળ.

૧ અમદાવાદના ભવાયાએ આ પ્રમાણે જાદવની સાખો લખાવીઓ. મરમસીણી, મીઢીઆ, ખુમાણ, ખચી, આદ અવલ સબલા, મેહોલ, દાના, દેડા ને જાડેચા, માડેયા, ને શીરોજા ને સંખલા, ને પઢીઆ, ને મયા, ને માણેક, બાબર, ખુમાણ, ખચોર, વડી સાખતે વશીઆ દવીપમાં દેવ પ્રગટ હુવા ત્યારે વીશે સાખે જાદવ વશીઆ.

૨ અમદાવાદના ભવાયાના કહેવા પ્રમાણે—ગોહેલ ગલેચાને ડોડીઆ, ખીશીને છાજે હોર, હુનદ ને જાળીઆ; રથવડ ને આદેચ, સઘેણા ને વઘેણા, કાલમાં ને, ભટકીઆ, ને ટાડ, ને કછલીઆ, ને હાડા, સળવી, લીમડા, વીઓળ ને વળ; કવિગત કહે સુણ ઠકરો ચોવીશ સાખ ચુવાણા કુળ.

ગી પરનર નીવજ્યા. ૫. લાંબી બરછી દુંદી છેડ, હાલો
દલ બરાય; નેતો કાપડ દામણુ વેર, એતો ચોળીમાં સ-
ગાય. ૬ નીરગળ નીર ગોમતીતણાં, દડા રણછોડરાય; છ-
ગ્રદ નવણે નદી તે, ચોળી પરનર કહેવાય. ૭.

કાંકાવટીઆની વજ્ય—શું રાય હય પાખર સજે,
સજે સથળા સરદાર; હુને સદળ વજુંધરા, પડે ભુમ ઘણું
આધાર. ૨. મંધકડે સાગરમની, કહણ કોનર કરડ; દન દુ-
ગ દુચકવણાં, સાંજે રણુપટ શર. ૧. લાંજે દલ ઠાકી લ-
ર, ધાય ધર શુન્નરાત; બાદશાહયાં ધાકા પડે તે; ગનવર
વજે ગાત ૩. દુંદુ ઓરે દુંદુ ગાયકે, વદી ન શકે કોઇ વા-
ર; સુધા સોદા સોબના, ગધ ગ્યાલા ઉદગાદ. ૪. અમલાં
રાગ રંગ દુકવે, કવાલ કરે ઘનઘંના; જેગદ કાકોર મારકારે,
કાંકાવટીઆની વજ્યા. ૫. તરઆરે તાળીયકે, બરછી બીચ
અંકાય; ઓરા મારે ગાયને, બાપ એટાને (મારવા ,ધાય.
૬. કાંકાવટીઆ દુંદ ગાવલા. ચડવા તોરી રાચંગા; બાં-
ગે વચીગારકે અગલ ગારોગે, તે કાંકાવટીયા નીવજ્યા. ૭

વજ્યા પાટણવાડીયાની—હાકમચંદ શર રહે, પટ-
ણમાં ઘણી પ્રીત; કરે બાદશે ગાટકે, રાગે ગોડની રીત.
ઘર ગામાં તેમાં ગુજર, ગણી દુધ દુધ ભરીગાં ગાંટ; ઘર
ઘર ગામા લિંગાતણી, ગોકે ગલીગા હાટ. ૨. સાકા સરપાવ
પેરણે, ગાગાં બદલ ગરડ; વાપુ તણી કે વજ્યા, ગાગા ગા-
ડીગા શુર. ૩. હાકમની કરે ગાકરી, પટલની ગાગે રન્ન;
ગુમ પડે બટકા ઉપે, પાટણવાડીયાની વજ્યા.

વજ્યા કરણવાલુઆની—ગાંબા લિંબુ ગાંબલો,
પાકલ સુલાબ ગોરંગ; કેતકી ગબો ને કેવડો, ગોગર સા-
ન ગનંગ. ૧ બિરબોટા બીર જંગાર, વન ગુન્નકે વાય; સુ-

આબુઘઢ બેસણો; આદગઢ છીલોતેર, બ્રાહ્મણઘઢ બારેડ, તાસમઘઢ તાક, કશનઘઢ ડોડીઆ, તેલપરડોડ, પાટડીએ ઝાલા, પાટસીસોદીઆ, બાકરોળ મહીડા, રહતાકઘઢ છક, આગડઘઢ બોરસદા, ગાંજણે ખોપરા, ખાંડાણે ગોહેલ, પાટણ ચાવડા, રાણઘઢ સંખલા, ચોતડઘઢ મોરી, માડણઘઢ લકુંચ, વેજલપર વેજા, તરવરઘઢ ચાહોર, નાગોરઘઢ ભાએણી, વાવડઘઢ કાઠી, અમરઘઢ આગતા, ઝાલોરઘઢ રોઢ, અમીરઘઢ અઢીહોલો, ચાંદઘઢ ચાંદેલા, કપડવન દાભી, દલ્લીએ તુવાંર, મથુરાં જાદવ, બુંદી હાડા, જોધપર રાઠોડ, પાવેઘઢ ચુહાણ. ધ્રૂમલી જેઠવા, ભોલડઘઢ ભીલોડ, પ્રતાપઘઢ પઢીઆ, સોનઘઢ આદેપાણ, ધન ધન ક્ષત્રીયાં વારવળી, કવિગત કહે સુણે ઠાકોરો કે છત્રીશે રાજકળી.

તેમાં છ રાજા ચકવે થયા તેનાં નામ.—વડોવણ પડીઆર, કરકાહુસા સેનાલીના; રાજાબલ રાઠોડ વસોદા વામન કર દીનો; ત્રીજો ધુંધમાળ જાદવ જીણે ઇંદ્રસુ જુધ લીનો; ચોથો અજેપાળ ચહુઆણ, જીણે આપેકરી જસ લેણો; પાંચમો મરૂવાહન પરમાર જેણે સેખનાગ ભયો સળવે; છઠો માનધાતા મહીપતી રે, રાજ કર્યાં ખટ ચકવે.

અથ દેખો (ચાલ્યો) લખી છે.

દોહા—ચંગા નર તાતાં તોરી, ચોખાની શીર પાઘ; રાજ કુંવર રળીઆમણા, અસહિલો લે રાગ ૧—પછમ દેશ મોટા સુભટ, રાજધારી રજપુત; બાદશા ઇયા ઝાલા, પ્રગટે સાહેલા રાખણ સુત. ૨. ગાજે ને ગરગડે, રાજ કરે, રણછોડ; ગરડે તીરથ ગોમતી, કટીયા પ્રાછિત ક્રોડ. ૩. ઝાલાઘર જુગત માલમ, સુણો ચતુર જાણ; કાછેલા કવિઆણ કરે, એહ વજ્યા એહ લાણ. ચોખાની બાંધે પાઘડી, ચડવા તોરી સચંગા; લડસડતા પેહેરે વાઘેલા રે ભો-

વેણા મુસ્તક ધારૂણી, કવીયાં મુખ દે આધાર.
રામ રે જપે પ્રાણી રામ જપે, અવર મુખ રામ નહીં જપાય;
જે મુખ રામ ન ઓચરે, તે મુખ લોહે જડાય.
રામ દેજે રૂડા દહાડલા, કવિજન બોલે ઘર દવાર;
મેખી દુઝે અતી ઘણી, જેને નેત્ર ઘુમે નાર.
રામ વંકા તેને નવ ગૃહ વંકા, વંકે રાવણની વાર દશે;
દસરત સુત કોપીઓ, ત્યારે રાંક ઘેર રતન કેમ રહે.
રામ મળ્યાનું મન થયું, સપનું લાધું સાર;
જાણું નાવ કાંઠે રહ્યું, અમે ઉતર્યા પેલે પાર.
રામ મળ્યાનું મન થયું, કે સંગાતે કાહાવું;
થાળ ભરૂ સગ મોતીરે, ગુણી રામ વધાવવા આવું.
કુંવારી કર કંકુ પડયો, મુખ વચન એવું કહ્યું;
રામ મળે સુખ ઉપન્યું, મારૂ દુખ દરીય તેડે રહ્યું.
ધન દિવસ સખી આજનો, ગુણીઅલ રામ મળશે આજ;
હઇઆતણાં હેત ઉઘડયાં, સઘળાં સરીઆં કાજ.

રાજા—હે રંગલા, એમને એટલાં સુખ થયાં ત્યારે અમને કેટલાં થયાં તે સાંભળો.
સરોવર સો પરમાણ, જેમાં શેહેજળ હોય પાણી;
વાણી સો પરમાણ, પંચે વખાણી;
કીરત સો પરમાણ, દેશ વદેશે જાણી;
રાજા સો પરમાણ, જેને મોહોલે હોય રાણી;
દીવ ઘોઘેથી આવતાં, કેને ન પુછયાં કે તણા;
ગોરાદે મેહેલે પધારતાં, અમને લાભ થયા સોસો ઘણા.*

---

* વડનગરના પૂસ્તકમાં રાજાનો જવાબ આ પ્રમાણે છે-ભલે પધાર્યા રાજ, આજ હમે સુખીઆ થયા; દુખ તે

યર સામર ને રેંછ ઘણા મનખ ન લાધે ગાગ. ૨. કેરી મહુડાં કરોડ. નીત ઉઠ ખાયે ઘણે નેહ; ઈડર ધરાની વજ્યા, દેશ વાળા સરદેહ.

વજયા પાલીઆની—ખાટી કેરી ખાઇજે, માંય તાડીની જાત; ભુખ ખોસ શરમ રીસ વાસો વસે, પાલીઆની વજયા.

વજયા રાઠોડાંની—ધઢ તે લંકા ગરડપંખાં, મે પરબતા મોડ; ચંદન વનાને વજભોમાં, ઈમા રાજ કલી રાઠોડ. ૧ જોધાણાના ઉપમાં, દલીથી ભોડાં; ઉમરાવ અજીતસંગ, થાને રંગ હો રાઠોડાં. ૨

સલવણા.

દેશ વદેશ ન જાણીએ, સુણ રંગા મેારી વાત;
હમણ દીવ ધોધેથી આવિયા, હમારૂ નામ રામદેશ રાત. ૧
દીવ ધોધાનો પાટવી, સાચું ગામ શીહોર;
સલુણી ધેર સુભારજા, જીનુ પાવાગઢ પીયેાર; ૨

રાજા—હે રંગલા, હકરાળાંને બોલાવો.

રંગલો—હે રાજ, આવે છે.

રાણી આવી ગાએ છે. રાગ. રામકળી.

"શ્રીવ્રજલાલને ગુણગોપાલ નારાએણરે; દુંદાળો દુખભનજનો સદા બાળે વેશ, પ્રથમ જીને સમરીએ ગવરી સુત ગણેશ;" એના જવાબમાં રાજા રામદેશ નિચેની સ્તુતી બોલે છે.

સવૈયો—આનંદ કે કંદ જુગવંદ શવનંદ કૈા, અઘકે ધુપ દે નાગ લીજે; બીધન કે હરન સુખ કરન તારન તરન, ચરણ ગૃહ નામ લીજે, દેવ દરબાર ગજબન સેાભા રચી, પ્રીત કે કાજ નવનીત દીજે; શીશ સિંદુરમે રહત ગરકાવ, ગનપતકું સમર કર ગવન કીજે. ૧

રાણી—સરસતી તું ભગવતી, વંદતી વાણી સાર;

ગાંગ ભાગી ભુક્કો કરી, સઉદો આવા ધાય.
કાંયો ચુનો ગોલચી, વીધ વીધ બીડું ગુથાય;
અસાઇત મુખ ગોચરે, તે સોપારી કહેવાય.
રાણી—નીચ સરોવર ઉંચ જળ, તે જળ પંખેરે જણાય નહીં;
તે તાણાં ફળ લાવજો, તે માછલીએ માણ્યા નહીં.
રાજા—વીવાહ મંગળા ધમળ ગડે, શક્તી સેવા માંહે;
ચેહેલું તો હવન ચડે, પછે લાડલો કરમાં સાહે.
જેણ નાહે જ્યાં પંખી ચડે, માછલી જળ ના નાહે;
પાતાળે જળ સદા વસે, ઉંચુ આકાશ માંહે.
તમે મંગાવ્યા આગ પાસે, સમજી લોને નાર;
અસાઇત મુખ ગોચરે, તે લીલાં શ્રીફળ સાર.
(બીજીરીતે) સીવના નાગ સરીખું સોહીએ, મુરતક તેને જટા;
લોચન તેને ત્રણ કહીએ, જાણીએ ઝાડના સણા.
વળી હવન હોમ જાગમાં તે, આપણે સંભારીએ;
અસાઇત મુખથી ગોચરે, શીફળ માગ્યું મોકલાવીએ.
રાણી—ત્રણ મુખ ને તેર પગ; સાંભળ ચતુર સુજાણ;
નર ઉપર નારી ચડે, પછે હુઇ છે તાણા તાણ.
રાજા—મેણી પગ ચાર, ચાર સસુ ભણી જે;
તરપૈયાના ત્રણ, જુગલ દોહોનારના કીજે.
કહી સમસ્યા નાર, ચતુર મન રંજન કારણ;
જોગ પીધે દુધ, દુખ થાય નવારણ.
તેગ થાય સુખ, સકળ સજાને સો ઘણું;
અસાઇત મુખથી ગોચરે, જે નાર વાહાલું તે દુજાણું.
રાણી—આખાંને આણીઆળાં, સુડા પંખાં જેહ;
રામ પધારો નવરંગ બાગમાં, મોકલાવજો તેહ,
રાજા—વન રહંતા પડદા ઘણા, પવન વેલ ન જાય;

કે મછાએ ગરધન કે દિન ગળ્યેા.

રાજા—કૌરવ પાંડવ જુધ કીયેા, પડીઆ જોધા અપાર;
મદગલ દળ મતેા કીયેા, અગર હસ્તી હાર.
મગદલે શીઆળ વળગીઆ, રજની પહેાર રહી જીહાં;
અસાઇત મુખ ઓચરે, સરગ શીઆળ બેાલીઆં તીહાં.
શીતા વાળી લંકા બાળી, સમુદ્ર બાંધી પાજ;
રાણેા રાવણ રેાળીએા, દીએા ભભીક્ષણ રાજ.
રામ અજોધા આવીઆ, નગરલેાક હરખાવીઆ;
સીતાનું કલંક ઉતારવા, હુતાસન પ્રગટુ તીઆં.
કંઠે કમળ બાંધીયું, જનકી જવાળા માંહે;
અસાઇત મુખ ઓચરે, અગનસર કમળ ખીલીયું તાંહે.
ત્રીપૂરારી ત્રીસુળ ગૃહેા ગેહા કડળી વન;
અરધઅંગ ઉભીયા ધર્યાં, વાળ્યાં ચેારાસી આસન.
તપ માંડયું તેહ વેળે, ધુમરપાન અપાર;
શીવે સત તપ આદર્યું, નમ્યા ધરણીપર સાર.
શીવ લેલાટે ચાંદલેા, મુસ્તકને ચેાધર વળ્યેા;
અસાઇત મુખ ઓચરે, સસીઅર ધરણી તે દન ઢળ્યેા.
કલેા હુવેા કુળ ખેત્રમાં, કૌરવદળ મેાટેા થયેા;
પડી જોધ અપાર જુધ, રૂધીર નદી જળપુર વહેા.
પંખ સમારે પાંખણી, સમુદ્ર ગછ નદમાં મળી;
આવટી ખેારણી અઢાર, સેાદન ગછા ગરધન ગળી.

રાણી—નગરમાં નાગી ફરે, વનમાં પેહેરે ચીર;
તે તણાં ફળ લાવજો, મારી સગી નણંદના વીર.

રાજા—વન વસંતી નારી, આવી નગર માહે;
સુઘડ નર સેાદેા કરે, બહુ હાટડે વેચાએ.
રાજવીયાં રંકાં વળી, સહુકેા વસણી થાય;

અંગ ભાગી ભુકો કરી, સઉકો ખાવા ધાય.
કાથો ચુનો એલચી, વીધ વીધ બીડું ગુથાય;
અસાઈત મુખ ઓચરે, તે સોપારી કહેવાય.
રાણી—નીચ સરોવર ઊંચ જળ, તે જળ પંખેરે જણાય નહીં;
તે તણાં ફળ લાવજો, તે માછલીએ માણ્યા નહીં.
રાજા—વીવાહ મંગળ ધબળ ગડે, શકતી સેવા માંહે;
પેહેલું તો હવન ચડે, પછે લાડલો કરમાં સાહે.
ગેણ નાહે જ્યાં પંખી ચડે, માછલી જળ ના નાહે;
પાતાળે જળ સદા વસે, ઉંચુ આકાશ માંહે.
તમે મંગાવ્યા અમ પાસે, સમજી લોને નાર;
અસાઇત મુખ ઓચરે, તે લીલાં શ્રીફળ સાર.
(બીજીરીતે) સીવના નામ સરીખું સોહીએ, મુસ્તક તેને જટા;
લોચન તેને ત્રણ કહીએ, જાણીએ ઝાડના સખા.
વળી હવન હોમ જાગમાં તે, આપણે સંભારીએ;
અસાઇત મુખથી ઓચરે, શીફળ માગ્યું મોકલાવીએ
રાણી—ત્રણ મુખ ને તેર પગ; સાંભળ ચતુર સુજાણ;
નર ઉપર નારી ચડે, પછે હુઇ છે તાણા તાણ.
રાજા—મેખી પગ ચાર, ચાર સસુ ભણી જે;
તરપૈઆના ત્રણ, જુગલ દોહોનારના કીજે.
કહી સમસ્યા નાર, ચતુર મન રંજન કારણ;
જેમ પીધે દુધ, દુખ થાય નવારણ.
તેમ થાય સુખ, સકળ સભાને સો ઘણું;
અસાઈત મુખથી ઓચરે, જે નાર વાહાલું તે દુજણું.
રાણી—આખાંને અણીઆળાં, સુડા પંખાં જેહ;
રામ પધારો નવરંગ બાગમાં, મોકલાવજો તેહ,
રાજા—વન રહંતા પડદા ઘણા, પવન વેલ ન ખાય;

જ્ય નાર બજાર ચલી તણ, અંગ ઉઘાડે વેચાય.
અંગ ઉઘાડાં કરે પર હાટડે, રંગ પાંખાં કીર;
રાજદ્વારે સાંચર્યા, ત્યાં આધુ ઢાંકણુ શરીર.
મજલસ બોપણુ મુખ શોભણુ, મુરખ ઉપજાવણુ માન;
અસાઇત મુખ બોચરે, રાજ મંગાવો તે પાન.
કાયે હીમાળો સેવીએ, ચુને સેવી આગ;
સોપારીએ કરબત મુકાવ્યું, નાગરવેલને કાજ.

રાણી—રવી ચકથી ઉતર્યો, કરમાણો ચરણે;
ચાર પોહોર બગની ચર્યો, ભાગો કમણુ ગણેશ. (ઘોડો)

બાર બટુકાના દોહા.

પરદેશથકી પીયુ આવીઆ, અસ્ત્રી હરખ ન માય;
સજી સોળ સણગારને, પીયુસુ મળવા જાય.
કરે આરતી પીયુતણી, બેઠી પીયુની પાસ;
પાન બીડાં લે પ્રેમશું, ઉરમાં અતી ભરી હાસ.
વાત કરે હસે ચંતની, અંગમાં નેહ જાગે;
ઝાળરત વીપ જે અંગમાં, વેરી થૈ લાગે.
ગાનની થઇ મન ભંગતા, સખી સબ હસે ઝરખે;
અસાઇત મુખ બોચરે, તીણે બાર ના બટુકે.

બોતેરું હોઢીયું.

પીતાના છોરડા, તીનો હુવો ધરસુત્ર;
છેટું રહે બતી ઘણું, તીણે જાબો પુત્ર.
નાર તે ન્યારી રહે, પીયુ પાસે નવ જાય;
મુખ દેખતાં માસ રહે, તે કૈાતિક સરખું થાય.
માતા તો મેહેરામણ વસે, પીતા વસે કૈલાસ;
જુના જોઇએ તો મોકલાવીએ. નવા તો આસો માસ.

રામદેશનો સ્વાંગ.

ઓઢીયું સુખપાલનું.

પીતળ પેહેરે પદમણી, ચાલતી ઝોળાય;
નબળા ઘેર નીપજે, સબળા ઘેર સોહાય.
ચંદ્રવદની ચમર ઢળે, દીસે ઝાક ઝમાળ;
લુંબા ઝુંબા કામની, પરણે ઝાકઝમાળ;
મરદાં કંધે મલપતી, આપ લઇ અસવાર;
પદમણી નાગ પાલખી, આવી રાજદુવાર.
ઉગર તપ જીણે કીયા, દીયા અભેપદ દાન;
આઠ પહોર હરી જપ્પા, જીનું સંત વધારણ માન.
ધર્મ કર્મ કરી દેહ ધરી, અવતરીઆ સંસાર.
હાથી ઘોડા નોબતો, પામ્યા ગરથ ભંડાર.
પુત્ર પરિવારે આગલા, સત્રુ ગંજ્યા કઠોર;
ચોર ચોરી ન કરે, જાલમ ન કરે જોર.
હરી કેરી ભગતી કરે, હરીજન હરના લાલ;
અસાઇત મુખ ઓચરે, તે બેસે સુખપાલ.

વીજણાનો દુહો.

ગરમી ગંજણ શરીર શીતળ, તનમન સુખ દેયણ ઘણો;
અસાઇત કહે ગરમી દનમાં ઠકરાળાં મંગાવે વીજણો.

કુકડાનો:

પ્રેફાટે પગડો થયો, કુકડ કરે કીલોલ;
અસ્ત્રી સમારે કંચુઓ, પુરૂસ સમારે મોલ.

વ્રેહના દુહા.

વદેશ પીયું વણ એકલી બેઠી મેહેલની માહે;
તડતડ ફાટે કંચુઓ, તીનો વ્રેહ ગાંજ્યો નવ જાય.
મેહેલતો મહા વન સરીખો, ખાલ ખટકો થાય;
આળસ મોડે ને ઇસ ગૃહે, કઠણ ભીડી સાય.

બેહુણી બેહેં આગવી, તે રજની દોહેલી થાય;
સખી સગજાવી મોકલી, તું રસીઓ લેવા જાય.
પાંચ બીડાં, પાનનાં, તું દેજે રસીઆ હાથ;
મેહેલ બોલાવે માનની, પૂછે અનોપમ વાત.
સખી ચાલી ચોટે, કંઠે ફુલનો હાર;
પાંસેટ ઉપર પાંચ વધ્યા, તે સજી ઉભો બજાર.
સખીએ જાય બીડાં દીયાં, ચાલો હમારે સાથ;
સચંગ હસો તો શોભશો, રંગ રસીલી રાત.
ચડવડ ચાલો ઉતાવળા, ચંદ ઢળકી જાય;
સો સીંડી પગથીએ ચડી, આવ્યા મેહેલ માહે.
ધડકે છાતી સાસ બહુ, નાક ધમેણની ધાર;
તુટા લમણ નેણ ગળ્યાં, કહો કેમ ઉપજે પ્યાર.
સામું થઈને શીર ધુણ્યું, દાશી થઇ અજાણ;
નવ તેરા દશ આગલા, સો યોગ્ય નહિ સજાણ.
એ રસીઓ પથર સરીખો, હું પટકું છાતી માંહે;
મારી આગ ગરમ ધમે, તે ઇણે કેમ સમાય.
સખી સાથ પોચાવીઓ, મારૂં એક ન સધરૂં કાજ;
ગન મારીને થર કર્યું, મારી હરીએ રાખી લાજ.
પરણ્યો પરમેશર જાણીયો, નારીએ ગૂણો આપ;
અસાઇતિ મુખ ઓચરે, બીજા બંધવ કે બાપ.

અહીં રોટલા બનાવે છે. રંગલો કેહે છે હું બોબેથી આવ્યો ને ઠાકોરને ત્યાંથી બબર કહે છે, ને બેમ કુશળતા પુછે છે તે સંવાદમાં માલ નથી.

રાણી દુદા કહે છે.

તેતર વરણી વાદળી, ધારોણે નીર ઢળીઆં;
સંદેસો કહેજો મારી સહીઓર, ઘણે દિવસે મળીઆં.

આજ રામસું રંગે રમી, હુતી બાળપણાની પ્રીત;
પડદો તો પાછો કરૂં, તમે રાખો રાજવીઆની રીત.
બધા ભવૈયા બોલે છે 'થઈ થઈ તા થઈ, ભલેરે ભાઇ ભલે.'
આ વખતે સવાર થયું હોય તો નીચલી રતુતી બોલે છે.
અચ્યિતમ્ કેશવમ્ રામનારાયણમ્, કૃષ્ણ દામોદરમ્
વાસુદેવહરે;
સીદ્ધવગ માધવમ ગોપીકા વલભમ્, જાનકી નાયકમ્ શ્રી
રાગચંદ્રહરે.

પછી આંખડા અથવા ઓખડા ગાય છે.
અલી હો સલુણાજીરે, આજ મારા રામને મેળાવોજીરે.'
ઓજ બોલો કેટલીવાર ગાઇને થઈ તા થઈ કહે છે.
'ગધઠણી મેરો રાઠ, ચાંદલો તપે છે લેલાટ.' થઇ તા થઇ.
અની હો સલુણાજીરે જીરે, મોતીડું ગોરાદેહને નાકેરે રાગ;
અની હો સલુણાજીરે જીરે, બાવ બડીનો ગોરાદેહને હાથે.
અની હો સલુણાજીરે જીરે, ઝાલડી ઝુકે ડાબે કાને. થઇ
તા થઈ.

જીરે પાલવડાને બાંધ્યારે રાગ, રાજને પાલવ બાંધ્યા રાગા;
રાજનો પાલવ નહીં મેલું હે રાગા. થઈ તા થઇ.
અહીં રંગલો ટોલ કરે છે. રામદેશના અંગરખાની
ચાળને પોતાના નાડે બાંધે છે ને મશકરીનું બોલી હસાવેછે.
હકોર—હે રંગલા. આ શું કર્યું ?
રંગલો—શું કર્યું શું આતો આપણે વીવાના બંધાયા, આ-
પણો વીવા થશે.
હકોર—બાયડી કોણ ને બાયડો કોણ ?
રંગલો—હું બાઓડી ને તમે બાયડા. હુનો હવે ગાઈશ,
તે સાંભળો.
લાડા તારે દોરડીએ દશ ગાંઠ, હો લાડા દોરડો ના

છુટે. લાડા તારા બાપનો બાપ, તેનો બાપ. તેનો બાપ, ને તેનો બાપ, તેડાવે લાડા દોરડો નહીં છુટે. લાડા તારો સબળો સાથ તેડાવે, તારો ભાઇ ભુંગળીઓ તેડાવે, લાડા દોરડો ના છુટે. ઉંઉંઉં, ઓ, ઓ એમ કરી રોયછે.

રામદેશ—અલી કેમ રૂએ છે?

રંગલો—મેંતો કુંભારનો ચાક ના વધાવ્યો; હુંતો કાભાગણેશની ભાટલી નથી લાવી. (એ ભત્રૈયાની નાતની રીતો છે.)

રામદેશ—જા હવે લાવ.

રંગલો—તેમાં કાંઇ મુકવાને જોઇશેને?

રામદેશ—હોવે પાંચશેર અપ્યાણું, એક નાળીએર, ને એક રૂપીઓ.

રંગલો—તેતો મારી પાસે નથી.

રામદેશ—ટકો નાખજે એટલે ચાલશે.

રંગલો માથે લુગડું હોડી ફરે છે ને ગાય છે, "હોજીના ઘર કેમ જાણીએ, શોભા શ્રી રામની રે; હોજી પોઢીઓ છે ઢોલીએ, હોજી ઢોળે છે વાય. વાય ઢોળંતાં પુછીયું, શોભા શ્રી રામની રે; ગામની પટલેણને ચુડલો એવો મને પેહેરાવે." હોજી કહે હમણાંતો નથી હું નવરો, પછે નંગ વેહેરાવે. વળી રંગલો રડે છે ને કહે છે મારે ઘેર કોઇ બાયડીઓ કામે આવતી નથી. સૈાના વીવા હોય છે ત્યારે હુંતો દોડતી દોડતી જાઉછું, ને આજ મારે ઘેર વીવા આવ્યો ત્યારે કોઇજ આવતું નથી.

ઠાકોર—તારે ઘેર તે શું આવે? તું સોપારી ના આલે, બારેક ના આલે.

રંગલો—મેંતો સોપારી ને બારેકની કોયળીઓ ભરી મુ-

કી છે. મારો હાથ કંકુવાળો છે, તેથી હાથે લેને હું કાં ના કહુછું. મારો માડી જાયો વીર ના આવ્યો, આ વખત મારાં ભાઇ ભોજાઈ નથી.

ઠાકોર—તેં કંકોતરી મોકલી છે?

રંગલો—હોવે મોકલ્યો તો.

ઠાકોર—કોને બ્રાહ્મણને મોકલ્યો તો.

રંગલો—બ્રાહ્મણતો નાહાવા બેઠોતો.

ઠાકોર—ગાંયજાને મોકલ્યો તો?

રંગલો—મારો પીટયો હોળ ખેડતોતો.

ઠાકોર—માળીને મોકલ્યોતો?

રંગલો—મારો પીટયો ફુલ વેણવા જતોતો.

ઠાકોર—ત્યારે કેને?

રંગલો—ભંગીઆને.

ઠાકોર—મેર રાંડ ભંગીઆને વીહીવાની કંકોતરી અપાય?

રંગલો—એમાં શું? *

ઠાકોર—લે જો આવ્યો તારો ભાઇ પેલા ચંગ વાગ્ય સાંભળ.

રંગલો ગાય છે—કોણ આવ્યું ને કોણ આવશેરે, આવ્યો મારી માડી જાયો વીર લાડકડીને ઓઢણે. જીરે આજતો મેં અડદા પરવત નોતર્યા. અડદા છો તમે મારે

---

* અમદાવાદ તથા આસપાસના ગામોમાં મરણની ખબર નેવા (નળીઆ) ઉપર લખી ભંગીઆ જોડે મોકલે છે એ રીવાજ કણબી વગેરે નાતોમાં છે. બધી વરણમાં નથી. શેહેરના એક ભાગમાંથી બીજા ભાગમાં પણ ભંગીઆ એ રીતે ખબર કરે છે.

ધાપડ વણુવા જોગ, મારે સજન મેળાવો જો મળે. જીરે આજતો મે ચોળા પરવત નોતર્યા. ચોળા તમે છો મારે વડીઓ મેલ્યા જોગ, સજન મેળાવો જો મળે. જીરે આજતો મે ઘઉં ગોરડીઆ નોતરીઆ; ઘઉઆ તમે તો મારે કંસાર ભડવા જોગ, મારે સજન મેળાવા જોગ; (ચડાવીને ગાય છે) " સાએ સોએરે સોહેલા સોગતડું, મારે માંડવે મેલ્યું પ્રુમતડું. પ્રુમતડુંતો ફરકે છે, હોજી બેઠી ધુરકે છે. હોજી ધુરકે શે માટે, અખ્યાણું થોડું તે માટે. ધુપ પડે ધરતી તપેરે, પડે નગારાની ધુસ, ભમર તારી જાન; મારી લાડકડી ચડીરે કમાડે સુંદર વરને નીહાળવારે." રંગલો કુદે છે, નાચે છે ને તમાશગીરોને હસાવે છે. તે કહેછે સવાસો રૂપીઆ આપો તો નાડું છોડું. વેદ ભણે છે. મુવાતું ને લગનતું ભેળસેળ કરી બોલે છે ને હસાવે છે. પછે નાડું છોડી દે છે.

રાણીનું નામ સલુંણાછે તે પડદા બાહાર આવી લાજ કાહાડી ફરેછે ને આંખડા ગાયછે–" આની હોરે સલુણા રે રામા, હોરે સલુણારે રામા, આની હોરે સલુણા રે રામા. એસા થઇ તા થઇ.

પાછી પડદામાં જઇ પેહેરેલું ઓઢણું બદલી બાહાર નિકળેછે ને બીજુ આંખડું ગાયછે.

" સુંદર મુખને ભામણે ચાલી આવો ગોરાં દેહને આંગણે રાગા. " એસા થઇ તા થઈ. (વળી લુગડું બદલી આવેછે ને ગાયછે) " હુંતો બાંડા બેંડા પરવારી રે, રાજને મારી લે બલીહારી રે રામા. એસા થઇ તા થઇ.

" હોજી જીરે જીરે ચમકતી ચાલે આવો રે. ઢળકતી ઢાલે આવો રે, તમોપર વારીરે રામા. " (ઉતાવળે)ત-

મોપર વારીરે રામા. મોરીડે મોહો લાગ્યો રામા.' એસા થઇ તા થઇ.

સલુણા પડદામાં જઇ લુગડાં બદલે તે વારે રામદેશ કવિત બોલેછે.

કવિત. જળહી બીના કુપ કહા, એમ લછન બીના રૂપ કહા; એમ તરીઆકો બખાણ કહા, ખારોરકો ખેત કહા; ગુણકાકો હેત કહા, પુતહી કપુત કહા, દૂબો કળ જાનવો; ગુનીજન ગાયગા, કીરતન બનાયગા, સબકૂં સુનાયગા; જોબનસે જરૂર હૈ, બોત તીરથ ફરેગા, તીલક છાપ ધરેગા; ઘરીકો નહીં વાસવાસ, સો નર માયકા મજુર હૈ. ૧. સાલીએર ન કીઓ અકલંગ, ઘડી કાયા અમર ન કીની; સોડા ઘર દાલીદર દીયો, લછ લેઇ કરપીન ઘર દીની; નેન દીયા કોરંગને, નેન હેનકા નારી; નાગરવેલ અકળ કીની, બહુ ફલ લાગ્યો તાડી; સોનામાં સુધંધ નહીં, શ્રી રતનાગર નીર ખારો કીયો; કવિગત કહે સુણો ઠાકરો. ઠાવ ઠાવ પ્રભુ ભુલ ગયો * ૨.

દુહા. મન ઘોડે ચિત પિંગડે, તાણી ભીડીઆ તંગ; હાલો હાલો જે હુવા, તે રાખ્યા ન રંહત. ૧. જીણી રીતે બગ પાવસ બેસે ચારો છેડે મોર; તિણી રીતે ત્રણ સંચરે, ચાકર માગણ ને ચોર. ૨. માગણ તો કબુએક ઘર રહે, ચોર ચોરવા ન જાય; ચાકર બીચારા કયા કરે, માલ પરાયા ખાય. ૩.

---

*કવિગત કેવળ મુર્ખ જણાયછે. પરમેશ્વરની એણે ભુલ બતાવી છે તે ભુલ ન હોતાં મોટી ખુબી છે એવું વિદ્વાનો સેજ બતાવી સકેછે એ કવિતનો ઉથલો છે પણ મને જડ્યો નથી.

છપ્પા. ફટ દાન વણ માન, ફટ વારતા ફલારી; ફટ રેણી બીન ચંદ, ફટ ખત્રી વેવારી; ફટ નાયક વિણ નેહ, ફટ જોગી ગરૂ હિણા; ફટ વેદ વીણ વીપ્ર, ફટ ચારણ ગુણ હિણા; ફટ પુત્ર કૂળ લજવો આપણો, લખમી કર પ્રીણ ઘર વસે; ફટ જગત જે માનવી, જીણે રૂદે હરીગુણ ના વસે. ૧. જળ વિણ સરોવર મેલ, મેલ તરૂવર ફળ હિણો; કાયર ખત્રી મેલ, મેલ સાયર જળ ફળ હિણો; મેલ પુલ વિણ વાસ, મેલ તોરી જે ન તેજે; ગુણ વિણ અસ્ત્રિ મેલ, મેલ બંધવ જે ન હેતે; વિદ્યા મેલ ગુરૂ બાહેરી, વિણ પંડીત શ્રવણે સુણી; અદાતાર મેલ ડાબો કરી, જીમાં દાન તુછ ને ડાયમ ધણી. ૨. મેહેગળારો મધગળે, રાય પોળ ભાંજતાં; કેસરી રવસ ગળે, સીંહ સાંકળ જડતાં; તારૂણીનો તેજ ગળે, વૃદ્ધસુ ખેલ કરંતાં; વિદ્વારો માન ગળે, મુઢસુ વાદ કરંતાં; એકીલી પંજર ગળે, મુઢ આગે પંડિત ગળે; કવિગદ કહે સુણ ઠકરો જે, દાન વિના ગુણ ધમ ગળે.* ૩.

દોહા. હોય સલક્ષણા કામની, જેમાં રૂપ ગુણ અપાર; પોહોર રાત રેહે પાછલી, તારે નિંદ્રા તજે નાર. પ્રભાત હુવો ભાણ પ્રગટયો, જગી મેહેલાં માંહે; ચાર પોહોર પીયુ શું રંગ રમી, વસ્ત્ર જળ ભીજાયે. કાંકણ ચુડી ચુડલો, ખળકાવે વારોવાર; કાંકણ ચુડો ખળહળે, તોયે ભરનિંદ્રા ભરથાર. ધુધરી ધમકે નેવર ઠમકે, નાયો તે નિંદ્રા માંહે; ધુધરી ધમકે નાયો ન જાગ્યા, તારે આપ અંગુઠા સાહે. નિંદ્રા તજી નાયો જાગીઆ, ગળમળ ધાલે બાથ; ઘેંગો લોટો જળ ભરી, હજુર જોડે હાથ. હાથ જોડી ઉભી રહી, પ્રેમ તે નેણા માંહે; એકવાર ગલી કહે, તારે હજાર-

*કવિગદ મોટો બીખારી હશે. ભીખારીઓ એવું કહેછે.

રંગલો હા કહી પછી અંગના ચાળા વગેરેથી ઠઠા
કરી હસવાનું કરે છે.

ઠાકેર—સાંભળ, સાંભળ ફુલનો ચોડો કહું.

ફુલે ચંપો રાય, તેને જાઈ જુઇ પટરાણી;
તાસ કુંવર કેવડો, વળી માંહે કેતકી વખાણી;
ગલગોટા ખીલે ઘણા, ચંબેલીની તરી કર ખેવાસી;
ફુલ્યો પાધર બોરસલી, માંહે મોગરો મેવાસી;
ઢુઢણીઓ પરધાન વળી, મુચકંદ મોગરો રહે;
કર જોડી દુરગો કહે જે, રાજ રીતી તે ફુલે રહે. ૧

છપ્પા. સોમ સુત કુળ હેણ, તીહાં દરવ બોહોજ આપ્યા; સુરો ને દાતાર, સો નર નિરધન કરી થાપ્યા; નાની હોય કૂળ સુધ, તીહાં વર હિણો લહ્યાં; નર ચૌદ વિદ્યા ગુણ જાણ, તિને ગળે પથર બંધા; નાગરવેલ નિરફળ કરી, સેમરફુલ અકરણા; કવિગદ કહે સુણ ઠકરો જે, ભુલ્યો હો ભવતારણા. ૧ અસ્ત્રી ચરીત્ર નવ લાખ, બેઠી બહુમત જોડે; દને બીહે દોરડો, રાતે વસીઅર ફણ મોડે. સેજ થકી લડ થડે, ચડે દુંગર સીલાડે; ઉંદરથકી ડરે, સહેજ સીંહ બથાવે, સુકી નદી દૂબી મરે, સાત સમુદર સહેજે તરે; કવિગદ કહે સુણ ઠકરો જે, અસ્ત્રી ચરીત્ર એતા કરે. ૨

દોહા—છાલી છેક ન માનીએ, નવ જઇએ ધુતાને સાથ; અસ્ત્રી ચરીત્ર નવ માનીએ, જીવે ઘાલે બાથ. ત્રિકમ ત્રિયા ન ધારીએ, જો શીર કાપી દેત; નદી કીનારે રૂખડા, સીંચે સમુલાં લેત.*

---

* અબળા જાતની આ જુઠી નિંદા છે. સ્ત્રી જેમ વીસવાસઘાત, છળભેદ વખતે કરે છે તેમ પુરૂષ પણ કરેછે.

છપ્પા—નમે તોરી બહુ તેજ, નમે દાતાર દાન દ-
હંતો; નમે આંબ બહુ ફળો, નમે જળહર વરસંતો; નમે
કામની કૂળ સારી, નમે ગજવેલ સમારી; કુંદન તો કસોટી
નમે, મેણ બંબ સાચુ ચળે; અજાણ નર તે મુકો કાટ, તે
ભાગ પડે પણ ના નમે ૧

છોડ વાવ્યો લસણનો, વાડ ચંદનની કીધી; કેસર
ક્યારો કીધ, અાતર કસ્તુરી દીધી; કોસ કુંદનનો કીધ. પા-
ય ગંગાજળ પાણી; સીચનારી સહુ કોય, આપ સીચ ય-
ટરાણી, કરોડ જતન કરી જાળવ્યો, તેમ તેમ ગંધે અધીક
ભરો; કવિગદ કહે સુણો હાકરો તે, જાત કજાત ન ગટે
નરો. ૨

કવણ તરણથી તુંછ, કવણ સોનાથી સારો; કવણ દ-
ધથી ઉજળ, કવણ કાજળથી કાળો; કવણ લોહથી કઠણ,
કવણ અગનીથી તાતો; કવણ વીછીથી ડંક, કવણ મદીરાથી
માતો; કવણ રવીથી તેજે વધે, કવણ આંધાથી આંધ વ-
ળી; કવિગદ કહે કહો હાકોરો, સાકરથી હોય કવણ ગળી. ૩

સુરખ તરણાથી તુંછ, સપુત સોનાથી સારો; સુણ
દૂંધથી ઉજેળો, કલંગ કાજળથી કાળો; સોમ લોહથી કઠણ,
કાળા અગનીથી તાતો; કૂવેણ વિછુથી ડંક, અમલ મદીરા-
થી માતો; નેત્ર રવીથી તેજ બહુ, કામી આંધાયે આંધો વ-
ળી; કવિગદ કહે સુણ હાકોરો જે, ગરજ સાકરથી હોયગળી.૪

ઉભીઆ આગળ ઈરિ, મધરાત નાટા રમતા; વન
રાવનમાં કાન, એ પણ એમજ કરતા; સુરખ હુઓ ભાવ,
મેલા કારણ મુંછ મુડાયો; ભાણ મતીરો ભોજ, આંધ ચડી
હેમ રસાયો; આદથી તે આજ લગી, વીરલા કોઇક વંચી-
આ; કવિગદ કહે સુણ હકરો, તે નારી આગે ના ના-
ચીઆ. ૫

પંડીત વસ્યો કુગ્રામ, નગણ ઘેર સુધડ સમરપી; દ્રા-ખ ભખ જંબુક, ધન ચડ્યો હાથ કરપી; પાન ગયો ખર ખાયે, લોહ લેકે સર જડીઓ; મળીઆગર ચંદન, તે લઈ મૃતકને ચડીઓ; નાળ કેમ બાંધી મંડકે, મમલ વલંઠો નિરમાણ; કવિગદ કહે સુણ ઠકરો જે, ઇમ ગુણવંતી દેવી અજાણ. ૬

જેસો દીવસરો ચંદ, યેસો ઝડપરો પલાસો; જેસો લુણીરો ખેત, યેસો જંગલરો વાસો; જેસી જવાસા વાડ, શાવણ જાય સુકતાં; યેસો ન ગુણ શું નેહ, દન દન જાય ટુટતાં; ધુણી ધુખ્યા ઉપરે, તંબોલ રસ નાખ્યો જસો; કવિગદ કહે સુણ ઠકરો જે, અણ પ્રખો માણસ અસો. ૭

રૂપવંત ગુણહીણ, સખી તેને કાય કરીજે; મોતી ઉજળવાન, બાંડી કાય બીચરા ધરીજે; મસ્તક વેણ રસાળ, આપ કાંય છાંય બેસીજે; હેમ છરી હોય હાથ, આપ કાંય પેટ હણીજે; બાંધીએ પાળ વેળુ તણી, નિરમળ નીર તે ટેગ રહે; કવિગદ કહે સુણો ઠકરો જે, નગુણ શું નેહ કઇ પેરે રહે. ૮

હવે—ચોથું ઓંખડું રાણી ગાયછે.

સરોવર ગયાંતાં પાણી રે, ગુણવંતો બેઠો દાણી, મને દેખે મલીઆરના લોક રે; લોક દેખી લાજ ભરાણી રે. મેં-તો ગુંગટ લીધો તાણી રે.

એ ગાતાં ગાતાં ઠકરાળાં પાણી ભરવા જાયછે, ને વચ-માં બેસી જાયછે.

રાગદેશ—હે રંગલા, આ ઠકરાળાં પાણી ભરવા જાય-છે, તે શું અમારી લોકો વાતો નહીં કરે? રજવાડામાં અ-મારી કજેતી નહીં થાય? અમારા કુંવરને સામા પાંચસે

ટાટમા, બે હાથીના હુહા, ને બે હજાર રૂપીઆ રોક ગુજુ
આવેછે. પણ આ વાત જાણેતો જતું રહે.
રંગલો—પડયું ! પડયું ! પડયું ! હાકોર પડયું !
હાકોર—શું ?
રંગલો—આભનું ઉપરથી પડયું !
હાકોર—કેમ ?
રંગલો—તો શું તમે આ જુઠી બેડસાઇ હાંકોછો. આ
પાસે ભાઇતો વાંઢો ઉભોછે ને સીદ ગયો મારોછો
હકરાળાં—રંગજી હાકોર અહીં આવો.
રંગલો—હાં ભાભીજી, હાં ભાભીજી, હું મરી જાઉ, આ
આવ્યો.
હાકોર—અલ્યા તું મારો ભાઈ કીયા દાહાડાનો કે ભા-
ભીજી કહેછે ?
રંગલો—હું તમારો ભાઈ ખરો.
હાકોર—કેહેવો ભાઈ. મસીઆઇ ?
રંગલો—મસીઆઇ તેતો અમીઆઈ.
હાકોર—પીતરાઈ ?
રંગલો—પીતરાઇ તો લાકડીએ આવીએ.
હાકોર—મોળાઇ મોમોલા ભાઇ ? કેવા ?
રંગલો—ઘંધાઇ.
હાકોર—તે કેવા અલ્યા ?
રંગલો—તમારો ડોસલો ને મારો દાજી.
હાકોર—અરે કમબખત મારાને ડોસલો કેહેવાય ?
રંગલો—લ્યોને તમારો દાજી ને મારો ડોસલો એમ. ત-
મારા દાજીએ રેવાજનો સંધ કાહાડયો.
હાકોર—કેવડો હતો ?
રંગલો—મોટો ?

ઠાકોર—કેટલો મોટો ?

રંગલો—બહુ મોટો !

ઠાકોર—કેહેને, હાથી કેટલા, ઘોડાં કેટલાં હતાં, ઉંટ, રથ, વેહેલ, ગાડાં, પાળા, એ કેટલાં કેટલાં હતાં ?

રંગલો—બસ !

ઠાકોર—બસ તે કેટલાં ?

રંગલો—અકે નહી !

ઠાકોર—તું તો કેહેતોતોને કે સંઘ કહાડયો હતો.

રંગલો—એક ખેતરૂં હતું તે ધરેણે મુકી, છોકરાંને રજળતાં કર્યાં ત્યારે જાત્રા જવાયું. ફાટા ટુટા પગમાં જોડા, માથે જુની પાઘડી ને અંગમાં થીગળાવાળો ડગલો પેહેરેલો, હાથમાં લાકડી ને કંમરે ખાંડું, એવા વેશે નિકળ્યા. મારો ડોસલો જોડે ચાકર થઇને, ગયો. અમલપાણી કરે રોટલા ખાય ને હીંડયા જાય. ત્રણ ગાઉ રેવાજી રહ્યાં ત્યાંને મુકામે તમારા દાજી રોટલા ઘટતા હતા, ને મારો ડોસલો પાણી ભરવા જ્યાતા, એવામાં તીરથ આવ્યું.

ઠાકોર—તીરથ તે શું ?

રંગલો—તીરથ એટલે ધધાડું. તે ચોકામાં પેહું ને કેમે કર્યું જાય નહીં. તમારા દાજીએ પાડી બુમ. મારો ડોસલો દોડી આવ્યો, ને ધધેડાનો એક કાન ઝાલ્યો, તમારા દાજી બીજો પકડયો, ને બંને મળી ખેંચતા ખેંચતા વેગળે તેને મેલી આવ્યા. તેથી હું તમારો ધધાઇ ભાઈ કેહેવાઉં.

ઠાકોર—હીકતો મારો દાજી ને તારો ડોસલો એએ મરી ગયા, હવે આપણી સગાઇ ઉતરી.

રંગલો—લોને ફરીને આપણે ચડતી કરીએ.

ઠકરાળાં—સાંભળોછો રંગજી ઠાકોર, પાણી નહીં જાઈએતો ઠાકોર પીશે શું.

રંગલો—તરશે મરશે.

ઠકરાળાં-પાણી ભરવા હમે ગયાં તેમાં અમારો વાંક નથી.

રંગલો—ત્યારે કોનો છે તે કહી દેખાડો.

ઠકરાળાં ઉભાં થાયછે ને ગાયછે. ભુંગળીઆ ભુંગળ વ-
ગાડેછે. ચાલ દેશી. આની હો ઠાકોર કાંઇ એમાં મારો
વાંક નથી; આની હો ઠાકોર હુંતો પાની ગઇ પસ્તાની રે
રામા; અની હો ઠાકોર છોડી ધાયણીના કામ રામા; અની
હો ઠાકોર આપણા કાકોજીના કામ રામા.

રંગલો—રોહો, રોહો, બધા છાના રોહો. તમે મને કા-
જી કોહોછો તે કેમ. હું તમારો કાકોજી શાનો ?

ઠકરાળાં— રંગાજી ઠાકોર, તમે કાકાજી કેમ નહી. તમા-
રે હમારે પીયરની સગાઈ છે.

રંગલો—હુંતો સાસરાની સગાઇ રાખુંછું.

ઠકરાળાં—ત્યારે પીયરની ખોટી ?

રંગલો—ના ખોટી કેમ, હું બેએ રાખુછું, એક કાયાના
બે સગાઇ.

ઠકરાળાં—બે કેઇ ?

રંગલો—માથાથી કેડ સુધીનું અડધું શરીર પીયરનું, ને
બાકીનું અરધું સાસરાનું.

ઠકરાળાં—બે જુદાં કરોને.

રંગલો—ના તેમ ના થાય.

ઠકરાળાં—રંગજી તમે જાણોછો ? આ ઠાકોરને પરના-
રીપર ચીત લાગ્યું છે. ગાયછે આની હો ઠાકોરનું પરનાર
ચીત લાગ્યું રે, મારૂં તેણેકરી દીલ ભાગ્યું; તમે જુઠા ગ-
ળે હાથ વાઓ, તમે મુજને મારી ઘેર જાઓ. ઓ જીરે
જીરે તમે સનેહેરી સીદ લગારો રે રામા, તમે સનેહેરાના
વેરી રામા. (ચડાવેછે) સ્નેહેરાના વેરી રામા, સ્નેહેરાના

વેરી રામા, સ્નેહેરાના વેરી રામા.” એસા થઇ તા થઇ. પડદો કરી ઠકરાળાં માંહે જાયછે.

ઠાકોર—હે રંગલા, આ ઠકરાળાંએ મારે માથે જૂઠું કલંક મેલ્યું છે. હમે એમાંનું કાંઇ જાણતા નથી. પરનારીમાં જાણતો હોઉતો સોગન ખાઉ.

રંગલો—ખાઓ સોગન.

ઠાકોર—કલેડામાંની સલ્યા મારે હઇએ પડે.

રંગલો—કલેડામાંની સલ્યાતો મારે હઇએ પડે ને જોડે વાડકો દાળ; પેલો પથર તમારે હઇએ પડે એવા સગ ખાઓ. ભાભીજીને કહુછું એ વના બીજા ખાઓ.

ઠાકોર—લે ફરીને ખાઉછું. હે સુરજ નારાએણ જો હું સાચો હોઉતો મારે દીકરા થાજો ચાર.

રંગલો—છી, છી, ભુલ્યા, ભુલ્યા ઠાકોર, પાંચ જોઇએ ને ચાર કેમ બોલ્યા.

ઠાકોર—પાંચ કેમ અલ્યા ?

રંગલો—ચારતો તમે મરશો ત્યારે ખાંધ લેશે, ને પાંચમો હોયતો દુણી લે.

ઠાકોર—તારે તું પાંચમો. તું અમારા ઘરનો ચાકર એટલે દીકરો ખરોકેને.

રંગલો—તે ખરૂં. પણ મારામાં એક કટેવ છે. હું તો મડદાને સગળાવુછું.

ઠાકોર—તારો બાપ મરી ગયો ત્યારે કર્યું હતું ?

રંગલો—હું તાંહાં નહોતો.

ઠકરાળાં પડદા બાહાર નીસરી ગાય છે ને કહે છે—રંગલા અમારે ઠાકોર જોડે રાસણું થશે, રંગલો જવાબ દે છે કે ઠીક, રાસણું ગાઓ. ઠકરાળાં ગાય છે

ચાલ દેશી. "જીરે જીરે અબોલા લીધા રે રામા, વેગલા રહેજો રે રામા; હાંથી પરો જાને રામા, અરે મારી સોકના ભંભેર્યા રામા, નજરે ના આવે મારા વેરી, ઓ જીરે નજરે ના આવેરે મારા રામા; જીરે જીરે અબોલા લીધારે રામા." એ છેલો બોલ ચડાવીને ગાય છે, ને રોય છે. ઠાકોર વળગવા જાય છે તેને ઠકરાળાં ખસેડી દેછે. પછી બે જણા લડે છે. ઠાકોરની ઢાલ છીનવી લે છે. રંગલો ઠકરાળાંની તરફ થાય છે. ને ઠાકોર ઉપર પોતાનાં પાઘડી લુગડાં ફેંકે છે, કુદે છે, ધુણે છે ને લોકને હસાવે છે.

ઠકરાળાં—રંગાજી અમારેને ઠાકોરને રાઢ થઇ તેવારે તમે કયાં ગયાના ?

રંગલો—હું મારા ભતરીજાની વહુને તેડવા ગયોતો. હોતતો બચકાં ભરત.

ઠકરાળાં—હું ને ઠાકોર સોગટાની બાજી રમતાંતાં તેમાં ઠાકોર જુઠી ચાલ ચાલ્યા, તેથી રાઢ થઇ. અમે, ને ધારણી, ફુમતી, રાયલેલ, અમદાણી એ સૌએ મળીને ઠાકોરને માર્યા, ઠાકોર નાસી ગયા. અમે ઢાલ પડાવી, પણ તરવાર લઇ નાઠા. જાઓને તરવાર લાવોને, સમજાવીને છેતરીને લાવજો.

રંગલો—જાઉં ભાભીજી લાવુછું, એમાં મોટું શું કામ છે.

ઠકરાળાં—જાઓછો તો હું તમને સીખામણ દઉછું તે સાંભળો. ઠાકોર રાડી કરીને ગયા છે, હજી અમલ નહીં કર્યો હોય, તમે તરવાર લેવા જાઓ એટલામાં ઠાકોર તમારૂ માથું વાઢી નીચે પાડે તો બોલશો નહીં હો. હું તમને રૂપીઆ દશની પાઘડી બંધાવીશ.

રંગલો—માથું પડ્યા પછી પાઘડી કાંહાં બાંધુ? ઢેંચણે બાંધુ ?

ઠકરાળાં—હાથ વાઢે તો બોલશો નહીં હું તમને સોનાનાં કડાં પેરાવીશ. (વગેરે કહે છે) જાઓ તારે ગાતા ગાતા જાઓ. રંગલો પરભાતીઉ ગાતો જાય છે. જાગીએ ગોપાળલાલ, કેસરીઆનો ભેનો રે. ઠાકોરને ઝવાર કરે છે.

ઠાકોર—આવ રંગલા આવ્યો, કેમ આવ્યો.

રંગલો—આપણા દરબારમાં ભજકવ્યથી જીવો સરાણીયો સારી સારી તરવારો લાવ્યો છે, તેથી તમને ઠકરાળાંએ સંભાર્યા છે. તે કહે છે ઠાકોરની તરવાર ઉતરી ગઇ છે, તે બદલી નવી લેવાને મંગાવી છે. તરવાર આપોતો બદલાવી લાવું.

ઠાકોર—અમે બ્યતરી હથીઆરાં વગરતો નહીં રહીએ.

રંગલો—લો આ લાકડી. એમ કહી તરવાર ઝુંટવેછે. ઠાકોર મુકતા નથી.

રંગલો લઇ લે છે ને કહે છે એ લઈ ગામનાં ઢોર ચારી આવો, ને મારો આખલો પણ ચારજો. જુઓ આ ઠાકોર ગોવાળીઆ થયા!

ઠાકોર—લાકડીમાંતો નવ ગુણ છે તે સાંભળ આંધળાની આંખ, પાંગળાનો પગ, જે ઘેર નાર કભારજ તે ઘેર દંડ સભાવ, કુત્તા મારન, ને કુનર સાસન, જળ તારણ, છોરૂ, ગોરૂ, ને સરપા હાંકલીઆં; કવિગદ કહે સુણો, ઠાકરો નવ ગુણ લાકડીઆં.

રંગલો ઠાકોરના હાથમાંથી લાકડી પણ ખુંચી લઇ નાસી જાય છે, ને ઠકરાળાં કને આવી કહે છે, જુવોને આ તરવાર વેચાતી લાવ્યો કેટલી કીમતની છે.

ઠકરાળાં—લોઢાની શી કીમત! એનું શું આલ્યું. રંગલો મસ્કરી કરે છે, ઠકરાળાં તરવાર ખુચી લઇ તેને મારી

ડે છે રંગલો ઠાકોર પાસે જાય છે.
ઠાકોર—હે રંગલા, તરવાર લાવ્યો ?
રંગલો—હે રાજ, દરબારમાં બકરાંએ લઇ લીધો.

ઠાકોર ઠકરાળાંની પાસે તરવાર માગે છે પણ તે આપતાં નથી તે વારે સગન્નવવાને આ પ્રમાણે કહે છે.—
વાલમ કહે વધુ ચાલવું, હુવો તે પ્રાતસકાળ; કામની કહે
વેહેલા આવજ્યે, આજી ઢાળ હો સંભાળ. ચેટી જલર ને
બંકડી, ધનુષ ને તરવાર; બગદો બંજદ બકડો, હો ધા-
રી તરવાર; કેગરી છરી ચુકણી, ધાયો શીવણી ધામ; ઝ-
લર કટાર ને વાઘ નખ, ઉપટ પટ આમ; ઢાલ શેલ
ને કામડી, ધનક ને કબાન; દોરી ગુપતી ધાયેાટી, સુરબાણ
ત્રસુ ઠોલી; ધનક નાગણી ને ટકારા, છકડ તબલ ત્રાટક;
કતલી મુસલી, નયેા ચક્ર તે પાંતરીશ; કવિગદ કહે સુણ
જવું પરદેશા માંહે; કર લેપ પટ ભીડીયાં, તારી કામની
કસા સાહે. હરીએ હથીયાર બંધાવીયાં, દુરીજન કરે
કાજ; જીણે બાંધે રણ જીતીએ, તે કેમ છોડું આજ. શો
કેમ છોડું આજ, તું સાંભળ સલુણ દેહ નારી; જીને બાંધે
દશમત કાંધે. તે કેમ છોડીએ તરવારી.

પણ ઠકરાળા માનતાં નથી ને તરવાર આપતાં નથી ત્યારે ઠાકોર તેની સાથે લડે છે ને રીસાઇ જાય છે. રંગ-
લો ટિખળ કરી લોકને હસાવે છે. ઠકરાળાં ઠાકોરને મના-
વવા જાય છે ને ગાય છે. સકળ સભા રળીઆમણી, મા-
રા રામાને મનાવવા જાઉં; ઓ જીરે જીરે અબેાલા રાજ
ભંગાવેા. જીરે ઠાકોરાને ચડવાને ઘોડો ઠકરાળાંને દોગ્યા
બેટડીઓ; ચીર ત્યારે લાવશેા ત્યારે હસીને બોલીશું,
હસીને બોલીશું તે ટાણેજે. તા થઈ ... થઇ.

ઠાકોર—હે રંગલા, હવે અમલ ઉતરી ગયાં, ધારણીને બોલાવો કસુંબો કાઢે ને પાય. હે છોરી ધારણી અમલનું પોતું. પાણીનો છાગળ લઇને હેંડ.

છોડી નથી આવતી તે વારે રંગલો કહે છે, અરે રાંડ ધારણી, ગુલાગડી આવને. તોએ નથી આવતી. ઠકરાળાં બોલાવે છે એટલે હાથમાં કંકુની થાળી ને પાણીની છાગળ લઇને આવે છે. ત્યારે ઠકરાળાં ગાય છે ધારણી તું વેહેલી આવે, અમલનાં પોતાં લાવે; સાકર હોયતો લેતી આવેરે, અમલનાં પોતાં લાવે;

ઠકરાળાં—ધારણી તુ કહીં ગઇતી?

ધારણી—મુંબાઇ ગઇતી. તાંહાં બાર મહીનાએક કંસારાને ઘેર રહી. આ બે ભુંગળીઆ. એ કંસારાના દીકરા છે.

ભુંગળીઆ—ચલબે સાલી જુઠી. આ બે ભુંગળો કંસારાની બનાવેલી બરી. અમેતો ભવાયાના બેટા છીએ.

ધારણી—મુંબઇથી સુરત આવી. ત્યાં ડબગરને ઘેર રહી. તેનો દીકરો આ પખાજી.

પખાજી—જુઠી રાંડ જુઠી. પખાજ ડબગરે મઢેલી. હુંતો ભવૈયાનો દીકરો છું.

રંગલો ને ધારણી લડે છે, ને ઠઠા મશકરી કરે છે પછી જાય છે. ઠકરાળાં ગાય છે તારો કસુંબો કેસરવર્ણો, અમલ ભાંગ આરોગો મારી નણદીના વીરા. હાંજી આરોગોરે (ચડાવીને) તા થઇ તા થઈ.

ઠાકોર—હે રંગલા, અમલ વના અમલીઓ, નિરધનને શીઆળો; અમલ વીના અમલીઓ, ઘોડો ચડ પાળો, અમલ વીના અમલીઓ, દુધ વિના બાળો;

અમલ વિના અમલીઓ, ઉનાળો અંગારો. હે રંગલા,
અગલ આજે અગલીઆ, ગાતા થાજો મલ, રાયાંજદાં
રમાડવા આયો તહ અમલ. કોટ ઉપર કાંગરા, ઘેંઘ ઉપ-
૨ ઢાલ, એમ રણ વચે અગલી ફરે, જેમ મોતી વચે
લાલ. બના સારાં સુબડાં, ઔર સુબડાં અવલ; ઈણી વ-
ખત થાને ધ્યાદ કરાં થેં આજે સેણ અમલ. ગડદાંતણી
હોય ગરજના, ગલ અબાડે ગલ; ધણી વખત થાને ઈ-
યાદ કરા, થેં આજો સેણ અગલ. સાંઝ સમે કાગની મ-
દગાતી, કંથ મળવા ઉગંગ ધરે; કાગની કીકી કરે કેગ
કાળી, જેનો પીયુ ના રાતડી આંખ કરે. રાતડી આંખ
તે રંગ પણ રાતો, રાતો માતો આવ બણી; ધોળી આંખ
તે દીલ પણ ધોળો, પછે ધોળે મુઢે માં આવ ધણી. શી-
રા પૂરી સાકરાં, આછો ભાત અગલ; જંબા કેરી ગુગત
બની, તહ આયો સેન અગલ. સોઢીડાની નાર, નત ઉઠી
બચડા કરે; તું તારાને વાર, ગારેતો પીયે સરે. જલહરન
બલ હરન, કામ હરન દ્રવ હરન; અમરત છોડ બીખ
બાત પીયા, કોન ભલપન જાન. ધરતોડન, મૂખ મોડ-
ન, સેજ રમાવત સામ; અમરત છોડ બખ બાત હે, ત-
રીઆ ઓઇ બલપન જન.” એના પછી કમુંઓ કાઢે છે
ને ઠાકોરને પાય છે, તથા ગાય છે–એકવાર લોને રામા,
બીજી વાર લોને રામા, ત્રીજીવાર લોને રામા. હોજી લ્યો-
ને રામા (ચડાવીને) થઇ તા થઈ.

ઠાકોર હકરાળાંને કહે છે તમે પીઓ ત્યારે હકરાળાં
કહે છે સકળ સભાને તમે જઈ પુછો કોઇ બેરાં અગલ
આરોગે, મારી નબુદીના વીરા. જીરે પેટમાં દુબે રામા રે.
મઠ થઇ તા થઈ. (બંનેને સહેલા થઇ.)

ઠાકોર—હે રંગલા હાલો હાલો જે નર હુવા, રા-

ખ્યા નવ રહંત; મન ઘોડે ચિત્ત પીંગડે, તાણી ભીડ્યા તંગ. રાણા ભેમસંગજીના પટા લખ્યા તે માટે હમે ઘેર રહેવાના નથી. ઠકરાળાં તેને ઘેર રહેવાને કહે છે ને મહિના ગાય છે.

દુહો.—કારતગ માસ નહીં દઉં ચાલવા, કામની કહું કરજોડ; અબળા મન ઉલટ ઘણો, ગોરી ઉભી આળશ મરોડ. કારતગ માસ નહીં દઉં ચાલવા, શીળા હુવા પરવેશ; મારો પીયુ પરતાને જઈ રહ્યા, ઘેર અબળા આલેવેશ. ચંતડામા ચોડો લાગીઓ, તરવર પોકચાં તીર; એણી રતે ઠાકોર ચાલીઆ, મારે નયણે ઢળીઆં નીર. ગાણું. જીરે જીરે રાજ રોહો રોહો રે, જાવા નહીં દઉ રામા, રાજ મારા અવગુણ પાલવ ના બાંધોરે રામા. એવું મેલી કેમ ચાલસો જીરે જીરે રામા.

ઠાકોર—હે રંગલા, આ કારતગ મહીનો ઠકરાળાંએ વખાણ્યો તે કારતક કહેવો છે તે સાંભળો-કારતક મહીને ચાલશું, અબળા મેહેલો વાદ; સાથીડા સુંઢાવશું, શુભ ચાલશું પ્રભાત. કારતક આગળ ને રવી નિરમળ, જગહી અંતર જળકજળ; કાજળસર દીપગળ વસ્ત્ર ઉજળ, મનમે મનજન, સફળ અંગ સકોમળ; તરણી મોહોબળ, કંઠ ઐઢાવળ, ગુજગળ, રતનજળ, રપ સબળ, તરીઆ હુકમત શળહળા સમાન, પાતળ રે મન રેન ખટકે એની રત.

દુહો. કારતક માસે અમે ચાલશું. કાંકરો કલપંત; ઠાલ અમો ઘર આવશું, હકમએ હરખ ઘરંત. કુમ કુમ લઈ કરો ચાંદલા, સબઅરો મળી વધાવીએ; અસાઈત મુખ ઓચરે, કુશળખેમ ઘેર આવીએ.

ઠકરાળાં—માગસરમાં નહી દઉં ચાલવા, અબળા

બાળેવેશ; વ્રેહ વાર્યું નવ કરે, પીયુ કાંહાં ચાલ્યા પરદેશ.
ગાણું. માગસર મન છે માહેરૂં, મારૂં ચિત ના રહે ઠામ;
તમે જુવો જાણ્ય જોશીઓ, એક વાત પડી છે વરાંશ.
આંખડીનું કાજળ લળી રહ્યું, મારે અંગે ચીર ના સોહા-
ય, એની રતે ઠાકોર ચાલીઆ, મારી ભરીઆ જોબન
જાય. જીરે જીરે રાજ રોહો રોહોને જાવા નહીં દઉં. રાજ
મારા અવગુણ પાલવ ના બાંધો. એવું મેલી કેમ ચાલ-
શો, જીરે જીરે રામા.

ઠાકોર—માગસર માસે અમે ચાલશું અબળા દો
આશીશ; શુભ સકને અમે ચાલશું, તમે રદે ના ધરશો
રીશ. હુઓ પગસર મગસર. શીતડમર, તપેતમર, તેલ મ-
શલ, ધોમ અગર, પસર મસર; નારી નર, ઉત્તરવાને દખે
દીનીઅર, દખણતર, પરતુછને વધીઆ તમર, પોલવળાવે
પળવટ, શળહળા સમાન પાતળરે, મન રેન ખટકે એની રત.

ઠકરાળાં—આગે ઓરડે પોઢતા, નથી ચાલ્યાનો મો-
ખ; એણી રતે નહીં દઉં ચાલવા, ઘેર ગાળો મહીનો
પોસ. પોસ માસની પ્રીતડી, ખરી દોહેલી જાય; મદ મ-
સ્તમાં મેલી ગયો, કેમ કરૂં મોરી માય. અબળા તે જુરે
એકલી, આળસ થાય મારે અંગ; એણી રતે ઠાકોર ચા-
લીઆ, મારા જોબનીઆના દન.

ગાણું. જીરે જીરે રાજ રોહો રોહોને જાવા નહી
દઉં. રાજ મારા અવગુણ પાલવ ના બાંધો. એવું મેલી
કેમ ચાલશો, જીરે જીરે રામા.

ઠાકોર—હે રંગલા, રાણીએ પોસ વખાણ્યો, હવે હ-
મે વખાણીએ તે સાંભળ. પોસ માસે ચાલશું, તાણી ભી-
ડ્યા તંગ; અબળા મને આરત ઘણી, પીયુ મળવા ઉછં-
ગ. કુપહી નીર કળ કળે. અન કળકળ કામની ઉર, ધુવર-

તો હીર ખીર ધરે, અંતઃકરણથી અમરત ઝરે. ખાણું તો છંડુ તરીઆ નામ, નાગ ખણું રાફ ન છંડે; પુરણ પોસ જઠરા અગન, પાનરસ અનેક જાત શળહળા સમાન, પાતળરે મને રેન ખટકે એની રત. પોસે પ્રીત ન વીસરીએ, ને સુખે કરીએ પરીઆણ; ચંતે ચોળોના ઘાલીએ, તમને દાજી કેરી આણ. હઠીલી હથીઆર બંધાવીએ, કે અમે સકન ભાગીને સધાવીએ.

ઠકરાળાં—માહા માસે નહીં દઉં ચાલવા, તપે તરૂણીનો તેજ; ભમર ભોગી સાહેબા, આપણ રંગભર રમશું સેજ. કામની કહેરે હું કેમ રહું, આ વીહીલો માહા એક માસ, મારા પીયુ સંગાથે એક પ્રીતડી, રંગ ભીના રહયા અવાસ. જીવશે તે જાણશે, જોબન હશે વીનાશ; એણી રતે ઠાકોર ચાલીઆ, મારે રેણુ જાય ખટ માસ. જરે જરે, રોહો રોહો.

ઠાકોર—માહા માસે ચાલશું. મેગળ બાંધ્યા બાહાર; ઉંટે હાથર ભીડીઆ, ને કામની સજે સણગાર. જેની રતે અનળ ન ફરહરે, તેની રતે થરથર રહે અનળ; કયુ એકે વા વાય શીતળ, કયુ એક તરવર ઝરે, કયુ એકના ઝરે. નકો દન ભયા પળવટ, શળહળા સમાન, પાતળરે મને રેન ખટકે એની રત સમાન. માહા માસે આવી મળી, ને લાવી ચોસર હાર; કંઠે હમે ઘાલીઓ ને તલક કર્યાં વીશાળ. ગોરાંદેહ કંઠ વળગી રહી, અમે તેથી સુખ પામ્યા સહી.

ઠકરાળાં—ફાગણ માસે નહી દઉં ચાલવારે, કામની કહે સુણ કંથ; અબીલ ગુલાલ ઉરાડશું, આપણે રમશુ માસ વસંત. ફાગણ માસ ફરકીઓ, કેશુ કરે કલોલ; જેમ જેમ વાલમ સાંભરે, મારા નેણ ઝમ ઝમ લોલ. જળવટ

ગયાં કેમ વીસરે, તરવર ચોંચ્યા કંથ; ગોણે રતે હાકોર
ચાલીગ્યા, મારા સુનાં રહ્યા વસંત. ઓ જરે જરે.

હાકોર—ફાગણ માસે ચાલશું, આવી રત વસંત;
અબીલ ગુલાલ ઉરાડશું, નારીઓ કરશે નરત. આખર
અર્યા ને કેશુ ફુલ્યા, કુપળ તરને ફુલ ઝર, રંગ કેશર અ-
રગ અંગ, ગુંઝ ભમર કોકીલા શર પરગળ, પરમલ ના-
રી નેંન ભત ફાગસો, ફાગ શોભાગ દન કેશર ભંગન તેં
રગત ભાત શળહળા સમાન, પાતળ, મને રેન ઘટકે ગો-
ની રત સમાન. ફાગણ માસે ફાગ ખેલતી, આવી ગોરાંદે
પાસ; કેશર ઘોળી કળશ ઝારી ભરી, સાત સાહેલી સાથ.
અબીલ ગુલાલ બહુ છાંટતાં; મન ગમતી ગોઠ અમે
આપતાં.

હકરાળાં—ચૈતર માસે નહી દઉ ચાલવા, હુંપ પડે લુ
વાય; દમરા મરવ કેતકી, ફાગની કંઠે ના સોહાય. ચૈતર
માસની છાંયડી; ચંપક મોરી મોરી જાય રે; ચુવા ચંદન
અરગજા, મારે અંગે તેલ ના સોહાય રે. અંગે તે મારે
ત્રેહ ઘણો, રવાગી પધાર્યા ગામ; ટચલી આંગળી કેરી મુ-
દ્રકા, લલીવત લાગી બાહે. ચૈતર ચંપો મોરીઓ, મોરી તે
દાડિમ દાખ; આંખે સુઝા ચગમગે, કોયલ સરખે સાદ.
લાખ લાખને સાટવો, એટલી મુજમાં હાણ; ટચલી આં-
ગળી કેરી મુદ્રકા, લળી આવી ગોરાંદે બાંહ. જરે જરે રા-
જ રોહોને જવા નહી દઉં.

હાકોર—ચૈતરે માસે ચાલશું, પાદર મોરી મોરી જા-
ય; અબળા મન આરત ઘણી; મને ઘર રહો ન સોહાય.
ચૈતર વન પછે પવન, ફળીઆ ફળકે દન, મુજ જોબન
તુજ દન. ગળે ચંદન છાંટીઆ, ભમર શીર ગુજઆણુ,

નીશા ઘટે ને દન વધે સુરજ દે લગન, નીકોદન ભયા પ-
ળવટ, શળહળા સમાન, પાતળ રે મને રેણ ખટકે એની
રત સમાન. ચૈતર માસે ચંતા તજે, કાં સહેા આંસુ ધાર;
સાથી જુવે ભાગેાળ વાટડી, મુકેા હઠ થાય અમને વાર.
મુખથી કહેા તમે જાઓ, ને માનુની સહુ મંગળ ગાઓ.

ઠકરાળાં—વૈસાખે વન મેારીઆ, મેારી તે દાડેમ દ્રા-
ખ; એને વન સુડીલા ચગમગે, કેાયલ સુણાવે મધુરેા
સાદ. વૈસાખે વને મેારીઆં, મેારી તે દાડેમ દ્રાખ; મેારી
તે મરવા કેતકી, મેારી તે આંબે સાખ. કેાએલડી કલબલ
કરે, વનમાં તે અતી ઘણી ભીડ; એણી રતે ઠાકેાર ચાલી
આ, હઇડે જેાબનીઆની પીડ.

ઠાકેાર—વૈશાખ માસે ચાલશું, સજેાખાના કાહાડયા
આહાર; ઘેાડે જીન માંડીઆં, હઇઆં અનઝાર વાર.

વૈશાખ જમીઆણુ, છળળળ છતીઅન, તેજતેા અ-
નળ, ને વેળતેા એાતમ ફળે એાહેાબત, ગળે ચંદન ચા-
તુરી, તતખયન, નેત્ર ટાડેા પદમની, આમ રસ ભંગ રસ,
કેાકમ સરસ, ગ્રહે ગ્રહે સુડા નાના પંખ ગત, શળહળા
સમાન.

ઠકરાળાં—ધુપ પડે ને તન તપે, જલમ મહીનેા જે-
ઠ; એણી રતે કેમ ચાલશેાજી; ગેારી ઉભી છજ હેઠ. જે-
ઠ માસમાં જળ ભલાં, ને ભલાં તે આંબા વન; ભલી તે
સજન ગેાઠડી, ભલાં તે ફેાફલ પાન. આગે તે પંડીત ભા-
ખતા, જેાશી તે જેાતા જેાશ; નાવલેા તમારેા આવશે, તુ-
મે રહે ના ઘરશેા રેાશ.

ઠાકેાર—જેઠ માસે ચાલશું, આંબે પાકી સાખ;
અનેક ફળ તાંહાં આવશે, મીઠી દાડમ દરાખ.
સરેાવર નીર ખેચીઆ, આંબાગળ વેડ વમળ, ફળે

દાડેમ, સફળ ફળ, જબ જાય જેઠ તબ આએ સબી રસ,
તે ભખે કવિ કીરત ભત. શળહળા સમાન.

ઠકરાળા—ઝરણ ઝરે ને તન તપે, વીજ તણો ચ-
મકાર; એણી રતે કેમ ચાલશો, પીયુ આવ્યો માસ અ-
શાડ. માસ ભલે આવીઓ, ઘટા ગરૂવા વરસે મેહ; બ-
પૈઆ પીયુ પીયુ કરે, ને કાયર કંપે દેહ. એક અંધારી
ઓરડી, દુજો વીજ તણો ચમકાર; એટલાં વાનાંતો ભલાં,
જેને મંદીર હોય ભરથાર. ઓજીરે જીરે.

ઠાકોર—અસાડ માસે અમે ચાલશું, ગાજે વીજ
ઘનઘોર;
બપૈઆ પીયુ પીયુ કરે, મીઠા બોલે મોર.
જબરી અમર ડમર, ઘોરહી બાદલ લીલ ઘટા, ચા-
ત્રુક પીયુ પીયુ ચલે, બીખ બીખહી દાદુર વટ, ઝબ ઝબ
ઝબે, જળ અજળ નિજળ ઝરે, ધર ધર ધરકે મોર, કરે
કોયલ કોકો, સર પરમલ, ભરવા સરોવર લહેરભર ઘડ
અશાડે એની ઝટ. શળહળા સમાન.

ઠકરાળાં—શાવણ માસે નહી દઉં ચાલવા, ભીજે તં-
બુ દોર; દુંગર ચોદેશે તાણીઆ, જીણા જીણા ટઉકે મોર.
શાવણ માસની સુંદરી, ગોરી ઉભી સરોવરીઆ પાળ; વે-
ણ રાખડી સમારે, નાકે મોતી ઝાક ઝમાળ. લેલાવટ ટી-
લડી શોભતી, કંઠે અકાવળનો હારજી; સોળ વરસની સું-
દરી જુવે, નાવલા કેરી વાટજી. શાવણ માસની સુંદરી,
ગોરી ઉભી સરોવર પાળ; મુખ નિહાળે પોતાતણું, વેણ
રાખડી ગુંથાય રે. દુંગરીઆ દશ આંગમાં, મારગ વસમાં
ઘાટ; સરોવર ઉભી સુંદરી, જુવે નાવલા કેરી વાટ.

ઠાકોર—શાવણ માસે ચાલશું, નવી આવી સાલ;
પરભુ પાર ઉતારશે, ઘેર આવીશું કાલ.

શાવન ખીન ખીન, શાવન ઘેાર ધરન લીલવરણ, હરણ વરણ પંગરણ સેાહી જડે ચુડે ભરન સેારન સેાહીજે, રાગ મલાહાર મન મેાહીજે, ઘડીઅર પગ્યત શાળ હળા હળ.

ઠકરાળાં—રામ ધન ગાજે ને અમરત ઝરે, પીયુ મળવાની આશ; એણી રતે કેમ ચાલશેાજી, રાજ અણળા મન ઉદાશ. ભાદરવેા ભરથાર વના, મને દિન દેાહેલેા જાય; દહી દુધ અતી ઘણાં, સવાદ સઘળા થાય. સખર અંબર છાયલેા, ઘટા ગરૂઆ વરસે મેહ; એણી રતે ઠાકેાર ચાલીઆ મારી દુખે દાજે દેહ.

ઠાકેાર—ભાદરવે અમે ચાલશું, જેશીએ જેયા જેશ; પારકા પટા લખાવીઆ, તમે રહે ન ઘરશેા રેાશ. ભાદરવેા ખનું એક ઉજળ, ખનું એક લીલેા ને ખનું એક પીળેા, ખનું એક વરસે ને ખનુંએ રેહે, ખનું એક માતા લીલી રત. શાળ હળાહળ.

ઠકરાળાં—આસેા માસે નહી દઉં ચાલવા, નવ દહાડા નવ રાત; દસેમે દસરા પુજશું, આપણે રમશું કાળી ચેાદશની રાત. આસેા માસ દીવાલીઆં. ઘેર ઘેર મંગળ ગાય; તમે ઉઠેા સખ્યિર સલક્ષણી, કાપડ પેહેરેા સાર. મારૂ આગળ વાલું એલચી, તેારણ નાગરવેલ; બારે મહીને ઠાકેાર ના આવીઆ, મારે મહીરે વળાની મેહેલ.

ઠાકેાર—રજપુતાના બેટડા રાખે પરાયાની વટ; ઠકરાળાં ગનાવે ઘેર ના રહે, ઈમ કહે અસાધ્યત જાત. આસેા ઉજળ ને તુછ જળ. સાથ વમળ, સમુદરા રંગી વાદળ, પુલ્યા કમળ, નકેાદન ભયા પળવટ. શાળ હળાહળ.

ઠકરાળાં—સાંભળેાછેા રંગજી ઠાકેાર. ઠાકેારના રહ્યા એટલે અમે ઠાકેારને જમાડીશું.

રંગલો—હું રેહેવાનો છઉં ને મને જમાડજોને.

ઠકરાળાં—સાંભળો, સાંભળો; ચીત્ત ચુરમુ ને મન લાબસી, ઉપર ઘીની ધાર; કોળીએ કોળીએ હું પોખતી, દીવસમાં દશવાર ઠાકોર ચાલ્યા ચાકરી, મને મેલી નોધારી; મુજ સરખી રાજ તમને નહીં મળે, કોક મળશે ધુતારી. ઠાકોર ચાલ્યા ચાકરી, ઉપલાણે પલાણ; જીને સરોવર ધુયાં ધોતીઆં તે પથરા લાલ સોરંગ કાંકન વેચું રાજ ઘેર રહ્યો, વેચું હઇઆનો હાર; ઘેર બેઠા મોજ માનજો, મુજ નોધારીનો આધાર. સુરજ હું તને પુજતી, કરતી આદીત વાર; ઘડી બેચાર મોડા ઉગજો, મારો પીયુ છે ચાલનહાર. કુંઝડીઓ સરવે ટોળે મળી, દશ ને વીશ; જેનો પરણ્યો ઘેર નહીં, તેની ગોરી ચંપે ઈશ. મોતી મગ મગ જેવડાં, તેના આડા અવળા વેહ; જુજવા માબાપનાં છોરવાં, તેના આવડાશા નેહ. મોતી ભાગ્યું વીંધતાં, મન ભાગ્યું કબોલ; લોક કેરે બોલડે, પરણ્યા બાંધી પ્રીત ન તોડ. રામ મારે મન મોતીનું જુમણું, હું પરવાળી વેલ; જો મન ના માને પીયુ તાહેરૂં, તો મારે મહીએર વળાવી મેલ.

ઠાકોર હીંડ્યા તે વારે શુકનનો દૂહો રાણી બોલેછે.

ડાબેથી દેવા ઉતરે, ને જમણે હરમાન હોય;
તાંહાં પગ દેજો પેંગડે, તમને વેરી ના ગંજે કોય.

પછે વલામણ ગાય છે. રાગ સામેરી. (ચડાવીને)

હાગા હાગા જઇને રે રામને વળાવીએ. ઉભા ઉભા વડ પીપળીઆની છાય, નેણુ સલુણી ગોરાંદેને વ્રેહ ઘણો. આડાં આડાં હરણાં રે રામ તમને ઉતરે, હરણા તારે કોટે ઘુઘરમાળ; સોને રે મડાવું હરણા તારી સીંઘડી, મારા રામને પાછો વાળ. નેણુ સલુણી ગોરાંદેને વ્રેહ ઘણો, ડુંગરી

એ ચડીને રે રામ તને જોઇશું, મારા રાજ, ડુંગરીએ છે દેવા કેરા વાસ; ભુતળનું ભમતું ગોરાંદેને ખીવરાવશે, હોશે મારા જોબનનો વનાશ. જોણુ સલુણી ગોરાંદેને જેહ ઘણો. જીને જીને આંગણે ગંગોદક નદી વેહે, તેની ગોરી છીદરીએ સીદ જાય; જીનો જીનો પરણ્યો રામ સરીખો પાતળો, તેની ગોરી મહીએરીએ કેમ જાય, જોણુ સલુણી ગોરાંદેને જેહ ઘણો. માન ફેરવીને હવે બીજી ઢાલ ગાય છે. વળાવી આવીને ઘરમાં રોય છે. સાગ સીસમના ઢોલીઆ, ડમરા મરવા તે વાએ સોવાએ; ઉપર રામજી પોઢતા, મૃગયાનેણી તે ઢોળે વાએ. પાદર મોરી રે રાજ પાદર મોરી રે, પાદર મોરી ફુલડે, વનમાં મોર્યો કેશ, ગોરાંદે મોર્યા ભર જોબનમાં, જોનો પીયુડો ચાલ્યો પરદેશ.

ફરીને સંદેશો મોકલે છે, ઘોડો ને ઉંટ મોકલેછે તેનું ગાણું.

" સુંદરી સંદેસો મોકલે. ઘેર વલણ કરો, જોના નાથ સામળીઆ. જીરે જીરે મારા અવગુણ પાલવ ના બાંધો રે રામા. જીરે જીરે પુરવની પ્રીત સંભારો રે પાતળીઆ. ચડવા ઘોડો હયશલો, ડેરો લાધવારે ઉંટ રે રામા."

(વેશ સંપૂર્ણ.)

સુરાસામળાનો વેશ.

રાગ સામેરી. એક સામેરીરે, દુજો શામવેદ, ત્રીજું
નારાયેણ નામ, ચોથું વૃત એકાદશી, પાંચમું ગંગા સ્નાન.
ઉંચો રે ધઢ દીસે દ્વારકાનો, પથરા લાખ કરોડ;
સામો રતનાગર ગરગડે, ત્યાં રાજ કરે રણછોડ.
માગણ જાળે માગવા, મન ધરજો મોહન;
રેવંત ચાલે કુદતો, પાવા પત સુહાણ
ચાલો મન જઈએ દ્વારકાં, કરીએ ઉત્તમ કામ;
જાતાં ભેડીએ જાદવો, વળતા રાવળ જોમ.

સુરો પડદા બહાર આવેછે તે વેળા ગાવાની મેલણી—
મનના પ્યારા કેમ કીજીએ, આપણા રે મારી સઇએર,
મનરા પ્યારા કેમ કીજીએ આપણા રે મારી સઇએર.”
એજ ચઢાવીને ત્રણ ચાર વાર ગાય છે ને ફરે છે. પછી
હા હા હો હો એમ હોકારો કરે છે એટલે ભુંગળો વાગે
છે. પછી સુરો ઉભો રહે છે ને નીચેના દુહા બોલે છે.

ધન ધન મોહન નીધરા, ધન કુંવર લખ ધીર;
પાવેથી સાગ પ્રગટચો, અધ રાજવી હમીર.
રાખી અતરવટ રજપુતાવટ, સબ ધીરાગાં સમધીર;
શરીર વીંધાણ ભાલડે, તોએ નયણે ન અંચે નીર.

હો હો ભાઇ નાએક આ વેશ કોના કહીએ ! સુરા
રાઠોડનો કહીએ. તે સુરો કયાં થયો ? જોધપરા રાઠોડ
જોધપરથી આવી સંએડ *ખાદલપર આવીને રહ્યા. માધ-
વ ને કેશવ બે ભાઇ હતા. માધવદેવનું સાસરૂં બેડભાદ-
રવે. માધવદેવ એક દી જંબાને બેઠા તેવારે કહ્યું આજ-

* એ ગામ ડભોઇની પાસે છે એવું મે સાંભળ્યું.

એ ચડીને રે રામ તને જોઇશું, મારા રાજ, હુંગરીએ છે દેવા કેરા વાસ; ભુતળનું ભમતું ગોરાંદેને ળીવરાવશે, હોશે મારા જોબનનો વનાશ. નેણ સલુણી ગોરાંદેને જ્રેહ ઘણો. જીને જીને આંગણે ગંગોદક નદી વેહે, તેની ગોરી છીદરીએ સીદ જાય; જીનો જીનો પરણ્યો રામ સરીએ પાતળો, તેની ગોરી મહીએરીએ કેમ જાય, નેણ સલુણી ગોરાંદેને જ્રેહ ઘણો. માન ફેરવીને હવે બીજી ઢાલ ગાય છે. વળાવી આવીને ઘરમાં રોય છે. સાગ સીસમના ઢોલીયા, ડમરા મરવા તે વાએ સોવાએ; ઉપર રામજી પોઢતા, મૃગયાનેણી તે ઢોળે વાએ. પાદર મોરી રે રાજ પાદર મોરી રે, પાદર મોરી ફુલડે, વનમાં મોર્યો કેશ, ગોરાંદે મોર્યા ભર જોબનમાં, જેનો પીયુડો ચાલ્યો પરદેશ.

ફરીને સંદેશો મોકલે છે, ઘોડો ને ઉંટ મોકલે છે તેનું ગાણું.

" સુંદરી સંદેસો મોકલે. ઘેર વલણ કરો, જેના નાથ સામળીયા. જીરે જીરે મારા અવગુણ પાલવ ના બાંધો રે રામા. જીરે જીરે પુરવની પ્રીત સંભારો રે પાતળીયા. ચડવા ઘોડો હઇશલો, ડેરો લાધવારે ઉંટ રે રામા."

(વેશ સંપૂર્ણ.)

ડીમાં પેઠી. ભાવો કહે રંડી મોડી કિયું આઇ. અસ્ત્રી કહે
ગાહારાજ ગારો ઘણો આવ્યો છે. ભાવો કહે રડો ભાંગ
રગડ. અસ્ત્રીએ ભાંગ વાટી તયઆર કરી ભાવાને પાઈ.
ને ગાંજનો સલ્પો પણ પાયો. પછે બંને ઉંઘી ગયા. મા-
ધવદેવે ઓ સરવે જોયું. મારેલા વાઘનો કાન કાપી લીધો
હતો. બંનેનાં ગળાં કાપવાને તરવાર ખેંચી, પણ વળી
મનમાં વિચારયું કે રે રામ અસ્ત્રી હત્યા નહિં લઉં એ-
કલા ભાવાને મારૂં. મડીમાં જઈ ભાવાના ગળાપર તલવાર
મેલી ને ચાંપી તે માંથુ વેગળું જય પડયું. પછી પોતે
બારણે નીસરી ઓક ઝાડપર ચડી બેઠા. ભાવાના લોહીએ
કરી અસ્ત્રી ન્હાગી, ને જોય છે તો ભાવાને મારેલો ભાળ્યો.
લઈ તરવારને બાહાર નિસરી. બે જેતરવા આણી મેર
દોડી બે જેતરવા પેલી મેર દોડી પણ મારનાર માલમ
પડયો નહિ પાછી આવી ભાવાની લોથ બારણે લાવી હા-
થમાં જગા લય બોલી, હે મારા ભાવા ચારે ચ્યોદે જે વારે
તારો મારનાર મળે તે વારે તારૂં વેર લઉં તોજ હાસ
બેસું

" કીણે મારા હેણાં હેર્યા, કીણે લીધી મારી કેડ;
પત રાણું પરિયા તણું, શીશ કાપુ સમશેર."

એમ કહી જગા મેલ્યું ને ભાવાને દાટયો. પછે તલવાર
હોં હાં કરી ફેરવી. તરવારનો કટકો માધવદે બેઠા હતા
ત્યાં જઇને ચોંટયો. તે લઇ માધવદેવે ઢાલના ભંડારીઆ-
માં મેલ્યો ને ઉતરી અસ્ત્રી પેહેલાં જઈ ઢોલીઆ ઉપર સુ-
તા. પછવાડેથી અસ્ત્રી આવીને સુતી. સવારે ઉઠી કોઇને
કહ્યા વગર માધવદે એકલા ચાલ્યા ગયા. ઘેર આવીને ભા-
ભીને કહ્યું એ અસ્ત્રી કાગની નથી. ભાભી કેહે કમ ન-
થી. માધવદે બોલ્યા.

ની કઢી સારી થઇ નથી. ભાભીએ મેણું માર્યું, સારી બા-વી હોય તો વહુને તેડી લાવો. તે સાંભળતાંજ ઠાકોર ઉઠી ઘોડે ચડયા.

દુહો.

માધવ રેવંત પલાણીઆ, સાસરે તેડવા જાય.
ઝટપટ વેહેલા પધારીઆ, મને બરી વમાસણ થાય.

પોતે ઘોડે બેસીને સાસરે ગયા. ત્યાં બતરીસે રસોઇ તઇઆર કરી; તેત્રીશ ભાતનાં શાક કર્યાં. રાઠોડ જમ્યા. તેમને સારૂ મેડીએ ઢોલીઓ બીછાવ્યો. માધવદેવ સુવા ગયા. પછવારેથી અસ્ત્રી આવીને ઢોલીઆપર બેઠી. માધવદે મોહોપર લુગડું નાખીને જાગતા પણ આંખ મીચીને સુતા હતા. બાએડીએ પછેડી ઉપાડી જોયું પણ ઠાકોર ઉંઘતા જણાયા. ઠાકોરે એની પરીક્ષા જોવાને એમ કર્યું હતું. બાએડીએ વિચાર્યું ઠાકોર ઉંઘે છે એટલામાં હું મા-રા બાવાને આજ મળી આવું. એમ કહી વીરકાછ વાળી દીધો: ઢાલ તરવાર હાથમાં લીધાં, ને નીચે ઉતરી. કરરર કરતી દરવાજાપર જઇ સાંકળ ઉઘાડી આગળ ચાલી. સા-માં અંધારી રાત સમ સમ બોલી રહી છે. માધવદેવ ઠા-કોર કેહે જોઉં અસ્ત્રી કાંહાં જાય છે ને શું કરે છે, હું એ-ની પાછળ જાઉં. ઢાલ તરવાર લઇ તેની કેડે થયા. અ-સ્ત્રીને સામા નવ ચોર મળ્યા. તાણી તરવારને પડી તે ન-વે ચોરના માંથા વાઢી નાખ્યાં. આગળ હીંડીતો સામો બોં બોં કરતો વાઘ મળ્યો. હાથે રૂમાલ વીંટી તેના મોડા-માં આપ્યો ને બીજે હાથે ઝટકો એવો માર્યો કે તે ધડ-ને શીશ જુદાં કર્યાં. ત્યાંથી ગંગાપર ગઈ. મહીસાગરમાં જળ બે કાંઠા ભરેલા છે, ને પ્રવાહ બળ બળ વેહે છે. અસ્ત્રી માંહી પડી પેલે પાર તરી ગઈ. જઇને બાવાની મ-

જોઇતી કુળ સુંદરી, જોઇતી ખરી બાપ;
જો લાવુ ઘેર આપણે તો, થાય પરીઆનું પાપ.
વેરી ઉઠયો દાવ લે, વસીઅર ચંપો બાય;
વસન વળુદી ગોરડી, વીખ દઇ પરઘેર જાય.

એ અસ્ત્રી સારી નથી. ભાભીએ ફરીને પૂછ્યું કેમ સારી નથી. ત્યારે માધવદેએ જે જોયું હતું તે બધું કહ્યું. તે સાંભળી ભાભી બોલ્યાં.

" જાઓ માધવદે પાછા ફરી, હરખે તેડી લાવો એ નાર;
તેના પેટશું આવે પૂત્ર રે, તે બાદશાહશું બાંધે તરવાર. "

માધવદે પાછા ગયા ને બાએડીને તેડી લાવ્યા. ઘર સુતાર બાંધ્યું, (એટલે ઘર કરી રહ્યાં) તેને પેટે ત્રણ દીકરા થયા, સુરો, સામલ, ને જુંગો. છ, સાત, આઠ વરસના થયા. હવે એક દહાડો સમાજોગ છે. માધવદે પોતે નાહાવા બેઠા. અસ્ત્રીને કહે પેલા ઓરડામાંથી બેપાડું લઇ આવો. અસ્ત્રી ઘરમાં લેવા ગઇ. ઓરડામાં કોઠીઓ વચે બિલાડી બેઠી હતી, ને પુરૂ અજવાળું નહોતું, બલાડી આંખો ગરગટાવતી હતી, તે જોઇ બાધી એના બાપ એમ કહી તે બાઇ પાછી ફરીને અસ્ત્રી ચરીત્ર કરવા લાગી. માધવદેવે પુછ્યું કેમ અસ્ત્રી શું છે? તે કેહે મનેતો બલાડી કરડે છે, ગને બીક લાગે છે માધવદે બોલ્યા શી વાત કરોછો, એ અસ્ત્રી ચરીત્ર શાં કરવાં.

વાઘ ચડારણ જળતરણ, નવ શીશ કાટચા જેણ;
આજ મંજરે બીવરાવ્યા અસ્ત્રી ચરીત્ર તેણ.

અસ્ત્રી કહે સામીનાથ તમે શું બોલ્યા. એ વાત ખોટી છે. માધવદે કહે. ખોટી છે તો લાવ ગારી ઢાલના ભંડારીઆમાંથી તરવારનો કટકો ને વાઘનો કાન. અસ્ત્રીએ

કે તેમનાં ચેહેરેલાં ચીર પણ બહુજ સુગંધીદાર થા-
યછે. રાજા તે સાંભળી પાછો વળ્યો ને મોહોલમાં
આવી સુઈ ગયો. સવાર થતાં તેણે માધવ કેશવ
પરધાનોને તેડાવ્યા ને કહ્યું મહીકાંઠાના ઠાકરડા બં
ડણી નથી ભરતા. લશ્કર લઈ જાઓ તેમને વસ
કરો. રાજની આજ્ઞા માથે ચઢાવી બંને ભાઇ મહી-
કાંઠે ગયા. ત્યાં જઇ ડેરા તંબુ તાણ્યા છે, માંહે ક-
ચેરી ભરી છે, મેહેવાસીઓને એકઠા કર્યા છે, કોઇ
બંડણી લાવ્યાં છે, કોઇના જમીન લેવાય છે, કોઇને બાં-
ધ્યા છે, કોઇને સીપાઇઓ મારે છે, એમ થઇ રહ્યું
છે, માધવ કેશવ નાગર હતા. અહીં પાટણમાં રા-
જાએ પોતાની દાસી મોકલી તેમને ઘેર પદમનીઓને
કેહેવડાવ્યું કે રાજા તમારે ઘેર જમવાને આવે છે.
પદમનીઓએ જવાબ કહાવ્યો કે ભાઇ બેનને ઘેર
જાય, બાપ દીકરીને ઘેર જાય તેમ આવજો. દાસી-
એ રાંડે એવું ન કહેતાં કહ્યું કે તેઓ કહેછે રાજા-
જી સુએ આવજો, અમે વાટ જોઈ બેહાં છઇએ.
રાત પડતાં રાજા ગયા. નાગરીઓએ સુંદર રસોઈ
કરી જમવા બેસાર્યા. રૂપાના થાળમાં બત્રીસ રસો-
ઇ ને તેત્રીસ શાક પીરસ્યાં. હાંડી અને જુમરતા દી-
વા ઝળકી રહ્યા છે. પદમનીએ જાણું વસ્ત્ર ચેહેર્યું હતું,
સોળે સણગાર ધારણ કર્યા હતા, ચોટલાની લટો છુ-
ટી મેલી હતી, અંગમાંથી ગોગરાના અત્તરથી વી-
શેશ સુગંધ આવે છે, એવી રમઝુમ કરતી હાથમાં
રૂપાની વાઢી લઈ રાજાને ઘી પીરસવા આવી. લુ-
ગડું મોઢાપરથી ખશી ન જાય માટે દાંત વચે
રાખ્યું હતું તે ઘી રેડતાં ખસી ગયું ને જાણે વા-

હાકોરને નિશાળે સોંપી ગયો હતો. તે છોકરો બંદો છે, એ કામ કદાપિ તેનું હશે. રાજા કહે એને મારી નાંખું; મારી કુંવરીને એ છેડનાર કોણ. રાજાને ક્રોધ ભરાણો જોઈ પરધાન બોલ્યા બમા મહારાજ બમા. એ કુંવેર રાઠોડ છે ને ઉંચા કુળનો છે, હાલ શોધ્યો એવો વર ગળનાર નથી. રાજા કહે ઠીક છે ત્યારે એની વેરે લગ્ન કરો. ઘડીયાં લગન લધ પરણાવી દીધાં. પરણાવીને મોહોલ રેહેવાને આપ્યો, હાથી, ઘોડા, ચાકર, નફર, દાસ દાસીઓ, જાગીર, બજાના આલ્યા. બંને બાય પીએને મોજ કરે.

એક રાતના રાજા ફરણ નગર ચરચા જોવા નિસર્યા. ફરતા ફરતા દરવાજા બાહાર આવ્યા. ત્યાં તલાવપર ધોબણી લુગડાં ધોતો હતો. પુનમનો ચંદ્રમા માથે આવી રહ્યો છે. ધોબણી સોહી સોહી કરે છે. રાજા તેની પાસે ગયો ને બોલ્યો.

ધોબણી કેના ધુવે છે કપડાં, સરોવર તીર;
હું તુજ પુંછું પરીએટડા, તું કેનાં પખાળે ચીર.

રાજા—અલ્યા આ વખતે, અરધી રાતે કેનાં લુંગડાં ધુવે છે તે મને કહે.

ધોબણી—માધવ કેશવ દો બંધવા, રાજા તણા વજીર;
તેને મોહોલે વસે બે પદમની, તેના પળાળ ચીર.

રાજા—દહાડે કેમ નથી ધોતો.

ધોબણી—એના ચીરમાંથી એટલી ખુશબો નીકળે છે કે ભમરા આવી મને ચુંટી બાય છે. રાત્રે ભમરા હુંગતા હોયછે માટે રાતના ધોઉંછું.

રાજા કહે અલ્યા એટલી બધી સુગંધી શાની. ધોબણી કહે પદમનીઓના પરસેવાની એટલી સુવાસ હોયછે

કે તેમનાં ચેહેરેલાં ચીર પણ બહુજ સુગંધીદાર થા-
યછે. રાજા તે સાંભળી પાછો વળ્યો ને મોહોલમાં
આવી સુઈ ગયો. સવાર થતાં તેણે માધવ કેશવ
પરધાનોને તેડાવ્યા ને કહ્યું મહીકાંઠાના ઠાકરડા બં
ડણી નથી ભરતા. લસ્કર લઈ જાઓ તેમને વસ
કરો. રાજાની આજ્ઞા માથે ચઢાવી બંને ભાઇ મહી-
કાંઠે ગયા. ત્યાં જઇ ડેરા તંબુ તાણ્યા છે, માંહે ક-
ચેરી ભરી છે, મેહેવાસીઓને એકઠા કર્યા છે, કોઇ
બંડણી લાવ્યા છે, કોઇના જમીન લેવાય છે, કોઇતે બાં-
ધ્યા છે, કોઇને સીપાઇઓ મારે છે, એમ થઇ રહ્યું
છે. માધવ કેશવ નાગર હતા. અહીં પાટણમાં રા-
જાએ પોતાની દાસી મોકલી તેમને ઘેર પદ્મનીઓને
કેહેવડાવ્યું કે રાજા તમારે ઘેર જમવાને આવે છે.
પદ્મનીઓએ જવાબ કહાવ્યો કે ભાઇ એનને ઘેર
જાય, બાપ દીકરીને ઘેર જાય તેમ આવજો. દાસી-
એ રાંડે એવું ન કહેતાં કહ્યું કે તેઓ કહેછે રાજા-
જી સુખે આવજો, અમે વાટ જોઈ બેઠાં છઇએ.
રાત પડતાં રાજા ગયા. નાગરીઓએ સુંદર રસોઈ
કરી જમવા બેસાર્યા. રૂપાના થાળમાં બત્રીસ રસો-
ઇ ને તેત્રીસ શાક પીરસ્યાં. હાંડી અને જુમરતા દી-
વા ઝળકી રહ્યા છે. પદ્મનીએ જાણું વસ્ત્ર પેહેર્યું હતું,
સોળે સણગાર ધારણ કર્યા હતા, ચોટલાની લટો છુ-
ટી મેલી હતી, અંગમાંથી ગોગરાના અત્તરથી વી-
શેશ સુગંધ આવે છે, એવી રમઝમ કરતી હાથમાં
રૂપાની વાટી લઈ રાજાને ઘી પીરસવા આવી. લુ-
ગડું મોઢાપરથી ખશી ન જાય માટે દાંત વચે
રાખ્યું હતું તે ઘી રેડતાં ખસી ગયું ને જાણે વા-

દળામાંથી સુરજ નિકળ્યો તેવું થઈ રહ્યું. તેનું મુખડું રાજાની નજરે પડયું. રાજા તુરત મોહ પામી ગયો. તેની શુધબુધ જતી રહી ને દગમુડ થઇ ગયો. પેલી ધી રેડી જાય છે પણ રાજા બસ કહી શકતો નથી. થાળ ધીથી ભરાઇ ગયો. રાજાથી બોલાતું નથી. પદમની પાછી વળી જવા લાગી કે તેના પગના ઝાંઝરના નાદથી રાજા જાગરૂત થયો. તેણે વિચાર્યું હું એની જરા મશ્કરી કરી પરીક્ષા જોઉં. ધોબો ભરી ધી તેની પીઠ ઉપર છાંટયું. તેવી પદમની કરોધ કરી બોલી ' જે બીજે કોઈ હોય કેની તો આ વાઢી છુટી મારી માથું ભાગી નાંખુ. પણ શું કરૂં તુ મારો રાજા છે. જા જવા દઉંછું.

કેશરી મુછ ને ભોરંગ મેણા, શોડા શરણાગત;
કરપીનું ધન ને સતીનો પાલવ, તે મુવે જાય પરહથ.

એ પાંચ વાના મુવા કેડે પારકે હાથ જાય છે. હુતો સતી અસ્ત્રી છું. શું કરૂ જે તું મારા બાપને ઠેકાણે છે. નીકર આ વાઢી એવી મારત કે માથાના કપાસીઆ કાઢાડત એમ કહી તે ચાલી ગઇ. રાજા ઉઠી પોતાને મેહેલ આવ્યો. પદમનીએ તેજ વખત પોતાના સ્વામીને કાગળ લખ્યો. કે મારા નાથ રાજા તમારાપર કોપ્યો છે માટે આ વાંચતા વારને ઘેર આવજો, પાણી પીવાને પણ ખોટી રહેશો નહી. હલકારા સાંઢણીએ બેસી ગયા તે મધરાતે પોંતા. તાંહાં કચેરી ભરાએલી હતી, ભરણાં ભરાતાં હતાં, લખત લખ્યાં હતાં. કાગળ વાંચતાંવાર તે ઉતારા તંબુ ઉઠાવી બંને ભાઇ સાંઢણીઓ ઉપર અસવાર થયા. પ્રોહ ફાટતાં શેહેર બાહાર આવી પોચ્યા. ત્યાં પો-

તાની અસ્ત્રીઓને બોલાવી લીધી ને તુરત દાલી ભણી રવાને થયા.

અલાઉદ્દીન ખુની એ વખતે બાદશાહ હતો, તેની હજુરમાં જઇ સલામ બજાવી. બાદશાહે પુછ્યું કાંહાંસે આતેહૈં. નાગરો કહે ગુજરાતસે. બાદશાહે પૂછ્યું ગુજરાત કેસી હય? કેશવ માધવ કહે પધડીમે છોગા, મોહોપર મુછ, વીંટીમે નગીના, ઐસી ગુજરાત હય. બાદશાહ બોલ્યો હમકું લા દેગા. નાગરો કહે નસીબ તમેરા. ટેગ હમેરી, તરવાર તુમેરી, રસ્તા હમ દેખાયગા. બાદશાહ તેર તુંબા લશકર લઇને ચડયો. કુચપર કુચ, અગાડીનું પછાડે ને પછાડેનું અગાડી, એમ કરતાં પાટણની ભાગળપર આવી મુકામ કર્યો. રાજાને ખબર થઇ કે નીમકહરામ કેશવ માધવ બાદશાઇ ફોજ લાવ્યા છે. બત્રીશ પાનનું બીડું રાજ સભામાં મેલી રાજાએ કહ્યું એવો કોઇ છે કે બાદશાહનું લશકર જોઇ આવે, ને બબર લાવે કે દુશ્મનની ફોજ થોડી છે કે ઘણી. થોડી હોયતો લડીએ તે ઘણી હોયતો હાથ જોડી તાબે થઇએ. બીડુ ઉઠાવવાની કોઇની હીંમત ચાલે નહી. ત્રણ દહાડા સુધી તે પડયું રહ્યું. ચોથે દિવસે સુરજી સામેથી કચેરીમાં આવતો હતો. તેને કોઇએ લશકરીમાં પટકાર્યો કે ભલે સુરજી આવે છે તે આ બીડુ લેશે. તે સાંભળી સુરજી આવતાં ઉભા રહ્યા. મુછોપર હાથ ફેરવી બીડું ઉપાડયું ને માથે મેલ્યું. તે વેળા તેની અસ્ત્રી બારીએથી જોતી હતી તે બોલી.

"સામ સોહંદા પાંદડા, ગંરવા કંઠ ચોશાય;
લઇ શકેતો લેવરાવજે, નીતર શર સાથે બંધાય."

તેણીને સુરાએ ઉત્તર વાળ્યો કે,

કંઇ લીધા કાંઇ લેવરાવીઆ, હું લીધા સમરથ;
રણ વચે પડે બુમડી, તાંહાં જોજે મારા હાથ.

એવું કહી પોતે ઘેર આવ્યો. સાંજ પડી તે વારે વાળુ કરી સુવા ગયો. સવામણ પુલની સેજ પથરાઇ હતી તેમાં અસ્ત્રી ભરથાર પોઢયાં. અસ્ત્રીનો હાથ પાસા તળે આવ્યો તેથી ચુડાની ચીપ ટુટીને તેની ચપટી સુરાને આવી. તે હોં હોં હોં કરતો ઉઠયો ને કહે મને કાંઇ, કરડયું. જોને દીવો લઇને એ શું છે. અસ્ત્રી કહે સ્વામીનાથ કાંઇ નથી. સુરો કહે સાપ કરડયો હશેતો લોક કહેશે ઝેરે મુવો માટે દીવો લઇને જોને. અસ્ત્રીએ દીવો લઇને બધા પુલ ઉલટપાલટ કરીને જોયું પણ કાંઈ દીઠું નહી, તેલવાળી આંગળી સોનાની ચીપે લોહોતાં તેને છુટી દીઠી ત્યારે તેણે કહ્યું સામીનાથ આના ખુચવાથી હોં હોં કરી ઉઠયા ને આટલા બીધા, તો કાલે પારકી માના જણ્યા મળશે, ને જે વખત તરવારોના પરછટ પડશે તેવારે તમારી શી વલે થાશે. સુરે જવાબ દીધો કે સેજપર આવીએ તે વખત પુલથી કુમળા, ને લઢાઇપર ચડીએ તે વેળા લોઢાથી કઠણ એવા અમે છીએ. આ ચુડો ઉતારી મેલો, હું કાલે પાદશાહના હાથીને મારૂં ને તેના દંતુશળનો ચુડો કરાવું તે પહેરજે.

સવારે નાહી ધોઇને વસ્ત્ર પહેર્યાં ને ઘોડો તઇઆર કરી શકુન જોય છે, એટલે માથા ઉપર ગરધને ભમવા માંડયું. સુરાએ ઉંચુ જોયુંતો માથે ગરધન ભમતી દીઠી. તે વારે દુહો બોલ્યો.

ગરધન માં ભમ ઉતાવળી, પલાણું તાં લગ ધીર;
શર બેસાડ આપણે, નકર સામા તણે શરીર.

એવામાં માલણ આવી, તેણે સુરાના કોટમાં હાર નાનાખ્યો. બાંધ્યો હાર હતો માટે અપશુકન થયા. તેપર નિચલો દુહો કહ્યા.

સુરાસાગળાનો વેશ.

માલણ તું મારી બેનડી, છુટાં બાલે પુલ;
સુરો જાઉં લઢવા, જેમ આશાડા પુર.
એમ કહીને હાર પોતાની અસ્ત્રીને આપવા માંડયો,
ત્યારે માલણે કહ્યું નાહારાજ અસ્ત્રીને શાને આપોછો એ
કાંઈ તગારી હારે આવનાર છે? આ આપના ઘોડાને પે-
હેરાવો. તે સાંભળી સુરાની સ્ત્રી બોલી.
ઘોડા ગાંધણ મરાવીએ, ને સુખ ભર્યાં લોહાં;
દુરી આશે જે મરે, હું બલીહારી માલણ તુહાં.
એના જવાબમાં માલણ કહે છે.
ઘોડો માંધણ મભાણવણ. ધણ જશે અવળા;
ઢાલાતણે ઝખુડા, તમે શેહેશો બે જણા.
સુરાએ ઘોડાનાં ગળામાં હાર નાખ્યો. અસ્ત્રી ધણીને
પુલે વધાવીને પાછી વળી. સુરો આગળ વધ્યો. મારગમાં
પોતાનો જવાન ભાણેજ મળ્યો, તેનું નામ વધાવો હતું.
ભાણેજે પુછયું મામા કાંહાં જાઓછો. સુરો કહે બાદશાહ
ના લસ્કરમાં લઢવા જાઉંછું. વધાવો કહે મને જોડે લોને મેં લ-
ડાઈ જોઇ નથી. સુરજી કે હાક આવ મારી પાછળ બેસી
જા. શેહેરના દરવાજા બાહાર નિકળ્યા તેવારે બાદશાહનું
લશકર જોયું. વાદળા ચડયું હોય તેવું દૂરથી દેખાણું. ભા-
ણેજે કહ્યું જુવોને મામા વરસાદ કેવો ચડયો છે. સુરો
કહે ના એ વરસાદ નથી એતો બાદશાહનું લશકર છે.
ઢબકતી ઢાલ પરફરતા નેજા, ઓ ઢળ દીસે બાદશાહતણા.
મામો કહે સુણ ભાંણેજા, આપણે મરીશું બરા પંણ
મારીશું ઘણા. ગંધરાતે દળમાં પેઠા. બાદશાહનો જાંહાં ડે-
રો હતો ત્યાં પોંચ્યા. ચાગડાનો કોટ હતો તે કાપ્યો ને
અંદર ગુસ્યા. બાડી બાવી તેમાં બેરના અંગારા ધકો ર-

ઘા છે. ઉંટો ઉભાં હતાં તેગાંના કેટલાંકને મારી અંગારા ઉપર નાખ્યાં ને તે પર થઈ ચાલ્યા ગયા. આગળ જતાં વાઘની ચોકી આવી. સુરાએ લુગડાનો દડો નાખ્યો તે જેવો વાઘ લેવા જાય છે કે ઝટકો મારી તેનાં ધડ શીશ જુદાં કર્યાં. છેલે બાદશાહના તંબુમાં દાખલ થયો. ત્યાં ત્રણ સખસ હતા, એક વાકાં નવીશ, એક બાદશાહ, ને એક મુગલ સીપાઈ. સુરાએ બાદશાહને ત્રણ સલામો કરી, બાદશાહ અચરજ પામ્યો ને સામુ જોઈ બોલ્યો 'અબે હિંદુ તું કાંહાંસે આયા, ઓર તીન સલામ કીયું કીની સાત કરના. સુરો કહે સાહેબ એમાંની એકે આપકું નહિ. બાદશાહ બોલા તબ કીનકુ. સુરો કહે જી એક મેરે માતપીતાકું, જીને મેરેસે જનમ દીયા ને ભેનેસે કોરા કીઆ. એક સલામ ઉસકુ કી, ઓર દુસરી સલામ અમેરા રાજ ધેલારા કરણકું, કે જીસકા મેં નીમખ ખાતાહું. તીસરી ધાર ભવાની જો મેરી તલવાર ઉસકું કી. ઈસિસે સારા દળ કાટના હે. બાદશાહ કહે કીઆ ગજબ બોલતા હે, એક ધા ઓર સાત ટુકડે. એવી અસારત પોતાનો કને મુગલ બેઠો હતો તેને કરી એટલે તેણે કમાન ઉપર ટકોરો ચડાવી જોસભેર ફેકયો. સુરાએ તે ચુકાવ્યો ને એક ઝાડને વાગો. તે ઝાડના બે ફટકા થયા. સુરે કહ્યું આપકા બચન ખાલી ગયા. સાત ટુકડા ના હુવા, ફકત દો હુવે. દેખો અબી મેં કર દેતાહું, ઈસતરે ધા ના કીજીએ, યું ધા કીજીએ. પોતાનો ઘોડો લાવી કાબેદે કર્યો ને તે પર એક ધા કર્યો તેથી તેના સાત ફટકા થયા. ઘોડાની ડોકપરથી ઝટકો માર્યો તે પગમાં થઇ પુંછડી સુધી ઉતારી નાખ્યો, તેથી માથું, ધડ ચાર પગ, ને પુંછડું એ સા-

ત બાગ જુદા પડ્યા. બાદશાહ કહે "તેણા બાગો ઘણો
હિંદુ મુના હે." પાને શેહાની કોડી હતી તેમાં નોટો તે
તેના કોટ ઉપર ચડીને ઉભો. મુનો બાદશાહની સામો હો-
હીવાળી નાગી તલવાર લઈ ઉભો તે કહ્યું હુકમ હોયનો
લડું, એવામાં એક મોગલ પાછળથી આવ્યો, તેને , એણે
બે બકરા તે હાથમાં બે સીસા હતા. મુરાએ તેને બાબ્યો
નહિ. બાદશાહે તે મોગલને ઠંડારત કરી તે પડ્યો તેણે
બકરા તે સીસા બાંધે ઉતારી બાયામાંથી ટકોરો કઢાડો
મે વાગ ચડાવી જે મુકયો કેની કે મુરાનું મથું નીચું પ-
ડ્યું, તેજ વખત માયાનો આસપાસ તરવારથી કુંડાળું
કરી જે ધાયો તે લાબો માગા વાઢી નાખ્યા. ચોગરદમ
ફરી વળ્યો. પોતાનું અંગ ભાલાથી વીંધાઇ ગએલું છે તે
લોહીની ધારા આખે શરીરે વહી રહી છે. ભાણેજ તેના
ધડ કને ઉભો રહી કહે વાહવા મારા મામા ! વાહવા
મામા !

રાખ્યો બતરવટ રજપુતાવટ, સમધીરમાં સમધીર;
શરીર વીંધાણું ભાલડે, ધારત બંચે નીર.

બાદશાહ કહે એ બોલતા હે સો કોન, ઓર લડતા
હે સો કોન ? તોકરો જવાબ દે છે, સાહેબ એ લડતા હે
સો મામા હે ઓર બોલતા હે સો ઉસકા ભાણેજ હે. બા-
દશાહ કહે અરે તોબા એ શીર વગરકા ધડ એસા લડતા
હે તબ શીરવાળા લડેગા તબ કીયા હોયગા. એમ કહી
વધારાને પૂછયું તું કબ લડેગા. વધારે કહ્યું મેરા મામા
ગીરેગા તબ મે લડુંગા. બાદશાહ કહે સુભાન અલ્લા, તબ-
તો કોન જાને કીયા ગજબ હોયગા. તેરા મામુ કબ ગીરે
ગા, ભાણેજ કહે તીન બાંતાં હોવે તો મેરા મામુ ગીરે.
બાદશાહ કહે કીયા સો બોલ. ભાણેજે કહ્યું એકતો અમેરે

જ્યતે આદમી આપકે ઉવાં બંદીવાન હે ઉસકુ છોડો, દુસરા આપકા લશકર સાડાતીન કદમ પીછા હડે, તીસરા અમારા ધેલારાકરણકી દવાઈ આપકે લશકરમે સવાપોહોર ફરે. બાદશાહએ કબુલ કરી તેગ કરયું પણ સુરો પડયા નહિ તે જોઇ બાદશાહ વધાવાને કેહે કીયુંએ એ ગીરતા નહિ. ત્યારે વધાવે કહ્યું હાં બમાં મામા બમાં, હિંદવાણે હદ થઇ, બાદશાહ તોબા કરેછે, મામા બસ થઈ હવે આવો. એ સાંભળી સુરો પોતાના માથા આગળ આવ્યો. એટલામાં પોતાની અસ્ત્રીને પાદશાહના હાથીના દાંતના ચુડા કરાવવાની વાત સાંભરી આવી તેથી તે પાછો દોડયો ને પાદશાનું હાથીખાનું હતું ત્યાં જઈ સાતસે હાથી માર્યા ને દતુસત્રો પકડી શેહેર ભણી નાખ્યા. તેના ઢગલા દરવાજા આગળ થયા. પછી પાછો માથા આગળ આવી તરવારને પોતાના અંગરખાની ચાળ વડે લોહીનાખી સાફ કરી ભાણેજને આપીને ઇસારતથી કહ્યું જેવું દીહુ તેવું તારી માંમીને જઇ કેહેજે. ભાણેજ સાર કહી શેહેરમાં ગયો. રતનબાઈ સુરાની અસ્ત્રી વાટ જોતી ગોખમાં બેઠીછે કે કોઇ આવેતો ખબર પુછું. વધાવાને તરવાર લેઇ આવતો દેખી તે બોલી,

કેહે વધાવા રૂડી વાતડી, સસીબેર ન લજ્જે જોણુ;
કેત્તા સુરે ધેમડ ગુડીયા, કેત્તા હણ્યા પરીબેણુ.

વધાવો ઉત્તર કરેછે,

સાતસે ધેમડ ગુડીઆ. સોડા સંખન પાર;
મસ્તક વના ધડ લડે, હે માગી તુજ ભરથાર.

રતનબાઇ—લે વધાવા રૂડી લોભડી, લાખ પસાર આલીશ;
છની ચાલે મારા પીયુ ચડયા, તીની ચાલે ચડીશ.

એવામાં વધાવાની વહુ આવી ચોંચી તેણે કહ્યું,
સુરા પાસે ઘર કરી, બાલી લજ્જનો મોરા કંથ;
તું રહ્યોહોત ઘર ઝું પડે, તો મામા સાથે લડવા જાહંત.
અરે ભુંડા કોરાને કોરો કાળું કરીને શું આવ્યો એ
ઝટકાએ ખાધાવના આવ્યા. ક્ષત્રીનું નામ બોળ્યું! છી! છી!
વધાવો—માથું કુદું ધડ ધસ્યું. પાસાં ગાઢાં જોય;
ઉપર બીજારા મોરીઆ, જેના ફળ આરોગસે કોય.
રતનવહુ—સુરાનું માથું તુટું ને ધડ ધસ્યું, પાસાં ગાઢાં જોય;
ઉઠશેતો આરોગશે નહીંતર આગ ચરતા જોય.

પછી તે વધાવાને કહેછે ઉઠ તું મારી સંગાતે ચાલ,
આપણે મારા સામીતું મસ્તક લાવીએ. તે બોળામાં લઇ
હું બળી મરીશ. વધાવો બીકથી ના કહેછે ને ધબરાયછે ને
કહેછે હું આગી હું આવી શું કરીશ. આગીએ સમજાવ્યો,
ધીરજ આપી. બ્યા તું ના આવે તારે કોણ આવે. હું એ-
કલી જાઉં તે શી રીતે જાણું કે માથું ક્યાં પડયું છે. વ-
ધાવો તેની જોડે ગયો. હાથીના દંતુસળીના ઢગલા આવ્યા.
દંતુસળ સીંદુરે રંગ્યા હતા તે જોઇને બાઇ બોલી,
ઓ દીસે સુરા સીંદુરીઆ, આ દીસે ગજદંત;
સાહેજ બોલ્યાતા બોલડા, પાળ્યા મોરા કંથ.
ચોડીવારમાં દુશમનની છાવણીમાં દાખલ થયા. માથું
પડયું હતું ત્યાં જઇને કહ્યું
વાએ ફરકે તારી મુછડી, રસન ઝબુકે દંત;
કાગા રણે શું ચોટીઓ, મુજ સવાગણ પંથ.
હે સામીનાથ આમ પડયો તે ઠીક નહીં. એમ કહી તે
રોવા લાગી. પાદશાહને ખબર થઈ કે સુરાનું શીર તેની
આસ્ત્રી લેવા આવીછે. તેણે હુકમ કર્યો હાં જાઓ તેને ઘેરો

કાબાનો વેશ.

કંબરમાં એક પુતળી બાંધેલી હોયછે, તે છેલીવારે અવળું
ડોકું ચેહેરે છે.

ઉપર કહેલી અસંભવીત અને અશક્ય વાતો ભવૈયા
તથા અજ્ઞાન લોક સાચી અને બરેબર બનેલી માને છે!

કાબાનો વેશ.

ગાવા વગાડવા ઉભા રહેલા હોય તેઓ કહે છે, રા-
મ ભજો, 'રામ ભજે, રામ ભજે ભાઇઓ રે રામ ભ-
જો; એસા થઇ તા થઇ.'

બ્રાહ્મણ આવે છે ને કહે છે, " હું બ્રાહ્મણ ગામમાં
આવ્યોછું મહારાજ, હું ગંગાપારી બ્રાહ્મણછું, મારો કાંઈ
આટો કુટો થાય એનું છે માહારાજ."

નાગેર—હા, ગામમાં જ ટેલ નાખ તારો આટો કુટો
થશે.

બ્રાહ્મણ—વાર જજમાન રાજા, ભગવાન તમારૂ ભુરૂં
કરે, હું ટેલ નાખુછું.

ભટને કુંવારો કુંવારો કહે છે, પીતરાઈ મેણાં દે છે.
ભટને પરણ્યા વન. ક્રેમ ચાલે, ભટના મંદીરમાં કોણ મહાલે.
જેવા ચઇતર વૈસાખના તડકા,એવા કુંવારા બ્રાહ્મણને બડકા.
ભટના સસરાનું નામ છે પંડ્યો, મને ખુણે ઘાલીને દંડ્યો.
ભટની સાસુનું નામ છે લાલી, રૂપઇઆ માગે એક પાલી.
ભટની સાળીનું નામ છે વેલી, એને નાખો કુવામાં ઠેલી.

માહારાજ મને આટો મળ્યો, હવે હું રસોઈ કર-
વા બેસુછું. ઓકા કરતા હઉં. માહારાજ તમેરા મુલકમે

કાયકા ચોકા કરતે હો.

નાએક—ગાએકા ગોબરકા.

બ્રાહ્મણ—ગાયકા ગોબરકા ! છી ! છી ! ગાયતો ઘાસ ખાય, ફુસ ખાય, વાકો ખરાબ ચોકો, ઉનકો ચોકો હમારા મુલકમાં ના કરે.

નાએક—તબ તુમારા મુલકમાં કાએકા કરતે હો ?

બ્રાહ્મણ—માણસકા ગોબરકા.

નાએક—ખરાબ તુમેરા મુખ ખરાબ !

બ્રાહ્મણ હાથે ચોકો કરતો હોય તેમ ચાળા કરતો બોલે છે, ' ચોકા કરો નારાયણ, ચોકા કરો નારાયણ.' પછી નાહાવાના ચાળા કરે છે ને કહે છે, અસ્નાન કરો નારાયણ, અસ્નાન કરો નારાયણ. પછી અંગ લોહે છે. પગથી લોહેતો ઉપર ચડે છે ને કહે છે તુમ ગુજરાતી લોક ખરાબ હો, તમ મોહોકા તેજ પાઉ ઉપર લાતે હો, હમ નીચેકા ઉપર લાતે હૈ. બબડતો બાખર કરતા હઉં. રોટલા કરવાના ચાળા કરે છે ને પછી બાવા બેસે છે ને કહે છે ' અબ કોઈ આવેતો મેરેકું કહેના હો. દેખ ભાઈ કુત્તા આયગાતો મેં નહીં ખાઉંગા, ભંગીયા આવેગા તબ મેં નહીં ખાઉંગા ભીસ્તી આયગાતો મેં નહીં ખાઉંગા. ફકીર આયગાતો મેં નહી ખાઉંગા.'

નાએક—ટુકડા રોટી ડાલીઓ.

બ્રાહ્મણ—કોન હે ?

નાએક—કુત્તા આયા ઉઠ ન.

બ્રાહ્મણ—કુત્તાકા મોહોમેસે લેકર [illegible] હી બ્રાહ્મણ હઉં.

એક—ટુકડા રોટી દીજીઓ.

કાણાનો ખેલ

બ્રાહ્મણ—કોન હે ?
નાગેઠ—ફકીર.
બ્રાહ્મણ—ફકીરકી ઝોલીમેસે લેકર આઉ અસા હઉં.
નાગેઠ—ટુકડા રોટી દીજીએો.
બ્રાહ્મણ—કોન હે ?
નાગેઠ—ભીસતી આયા તેરે ઘરમે પાની દાલતા હે.
બ્રાહ્મણ—ઉસકા પાની નહીં હોના, તો મત પીઉંગા.
નાગેઠ—ટુકડા રોટી દીજીએો.
બ્રાહ્મણ—કોન આયા ?
નાગેઠ—ભંગીઆ આયા.
બ્રાહ્મણ—ઉં, ઉં, હમને ગેઠાહું આતા નહીં. ભંગીઆકું નહી દઉંગા. ચલો ભાઈ અબતો જાતાહું, મેરેકું દુવારકાં જનેકા મારગ કોઇ દેખાવ. મેને અસ્નાન કીઆ, આગા તઇઆર હુવા, અબ મેં જાઉંગા. કોઇ રસ્તા બતાવ.

નાગેઠ—એક લંબા રસ્તા હે, ઔર એક ટુંકા હે, એક ૭ મહિનેકા, દુસરા એક મહીનેકા.
બ્રાહ્મણ—મેરેકું ટુંકડા હોયસો દેખાવ.
નાગેઠ—ટુંકડા મારગપર ભો હે, હુવાં કાણા લોક લુંટતે હે
બ્રાહ્મણ—મોરે પાસ પીરજગલાકા ધોંસા હે સો સાલા મર જાય. મેરી પાસ પલમ હે, મેરેકું કોન લુંટને વાલા હે.
નાગેઠ—જા તબ.

બ્રાહ્મણ જાય છે, ને કાણો આવે છે તેથી મેલણી ગવૈ.... ગાગે છે—

કાયકા ચોકા કરતે હો.

નાગેક—ગાગેકા ગોબરકા.

બ્રાહ્મણ—ગાયકા ગોબરકા ! છી ! છી ! ગાયતો ઘાસ ખાય, દુસ બાય, વાકો બરાબ ચોકો, ઉનકો ચોકો બમારા મુલકમાં ના કરે.

નાગેક—તબ તુમારા મુલકમાં કાગેકા કરતે હો ?

બ્રાહ્મણ—માણસકા ગોબરકા.

નાગેક—બરાબ તુમેરા મુલ્ક બરાબ !

બ્રાહ્મણ હાથે ચોકો કરતો હોય તેમ ચાળા કરતો બોલે છે, ' ચોકા કરો નારાયણ, ચોકા કરો નારાયણ.' પછી નાહાવાના ચાળા કરે છે ને કહે છે, અસ્નાન કરો નારાયણ, અસ્નાન કરો નારાયણ. પછી અંગ લોહે છે. પગથી લોહોતો ઉપર ચડે છે ને કહે છે તુમ ગુજરાતી લોક બરાબ હો, તમ મોહોકા તેજ પાઉ ઉપર લાતે હો, હમ નીચેકા ઉપર લાતે હૈ. અબતો બાબર કરતા હઉં. રોટલા કરવાના ચાળા કરે છે ને પછી બાવા બેસે છે ને કહે છે ' બબ કોઈ આવેતો મેરેકું કહેના હો. દેખ ભાઈ કુત્તા બાયગાતો મેં નહીં બાઉંગા, ભંગીયા બાવેગા તબ મેં નહીં બાઉંગા ભીસ્તી બાયગાતો મેં નહીં બાઉંગા. ફકીર બાયગાતો મેં નહી બાઉંગા.'

નાગેક—ટુકડા રોટી ડાલીબો.

બ્રાહ્મણ—કોન હે ?

નાગેક—કુત્તા બાયા ઉસ્ કા.

બ્રાહ્મણ—કુત્તાકા મોહોમેસે લેકર બા કાઉં, મેં ગંગારી બ્રાહ્મણ હઉં.

નાગેક—ટુકડા રોટી દીજીબો.

બ્રાહ્મણ—કોન હે ?
નાગેઽ—ફકીર.
બ્રાહ્મણ—ફકીરકી ઝોલીમેસે લેકર આંઉ ઐસા હઉં.
નાગેઽ—ટુકડા રોટી દીજીઓ.
બ્રાહ્મણ—કોન હે ?
નાગેઽ—બીસતી આયા તેરે ઘરમે પાની દાલતા હે.
બ્રાહ્મણ—ઉસકા પાની નહીં હોના, મેરા મુત પીઉંગા.
નાગેઽ—ટુકડા રોટી દીજીઓ.
બ્રાહ્મણ—કોન આયા ?
નાગેઽ—ભંગીઆ આયા.
બ્રાહ્મણ—ઉં, ઉં, હગતે ગેઠાહું ખાતા નહીં. લ-
ગીઆકું નહી દઉંગા. ચલો ભાઈ અબતો જાતાહું, મેરેકું
દુવારકાં જનેકા મારગ કોઇ દેખાવ. મેને અસ્નાન કીગા,
ખાયા તયઆર હુવા, અબ મેં જાઉંગા. કોઇ રસ્તા બ-
તાવ.
નાગેઽ—એક લંબા રસ્તા હે, ઔર એક ટુંકા હે,
એક ૭ મહિનેકા, દુસરા એક મહીનેકા.
બ્રાહ્મણ—મેરેકું ટુંકડા હોયસો દેખાવ.
નાગેઽ—ટુંકડા મારગપર લો હે, હુવાં કાણા લોક
લુંટતે હે
બ્રાહ્મણ—મેરે પાસ પીરજમલાકા ધોંસા હે સો સા-
લા મર જાય. મેરી પાસ ઇલમ હે, મેરેકું કોન લુંટને
વાલા હે.
નાગેઽ—જા તબ. . .
બ્રાહ્મણ જાય છે, ને કાગો આવે છે તેથી મેલણી
ગવૈઆ ગાએ છે—
‘ આ હેડી આયોરે રામા, આ હેડી આયોરે, કાગો

આયેારે.' એસા થઇ તા થઇ.

કાબેા બ્રાહ્મણને લુંટી લેછે, તેથી તે રેાતેા રેાતેા આવે છે ને કહે છે મેરેકું મારગ બતાનેવાલા મરે, મેંતેા લુંટાયેા.

નાએક—તેરા કીયા ગયેા? ચંગેા ભયેા કે નંગેા?

બ્રાહ્મણ—ચંગેા કીયા નંગેા ભયેા. સેરેક સેનેા ગયેા, સેરેક રૂપેા ગયેા, પાની પીનેકી કરબતીઆ ગઇ, કૂત્તા મારનેકી લઠીઆ ગઈ, રામ ભજનેકી માળા ગઈ, ધેાતી ગઇ, પેાથી ગઇ, સબ મેરેા લે ગયેા.

નાએક—તું અબ રેાતેા કીયા, તું કહેતેા હેાતેા મેરી પાસ પીરબભલાકેા ધેાંસેાયેા, સેા કીયુ મારેા નહીં.

બ્રાહ્મણ—અરે ભાઇઆ એતેા મેં ભુલ ગયા. સાલેા કાબેા મેરેકું મારને લગેા એસેા કે મેસબ ભુલ ગયા, અબતેા આવેતેા મારૂં.

નાએક—આ હેડી આયેારે, આ હેડી આયેારે કાબેા આયેારે. લે કાબેા આવ્યેા. બ્રાહ્મણ છુંમંતરની ફુંક મારી તેને ધેાંસે મારે છે એટલે કાબેા લાંબેા સુઇ જાય છે; જાણે મુવેા હેાયને તેવેા. બ્રાહ્મણ કહે છે સાલેકું ધાઉબ્બ કરનેદેા એમ કહી પાટાં મારે છે ને ગાળેા દેછે. તેના પગ એક ઉપર એક ચડાવીને હાથને તેમ કરવા જાય છે, કે કાબેા પગ છુટા કરી નાખે છે, પગ પાસે લાવે છે એટલે હાથ છુટા કરી દે છે, એમ બે ચાર વાર કરે છે.

નાએક—અબે એ એતેા હિંદુ હે, ઇસકી કરીઆતેા કર.

બ્રાહ્મણ—કીઆ કરૂં? ઇસકે મેાહેામેં મુત ડાલું. શકરી કરે છે.)

કાબાનો વેશ.

નાએક—અબે બમન ઈસિકી બઇરી બડી જબર હે,
સો તેરેકું મારદાલેગી.

બ્રાહ્મણ—મેરેકું કીયા કરનેવાલી હે.

કાબાની બાએડી હાથમાં નાગી તરવાર લઇને શોક
ભરેલા સાદે ગાતી આવે છે.

"મારી બાળી ભોળીનો નાવ કેને મારીલોરે, મારી-
મારા જંગલકેરે નાવ કેને મારીલોરે, મારીલોરે."

એ બોલો ગાતી જાય છે ને ફરતી જાય છે. પેલો
બ્રાહ્મણ સંતાઇ જાય છે. પછી કાબા પાસે બેસે છે, તેના
હાથ તપાસે છે, પગ જોય છે, મો તપાસે છે ને કહે છે
તમે દાટયું છે તે ક્યાં છે, મને દેખાડયું કેમ નહીં. પછી
જરા કુટે છે ને મોઢું ઢાંકી વીલાપ કરે છે, ને દુહા બોલે છે.

ખેમરા મોટી ખોડ, માણસને માથે મરણતણી;
દુજી લખ કરોડ પણ, એ જેવી એકે નહીં.
આછી પછેડી ઓઢને, સુતો સોડતાણી;
જગાડયો જાગે નહીં, ધારણ પડયું મુજ ઘરતણી.
કાલજ ખેદું કટારીએ, સેકું અંગારે;
જેના વના ઘડી ના ચાલતું, તેણે વીસાર્યા જનમારે.
લાખા લેજે લાખ, અજુકી એક ઘડી;
પરોડીએ જાશે પ્રાણ, તે પંખારી પેટે પડી.
અમે પરદેશી પાન, વાએ વંટોલે આવીઆં;
કેને ન દીધાં માન, અહીંથી આઘેરે હાલીઆં.
કટારી તું કરનાર. સોચ કીધી સરાણીએ;
વાહાલાની વેરણહાર, તું લોહીઆળી લટકયાં કરે.

એ વખતે બ્રાહ્મણ કહે છે કાએકુ રોતી હે, મેરે ઘ-
ર ચલને. એ ચોર મુવા સો અછા હુવા. રાંડ લોકને લુટ-

વા સાને મોકલ્યો. લોકને લુટી ઘરેણા લાવે તે પેહેરવાં જોઇએ માટે રોય છે; લુંટતા આછા લાગતા રંડી, ઘરમે રહ્યા હોતતો કોઈ મારતા નહીં.

કાબી મોઢું ઉઘાડીને કહે છે, મારો ઝટવા કીને મારો ભાઈ.

નાએક—બાઈ તું કાએકું રોતી હે. તેરે ધણીને ઓ ગંગાપારી બ્રાહ્મણ આયોથો ઉસકું લુંટીઓ, સો ઉને પીરજમલાકો ધોંસો મારો સો મર ગયો. અબ તેરે ચાહે સો કર.

કાબી—એ મુવો ગંગાપારી બામણ ગયો કાંહાંસો મને બતાવો.

નાએક—ગામમાં છુપા રહ્યો હે સો બોલાવ.

કાબી—ઓ હાથ કેસા આવે.

નાએક—ગામમે એસા નોતરા કેરાવ કે કોઇ પરદેશી બમન હોયગા તો ઉસકું લડુકા સીધા દેના હે.

કાબી—રે ઇસિ ગામમાં કોઇ પરદેશી ભરામણ છે, હું તેને શેર ઘી, શેર સાકર અને શેર આટાકા સીધા દઉં.

પેલો બ્રાહ્મણ સંતાઇને બેઠેલો હોય છે તે ગાંડા કહાડતો આગળ આવે છે ને કહે છે, 'તું લડુ બીલાતી હે,' મેં પરદેશી ભરામણ હઉં.

કાબી—તુ ગંગાપારી બ્રામણ છે ?

બ્રાહ્મણ—હા મેં ગંગાપારી હઉં.

કાબી—તુમ લડુ બાયગા ?

બ્રાહ્મણ—હા બાઉંગા.

કાબી—બેઠ નાહા.

બ્રાહ્મણ—હાથમાં થુ થુ કરી હાથ શરીરે બોળે છે ને કહે છે લે નાહ્યા.

કાબી—એ કેસા અસ્નાન?
બ્રાહ્મણ—એ થુંક અસ્નાન.
કાબી—બેડ કાયમે ખાયેગા?
બ્રાહ્મણ—એ કપડા પાથરા. લાવ ઈસમે.
કાબી—દાલ કાયમે લેગા?
બ્રાહ્મણ—જુતીમે.
કાબી—અછા, તું ગંગાપારી ભરામણ ખરો કેમ!

એમ કહી ચોટલી ઝાલી તેના ગળાપર તરવાર ધરે છે ને કહે છે લે મુવા એ લડુ ખા.

બ્રાહ્મણ હાં હાં હાં કરી બુમ પાડે છે ને ગભરાય છે.

કાબી—તેં મારા ધણીને માર્યો,

બ્રાહ્મણ કહે છે ના મેં નહીં, આણે માર્યો; કોઈ બીજાને બતાવે છે. કાબી તેને પકડવા જાય છે તેટલામાં બ્રાહ્મણ નાસી જાય છે. કાબી તેની પાછળ દોડે છે ને ગાય છે, 'કીને મારીલોરે મારા ઝટવારે.' એના એ બોલ ફરી ફરીને ગાય છે ને બ્રાહ્મણની પુઠે દોડે છે. બ્રાહ્મણ પકડાય છે ને કહે છે, મને ક્યાં પકડયો હુંતો હજામછું, તમાશો જોવા આવ્યોછું, હુંતો ગાંજો છું મસાલ ઝાલવા આવ્યો છું. કાબી માનતી નથી ત્યારે તે કહે છે હુંતો પીંજારો છું, ને મોડે પીંજાર બોલાવે છે; પછી કહે છે હું વાઘરી છું, દેવ દાતાર ને પોપટ આલવા આવ્યોછું.

કાબી કહે છે નહીં તું બ્રાહ્મણ છે, તારા કોટમાં જનોઇ છે. તેંજ મારા ધણીને માર્યો, તુંજ મારનાર, બીજો કોઇ નહી. બ્રાહ્મણ રોઇ પડે છે ને કહે છે મારો સબ લીનો તબ મે મારો, મેરો સેર સોનો લીનો, સેર રૂપો લીનો, લઠી, કર બતી, ધોતી, પોઠી સબ લે ગયો, તબ મેં મારો.

કાબી—તારા સબ પીછા દઉંતો તું મારા પીયુને જીતો કરે ?

બ્રાહ્મણ—હા મેરા પીછા દે મેં જીતા કરૂં.

કાબી—લે રે બ્રાહ્મણ તેરી લઠીઆ લે રે, ધોતી લે તેરી પોથી લે, પાણી પીનેકી કરબતીઆં લે, રામ ભજનેકી માળા લે, તેરા રૂપો લે, તેરા સોનો લે, સબ તેરા આયો ?

બ્રાહ્મણ કહે છે હા આયો. અબ એક ભંગીકુ બોલાવ કે ઓ આકર એ મડદાકું ઘસડ લે જાય ઔર દાટે. એમ કહી નાસે છે. કાબી તેને પકડીને કહે છે રે મુવા ડોંગા તેરા સોના રૂપા સબ પીછા દીયા અબ કીયું નહીં જીતા કરતા ?

બ્રાહ્મણ—મેરા થો સો મેરેકું દીઓ, ઇસમે તેરે બાપકા કીયા લીઓ.

કાબી—મુવા તેરા કાં થો, તુતો રોતોથો, તેરા સબ ગયાથા.

બ્રાહ્મણ—લે, જીતા કર દેતા હું.

કોઇ પાસે એક પૈસો લઇ કાબાની આસપાસ ફરીને કહે છે 'અલ્લા બે અલ્લા, કાપુ તેરા ગલા, ઉઠે નહીંતો કુટ મારૂં, જાને મેરી બલા; ઉઠ ઉઠ બડા હો જા.'

કાબો ઉઠી જતો રહે છે ને વેશ પૂરો થાય છે.

વીકાસીસોદીઓ.

મેલણી. " ગારા રસીઆ બાલમ રે, ગાગર ધઢનો
ગારા રસીઆ બાલમ રે, ગાગર ધઢનો." એસા થઇ તા
થઈ.

વીકો ઉદેપુરના રાણાનો કટાયો હતો, તેનો આ વે-
શ છે. એક ભવાયો રજપુત સરદારને વેશે આવે છે ને
મારવાડીમાં બોલે છે. ભલો કરે રે એક લંગ ગહાદેવરો;
કાહીશ રાય, એક લંગ મહાદેવ કેડા હુવા ઇણેશે કહેવત.
દેવતો મહાદેવ દેવ, સાચે મને કીધી સેવ;
ગોકહી જટામાં ગંગ, આભુષણ બીરાજી અંગ;
ચડતી કળા ઉછંગ, બીરાજે લલાટચંદ;
આંબતો ધખંતી આગ, જલે થલે જગ આળ;
મેખજોશી રૂંઢમાળ, ઉભીઆ શીહીએ અર્ધંગ;
બજેતો ત્રલશુલખંડ, ઓધારીઓ છમ ડગ;
દમર વાગે દાકીલ, નાટા રામ લીલ લીલ;
વજરે ચડો લંગોટ, ઉપરે તજરી ઓટ;
જોગી મંત્ર સેવણક, વડેહો વડેહી ચક;
ના જાણું કોઇ નાત ભાત, શંકરા શબ્દ સાખ;
આકડા ધતુરા આંખ, પ્રેમે ચડાવે પાણ;
પ્રતએ ભોળો ભુપાલ, પ્રભાતે કીજે પખાલ;
ધ્યાન ધર્યો જગદીશ, જટા મુગટ શર બંધ્યો;
વાળ્યાં ચોરાશી આસન, જોગ જગત સંધ્યા;
ચોળ કળા સંપુરણ , ચંદ જો મુસ્તક આયો;
ઝરીઓ અમરત બંદ, તબ ચાખ ચેતનકું પાયો.
આક ધંતુરા કર ગ્રહે, રૂંઢમાલ કંઠ ધરે;
બાગ બેલનકું મારણ ધશે, તબહી સંકર હાં હાં કરે.

મહાદેવ એડા હુવા સુન બાબા. ભલો કરે અમરસંગ રાઠોડરો, હો કાહીરા રાય. અમરસંગ કેડો હુવો ધણેરી બાત મેં કહું સુનરે દાદા–શાહજહાં પુછે બેરબેર અમરકી કમરમેં કહો કાંહાંકી કટારીથી ? જોધપર જડાઇથી, ગઢ સાંકળે બાંધીથી, સાપજેસી સલક ગઈ, બીજલીસી બેહેગઈ. કહો કીત્તે ઉમરાવકુ કીત્તો દુખ દે ગઇ'. એનો જવાબ એકનકું લગાધમાં, મેર હુદનકી પુદમે દવાક જેસો દેગઇ, કાલ જેસો કરકડે. ફેફરોસો ફરફરે, ગરદન સારો તોડ બાયેા, લોહ સારો પીગઇ. જેસો સલાબતખાં મારડાલો, અજનકો કાન કાટ બુચો કર લે ગઇ. બેસનમે શીકાર, જીયું મરગન બાવરા, પાવસેર લોહેસે હલાઇ પાદશાહી, જો હોત શમશેર તો છીનાલેતે આગરા, બધોડ ઘોડ ઉઠીઓ મેરરો બાધોડ ઘોડ, અસો અવસર મે કદે પાવા. અમરતે મેલું સરગ જાવનતો આગરે લડેવા કદે આવાં. નાબ પડો પરો પાદશાહસું લડવડ કામરો કોટ સાચો કમાયેા. અમરરો વેર તીસરે પોહોર ઉછેલો તો બહુ બાંધ મોર સરગ આયેા. કરકેસરમાં ગરકાવ વાગા, શેરા બાંધ હલકાર સાંધા. અમરરો વેર ચોથે પોહોર ઉછલોતો દલીને આગરો હુવા બાયાં. અમરસંગ રાઠોડ એડા હુવા.

ભલો કરે વીકાશીસોદીઆસે, કહીરા રાય, વીકાસીસોદીઓ કીણેરે દીન હુવા. જવાબ. એક દીનરો વખત હે, મને કયેની હુવા. થારે મને સાન સુધ રહી નહીથી. થારે રાણી રતનાવળે તબીબરો બોલાયેા, માહાંકી નાડી દેખાઇ. થારે ઓ તબીબરે કહો ઇનરે મધુપાન પીલાઓ, ઈણેરે આછો હો જાશે. થારે રાણી રતનાવળે મને મધુપાન પીલાદીઓ. થારે મને આછો હવેા. થારે મેને રતનાવળે જાએ પુછો કે મતે કાયસે આછો હુવેા. થારે મેને કહો હર

હર ગોબીંદ મે રજપુતરા દાવડા કે માકો એકલંગો ઘર
હે થે મને મધુપાન પીલાયો. મેને જોશારે પૂછો કે મધુ-
પાનરો અંધરો મીથ્યા હોશે ? જોશીએ કહો હા સવાશે-
ર શીશો ઉકાળીને થેં પીયોતો ઇતરો દોશ નવારણ હોશે.
તો સવાશેર સીસો મેને પીયો સો મને હઝમ હુવો. તદી
માકો નામ વીકોસીસોદીઓ હુવો. એક માકો નામ વીકો
સીસોદીઓ, એક માકો નામ વીકો હેડુ. વીકો હેડુ કીનારે
દીન હુવો? એક દીનરો વખત હે, રાણી રત્નાવળ મેહેલ-
મે પોઢ્યાં હે, થારે માકા મોહોદારે રાણાનાં મોહો આગે
જાકે ચુગલી કરી કે આછી આછી લુગાઇઓ વીકાસીસો-
દીઆને ઘેર વે, આછા આછા ઘોડીલા વીકાસીસોદીઆકે
ઘેર વે, આછા આછા મોહેલ વીકાસીસોદીઆ કે ઘેર વે.
ચાડીચુગલી જાય કરી થારે રાણો માકા ઉપર બોત ખફા
હુવો, થારે ચારસેં ઘોડીલા માકે ઉપર ભેજ્યા. થારે મને
રતનાવળે જગાયો કે ચારસે ઘોડીલે આપને મોહોલ નીચે
ખડયા હે. થારે મેં ઉઠકર ઢાલ તરવાર લેકર અંદર પ-
ડયો, એટલે ઈણેરે મને હડરક માગ દીયા. જાને મેં રા-
ણાને કુનસકીઓ. થારે રાણે માકો ઝવાર ના લેઓ, મને
અવળે પાન ચુનો દેવડાયો, માકા પાંચ ગામડાં પીછા લી-
આં ને મને દેશવટો રાણે દીઓ, મેં અહીંશે નીકર્યો થા-
રે મીરહાજીને ખબર હુઇ કે વીકોસીસોદીઓ રાણારા પા-
સસે ગયો. રાણારા ઘરમાં તાતીતરવાર વીકોસીસોદીઓથો
તેતો ગયો થારે મીરહાજીરી ફોજ આઇ તે રાણારો શે-
હેર ઘેર કીઓ. થારે રાણાએ રજપુતરા દાવડા એકીટા
કીયા. સવામણ કેસર ધોર્યો થારે બરછીરી અણીએ ટીકો
ટીકો ભાગ ના આયો. એતરા રજપુતરા દાવડા એકીટા

હુવા. રાણે કહેા કેાઈ એડેા હેકે મીરહાજીરા હાથીને કૂંભ-સ્થળમાં સવામણુ લેાઢાની સાંગ દેવાડે ને ફેાજ હઠાવે એ-ડેા કેાઈ હે. કેાઇ રજપુતરી હીંમતના પેાંચી થે દન મને રાણે ઈમાદ કીયેા કે આ વખત જો વીકેાસીસેાદીઓ હેા-ત તેા સવામણુ લેાઢાની સાંગ હાથીના કૂંભસ્થળમાં રાડ દેવાડે. થે દન મને રાણે સાંઢણી ભેળ્ઢને બેાલાવ્યેા. થે દન મેં સવામણુ લેાઢાની સાંગ હાથીરા કૂંભસ્થળમાં રાઢ દે-વાડી એટલે હાથી પાછેા ભાગેા ને ફેાજ હઠાઇ. ચાર કેા-શ તલક પીછી હેઠાઇ ઇણારે દીનસે માકેા નામ વીકેા હે-ડેા હુવેા. આગેસે આયેા મેં પીછેસે આયેા મારેા મેાતી-ઓ; માગણીઆત સમેલેા કરને થેં.

મેાતીઆ માગણીઆની મેલણી. આહારે મૃગનેણી-નેા જોબન જાચરે ભલે આયેા આયેા કુમડેા; (ચડાવીને) આયેા આયેા. કુમડેા.

મેાતીઓ માગણુ, તેની વહુ ગંગાગેાર, ને તેનેા છ-ઇએા ગુલીઓ એ ત્રણે જણ આવે છે. માગણુ સલામ કરે છે ને કહે છે, ભલા ભલા સરદારાંને મુજ મેાતીઆ મા-ગણીઆતણેા હેાણરાજ રે માઇ બાપ.

ગંગા—વડા વડા સરદારાંને માકેા ઝરપલીરેા હેાણ-રાજ માઇ બાપ.

ગુલીઓ—વડા વડા ઢેડાને, ગાંજાને કુંભારાંને મુજે ગુલીઆ ગાડીઆરેા હેાણરાજ માઇ બાપ.

મેાતીઓ—તને હેાણરાજ રે ડુંગલીઆ?

ભુંગળીઆ—અલ્યા ડુંગળીઆ કે ભુંગળીઆ?

મેાતીઓ—આછી વગાડે ભુંગળીઆ નહીતેા મારા બેટા ડુંગળીઆ. તને હેાણરાજરે પગાજી તને હેાણરાજરે કડાકુટીઓ.

વીકાસીસોદીઆનો વેશ.

તાંલકુટીઓ—અલ્યા કડાકુટીઓ કેમ ?
મોતીઓ—આજી વગાડેતો તાળકુટીઓ નહી તો કડાકુટીઓ. સુણો દાદા અડે મારો વીકાસીસોદીઓ આયો હે ઇંણેરે કહીએ થારો મોતીઓ માગણીઆત ધઉ ચીતોડસે થેને સોધતો સોધતો અડે આયો. એક જણ વીકાને કહે છે, થારો મોતીઓ માગણીઆત અડે આયો હે. વીકા તેને કહે છે તું એસો જરે કહે તે વીકાજી સાતમી દેલીએ સુતા હે તે કોઇ ના જગે. પેલો ગાણસ મોતીઆને તેમ કહે છે.

મોતીઓ—ના જગે તો ધધુણ, (ધંઢોળા) હલાવ.
બોલાવનાર—તોએ ના જગે.
મોતીઓ—આંગળીનો ગોદો માર.
બોલાવનાર કહે છે ના જગે ત્યારે ક્રોધમાં આવી કહે છે જુતી મારી રીસા જસા. તેની બાએડીને છઇઓ પણ એમ કહે છે ને ત્રણે પાછાં વળે છે. બોલાવનાર વીકાને કહે છે થારો માગણ રીસા ગયો.

વીકા—ઓહો રીસા ગયો ? જાઇને ઓડો કહે થને સામા સધારીને બાહે પાસાદે.

બોલાવનાર—એ મોતીઆ માગણીઆ તને વીકાસીસોદીઓ સાંમા સધારીને બાહે પાસાદે.

મોતીઓ પાછો આવી વીકાની પેડી (બશકરીમાં) બોલે છે

સાસ્રા સોકાવતરા, લાખાદોકાવતરા, ગાલ્લા ચુડીઆવતરા, ગડીઆ પાંજરીવતરા, પાંજરી બોરડીવતરા, બોરડી પાંદડાવતરા, પાંદરો બરો ગયો, બકરો મરે ગયો, લેંડી કરે ગયો, ધમ થારો પરીઓ વધે ગયો હું માબાપ.

ગંગા—હું વીકાજીનીમાં, હું વીકાજીનીમાં.

છોકરો—હું વીકાળનો ભા, હું વીકાળનો વહુવેા.

વીકાળ—મોતીઆ માગણીઆત તું ધઢ ચીતોડસે ખડીએા તે કઠે ગયેા ?

મોતીએા—ધઢ ચીતોડસે મેં ખડીએા તે થારે ઉચે પીપલે ગયેા.

વીકેા—રાજપીપળા કે ?

મોતીએા—ભુલેા થા ભુલેા, રાજપીપળેસે ખડીએા તે રાણીના દેશમાં ગયેા, અઠેસે ખડીએા તે થને સોધતેા સોધતેા અઠે આયેા.

વીકેા—મોતીઆ માગણીઆત ચીતોડ ધઢરી કાંઇ ખબરાં.

મોતીએા—મહારાજ આછી.

વીકેા—રાણેા મેાસે કાંઇ આછેા કીએા ? માંકેા છાએા હાથી પીછેા લીએા. માકાં પાંચ ગામડા પીછાલીઆ, માકે અવળે પાન સુનેા દેવાડયેા; રાણે કાંઇ મેાસ અછીકી નહીં, મેાકે દેશવટેા દીએા. મેને ધઢ ચીતોડ છોડયેા ઉસદનરેા માને રાગ નહી સુનેા.

આછેા આછેા ભાઇ, આછેા આછેા બભાચી રાગરેા જભાવ કરેતેા મે મુછાપર તા નાખું.

મોતીએા કમાચેા છોડી ગાય છે, એટલામાં તેનેા દીકરેા ગુલીએા આળોટી પડે છે ને ઉંચી આંગળી દેખાડી કહે છે એા ગુલીઆરા દઉ વડેા વડેા કાય દેખાય ?

મોતીએા—એતેા આભામંડળ દે.

ગુલીએા—રડી પડી કહે છે મને આંણુદે આં આં આં.

મોતીએા—આભામંડળને તું કાય કરે ?

ગુલીએા—ઇની થાળી કરીને જમુ. ને વડેા વડેા કાય દેખાય ?

મોતીઓ—ચંદરમાં.
ગુલીઓ—મને આણુદે.
મોતીઓ—કાય કરે?
ગુલીઓ—ચકડી ભમડી કરી રમુ. (વીકાજીની આંખ ભણી આંગળી કરી કહે છે.) ધ્યો છોટકી લોટકી કાય દીસે?
મોતીઓ—ધ્યો વીકાજીજી આંખો.
ગુલીઓ—ધ્યએ મને આણુદે.
મોતીઓ—યેં કાય કકે?
ગુલીઓ—લખોટી કરી રમું.
મોતીઓ—પછે એ આંધળુ ધુડ કાં જશે?
ગુલીઓ—કુવામાં પડશે, રે બડો વડો કાય દીસે?
મોતીઓ—એતો વીકાજીની મોળ.
ગુલીઓ—એ મને આણુદે મેં દડુલો કરી રમું.
મોતીઓ—હેં માંકા બેટા.
વીકા—હેં માંકા બેટા. માકી મોલરો દડુલો કરીને રમે.
મોતીઓ—દાદા રીસ માં ચડાવો, એ બાચકના છો કરા લાડેકવાયા વે.
ઝરપલી—ઓ ગુલીઆરા દક વે દી આડો યને સાંભરે?
મોતીઓ—કીનરો દીગાડો?
ઝરપલી—થારો ને મારો વીવા મેલીઓને થેને મા-હેરામાં પધરાવીઆ ને થારો ને મારો હાથેવાળો મેલીઓને મે નખરો કેડે દીયો.
મોતીઓ—કાય નખરો કીયો થેને, પાનરો બીડો દીઓ ને સોપારીરો બટકો દીઓ.

ઝરપલી—ના.

મોતીઓ—રાંડ તારે થેને કાય નખરો કીઓ.

ઝરપલી—મેં અડી બોલી કે માડવાના પૂળા ઉડે ગયા, થારો પુલેકો ચડીઓ ને મેં સરખી સરખી સાહેલીઆં લઈને થને ઉકરડા ઉપર નાળુ ને થારો પુલેકો બાગો આયેા ત્યારે મેં છાણાના પોદળામાં લબ્હે પડી.

મોતીઓ—લબ્હે થેં પડી કે મેં પડેા. આવી ખરાબ લોગાઇ થેં મારે મળી. સુણ ગંગાગોર, રાણે કહ્યું આછેા આછેા રાગરો જમાવ કર મેં દુઓ ઝકુળું ને થેં સરપુર.

મોતીઓ ગાય છે, 'નદરત તનારી નાનુ આ આ આ.' ગંગા પાછળથી સ્વર પુરે છે 'હોકા હોકા હોકા' (શીયાળવાની પેઠે ભુંકી.)

વીકોજી—મોતીઆ એ કેડેા રાગ હુવેા?

મોતીઓ—મેને ખંબાચી રાગ કીઓ. ને રાંડને શીળુ રાગ કીઓ.

વીકોજી—આછેા આછેા ગેાડી, કમાચી, મારૂ, સોરઠ, એ રાગ સુણેા. પણ શીળુ રાગતેા નહીં સુણેા.

મોતીઓ—રાંડ એડોઈ રાગ કરે છે. સુણેા ફેર ગા-નદરત તનારી નાનું આ આ આ.

ગંગા—ભું ભું ભું (એમ ગધેડાની ગેાડે ભુંકેછે)

વીકોજી—એ કેસેા રાગ હુવેા?

મોતીઓ—ધાધા ગેાડી.

વીકોજી—દેવગેાડી સુણી, અનળગેાડી સુણી, પણ ધાગેાડી કદી નહી સુણી.

મોતીઓ—રાંડ એડોઈ રાગ કરે છે. મેં ફેર ગાઉ

'નહરત તનારી નાતું' આ આ આ. ગંગા-ઉ ઉ ઉ (કે-
તરૂ બોલાવે છે) તેવારે ગુલીઓ કહે છે છાની છાની થારા
મોડા ઉપર ઉઘાણી ભરાવું.

વીકાજી—એ કેસો રાગ? એતો મેં નહિ સુણ્યો.

મોતીઓ—એ રાંડ એડોઈ રાગ કરે છે. સુણો મેં
દુઆ કહું.

રાગા શીર બંબાચીઓ, માહાલા શર મારૂ; ૧
સેજે મીઠી સુંદરી, અમલા શર દારૂ.
છીંકતાં ઢાળ્યો ઢોલીઓ, છીંકતાં કીઓ શણગાર; ૨
આંગણ ઘોડો પીયુ ખડો, થેં જીઓ છીંકણહાર.
સોરઠ ધરાના સંચર્યો, ના ચડયો ધઢ ગીરનાર; ૩
ના નાહ્યો ગંગા ગોમતી, તેનો અકલ ગયો અવતાર.
સોરઠ સુધડ માણસા, તાંહાં શુ કર્યો વેવીશાળ; ૪
એક નહારા ને દુજે નગણા, તેના આવ્યા દે આધાર.
ગોરી થારાં દો નેણ, જેસા અરજન બાણ; ૫
જે દેશ જોયાં વાંકડા, તે દેશ પડયા ભંગાણ.
દડકાથી ચમકયો હોય તેવો ઢોંગ કરી મોતીઓ કહે
છે, દાદુરીઓ! દાદુરીઓ! ગંગા-દાદુરીઓ! દાદુરીઓ!
ગુલીઓ-દાદુરીઓ! દાદુરીઓ! એટલે મોતીઓ તરવાર
એંચે છે.

વીકાજી—સુણ મોતીઓ માગણ આછો આછો રાગ
હુવો, ધસમે ચઢરો વઢરો કાય હુવો?

મોતીઓ—દાદા રાગરો માહો દાદુરીઓ આયો તે
રાંડની સાડેલામાં ગુસ ગયો.

વીકાજી—થેને દાદુરીઆ ઉપર ધજા કરી!

મોતીઓ—થારો લુણ ખાયું તે દાદુરીઆ ઉપર ધ
જા ન કરૂ!

વીકોજી—મોતીઆ માગણ રંગરો આછો આછો જમાવ ના હુવો, આછા ભાવન સુણાવ. પેહેલો ઈડરો ધણીકો ભાવ ગાકો સુણાવ.

મોતીઓ ગાયછે. રાગ સોરઠ. 'ઈડર આંબા આંબલી રાજ ઈડર દાડેમ દ્રાખ; ઈડરનગર સોહામણું, ત્યાં વસે કામણગારી નાર, વેગેને પધારોરે માણીધર રાજ. હુંતો થારા ચુલડાને મોહી મારા રાજ, અગલ આરોગો રે સુખના લાલ. આંગડ ચમકી મોજડી, તરકસ રણકા તીર; કોઈક સાહેબો આવશે, મારો લાલ નણંદનો વીર; વેગેને પધારો રે માણીધેર રાજીઆ. ઊંચી ચડુંને નિચી ઉતરૂં, ચડકર જોવું થારી વાટ; કોઈક સાહેબો આવશે, ધેર પુલડે બિછાવીં ખાટ; વેગેને પધારોરે માણીધર રાજ. પાંચ રૂપીઆ આલું રોકડા, કોઇ લશકરીએ જાય; જઇને ઠાકારને ધમ કેહેજો થારી મૃગયાનેણી પાન ન ખાય; વેગેને પધારો રે માણીધર રાજીઆ.

વીકોજી—એતો ઇડરરા ધણીરો ભાવન સુણ્યો, હવે બારેકડા ધણીકા સુણાવ.

મોતીઓ ગાયછે. રાગ માર. 'રાજ આણુતે જોડા દુંગરા, રાજ ધઢા જેસલમેર રે; રાજકળીઆં ભમર સજાન રે, તારૂં મન મોહ્યું ચીત ભેળા રે; લખનેણાજ બારેડે મારે ધેર આવો રે સાથીડાને સજોડ, ધેર આવો રે હાથીડાને હલકે; ધેર આવો રે ધોડીલાને ધમકે, રાજીજીને રીજવીને ધેર આવો હો મારા રાજ. રાજ લીલુડી ધોડી હાંસલી, તેને સોનાની લગામ રે; રાજ તેને ચડીને ધેર આવજો, મૃગીયાનેણી કરે સલામ રે લખનેણાજ બારેડ. લાલ લીલુડીને લીલા જવ ચારજો, મારા પીયુને મધને માંસરે; રા-

જ ધન પીંગળા દેશની પદમણી, પીયુ પાવા તે સરખો હં-
સરે લખનેણાજ ખરડે. હાંરે રાજમંદીરે દીવડો બળે, રાજ
ઓખે બિછાવી સેજરે; રાજ હુને મારો સાહેબો પોઢયું,
તુંતો કર દીવડા ધણુ તેજરે; લખનેણાજ બારોડ. હાંરે
રાજ કસોં કલાલી મધપીએ, રાજ સોવર્ણ પ્યાલો હાથ રે;
રાજ આંગણ ઉભા ઓળખું ઓતો અખેરણારો સાથરે;
લખનેણાજ બારેડ. રાજ કોટડે જેના ભાઇવસે. વસે વા-
ધાજી પાસરે; ભાવ સીરોઇ નગરથી વાપર્યું, ગુણ ગાયતે
લક્ષમીદાસરે; લખનેણાજ બારેડ. રાગ બંબાચી. કાંઇલા-
જોરે દખેણીઆરી બાત, તિને આપું મારા હાથડા-ની છા-
યરે; મારો મારૂડો પીયા પરદેશ વાસો ઇદિન લાગ્યા હો રાજ
એક ચુની હો ચુનીરે, મારા પીયા બિન સેજડી સુનીરે,
મારો મારૂડો પીયા પરદેશ વાસો ઇદિન લાગ્યા હો રાજ.
એ સરખાં એક મોતીહો મોતીરે, હુંતો મેહેલ ચડી વાટડી
જોનીહો જોતીરે, મારો મારૂડો પીયા પરદેશ વાસો ઇદન
લાગ્યો હો રાજ. રાગ મારૂ. રાજ ધન ધન દેશ દવારકાંને,
ધન ગોકુળની નારને, હીરા મોતી નીપજે તીહાં માંડી ર-
હ્યા મોરારરે. મેરામણ મથ્યા રાજરે, તમે આવોરે કાળી-

જ. પ્રભુ શરણે આવ્યાની આશ ઘણી, સાંભળેા સુરીજન સારરે; પેલા વસીઆ ભગતની વિનતી, ઉતારેા પેલે પાર, મેરામણ મેાટારાજ દેવળીઆનું ભાવન. રાગ માર. લાજો લાજો મારી નણુદીના વીરરે ઢેાલાજી, દેવલીએ ગુલાબી ચુડેા વાપર્યેા. અરે રાજે એકજ કેત્રડે, કાંઈ કેળે તે કાંટેા ન હેાયરે ઢેાલાજી. આંટેા આંટા લેજો રાવની પાધરે, મૃગયા-નેણીશું આંટેા ના હેાયરે ઢેાલાજી, દેવળીએ ગુલાબી ચુડેા વાપર્યેા. એક અંધારી એારડી, દુજીતે વેરણ રાતરે ઢેાલાજી, તીજો ઢેાલીએા સાંકડેા, મારેા નગણુગારેા નાવરે ઢેાલાજી, દેવળીએ ગુલાબી ચુડેા વાપર્યેા.

હવે વીકેાજી ઉઠીને પીશાબ કરવા જાય છે તેના મુખ આગળ મેાતીએા, ગંગા ને ગુલીએા ગાય છે "આવેરે હાથડાને હલકે, આવેરે ઘેાડીલાને ધમકે, " વીકેાજી પાછેા સભામાં આવી મેાતીઆને શાળજોટેા આપીને કહેછે 'મેાતીએા માગણીઆત હું થારાપર બહુ ખુશી થયેા તેથી લે આ મસાણની શાલ.'

મેાતીએા—થારેા મશાણનેા શાલ મેં કદી નહીં લેઉ, લે થારી પીછી (એમ કહી તેના ઉપર પાછી ફેંકેછે)

વીકેાજી—મેાતીએા માગણીઆત કડી પરગણે મેસાણા જોટાણા શેહેર હે ઉવાકેા જોટેા લીએલેા હે.

મેાતીએા—હાં દાદા સમજો, થારેા લાખ પાસેાતેા મારેા કાક પાસેા.

વીકેાજી—અલ્યા, લાખ પાસેા કાય ને કાક પાસેા કાય?

મેાતીએા—દાતાર આપે તે રૂપીઆનેા હેાય તે મારે લાખ પાસાનેા પણ તું ભવઇએા આલે તે કાક પાસાનેા દાદા મારે છેારા ગુલીઆરેા ટીકેા આયેા છે, થેં મને ઘેલેા

જગાઇરે બાલમ રેન થોડી. પાયલરે કાંઇ પરણો, બીછવા-રો જગકાર, જબ ગોરી સેજે આવે તબ ઠંગકે નાવ, જ-ગાવ રે બાલમ રેન થોડી. એક અંધારી ઓરડી, દુજુ બેરણ રાત, તીજે ઢોલીઓ સાંકડો મારો નગણુગારો ના-થ, બાલમ રેન થોડી.'

હવે વીકાજીની વહુ રાણી રત્નાવળ આવે છે તેની મેલણીના દુહા.

કુંભળમેર કટાર ધડા, પાણી અવળાં ફેર;
રાણાને કહેજો સંદેસરો, અમે વસીએ કુંભળમેર. ૧
કુંભળમેરથી રાણો ઉતર્યા માથે સાંકળીઓ ટોપ;
થર થર ધ્રુજે માળવો. બીહે ઉજણુના લોક. ૨

બીહે ઉજણુના લોક જરે. ધેંતે, ધેંતે, ધેંતે, થઇ લા થઈ. કોટડેરે નગારા રાણાજીના વાજણા હો વાજણા જરે. એસા થઇ તા થઇ. ચડાવીને. મારા બાલમનો લા-ગો સનેડો પીએરીઆનો લાગો સનેડો. મારા બાલમનો લા-ગો સનેડો પીએરીઆનો લાગો સનેડો એસા થઈ તા થઇ.

રત્નાવળ અને વીકાજી બેસે છે એટલે તેમનો ગોર આવે છે ને કહે છે, મહા વનમાં બામણ ભુલો પડયો રે મહારાજ, મને કોઇ ગામનો રસ્તો બતલાવો રે મહારાજ, મને કોઇ વસતી ભેગો કરો રે મહારાજ.

જજમાન—અલ્યા ઓ અહીંઓ પાડેક, હે અહીંઆ પાડેક.

બ્રાહ્મણ—એ સ્વાંન બોલ્યાં એ કાંક વસતી બરી, સતી આવી.

જજમાન—અલ્યા ઓ, કુતરા નહીં એતો હું મનીશ, રાંડના તને મારગ દેખાડું.

બ્રાહ્મણ—તું કયારે મરીશ ?
જજમાન—અરે ગેહેરા મરીશ નહીં, હુંતો મનીશ.
બ્રાહ્મણ—તારા હાથ પગતો માણસના ખરા પણ
ૂં મોહું રાખશનું છે.
જજમાન—મેર આંધળા, રાખશનું શું કહે છે, હુંતો
ારો જજમાન.
બ્રાહ્મણ—અલ્યા તું મારો જજમાન !
જજમાન—હા, હું તારો જજમાન.
બ્રાહ્મણ—મેર તારૂં નસંતાન જાય, તારૂં વધામણી
લાવનારનું, એનું સત્યા નાશ જાય, રાંડને કહ્યું તારો જ-
જમાન મુવો મેં કહ્યું સારૂ થયું, સારૂ થયું. હુંતો ખુશી
થયો કે મને ખાટલો મળશે, પાટલો મળશે, ડગલો મળ-
શે, તળાઇ મળશે, ગોદડું મળશે, ઓશીકું મળશે. ને અ-
લ્યા તુંતો જીવતો છે, મને ફેગટ ફેરો પડયો. તું મારો
જજમાન ખરો કે. લે તારે તું મને મળ.
જજમાન ને ગોર બેટે છે, તે વેળા ગોર કહે છે, 'ધ
નમીન ને સામો તારો જજમાન મરે તો ડગલો મળે, ટાઢે
મરૂંછું.'
જજમાન—એમ જોહું શું જોયે છે.
બ્રાહ્મણ—લે ફરી જોલું, આવ ભેટીએ. ધનમીનને
સામો તારો જજમાન ઘણું જીવેતો દોડયોર દડાડો.
જજમાન—તારૂં ફાટી જાય રે ગોર એવું શું જો-
લ્યું.
બ્રાહ્મણ—લે તારે સારો આશીશ દઉં, અશ્લોકે કહ્યું.
આયુ અડધરે માહારાજને સફવરતન, ને લક્ષમી ના-
સતી દને દને સતુ તારા ચરણ જીવો, ને હાડ ચામડી
રણેવને.

જજમાન—એનેા અરથ શેા તે કેાહેાને ગેારમાહારાજ?

બ્રાહ્મણ—આયુ અડધ એટલે તારૂં આવરદા અરધું ઓછું થાય. પચાસનું હેાયતેા પચીસ થાય, ને લક્ષ્મી તારા ઘરમાંથી જાય, ને તારા વેરી ઘણું જીવે, ને તારાં હાડકાં, જંગલમાં રખડે.

જજમાન—અરે તારૂં નખેાદ જાય રે, એવું માહું બેાલે છે! વારૂ લે આવ તને દખણા આલું, જેવી આશીશ તેવી દખણા આપું આ લે ટકેા.

બ્રાહ્મણ—ટકેા સીદને આલે છે તારાં છેાકરાં કહેતાં હશે કે ગેાર આવ્યેા તે ખાવાનું લાવ્યેા હશે તેમને આ ખારેકના બે ઠીલા લાવ્યેાછું તે આપ.

માહારાજ માકેા વીકેાસીસેાદીઓ અઠે આયેાછે તે કહે હે; જાયને ખબર કરેાકે થારેા અઠીએા રાજગેાર આયેા.

નાયક—હે વીકેાજી થારેા અઠીએા રાજગેાર આયેા.

વીકેાજી—આતેા છેાડેા.

બ્રાહ્મણ—કાખલીએા કુટતેા, ને મારેા જજમાન મારેા જજમાન બેાલતેા આવી વીકેાજીના બેાળામાં બેસે છે.

વીકેાજી—હેાં, હેાં, હેાં.

બ્રાહ્મણ—ઉઠીને નાસે છે, ને પછી સામેા ઉભેા રહી રેાય છે ને કહે છે, આગળના જજમાન સારા હતા, તેના ગેારને બેાળે બેસાડતા. આ રાંડને ખુંખારેા કર્યેા તે મારી છાતીમાં વાગ્યું.

વીકેાજી—આવ અઠીઆ, આવ બેસ, કહે રાણેાજી માસે કાંઇ આછેા કીયેા. સુણે અઠીઆ રાણે માસે કાંઈ આછેા કીએા? મારાં પાંચ ગામડાં પીછા લીયા; મને અબળે પાને ચુનેા દેવડાવ્યેા, માસે કાય આછેા કીયેા, રાણે માસે દેશવટેા દીએા, મને રાણેાજી કેાઇ દન ઈયાદ કરે?

બ્રાહ્મણ—હા માહારાજ થને ધ્યાદ કર્યેા માહારાજ.
વીકેા—કીસી બખત ધ્યાદ કર્યેા.
બ્રાહ્મણ—મીરહાજીરી ફ્રેાજ આઇ ઉસી બખત. સ-
ધળા રજપુતરા દાવડા ઐકીઠા હુવા સવામણ ફ્રેસર ગેાળ્યેા
તેા બરછીની અણીએ ટીકેા ભાગના આયા એતરા દાવરા
બેલી હુવા. ઉસી બખત રાણે થને ધ્યાદ કરેા કે નૈ ધ-
સી બખત વીકેાસીસેાદીએા અડે હેાયતેા મીર હાજીરી ફ્રેાજ
ગીછી હઠાવે. એસેા ધ્યાદ કીગેા તે મને અડે મેાકલ્યેા.
વીકેાજી—અડે મેાકલ્યેાતેા હે પણ માકેા કાય કીએા?
બ્રાહ્મણ—થારા પાંચ ગામડા પીછા દીગા, થારેા
હાથી પીછેા દીએા. થેને રાણેાજી બેાલાવે ચાલ.
વીકેાજી—માકા પાંચ ગામડારા નામકી થને બબરહે.
બ્રાહ્મણ—હા માહારાજ હે.
વીકેાજી—કેણારા.
બ્રાહ્મણ—નાબેાલી, કાબેાલી, પાટનુ ગામ ચેડુથર,
સામુ છીપાવાડુ તે બાઇજીની નરેલી. એા ગામ થારા હે
નણું તે થને પીછા દીઆ.
વીકેાજી—એા સધળા ગામ આછા હે?
બ્રાહ્મણ—હા, આછા હે, પણ છીપાવાળામાં ડર હે.
આધી રાતકું દીડાજીકેા ભેા હે, ગામને લૂટે હે મહારાજ.
વીકેાજી—ધણેરેા કાય ભાર હે, કીતે ઘેાડે ચડે ?
બ્રાહ્મણ—નણ ઘેાડે મહારાજ. આધી રાતકેા ગામ-
માં પેસે, પટલીઆને આલે ને લુંટે ને હેરાન કરે.
વીકેાજી—દીડાજીરા કાય ભાર હે, માકા બેટાકા ભાર
હાલું.
બ્રાહ્મણ—માકેા ભૂખ લાગી હે, કાંઈ આટેાદૂટેા આલેા.

વીકાજી—રાણી રતનાવળરે પાસ જા થને આટો દેશે.

બ્રાહ્મણ—તેની કને, મારી જજમાન, મારી જજમાન કરતો જાય છે.

રત્નાવળ—આવો અઠે ગોર. સરખી સરખી સાહેલીન રી કાય ખબર, બાઇ અમારીરી કાય ખબર.

બ્રાહ્મણ—એની ગાંડે વળગી ભમરી તે હેંડે તમરી તમરી, સારી ખબર.

રત્નાવળ—બાઇ લાલીરી કાય ખબર ?

બ્રાહ્મણ—બાઇ લાલી એનું મોડું જાણે પાળી, સારી ખબર.

રત્નાવળ—ઉભી થઇને ગાણા ગાય છે. રાગ મેવાડો.

ધઢ ચીતોડથી પલાણીઆ, હાંરે હો મેવાડારાણા, આની હો રે હો, વારીરે મેવાડા રાણા. ઇદરધઢ હુઓરે મેલાણરે હો વારીરે મેવાડા રાણા, આની હો વારીરે મેવાડા રાણા. દુંગર એને ભાલા રાણારે વીકાજીના જળ હળ્યા, આની હો વારીરે મેવાડા રાણા. કમણ કુદાવે રાણારે વીકાજી ઘોડેલારે, આની હો વારીરે મેવાડા રાણા. લાંબી લાંબી વેણે રાણારે વીકાજી પાતળા, આની હો વારીરે મેવાડા રાણા. રતના કેરા રાણા હો ભરથારરે, આની હો વારીરે મેવાડા રાણા. સ્નેહવટ સાચો રાણારે, કેમ ચાલો રાણારે, આની હો વારીરે મેવાડા રાણા. ચાકરી ના જાશો રાણા, ચાકરી દોહેલી દોહેલી ગને શીઆળાની રાતરે, આની હો વારીરે મેવાડા રાણા. ઘોડેલાને વેચી રાણા ઘોઘલા લીજીએ હો વારીરે મેવાડા રાણા. ભાલોડા ભાગી રાણા કેશ કરાવીએ હો વારીરે. પાધરાના ખેતર રાણા આપણે ખેડીએ, આની હો વારીરે મેવાડા રાણા. ગાંડે વાવીએ

મગડા ને શાળ રે, આની હો. માળો ઘાલી ટોઇએ રાણા. આપણે બેહુ જણા, આની હો. નેણેને ઉરાડીએ આપણે ચરકલા. અની હો. પ્રીતડીના બાંધ્યા રાણા રોહોરે સ્નેહવટ સાચો સ્નેહવટ સાચોરે, આની હો વારીરે મેવાડા રાણા. આધી આધી રાતે રાણારે આધી આધી રાતે લશકર વહી ગયા. આની હો. ખેરાને ભરાણી વીકાજીની મોલ રે, આની હો. તાંબાં તાંબાં કેરીઓ રાણા વીકાજીને તોલડી, આની હો વારીરે. માંહે રાંધીએ મરગલાં કેરો માંસરે, આની હો વારીરે મેવાડા રાણા. રાધનહારી રાણી રત્નાવલ પાતળી, આની હો વારીરે મેવાડા રાણા. જમણહારો હો રાણા જમણહારો વીકોજી હંસરે, આની હો વારીરે મેવાડા રાણા. (ચડાવીને) હોરે મેવાડા રાણા, વારીરે મેવાડા રાણા. તા થૈ તા થૈ. ધેં, ધેં, ધેં.

ઢેડનો વેશ.

'એસા થઈઆ તતથે ભલે ભલા ટાવલો મેહેતર આવે, મુગલાની વેશ લાવે, ટાવલો મેહેતર આવે મુગલાની વેશ લાવે.'

એવું ગવઈઆ ગાય છે એટલે ઢેડ માથે ખાટલો લઇ આવે છે ને થોડીવાર ચકર ચકર ફરે છે, ને પછી એક ભવૈયાને કહે છે અલી ઉતરાવ, ઓ મારી સાસુ ઉતરાવ. તે ઉતરાવવા આવે છે કે ઢેડ કહે છે આઘી આવ. ભવૈયો નજીક જાય છે તેમ વધારે પાસે બોલાવે છે ને એકાએક તેના માથે ખાટલો ચડાવી દેછે. પોતે ખસતો રહી સીપાઈ હોય તેવું ડોળ કરીને કહેછે ચલબે સાલે ચલબે, જલદી ચલો.'

ભવૈયો—લે પાછો લે નહીતો નાખી દઉછું.

ઢેડ—ચેવી ખેત્રીને ખાટલો ચડાવી દીધો છે. તારો શો ભાર કે તું ઉપાડે એતો હાથીના ભાર તે હાથી ઉપારે.

ખાટલો ઉતરાવી તે પરની ચાદર ઉપાડીને કહે છે મારા ભાભાની, આમાં મરઘડાનાં ઇંડાં હતાં તે ચાં જ્યાં.

ભવૈયો—મારી બલા જાણે.

ઢેડ—તું ન જાણે તો કોણ જાણે. મારા સાબના હતાં તે તારી ચામડી ઉતારી નાખહે.

એમ કહી તેની પાછન જાય છે ને બંને ખાટલાની આસપાસ દોડા દોડ કરે છે. વળી બીજી મેરથી ચાદર ઉચી કરીને કહે છે આમાં મારા સાબના સીહા હતા તે ચ્યાં જ્યા. મારા ભાભાની, તેં ફોડી નાખ્યા કે હું. એમ કહી તેને પકડવા દોડે છે ને ગાળો ભાંડે છે.

ભવૈયો—મને શી ખબર તારી ઢેડની.

ઢેડ તેને ગાળો દે છે ને ઝાલવા દોડે છે. બસ કરેછે ત્યાર કેડે હસીને કહે છે મારા ભાભાની, ચેવી બીવરાવી છે. પછે ખાટલે બેસે છે. ભવૈયો ખાસડુ લઇને તેને મારે છે ને કહે છે આ કચેરી વચે તું ઢેડ થઇને ખાટલાપર બેસે છે, ઉઠ.

ઢેડ—એમ મારે છે અલી એમ ના બેહું. ઉંચકુએ હુને બેહું'એ હું.

ભવૈયો—ઉચકે તું ખરો પણ બેસે નહીં કચેરીના સરદારો બેસે. એતો મોટા છે, બાંધે તેને બાંધે ને છોડે તેને છોડે, તું કોણ રે!

ઢેડ—હું પણ મારા ઢેડવાડામાં ધરડીછું તો.

ભવૈયો—ઢેડવાડામાં ધરડી છે તેમાં શું થઇ ગયું.

ઢેડનો વેશ.

ઢેડ—વારૂ સાંભળ હવે તાણો તાણુ, વાણો વણુ, ને તેનું ગાણું ગાઉ.

'તાણો તાણુતાં વાણોરે વણુતાં, દેતા મારા હરીનું નામ. ધણીએ ઢેડ સરજાવ્યા, મારે નાથે સરજાવ્યા.'

એમ ગાતો જાય છે ને વણુતો હોય તેમ હાથના ચાળા કરતો જાય છે. પછી ઠાકોરજીનો ઓછવ કરે છે, ઢબ ઢબ ઢબુ. ઢબ ઢબ ઢબુ

ભવૈયો—અલ્યા એ શું?

ઢેડ—એતો ઠાકોરજીની ઢોલચી વાજી. છબ છબ છબુ, છબ છબ છબુ. સરૂરૂરૂ, સરૂરૂરૂ, સરૂરૂરૂ.

ભવૈયો—એ શું?

ઢેડ—ઠાકોરની કરતાલો ને વાંસલી. લબ લબ લબુક.

ભવાયો—એ શું?

ઢેડ—ઢેડવાડામાં સપાઇ પેઠો કેની કે ઢેડોની ગાંડ લબ લબ થઈ ગઇ. અલ્યા ઓ આ ઢેડનો વેશ છે, હું તને વેશ તેની વારતા કહુછું જો, ઢેડની માયાવેલ કહુછું સાંભળ. આગળ ઢેડને માથે કર કેટલા હતા ને ઢેડનો ચાલ કેહેવો હતો તે હું તને કહુછું સાંભળ.

૧. એકતો અમારે માથે એ કર હતો કે અમે સામે સેડે વગડામાં રહેતા. ૨ બીજું એ હતું કે અમારે કોટે કુલડી હતી, તેમાં અમે થુંકતા, પરથવીપર થુંકવાનો હકમ નહોતો. ૩ વળી હમે માથે સુતરનો ફાળકો રાખતા. ૪ એ ત્રણ ને ચોથો અમારે માથે એ કર હતો કે અમારે કેડે લબડતું ઝાંખરૂં બાંધતા, તે પગલાં ભાગતુ આવે. ૫. વળી સહુને બે બાંહ્યો ને અમારે અંગરખે ત્રણ બાંહ્યો હતી, એ ત્રીજી બાંહ વાંસે લબડતી રેહેતી કે અમને ઓળખે. પાટણમાં સદરો જેસંગ રાજા થયો તેને પેટે દીક-

રો નહીં. તેને જોશીએ કહ્યું કે નવાણ ખોદાવો તો દીકરો થાય. રાજાએ તલાવ ખોદાવવા માંડયું, એવામાં તેને બે રાણીઓ હતી તેમાંની અનમાનીતીને દીકરો થયો. રાજાએ જોશીને તેના ગરેહ જોવાડવા તેડો. રાજા કને જતાં માનીતી રાણીએ તેને પોતાને મેહેલે બોલાવ્યો ને કહ્યું તું રાજાને એવું કહેજે કે એ છોકરાને મરાવી નંખાવો એવું કહીશતો હું તને તુ માગું તે આપીશ. જોશી હા કહીને ગયો. મુરત માંડીને તેણે રાજાને કહ્યું એ કુંવર ખોટા મુરતમાં અવતર્યો છે, તમે એનું મુખ જુવો તો જીવો નહી, જો શેહેરમાં રહેતો તમારૂં રાજ જતું રહે. ત્યારે રાજા કહે એનું કેમ કરવું. એને કાંઈ મારી નંખાય. જોશી કહે હું કહું તેમ કરો, એક સોનાની પેટી ઘડાવો તેમાં એ પુત્રને સુવાડી ગંગામાં વેહેતો મેલો. રાજાએ તેમ કર્યું પેટી તણાતી તણાતી સામેશેડે ગઇ. તાંહાં ટાવો મેતર નાહાતોતો તેણે દીઠી તે લઈ ઘેર ગયો ને ઉઘાડીને જુવેછે તો માંહે જીવતો છોકરો દીઠો. પેટીમાંથી બાહેર કાહાડી પોતાની બાએડીને આપ્યો. બાએડીને છોકરાં નોહતા તેથી ઘણી હરખાઈ ને પોતાની છાતી સરખો ચાંપ્યો એટલે પેટે પાન છુટયાં તે ધાવીને કુંવર મોટો થયો. બાર વરસનો થયો તે વારે પેલું ખોદાવવા માંડેલું સરોવર બંધાઈ રહ્યું. તેમાં જીવતું પાણી કાઢવાને રાજાએ બહુએ ઉપાય કર્યા પણ કાંઇએ વળ્યું નહી. ત્યારે પંડિતોની સભા કરી પ્રશ્ન પુછ્યો. તેમણે શાશતર જોઇ કહ્યું કે બત્રીશલક્ષણો પુરૂષને લાવી વધેરોતો પાણી ભરાય. રાજાએ પૂછ્યું બત્રીશલક્ષણો પુરૂષ કોણ છે. પંડિતો કહે મહરાજ એકતો આપછો ને બીજો ટાવા ભગતને ઘેર બાર વરસનો છોકરો છે તેછે; એ છોકરાને મંગાવવો રા-

ઢેડનો વેશ.

જ્યારે ટાવાને ઘેર સીપાઇને તે છોકરો લેવા મોકલ્યો. ટા-
વો કહે રાજાને જોઇએ એટલો દંડ લે પણ મારો છોકરો
ના આપું સીપાઈ છોકરાને જોર જુલમથી પકડી લઈ
ગયા. ટાવો રોતો રોતો પાછળ ગયો. લોકની ઠઠ ભરા-
ઈલી છે, રાજા સરોવરની પાળે ઉભો છે. ટાવાને તેણે ક-
હ્યું જોઇએ તે માગી લે પણ છોકરો આપ, ખુશીથી નહીં
આપે તો જોરથી લઇશ. ટાવે વિચારયું મારૂં રાજા આ-
ગળ ચાલવાનું નથી, હા કહીશ તોએ લેશે ને ના કહીશ
તોએ લેશે, માટે નામ કરી જાઉં, મારી નાતવાળા મને
સદાકાળ સંભારે તેવું માગુ. તેણે માગુ કે, (ઢેડ ગાય છે)

૧ જો ઓદાવે રાજા ઓત્તમ તળાવ,
વગડેથી ઢેડવાડો ગાગ લાવ;
૨ જો ઓદાવે રાજા ઓત્તમ તળાવ,
તો કોટેથી કુલડી છોડી નંખાવ;
૩ જો ઓદાવે રાજા ઓત્તમ તળાવ,
તો ગાંડેથી સાવરૂં છોડી નંખાવ;
૪ જો ઓદાવે રાજા ઓત્તમ તળાવ,
તો માથેથી કાળકું છોડી નંખાવ.

રાજા કહે જા આજથી એ બધા જુલમ તારી આ-
ગી જાતપરથી કાઢી નાખ્યા. તમે ગામની ભાગોળે આવી
રહેજો. તેની જોડે વળી પાંચ હજાર રૂપીઆ ટાવા ભગ-
તને રોકડા આપ્યા, ને તેનો છોકરો લીધો.

તળાવને ચારે કાંઠે શહેરના લોક ઉભા છે, રાજા તાં-
હાં ગાદીએ બીરાજેલા છે, છત્રીશ વાજાં વાગે છે, બ્રાહ્મ-
ણો વેદ બાલે છે, હવન થાય છે. એવું થઇ રહ્યું છે. ચેલા
છોકરાને તાંહાં નવરાવ્યો, અરચા કરી, ફુલનો હાર ચેરા-
વ્યો ને વચમાં લાવી બેસાડયો. છોકરો કહેવો સુંદર છે!

જેની અવળી રેખ, જાણે રાજનો ધણી, સુરજ સામો પડછાયો પડે એવો રૂપાળો હતો. રાજા કહે એને કોણ મારે. પરધાન કહે ગાહારાજ ભંગીઓ મારે બીજું કોણ મારે. રાજાએ ભંગીઆને બોલાવ્યો. છોકરાને કહ્યું તારે કોઇને સમરવું કે ભજવું હોય તો તેમ કરજે. છોકરે બીચારે રોઈ દીધું ને કહ્યું હું કોને સમરૂં ?

મારાં માતપીતા સ્વારથ લોભી, રાજા અર્થ લોભી;
ભુત પ્રેત સરવે રગત લોભી, તુજ શરણાંગત ઓ સરોવરા.

એવામાં પાછળથી ભંગીઓ નાગી તરવાર હાથમાં લઇ હોં હોં કરતો તેનું માથું વાઢવા ધસ્યો. તેવોજ છોકરો સરોવરમાં નાઠો. નાસતામાં ઠેસ વાગી ને પડયો. ને માથું ફુટયુ. એનું લોહી જમીનને લાગતાંજ ફક ફક કરતું પાણી નીકળ્યું કે તે સરોવર ભરાઇ ગયું, ને છોકરો ઉપર તરી આવ્યો તેને બાહાર કઢાવી રાજાએ કહ્યું એને કોઈ મારશો નહી, મારી મતલબ પાર પડી માટે એને એના બાપને સોંપ્યો. માએ છોકરાને છાતીએ ચાંપ્યો તે વારે તેની આંખ્યમાં હરખનાં આંસુ માય નહીં. બીજા બધા ઢેડો પણ એટલા બધા રાજી થઈ ગયા કે વગર કહે ત્યાં ચાંચવા, પાવડા ને ટોપલા પડયા હતા તે લઇ રાજા ના મેહેલે દોડતા પોચાડી આવ્યા. એ જોઇ રાજા કહે જાઓ આજથી તમારે શીર સરકારની વેઠ વળગી. ટાવા ભગતને રાજાએ પોતાનો બાગ સોંપ્યો ને ખુશી કર્યો. ટાવો ભગત વાડી સંભાળે ને ખાય પીએ ને મોજ કરેછે, તેવામાં તેના જોવામાં એક પોઠીયું આવ્યું તે બાગમાં ચરવા આવે ને અદ્રશ થાય. ટાવો ભગત વિસ્મે થઇ વિચાર કરે કે એ કયાં જતું હશે ! તેને ઝાલવાનું ઘણુંએ કરે પણ

હાથમાં આવે નહીં. એક દિવસે લાગ જોતો બેઠોછે તેવામાં
તે આવ્યું. ટાવે ઝટદઈને તેનું પુંછડું સાહ્યું. ચોઢીયું તો
આકાશમાં ઊડયુ. ટાવો ભગત પુછડે વળગેલો જોડે ગયો.
ચોઢીયું સ્વર્ગમાં ઇંદ્રરાયના ઘરનું હતું તે ત્યાં ગયું. ટાવો
પણ તાંહાં ગયો. ચોઢીઆને ખાવાને ઇંદ્રાસનના અમરત-
ના લાડુઆ આવે તેખાય, નીકનું પાણી પીએ ને ઘાસમાં
સુએ સુઇ રહે. દહાડે ઇંદ્રનો મેહેલ ને અમરાપુરી નગરી
જોવા જાય એમ પંદર વીસ દહાડા વદી ગયા, પાટણના
ઢેડવાડામાંતો શોધા શોધ થઇ ગઇ. ટાવો ભગત કહાં ગ-
યો તેની કોઇને ખબર નહી, ઘણું ઓહ્યો પણ જડયો ન-
હી. તેના ઘરમાં રોવા રો થઇ રહી. ઢેડલોક તેની બાયડીનો
ચુડો ભંગાવી બારમું કરવાનો મનસુબો કરેછે એવામાં ચેલું
ચોઢીયું પાછું પરથવી ઉપર ટાવાના બાગમાં આવ્યું તે
સંગાથે પુંછડે બાઝી ટાવો પણ આવ્યો. બધાએ પુછ્યુ
અલ્યા ભગત ચાં જીઓતો. ટાવો કહે ઇંદરરાયને ઘેરે
જોયોતો. ત્યાંની વાતો કહી ઢેડને ખુશી કરે ને જ્યારે જ્યા-
રે તે ચોઢીયું આવે ત્યારે તેને પુંછડે વળગી તેની હારે
જાય. ને તેની જોડે પાછો આવે. મુવા ઢેડાને તેની જોડે
જવાનું મન થયું, બીજુંતો કાંઇ નહીં પણ એંદ્રાસનના લા-
ડુઆ આવાનું બહુ મન થાય ટાવાને તે લાડવાની વાત
રોજ પુછે, તે લાડવા કેટલા મોટા, જેવા ગલ્યા, એવું એ-
વું પુછે. ટાવો કહે અલ્યા તમે એકવાર મારી સાથે આવો
ઢેડ કહે શી રીતે. ટાવો કહે હું પુછડું ઝાલું ને ઉડું કે
એક મારા પગ પકડવા, બીજો તેના પગ સાહે. ત્રીજો તે-
ના ઝાલે, એમ જોને આવવું હોય તે આવજો. કેટલાક ઢે-
ડતો બીના કે રખેને હાથ છુટેતો ગાયાં જાઇએ. પણ ઘણા-

કતો તયઆર થઇ નીત વાટજોત્તા બાગમાં આવી બેસે. એવામાં એક દિવશે તે પોઠીયું બાગમાં ચરવાને આવ્યું. તેને જતી વખતે ટાવો તેને પુંછડે વળગ્યો, ને ઉંચો ચ-ડયો કે બીજા ઢેડે તેના પગ ઝાલ્યા, તે પણ જોડે ઉડયો કે ત્રીજાએ તેના, ચોથાએ ત્રીજાના, પાંચમાએ ચોથાના એમ ઘણાક ઢેડ એક એકના ટાંટીઆ સાથ આકાશમાં ચ-ડયા. મુઈ ગમે એવી પણ ઢેડની જાતકેની, ધીરજ રહે નહી, ટાવાને કહે હે ટાવા કયારે આવશે, ટાવો કહે છાના રહો હમણાં આવશે. ઢેડ કહે અલ્યા પણ એતો કહે એં-દ્રાસના લાડવા કેવડા છે; ટાવો કહે રોહો રોહો પછી કહીશ તમે નજરે જોશો, ઢેડ કહે અલ્યા ભગત કેહેને કેવડા હ-શે, અમારા મોડમાં તો પાણી ભર્યાંછે. એમ પુછ પુછ ક-રતા ટાવાને કાયર કર્યો કે તેણે ભુલી જઇ બે હાથ પોહોળા કરી આવડાછે એમ બતાવા ગયોકે પુછડું હાથમાંથી છુ-ટયું કે ટાવો અને બધાએ ઢેડા ભડભુસ કરતાં હેઠે પડયા ટાવે અમરતના લાડુ ખાધેલા તેથી તે અમર થએલો તે જીવ્યો પણ બીજા બધાતો પડતાંવારને મરી ગયા. ટાવો પછે ઘણાં વરસ જીવ્યો ને અંતે તેને લેવાને એંદરનું વી-માન આવ્યું તેમાં બેસી સરગે ગયો.

ભવૈયો—અલ્યા સરગમાં પણ ઢેડવાડો હશે કે!

ઢેડ—ના ભાઇ ચાંઇએ નહીં, તાંહાંતો ઢેડ બામણ વાણીઆ, ખત્રી, રાજા અને રંક, ધનવાન ને નિરધન સરવે સરખાછે ને ભેગા બેસીને ખાયછે. જો હવે હું ભ-જન કરૂંછું તે સાંભળ.

મેડીરે મંદીર માળીઆ તારેરે રામ, ટુટીસી ઝુંપ-ડી મારેરે રામ, ટાવલો ભગત તારેરે રામ. સોળસેં ગો-

ઢેડનો વેશ.

પીઓ તારેરે રામ, હીરડી ને વીરડી મારેરે રામ, માવેત-
૨ ટાવલો ભગત તારેરે.

ચંદ્રાવળા.

રામ સીતા બે સોટકે રમે, રમે મેડી બાહાર રામ;
પાસા ઢોળે પદમણી, મને કંચુઓ સીવડાવ રામ,
કંચુઓ સીવડાવરે બજ્જ, ગરગ મારીને લાવે તજ્જ;
કાંગરે કાંગરે વાંદરા ભમે; રામ સીતા બે સોડકે રમે;
ોવીંદા રામ રામ, રામને નામે તે વૈકુંઠ પામીઓરે. ૧
ુજ ચાકડીએ ચડ્યા, હાથમાં સોટી લાલ રામ;
ગ હેડુ મલપતા ને, ગોવીંદને ગોપાળ રામ;
ીંદને ગોપાળ ભણીજે, અગર ચંદનની શેવા કીજે;
ના મુગટ મોતીએ જડ્યો, ચતુર્ભુજ ચાકડીએ ચડ્યો;
ો ગોવીંદા રામ, રામને નામે વૈકુંઠ પામીઓરે. ૨
ંચી ધાંચણ પાતળી, ઘને ઘાણી ફેરે હેલાટ રામ;
ચત્ર ચોહોર ઘાણી ફરે, તેલ વેચાય ઓને હાટ રામ;
તેલ વેચાય ઓને હાટ નેહાળી, ધાંચણ ચેહેરે કાંચળી કાળી.
કાળી કાંચળીને કોટમાં ભાળા, જોજોરે ધાંચણના ચાળા;
શી ગોવીંદા રામ, રામને નામે વૈકુંઠ પામીઓરે. ૩
સામા સામા બે ગામડા વસે, નદી વહે ભરપુર રામ,
સાત સાહેલી પાણી ભરે, ઓને ઓઢણ આછાં ચીર રામ;
ઓઢણ આછાંરે ઈછા, પાણી ભરને હાથ હરીછા,
લઇ તાળીને દલડા હરે, સામા સામા બે ગામડા વસે;
શી ગોવીંદા રાગ, રામને નામે વૈકુંઠ પામીઓરે. ૪
કાળા ઘોડા કુદામણે, ભુજરો ભનેવા રામ,
સાવ સોનાનું ચોકડું ને, ચડશે રાવળ જામ રામ;
ચડશે રાવળ જામરે હેલી, મોરવી સામા મેલ્યા હેલી,
બાગ્યુ મોરવી વસાવ્યું ગામ, ભલે પધાર્યા રાવળ જામ;

શી ગોવીંદા રામ, રામને નામે વૈકુંઠ પામીએરે. ૫

લેમડો લાંબે પાંદડે, ને પેંપળો ગોળ ગંભીર રામ,
ઉપર સુડા ટગમગે, ગોરડી ભરે નીર રામ;
ગોરડી ભરે નીરરે બાળા, ઉપર બેઠા કાન ગોવાળા;
મધુરી મધુરી મોરલી બોલે, એ ઝાડ સુખડને તોલે;
શી ગોવીંદા રામ, રામને નામે વૈકુંઠ પામીએરે. ૬

લોઢું ગાળ્યું લંકાના રાજા, તે કેમ છુટી જાય રામ;
દશમું મસતક ઘર ઘરીયું, સીતાનું હરણ થાયરે રામ;
સીતાનું હરણ થાયરે હાલી, પાગ બાંધીને લંકા બાળી,
હવે છોડ બંધને બોલ દરવાજા, લોઢું ગાળ્યું લંકાના રાજા;
શી ગોવીંદા રામ રામને નામે વૈકુંઠ પામીએરે. ૭

સોનારણ સરખી પાતળી, હેંડતી મોડા મોડ રામ,
પાવલે નેવર ઠમકે બહુ, બોલે જોર જુજ્જર રામ;
બોલે જોર જુજ્જર અંગીઠી, સોના મેહે સોનારણ દીઠી,
બાંહે બાજુબંધ બેહેરખા, જુવોરે સોનારણના લેંકા;
શી ગોવીંદા રામ, રામને નામે વૈકુંઠ પામીએરે. ૮

વામનરૂપ ધરયું વીશંભર, બળી ચાંપ્યો પાતાળ રામ,
સુધનવા કડામાં નંખાવ્યો, તેલ તાહાડું થાયરે રામ;
તેલ તાહાડું થાય કાળા, ઉપર બેઠા મોરલી વાળા,
ભગતાં ફેરી કીધી સાહે, ટાવલાની લેજ્જે સંભાળ;
શી ગોવીંદા રામ, રામને નામે વૈકુંઠ પામીએરે. ૯

ઢેડવાડામાં ટાવો ભગત, પ્રભુના ગુણ ગાએ રામ,
આંગણે તુલશીનો ચ્યારો, ગંગા નાહાવા જાએ રામ;
ગંગા નાહાવા જાએ બાણીજે, અગર ચંદનની સેવા કીજે,
સંખ વાગેને ઓછવ થાએ, ટાવો ગુણ હરીના ગાએ;
શી ગોવીંદા રામ, રામને નામે વૈકુંઠ પામીએરે. ૧૦

ઢેડનો વેશ.

ઢેડને માથે કર છે મોટો, વેઠ ભરવા જાએ રામ,
શાળમાં સટુકા મારે, એઠે ભાણે ખાએ રામ;
એઠે ભાણે ખાએરે અંદા, ધોકા મારે દરબારના બંદા,
બીજા ઢેડના જીવ જાય, ટાવો ગુણ હરીના ગાય;
શી ગોવીંદા રામ, રામને નામે વૈકુંઠ પામીએરે. ૧૧

પાંચકડા.

તલાવડીમાં તલાવડીરે, બામણ બેઠો નાહે;
ગાંડે વળગું દેડકૂ, હર હર કરતો જાએ;
ધણીએ ઢેડ સરજાડયા, કે મારે નાથે સરજાડયા.
ઢેડવાડામાં ઝાલર વાવ્યા, ઉગ્યા પાપડીએ;
ટાવો મેતર ઉભા થાય, માર્યા લાકડીએ;
ધણીએ ઢેડ સરજાવ્યા, કે મારે નાથે સરજાવ્યા.

ઢેડ મારે વણવાને કોકડા જોઇએ તે આલવા મારી ઢેડી આવે (ગાયછે) મારી ઢેડી આવીરે, રૂડા ચાંગલા લાવીરે. (ચડાવીને એજ બેચાર બોલે છે ને પછી એસા થઈ તા થઈ કરે છે.)

ઢેડી આવે છે તેને ઢેડ કહે છે અલી ચ્યાં જઇતી?

ઢેડી—હોવે હોવે છાહ લેવા જઇતી.

ઢેડ—કોણ કોણ હતી, એકલી જઇતી?

ઢેડી—હીરૂડી, વીરૂડી, જેઠુડી, પાનડી, રવાસડી બધીઓ જઇતી. હુતો ત્યાંથી ગાંયઝાવાડામાં જઈતી. ગાંયજો કહે અલી ઓય ચેમ આવી. મેં કહ્યું છાહ લેવા. ગાંયઝે કહ્યું આવ આલુ. હુંતો જઈ. તેણે ઝી વાળો રોટલો આલ્યો ને દોણી ભરી આપી, ને વળતી ગમાણમાં બેસારી મારી મશકરી કરી.

ઢેડ—તારી મશકરી કરી, તો તું મારે ના ખપની. તુંતો નગરી થઇ.

ઢેડી—તારે શું કરું ?

ઢેડ—હવેતો તુ મારે ના ખપે, તું મારે ના ખપે. મારો ગોરજી આવી સગરી કરેતો ખપે. નહીંતો ના ખપે.

ઢેડી—તારે ગોરજી આવજ્યે.

ઢેડ—એ એ મારા ગોરજી, એ ઢેડના માવતર આવજ્યે, મારી ઢેડી નગરી થઇ છે તેને સગરી કરવી છે, આવજ્યે.

ગોરજી (પાછળથી)–આવતા હું, આયા, આવતાહું ટાવા, ગરનારની ગરામાંથી આવતા હુ ગોરજી હુકો પીતો આવે છે. એ વેળા ગવઇઆ ગાય છે.

"મારા ગોરજી આવ્યારે, મારા ગોરજી આવ્યા; રૂડી પોથીઓ લાવ્યારે, પોથીઓ લાવ્યારે." (એને ચડાવીને બે ત્રણવાર ગાએ છે.)

ઢેડ તેને પગે લાગે છે ને કહે છે પએ લાગુ મહારાજ.

ગોરજી—ધેંકચે ધેં.

ઢેડ—એ મારા માવતર ગોરજીને ઝીભે સારી સરસતી લાગી છે.

ઢેડી પગે લાગવા જાય છે તે વારે ગોરજી પાછો નાસે છે ને કહે છે 'આજી રહે તું નગરી છે.'

ઢેડી—એ મારા માવતર તમને ક્યાંથી ખબર પડી, આતો મારો પરભુ, મારો ગોરજી.

ઢેડ—બાપજી તમને કેમ ખબર પડી.

ગોરજી—મારા ટેપણામાં આવે છે ને.

ઢેડ—તારે ટેપણું જુઓ માવતર એને સગરી કરો મહારાજ.

ગોરજી—(મોટું ટીપણુ ઉઘાડીને કહે છે) ટાવા તા-

રા નવે ગરેહે રહા છે, તારે મોભારે મંગળા છે, તારો ચં-
દર કાળો છે.

ઢેડ—કહેવો ?

ગોરજી—કાળનો છે, કાળચંદર છે.

ઢેડ—મહારાજ એતો જવા દો. હવે તમારા મોહો
ી બે વાણી તો સંભળાવો. (ગોરજી હોવે કહી ગાય છે)
ાંપો વલોવ્યો ઝડકે, છાશ થઈ બેડા બચાર; ઢેડનાં છો-
કરાં આવીઆં, સાંઠો સાંઠો લેઇ ગયાં. દરીઆ વચ્ચે ખી-
જડી, ઉપર ચડી ધ્રો; ઉતર બેટી તલાક, તારી ગાંડ કચ-
રાળી હોજ્જએગી; ચુલા પછાડે ઉંદરડી. કર કર મેહું બા-
ય, પુંછે ઝાલીને પટકી તો, પાયલાના છુટા પઈસા પડ્ય
છે. કબીર કબીર, વાસી કબીરની વાણી;

ઢેડ—સારી મારા ગોરજીને મોઢે સરસતી લોટો લ-
ઇને બેઠી છે.

ગોરજી—અલ્યા હો તારી ઢેડીને સગરી કરવી છે.
તો સવાગજ કંકુ, ચપટી નાડાછડી, સવાશેર ઘોડાની પાન
બેળા, ને સવાશેર ધોળી ગનીનું સુતલાવ, ઘરને ખુણે બા-
ટલો ઢાળી ને આડા પડદા બંધાવ, હેંડ હું હગરી કરંછું.

પછી તે બાટલાપર બેસે છે ને કહે છે લે સગરી થ-
ઇ. ત્યાર પછી ગોરજીને ઢેડી બંને નાશી જાય છે તે પડદો
પંડછે. હવે મુગલ આવે છે તેની મેલણી ગાયછે. એનું બા-
ન હોશની કહેવાય છે. 'સનો સનો ચમરા દલકા સનો.'
(ગોન્ન ચડાવીને) થઇ થઇ થઇ તા થઇ.

મુગલ આવીને બાટલે બેસેછે. જોડે બીબી તથા જ-
ાન બીન્જમતદાર હોયછે. એ જરાણને મોઢે કાજળ બો-
પડ્યો હોય છે. બાથે ગાંસડો લઇને આવેલો સાથે ઢેડ પ-
ણ હોયછે. તે ગાંસડો ઉતારીને વેગળો ઉભો રહે છે.

મુગલ—ઝરાન એ ગામમે પટલ કોન ?

ઝરાન—સાહેબ કોળી ઠાકરડા.

મુગલ—કોન કોળી ? ઓ લકડીપર લકડી ચડાવેઓ.

ઝરાન—હાંજી સાહેબ.

મુગલ—ભાગો ભાગો. (એમ કહીને ધભરાતો ઉભો થાય છે.)

ઝરાન—નાજી સાહેબ ના, મે ભુલા, કુનબી પટેલ હે.

મુગલ પાછો બેસે છે ને કહે છે, જબ જાએ દોમણ મસકા લાવ, દોમણ જાડા ને દો મણ પતલા લાવ, ગફીમાંસે દફી લાવ, દાંડીયાળું આચાર લાવ, સફેત બપૈયો હલવાન, ચલો જલદી મંગાવ.

ઝરાન—અબે સાલે ઢેડ. ધ્યદર આવ. સાબ બોલતા હે સો એકદમ લાવ. (એમ કહી તેને મારવા જાયછે)

ઢેડ ધભરાતો બુબુને પુછેછે, કાચી કુરમાદે એ શું મંગાવેછે, પાતળું શું ને જાડા શું માબાપ.

બુબુ—મુવા દહીને દુધ મંગાવ્યું.

ઢેડ—ઠીક લાવુંછું માબાપ. ને ગફીમાંથી દફી તે શું, ને એ બીજું શું ?

બુબુ—દબીમાંથી અફીણ, કેરાનુ આચાર, રૂપીઓને બકરૂં.

મુગલ—શરાબ લાવ,

ઢેડ—અલ્યા આ સાહેબને સરાપ દો. (વિગેરે હસવાનુ બોલેછે.)

ઝરાન દારૂ લાવે છે મસ્કરીઓ કરે છે. ઢેડ પણ પીએછે ને લથડીઆ ખાએછે. ને ગાએછે, ને ઝરાનને મારે છે. મુગલ જતો રહેછે. એ વેળા ભવાયા નીચે મુજબ ગાયછે ને વેશ પુરો થાયછે.

છકે છકે મુગલ છકે હો, મેરા લાલ. છકે છકે૦ એસા૦.

ભેચરાજીનો વેશ.

ઝલણી રાગ વેરાડી.

વેરાડીરે દીધી વીન્હેગીચાં, ધન દીઓ કરપીચાં;
ચતુર સ્ત્રીતો દીધી મુરખને, સુલોચન દીઓ હરણાં રે.
માર્ગ ક્ષેત્ર ને જંગલરણાં, વેરી ભેગા વાસ;
ભીંત ભોરીંગને કુકુંભ કળો, તેતો કોઈ દીન કરે વિનાશરે.
કાશી નગરને ચ્હોટડે, પડીઓ ઠાલો પોકાર;
કઠીઆરો વેચે લાકડાં, રાજા હરચંદ વેચે નારરે.
ભોચર ભોચર જે જપે, સદા સુખી હોય;
દુખ ભંજે તેતું દળીદ્ર હરે, વેરીના ગંજે કોય રે.
ઘણા દીવા બળે ઘી તણા, આઠે પોહોર અજવાસ.
વાગે ઘંટ ને ધુધરા કાંઇક પામર આવે તુજ પાસ.
ઐસા થઇ તા થઇ.
ભાઇ ભલા જેણી જેણી ઓઢે દેવા, ભાઇ ભલા જે-
ણી જેણી ઓઢે દેવા ઐસા થઇ તા થઇ.
ચરવડ ચાલી જાએ, અસુરના દળમાંએ;
વેણુ રાખડી ગુંથાએ, પીઠ તે તારૂં પરમેશ્વરી.
પાટણવાડું પરગણું, કાલરી માનું ગામ;
બળીઓ હાકેમ ભોચરા, તને સુઆ કરે સલામ.
પાવાગઢ વસે મહાકાળકા, આદ જુગતની આઇ;
પરમેશ્વરને પૂછણે, દુજા જીવ સીપાઇ.
ભેચરાજી થઇને જે ભેલો આવેછે તે પડદાની બહાર
આવીને ગાય છે.
ગાણું—ગઢને વરશાળે ગઢ ઉપર હોરે, ગઢ ઉપરે
હો. ગઢ ઉપર ઉડે ચાતી ઝણી છેહ. છેહડીને ઉંડ ગઢ ઉ-
પર હોરે, ગઢ ઉપર હો. નેજાતે ફરકે ફરકે મૈયા માતાના

રે, બૈાચર માતાનાહાં બેસા થઈ તા થઈ. આણુગઢથીરે અંબા ઉતર્યાં, રે બૈાચર ઉતર્યાં હાં; પાવે ગઢથીરે બપર ઉતર્યાં, હોરે બપર ઉતર્યાં હાં; નેજાતે ફરકે મૈયા માતાનારે બૈાચર માતાના હાં. (ઉતાવળથી) ગઢપર ઉડે અતી ઝીણી ઝેહ, છેબડીને ઉડે ગઢ ઉપર હોરે ગઢ ઉપરે હો.

પછી બેચરાજી થઈને જે બેલો આવે છે તે કહેછે– હે ભાઇ આ કોનો વેશ કહેવાય? બૈાચરાજીનો કહેવાય. ગુજરાતના ઝાંપાની, ચુવાળના ચોક ઉગમણા ગોબની માતા બેચરા કયારે પ્રગટ થયાં તે વાત હું તમને કહું છું તે તમે સાંભળો—

પાટણવાડામાં ચાવડો રાજ કરે અને કાલરીમાં વનો સોળંકી રાજ કરે એ બેને ઘણી માયા પ્રીત થઇછે. દોસ્તી સારી થઈ છે તેથી એ રાજાને ગામ આવેછે ભેગા બેસી અમલ કસુંબા પાય પીએ. એમ ઘણા દિવસ થઈ ગયાછે. એક દહાડો ચાવડો કાલરીવાળાને ઘેર આવેલો રાત્રે ચાવડાએ કહ્યું કે આપણ બેને બહુ સ્નેહ છે, અને મારા ઘરમાં સીમંત છે અને તમારા ઘરમાં પણ છે, માટે તમારે ઘેર જો દીકરી અવતરે ને અમારે ઘેર દીકરો અવતરે અને તમારે ઘેર જો દીકરો અવતરે ને અમારે ઘેર જો દીકરી અવતરે તો તમારે ને અમારે અત્યારથી સગપણ થઇ ચુકયાં. એવી રીતે કોલકરાર કર્યા. ચાવડો રાજા પાટણ આવ્યો દશ માસ થયા કે બંનેને ઘેર દીકરીઓ આવી. પાટણવાડાની બબર સોળંકીને પ્રથમ આવી તેથી સગપણ નહીં થાય માટે પોતાને ઘેર દીકરાનો જનમ થયોછે એવી યુમ ઉરાડી. ને દીકરીની વાત છાની રાખી. પાટણ કહેવડાવ્યુ કે અમારે મંદીર દીકરાનો જનમ થયોછે તેથી સગાઇનો ચાંદલો કરી જાઓ. પાટણ વાળાએ તેમ

બેચરાજીનો વેશ.

કર્યું એમ કરતાં ઘણાક દીવસ વીતી ગયાછે બંને બાળક ચૌદ વરસનાં થયાછે, ત્યારે ખાંડાં મોકલી વીવાહ કર્યા છે. અને ચાવડાની દીકરી સોળંકીને ત્યાં પેહેલું આણું વળીને આવીછે. આ વેળા ચાવડાની દીકરીને ખબર પડી ગઇ કે આ પણ સ્ત્રીછે ને હું પણ સ્ત્રી છું. કેટલોક વખત સાસરે રહી તે પાછી પોતાને પીએર ગઇ છે. કેટલાક માસ વીતી ગયા. અને ચાવડા ઠાકોરે સોળંકીને લખી મોકલ્યું કે જો તમારો કુવર તેડવા આવશે તો અમે અમારી દીકરીને વળાવીશું. સોળંકીની દીકરી મરદનો પોશાક પેહેરી ઢાલ તરવાર બાંધી હાથમાં ભાલો લેઈ ઘોડી ઉપર ચડી પાટણ સીધાવી. જ્યાં જ્યાં જાય પાટણ આવી પોતાના સસરાને ત્યાં ઉતરી પડી. ચાવડા રાજાએ ઢોલીઓ બીછાવ્યો છે તે ઉપર પોતાનાં વસ્ત્ર ઉતાર્યાં, ચાવડાએ બત્રીસભાતની રસોઈ બનાવી છે નહાવાને વાસ્તે તાંબાકુંડી પાણીની ભરી આગળ મુંકી ચાવડા રાજાએ કહ્યું ઉઠો સોળંકી રાય સ્નાન કરો. સોળંકી રાય નાહાવાને ઉઠેછે તે વખતે પાટણવાડાને દરવાજે કાઠીઓએ ગાયો વાળીછે અને ક્ષત્રી હોય તે ધાજો એવી રીતે બુમરાણ થઇ રહીછે. તેવુંજ નાહાવું નાહાવાને ઠેકાણે રહ્યું, રસોઇ રસોઇને ઠેકાણે રહી, સોળંકી રાય ઘોડી ઉપર સામાન નાંખી પોતાનાં વસ્ત્ર પેહેરીને નીકળી પડી છે. ગામની ભાગોળે આવી. પોતાની વાંસે એક કુતરી શેહેરમાંથી વાંસે વાંસે ચલી આવેછે. અને પોતાના ગામને સીમાડે આવી. ઉનાળાનો ઘણો તાપ અને ગરમીથી બહુ અકળાઇ જઇ હતી અને તરસ પણ ઘણી લાગી હતીતેથી એક વરખડીને છાંયે પોતે ઉતરીપડી ને ઘોડીબાંધી વીચાર કરેછે કે, મારા માબાપે મારો મનખો અફળ કર્યો હવે હું શું મોઢું લેઈ ઘેર જાઉં ! એમ પોતાના મનમાં

વાદીએ વધોવાદ, નર ભેખ લીઓ નારી તણો.
નર ઉતારણ નાદ, પરખને પેટ પુત્ર દીઓ.

હીજડા, ફાતડા, કે પાવધ્યાની ઉત્પત્તિ. મુળી ગાંગડા નામે શેહેર કહીએ. તેમાં કોણ રાજ કરે? કે ચોધરી કરે. એ ચોધરીને ઘેર જેવંતીબાઈ નામે પતિવ્રતા સ્ત્રી કહીએ; ને તેને ઘેર ટોડરમલ્લ નામે કામદુર્ગા જેવી ગાય કહીએ ને તેને એક વછરાજ નામે વાછડો કહીએ. હવે એક દીવસ ધનતેરશનો દીવસ હતો, તે વેળા ચોધરી રાજા ચોરામાં બેઠા હતા કમુંબા પાણી કરતા હતા. તે વખતે પેલો વછરાજ નામે વાછડો ચોરા આગળ થઇને ખડાક સરીખો નીકળ્યો તે ચોધરી રાજાએ જોયો અને વિચાર કર્યો જે જો આ વછરાજને વડાયો હોય તો કેવાં ઉત્તમ કામ થાય. સરખા સરખા બેઠા હતા. તેમણે કહ્યું જે હે મારા રાજા તમે આ શું બોલ્યા! તમે ગાયના દીકરા ઉપર નજર કરી. તમને ઘણાં ઘણાં પ્રાછીત લાગશે. ચોધરીના માન્યામાં કાંઇ વાત આવતી નથી તે કહે છે શું પ્રાશ્ચીત લાગશે?

ગામ ભજંતે ગુદરે, નરપાખર થયા હેરૂ;
વગડે પ્રાણ તોડીયાં, દમ બાધ્યાં અણપંખેરૂ.
આતમ હત્યા તેને ગૌ સતન, એક વિપ્રાણામ;
એવી શહસ્ત્ર હત્યા લાગતી એક વખલો બેડીતા કરન.
માયા જેસી મોહની, જેસી અંધી ગાય;
બછડા થા સો મર ગયા, ઉભી ચામ ચટાય;
ઇટવા થકી આદર કીઓ, કરલીઆ કતવારી તણા.
જેણે બછરા ખાસી કરલીયા, તે નર કીટીને નારી થયા.

તોપણ ચોધરીના માન્યામાં કાંઇ વાત આવતી નથી જ્યાં જાય જ્યાં જાય જ્યાં જાય વાધરીને ત્યાં આવી કહેછે

ચાલ ગલ્યા વાદ્યરી આજ વછરાજને વડારવો છે. વાધરી આવી કરી ઝોકમાં વછરાજ બેઠેલો છે તેને પાંચ સાત જણાએ મળી બાંધી મોરલો કરી વડારવા જાય છે. તેવામાં વછરાજ ઝોકમાં એક સલ્લા (પથરની) પડી છે તે ઉપર મુસ્તક પછાડી મૃત્યુકાળ પામે છે.

હવે ચેલી ટોડરમલ ગાય છે તે ચરવા ગઇ છે તે આવી કરી વછરાજને જુએ છે અને વિચાર કરે છે ને જો આ વછરાજ જીવતો હોય તો કયારનો આવી ધાવવા મંડી. જાય પણ આ વછરાજને ક્રોધએ મારી નાંખ્યો છે. ઘણીક હીહોરા કરે છે પુછડું પછાડે છે. આજર પાંચ સાત વછરાજના ફરતા ફેરા આઈ ટોડરમલ ગાય સલ્લા સાથે મુસ્તક પછાડી મૃત્યુકાળ પામી.

હવે ચેલી જેવંતીબાઈ હતી તેને ચેટ પૂત્ર નહોતો તેથી વછરાજને પૂત્ર બરોબર રાખતી એક હાથ મોંમાં ને મોં રાખતી. આ વખતે જેવંતીબાઇ પાણી ગઇ હતી તે આવીને જુએ છે તો ગાય અને વાછડો આવેલા નહીં તેથી વિચારીને ઝોકમાં જોવા જાય છે તો બંને જણા મરી ગએલાં જોઇને ચેતે પણ વછરાજનું મુસ્તક ખોળામાં લેઇ બોલી કે હે મારી નાંખનાર તારા અંતરીયાળ મોત થજો ને તમે રણમાં રઝળજો અને આ વછરાજ ચેલે અવતાર મારે ચેટ પુત્ર થઈ જનમજો એવી રીતે બોલી ચેટમાં કટાર મારી મૃત્યુકાળ પામી.

આવી રીતે ત્રણ જણનાં મોત થયાં તેથી ચોધરી રાજા કહે છે હવે મારે પણ જીવીને શું કરવું છે એમ કહી મરવા જાય છે પણ તેને બીજાએ વાર્યો પણ પતિવ્રતા જે જેવંતીબાઈ તેનો સરાપ હતો કે જેણે વછરાજને

મારી નાંખ્યો હોય તેનું રણમાં મોત થજો. ગામને ઝાંપે કાઠીઓએ ગાયો વાળી છે અને ક્ષત્રી હોય તે ધાજો એવી રીતે ધુમરાણ થઇ છે તેમાં ચોધરી રાજા પણ ગયા છે ત્યાં તેનું અંતરીયાળ મોત થયું છે કાઠીઓએ તેને મારી નાંખ્યો એવી રીતે ચાર જણનાં મોત થયાં તે હવે કયા આગળ જન્મ લેછે.

તેમાં ચોધરી રાજા હતો તે વરસડ ગઢમાં નેપોળારૈઓ રાજ કરે તેને પેટે રૂપા બારૈઆનો જન્મ થયો. ગામમાં વાજીત્ર વાગી રહ્યાં છે, સાકરો વહેંચાણી, વધામણાં દીધાં ને ગામના બધા લોકોને ઘણો હરખ થયો કે આપણા રાજાને ત્યાં પુત્રનો જન્મ થયો.

હવે ઉજ્જન સરખા શેહેર કહીએ, રાંજા ભોજનું રાજ, બાણું લાખ માળવાનો ધણી રાજા ચંદનનો કુંવર પરમાર રાજ કરે. તે શેહેરમાં એક ધનપાળશા નામે વેહેપારીઓ ધનવાન વાણીઓ હતો તેને પેટે પેલી જેવંતીબાઈ દીકરી અવતરી તેનું નામ રતનબાઇ હતું. અને એ રતનબાઇને પેટ પેલો વછરાજ અવતર્યો તેનું કેશવદાસ નામ પાડયું. એ કેશવદાસ બત્રીશ લક્ષણો પુરૂષ હતો.

હવે પેલો રૂપો બારૈઓ જે હતો તે ૧૯ વરસની ઉમરે થયો. તે ફાટેલો નીકળ્યો. જે રસ્તે થઇને બાઇઓ પાણી જતી હતી ત્યાં આગળ પાણીના ઘાટ ઉપર જઇને બેસે અને કામઠું તથા બીણના અને કચરાના ગલોલ લેઇ ફેંકે. જે બાઇઓ પાણી આવે ને જેવી બેડું ભરીને નીકળે તેવો જે પેલો કચરાનો ગલોલો મારે કે તેથી ઘડો ફુટી પાણી નીકળે ને લુગડાં પલલે એવોજ પેલો બીણનો ગલોલો મારે કે તેથી પાછુ પાણી નીકળતું બંધ થઇ

જાય. એમ ઘણુંક પનવવા લાગ્યો. રાજાનો કુંવર એને કોણ કહી શકે. એમ ઘણાક દીવસ વીતી ગયા. એક દીવ- સ એક ધનવાન શેઠીઆની છોડી હતી તે પાણી ભરવા આવી. તેને પણ એવી રીતેજ કર્યું તેથી એ બાઇએ વિ- ચાર કર્યો જે હું ભરીતો એને આ શહેર બાહાર કાઢું. પ છી પાંચ સાત સખીઓ ભેગી થઈ પાંણી ભરવાને આવી. નારી કુંઝરનાં ચીર પેહેરી લીધાં છે. હાથના ડણાળા કર- ી ચાલી આવે છે.

દોહોરો.

હામ કામ મૃગા લોચની, હંશા ચાલ ચાલંત;
હું તને પુછું હે સખિ, તું કાજળ કયું નહીં કરંત.

કુવાને કાંઠે આવી બેડાં ભરીને બધી સહીઓરોએ માથે બેડાં લીધાં તેવોજ પેલા રાજાના કુંવર રૂપાબારૈએ પેલી સ્ત્રીના બેડા ઉપર ગલોલ માર્યો શેઠની છોડી કહે છે હે મારા રાજા આમ કોઇ સ્ત્રીઓ તમારે વશ થનાર ન- થી, માટે કોઇ જતી સેવો, જોગી સેવો તો તમારૂં કામ થશે. રૂપા બારૈઆને આવું સાંભળતાં પગની ઝાળ માંથે અને માંથાની ઝાળ પગે લાગી ગઇ છે. ત્યાંથી પોતાને ઘેર આવી જે સામાન લેવો હતો તેટલો લેઇ ચાલ્યો ચા- લ્યો જાય છે. ઉજ્જન શેહેર, ક્ષિપ્રા નદી, બાવા બાળના- થની જગા ને ગંધ્રપીઆં મસાણ, ત્યાં આવી બાવાબાળ- નાથને સલામ કરીને ઉભો રહ્યો બાવાએ પુછયું અરે ય ચ્યા તુમ કોન હો અને કાયકું બારને અહીં આયા. રૂપો બારૈઓ કહે છે હું તેપા બારૈઆનો છોકરોછું અને અહીં- આં તમારી સેવા કરવાને વાસ્તે આવ્યોછું. બાળનાથ ક- હે છે અરે બચ્ચા અમારે પાંચસેં ચેલા પ્રગટ હે ઔર

મારી નાંખ્યો હોય તેનું રણમાં મોત થજો. ગામને ઝાંપે કાહીઓએ ગાયો વાળી છે અને ક્ષત્રી હોય તે ધાજો એવી રીતે ધુમરાણ થઇ છે તેમાં ચોધરી રાજા પણ ગયા છે ત્યાં તેનું અંતરીયાળ મોત થયું છે કાહીઓએ તેને મારી નાંખ્યો એવી રીતે ચાર જણનાં મોત થયાં તે હવે કયા આગળ જન્મ લેછે.

તેમાં ચોધરી રાજા હતો તે વરસડ ગઢમાં નેપોઆરૈઓ રાજ કરે તેને પેટે રૂપા બારૈઆનો જન્મ થયો. ગામમાં વાજીત્ર વાગી રહ્યાં છે, સાકરો વહેંચાણી, વધામણાં દીધાં ને ગામના બધા લોકોને ઘણો હરખ થયો કે આપણા રાજાને ત્યાં પુત્રનો જન્મ થયો.

હવે ઉજ્જન સરખા શેહેર કહીએ, રાંજા ભોજનું રાજ, બાણું લાખ માળવાનો ધણી રાજા ચંદનનો કુંવર પરમાર રાજ કરે. તે શેહેરમાં એક ધનપાળશા નામે વેહેપારીઓ ધનવાન વાણીઓ હતો તેને પેટે પેલી જેવંતીબાઈ દીકરી અવતરી તેનું નામ રતનબાઇ હતું. અને એ રતનબાઇને પેટ પેલો વછરાજ અવતર્યો તેનું કેશવદાસ નામ પાડયું. એ કેશવદાસ બત્રીશ લક્ષણો પુરૂષ હતો.

હવે પેલો રૂપો બારૈઓ જે હતો તે ૧૮ વરસની ઉમરે થયો. તે ફાટેલો નીકળ્યો. જે રસ્તે થઇને બાઇઓ પાણી જતી હતી ત્યાં આગળ પાણીના ઘાટ ઉપર જઇને બેસે અને કામઠું તથા મીણના અને કચરાના ગલોલ લેઇ ફેંકે. જે બાઇઓ પાણી આવે ને જેવી બેડું ભરીને નીકળે તેવો જે પેલો કચરાનો ગલોલો મારે કે તેથી ઘડો ફુટી પાણી નીકળે ને લુગડાં પલલે એવોજ પેલો મીણનો ગલોલો મારે કે તેથી પાછુ પાણી નીકળતું બંધ થઇ

અહીયાં હું મારા કામને વાસ્તે ઉભોછું. દુતી માલણ પા-
ણી ભરીને જાય છે તેવીજ તેના બેડામાં પંદર રૂપીઆની
મોહોર રૂપસંગ બારૈએ નાંખી. તેથી માલણે વિચાર કર્યો
જે આ કોઈ કુળવાન ગ્રહસ્થ માણસ છે માટે જો એને
આપણે ઘેર માસ છ માસ જો રાખ્યો હોય તો કામ કાઢી
નાંખે ને ભવોભવનું દળદર જાય. તેથી તેણે રૂપસંગ બા-
રૈઆને કહ્યું તમે મારે ઘેર ચાલો, રૂપસંગ તેની પછવાડે
પછવાડે માલણને ઘેર ગયો.

માલણે ઢોલીઓ બીછાવી આપ્યો તે ઉપર રાજા
રૂપો બારૈઓ બેઠો અને બત્રીશ ભાતની રસોઈ બનાવી.
તાંબાકુડી જળની ભરી આપી. રૂપોબરૈઓ નાહ્યો. પછી
માલણ કહેછે હે રાજાજી જમવા ઉઠો ત્યારે રૂપોબારૈઓ ક-
હેછે હે બાઈ તું મને એક વાતના સાંધા જોડાં કરી આ-
પેતો બહુ સારૂ. પછી માલણ કહેછે ઘણાય કર્યાછે ને ઘ-
ણાય કરીશ માટે તમે કહો. પછી રૂપોબારૈઓ કહેછે કે આ
શેહેરમાં બત્રીશ લક્ષણા પુરૂષ કેટલા છે? માલણ કહેછે
બત્રીશ લક્ષણા પુરૂષ ત્રણ છે—એકતો રાજા ભોજ છે બીજો
ખાપરો ચોરછે, ને ત્રીજો તો ધનપાળશા શેઠનો કુંવર કે-
શવદાસ છે. રૂપસંગે વિચાર કર્યો જે રાજા ભોજને મારૂં
તો બાણું લાખ માળવો રંડાય અને ખાપરો ચોરતો ઉલટી
મારી ચોટલી મંતરી લે એવો છે. માટે મારૂતો ફોસી જા-
ત વાણીઆનેજ મારૂં એ વીચાર કરી માલણને કહેછે તું
મને એના સાંધા જોડા કરી આપ. માલણ ધનપાળશા શે-
ઠને ગેર જઈને રતનબાઈને કહેછે કે તમારો ભાઈ ઘણા
દીવસથી આવ્યાછે. તે આમારે મોહોલ ઉતરેલા છે માટે
તમે તેડવાને ચાલો. રતનબાઈ કહેછે મારે તો ભાઇજ નથી.
ત્યારે માલણ કહેછે કે તમારો જન્મ થયો નહોતો તેની પે-

પાંચસેં ગુપ્ત હે ઈસમે હમારી સેવા તું કયા કરેગા. રૂપો બારૈઓ કહે છે અરે મારા મહારાજ મારાથી જે બનશે તે કરીશ. પગ ચંપી કરીશ, ભાંગ તમાકુ ભરી આપીશ. પછી બાળનાથ કહે છે તો અચ્છા બચ્ચા તુમ અહીંયાં ઠરજા.

એમ ઘણાક દીવસ વીતી ગયા છે. રૂપો બારૈઓ બાવાની પાસે રહે છે. હવે એક દિવસ બાળનાથ મોજમાં બેઠા છે તે વખતે તે કહે છે–અરે બચ્ચા રૂપસંગ તારે ચ-ઢએસો ભાગ–રૂપો બારૈઓ કહે છે હે માહારાજ મારેતો તમારૂં એક વચન જોઇએ છીએ બાવો કહે છે તેરે ચઢએ તો રાજ ભાગ, ચઢએતો ધન ભાગ. તે વેળા રૂપસંગ કહે છે–એ સર્વે વાનાં મારે છે, પણ હુંતો એક તમારૂં વચન માગુછું. તે વખતે બાળનાથ કહે છે જા બચ્ચા હમેરા વચન હે. તે વખતે પછી રૂપસંગ કહે છે હે મારા બાવલીઆ મને વશીકરણ શીખવો. ત્યારે બાળનાથ કહે છે જો બચ્ચા વશીકરણ શીખવું હોય તો હું કહું તેટલાં વાનાં લાવ. એકતો અવળી ધાણીનુ સવા શેર તેલ લાવ, બીજી અવળા ચાકના સાત કોડીયાં લાવ ને બત્રીશ લક્ષણા પુરૂષનું માથું લાવ, પછી ત્યાંથી રૂપસંગ ચાલ્યો તે જ્યાં આગળ સ્ત્રીઓ પાણી ભરતી હતી ત્યાં આગળ પાણીના ઘાટ આગળ આવીને ઉભો રહ્યો. બધી સ્ત્રીઓ પાણી ભરીને જતી હતી આ પરદેશી માણસ એને કોણ બોલાવે. તેથી તે કુવા આગળ ઉભો ઉભો વિચાર કરેછે. એવામાં દુતી માલણ પાણી ભરવા આવી તેણે પૂછયું અરે ભાઈ તમે કોણછો અને અહીંયાં કેમ ઉભાછો ? તે વેળા રૂપસંગ કહે છે હું તેપા બારૈયાનો છોકરોછું અને

મામો ભાણેજ ના ઓળખ્યા, આંખડી કેરે હેત
કહાડી બડકને વાપર્યું, કોણ મામો કોણ ભાણેજ.

હવે તે વેળાએ પેલા ચંડાળ કહેછે.

પળખાં ન મારીશ વાણીયા, કુંવર કેશવ તારૂ નામ;
મારે શીખવું કામણ વશીકરણ, તારા મુસ્તકનું છે કામ.

એમ કહી તરવાર તાંણી ઘા કર્યો અને ધડ અને મુસ્તક ન્યૂનાં કર્યા ધડ હતું તે રેતમાં દાટયુ અને મુસ્તક લેઇ બાવા બાળનાથ પાસે ગયેા. બાળનાથે તે મુસ્તક ભગર કડીએ લટકાવ્યું અને તેની નીચે પેલાં કોડીયાં મુક્યાં તેમાં પેલું તેલ પુર્યું અને બાવાએ જે વેળાએ મંત્ર સાધવા માંડયેા છે તે વેળાએ મુસ્તક રૂદન કરેછે.

મુસ્તક રૂદન—બળતાંને શીદ બાળેા મેારા બાવાજીરે મેારા બાવાજી હાં, જીવડા શીદ બાળેા મેારા બાવાજીરે મેારા બાવાજી હાં, મુને લાગે અતી ઘણેા તાપ, તાપેને દાઝેરે મેારી દેહડા મેારી દેહડી હાં. રસેાઇએ નીપજ્યરે મેારી માતાજી રે મેારી માતાજી હાં. પગલાં નીહાળે મેારી માતાજી હાંરે મેારી માતાજી હાં. બળતાને શીદ બાળેા મેારા બાવાજીરે મેારા બાવાજી હાં, મુને લાગે અતીઘણેા તાપ, તાપને દાઝેરે મેારી દેહડી હેારે મેારી દેહડી હાં ગારે મુખે એકાદશી વ્રત, વાટડીને જુવે મારી માતજીરે મેારી માતાજી હાં. જીવતડાં શીદ બાળેા મેારા મામાજીરે મેારા મામાજી હેા. મુને લાગે અતીઘણેા તાપ, એ તાપને દાઝેરે મેારી દેહડીરે મેારી દેહડી હેા.

મામા તેંતેા માઠી કરી, આશેા કીધેા અન્યાય;
બળતાને શુ બાળેછે, ઘેર વાટ જુએ મેારી માય.

એવી રીતે રૂદન કરેછે હવે એ વાત ઇહાં રહી અને તે વખતે ઉજ્જનમાં શી વાત બની. પેલી રતનબાઈ છેાકરા-

હેલાંતો એ પરદેશ જવા નીકળેલા છે માટે તમને ખબર નથી. ત્યારે રતનભાઇ કહેછે કે જો ભાઇ થઇને આવતા હોયતો ચાલો તેડવા આવીએ. પછી વાજતે ગાજતે રૂપાબારૈઆને પોતાને ઘેર રતનભાઇ તેડી લાવ્યાં. ઘણાક દીવસ વીતી ગયા છે, એક એક બીજાને ઘણું હેત થયું છે. માગો ભાણેજ ભાણેજ કહેછે ને ભાણેજ મામો મામો કહેછે. એવામાં એકાદશીનો દીવસ આવ્યોછે. મામો કહે કે આજતો અમે ક્ષીપ્રા નદીએ નાહાવા જઇશું. ત્યારે કેશવદાસ કહેછે હું પણ મામા આવીશ. રૂપસંગ કહેછે ભાઇ ત્યાં તારૂં કામ નથી પણ કેશવદાસે માન્યું નહી ને વાંસે થયો. રૂપસંગે કેશવદાસને ખભે તેડી લીધો. ચાલ્યા ચાલ્યા જ્યાં જાય જ્યાં જાય જ્યાં જાય ઘાંચીને ઘેર આવ્યા ને ઘાંચીને કહેછે અવળી ઘાંણીનું સવાશેર તેલ કાઢી આપ. ઘાંચી કહેછે રાજા ભોજનું રાજછે જો વાત જાણે તો મને અવળી ઘાણીએ પીલી નાંખે. પછી રૂપસંગે પંદર રૂપીઆની મોહોર આપી એટલે સવાશેર તેલ કાઢી આપ્યું તે લઈ કુંભારને ઘેર ગયો ને કહ્યું અલ્યા પ્રજાપત અવળા ચાકનાં સાત કોડીઆં ઉતારી આપ કુંભારે કહ્યું રાજની બંધીછે ને વાત જાણે તો મને અવળી ઘાંણીએ પીલી મારી નાંખે તેવીજ પંદર રૂપીઆની મોહોર આપી એટલે કુંભારે અવળો ચાક ફેરવી સાત કોડીઆં ઉતારી આપ્યાં તે લેઈ રૂપસંગ ચાલ્યો, ચાલ્યો ચાલ્યો જ્યાં જાય જ્યાં જાય શેહેરબાહાર આવ્યો. રૂપસંગે કેશવદાસને ખભેથી ઉતારી આંગળીએ પકડ્યો ને બંને જણા ચાલ્યા ચાલ્યા જાયછે ત્યાં નદીને કાંઠે રેતમાં આવ્યા મામાની આંખ લાલ થઇછે તેથી બત્રી સલક્ષણો પુરૂષ કેશવદાસ કહેછે અને રૂપસંગ સાંભળે છે.

બાવા બાળનાથ પાસે આવીને ઉભી રહી ત્યારે બાળનાથે પુછયું તું અહીંયાં કેમ આવી છે, ત્યારે તેણે ઉત્તર આપ્યો કે આ માણસ મારે ઘેર આવ્યો હતો તે મારા છોકરાને મામો થઇને શેહેર બાહાર લાવી રેતમાં મારી નાંખ્યો અને આ માથું મારા છોકરાનું છે. તેથી બાવાને ગુસ્સો ચઢયો તેણે રૂપસંગને કહ્યું અરે બચ્ચા જા એનું તું ધડ લેઇ આવ. રૂપસંગ ચાલ્યો ચાલ્યો જ્યાં આગળ ધડ દાટયું હતું ત્યાં આગળ આવ્યો ને ધડ લાવી બાવાની આગળ મુકયું. બાવાએ અમીનો કુંપો છોંટી છોકરાને સજીવન કર્યો અને રૂપસંગને કહ્યું જે અરે બચ્ચા તું ભાણેજકા મુસ્તક લાયા તો અત્યારથી પાવઇઆ હોજા. રતનબાઈ રાજી થઇ દીકરાને લેઇ ઘેર આવી.

પેલો રૂપો નાઠો તે બીજે ગામ જઈ રહ્યો ને હાથના ચાળા કરતો ટાબોટા પાડતો પોતાનો બાપ જ્યાં રાજ કરતો હતો ત્યાં ગયો. લોકે રાજાને ખબર કરી કે તેણે પોતાની પાસે બોલાવી જોયો તો દીકરો હીજડો થઇ ગએલો દીઠો. બાઇડીઓની પેઠે કુટે, તાબોટા પાડે, નાચે ને હાથના ચાળા કરે. બાપે તેને ઓરડામાં પુરી મુકયો. એ પછી બૈચરાજીએ માવ કમાળીઆને સ્વપ્નુ દીધું કે વરસાલ ગામમાં રાજાનો દીકરો મારો ભગત થયો છે તેને બોલાવી લાવો કમાલીઆ ત્યાં ગયા. અને રાજાને કહ્યું કે અમને માતાએ મોકલ્યા છે. તમારે ઘેર માતાનો ભગત થયો છે તેને કહાડો. માતા તેડે છે. રાજા કહે માતાનો હુકમ હશે તો બારણાં ઉઘડી જશે. ઓરડીનાં તળાં તડા તડ તુટી ગયાં ને રૂપો બારૈઓ અદો ભવાની મા જે કરે કહેતો બાહાર નીસર્યો ને કમાલીઆ જોડે જવા લાગ્યો. રૂપા બારૈઆને એના બાપે કહ્યું તારે જે જોઇએ તે માગ.

ની બોળમાં પડી. ઘણોએ શોધ્યો પણ કાંઈ જડયો નહીં તે વારે તે રોતી રોતી રાજા કને ગઇ અને બોલી જે મારો ભાઈ થઈ ને કોઇ આવ્યો હતો તે ઘણાક દીવસથી ગારે ઘેર રેહેતો હતો તે મારા છોકરાને લેઇને ગયોછે તે હજુએ આવ્યો નથી. રાજાએ તેને ધીરજ આપી પંડે બોળવા નીકળ્યો છે, સંગાતે ખાપરા ચોરને પણ લીધો છે અને પગલું ધાંચીને ઘેર ગયું. ધાંચીએકહ્યું એક આદમી છોકરો લેઇને આવ્યો હતો ને તેને મેં કુંભારવાડે જતો દીઠો કુંભારને ઘેર પગલું ગયું. કુંભારે પણ માન્યુ અને કહ્યું કે તે માણસ નહી ભણી ગયો. નદીએ ગયા તો રેતમાં લોહી માલમ પડયું. ત્યાં બોળ કરી તો પેલું દાટેલું ધડ મળ્યું રતનબાઇએ ઓળખ્યું ને બહુ કલપાંત કરવા માંડયું તે ચાલી ચાલી બાવાની મઢીની પછાડી જઇને વીલાપ કરવા લાગી.

પુષ્પ વિના ઝુરે પીંપળી, ફળ વિના ઝુરે જાય;
એમ બંધવ વિના ઝુરે બેનડી, તેમ પુત્ર વિના ઝુરે માય.
ઘર નમ્યું તો ભલે નમ્યું, તું કયાં નમ્યો ઘરનો મોભ;
પણ જે ઘેરથી પૂત્ર ઉઠી ગયા, તે ઘેર સદાએ શોકના શોક.
વાંજ પોકારે થર થકી, હું કયાં જન્મી મોરી માય;
પુત્ર નહીં મેલ્યો પારણે, મને વહુવર ના લાગી પાય.

એમ વીલાપ કરતી હતી તે બાવાએ સાંભળ્યું. બાવાએ રૂપસંગને કહ્યું બચ્ચા એ કોણ પોકાર કરતે હે? રૂપસંગે કહ્યું અરે બાહારાજ એવાં તો રોગીઆં ઘણાક આવશે એમ કહી રૂપસંગે ગણગાર્યું નહીં. ત્યારે બાવો કહે છે, તું જો કે એ કોણ છે અને અહીં કેમ આવીછે. રૂપસંગ બાહાર આવ્યો ત્યારે રતનબાઇને દીઠી. રતનબાઇ

માતાએ બાવાનો સરાપ વાળ્યો ને કહ્યું કે જા તું પુરૂષ થઇને તારા બાપનું રાજ કર. એમ કહેતામાં તે પાછો પુરૂષ થયો. પોતાને ગામ ગયો અને બાપની પછી ગાદીએ બેઠો ઇડી રીતે રાજ કરી બાધું પીધું ને મોજ કરી બોલો શ્રી બોચર માતકી જે.

(ગાય છે) ચોસટ જોગણી આનંદ નાચે, ગીત ગાવે જે ગોળી મધુરી મધુરી મરદંગ વાગે, તાળ વગાડે તોતળામાં એક એક કર હસંતી રમે હાથે લેતી તાળી. આં, કરજોડ કર ઢાનઇઓ બોલે રમે જોગ બોળી.

રાજા દેગમ.

મેલણી રાગ સોરઠ.

'ચંપામાળીરે તારી સુધડ વાડી, તારી વાડી ને તારા બાપની વાડી, ઓ ચંપામાળીડારે તારી સુધડવાડી.'

એવા થઇ તા થઇ.

ચંપો માળી આવે છે ને કહે છે ઓહો ભાઇ નાઓક તમે મને ઓળખ્યો ? વશુવેળાવળ પટણના જોગરા માળીનો હું છોકરો. ચંપો મારૂ નામ. એક દહાડાનો સમાજોગ છે તેવારે હું નિશાળમાં ભણવા બેઠો હતો, વશુવેળાવળ રાજનો કુંવર દેધમ પણ નિશાળે ભણવા આવે. ભણતાં ભણતાં અમારે ને એમને ઘણી માયા થઇ. દેધમ કહે અલ્યા માળી માગ જે જોઇએ તે માગ. મેં કહું મહારાજ વેણ આલો કે, જેવારે તમે ગાદીએ બેસો તેવારે મને પરધાનપદું આપવું. કુંવર કહે જા તેમ કરીશ. પછે

કાંઈ જોઇએ છીએ આ છેલ્લું ગળવું છે. હીજડો કહે છે મને સાસર વાસો કરો. તેને મન ગમતાં લુગડાં વગેરે આપવાને નેપો બારૈઓ તેને ચોટે તેડી ગયો છે.

ગાણું. ચાલ્યા ચાલ્યા ડોસીડાને હાટ, ચુંદડીઓ વસાવે નેપોબારૈઓ હોરે નેપોબારૈઓરે. ૨પસંગ પાવઇઓ રે ચાલ્યા ચાલ્યા સોનીડાને હાટ, વાળીઓ વસાવે નેપો બારૈઓ હોરે નેપોબારૈઓરે. ૨પસંગ પાવઇઓરે ચાલ્યા ચાલ્યા જનહાળીને હાટ મોઝડીઓ વસાવે નેપોબારૈઓરે નેપોબારૈઓ હોરે. ૨પસંગ પાવઇઓરે વાહાડુ વાહાડુ આંબલીઆની ડાળ તેના ઘડાવું ડમર દાખલાં હોરે ડમર દાખલાં હોરે. દાખલાં ફેરા સરવા સરવા સાદ તેનેરે મોલ્હારે ચોસટ જોગણી ચોસટ જોગણી હોરે. ધાંચી માગુ, મોચી માગું માગું સઇને સુતાર, એક ના માગું રે ઊભડ વાણીઓ હોરે ઊભડ વાણીયોરે. જતી વખતે રાજાએ હીજડાને આટલા ધંધા ઉપર બરસે રૂ. ૧૧ નો ફર કરી આપ્યો. એ ફર લેતો લેતો ચામડીઆના કુંડે ગયો, ચામડીઆને કહે લાવ મારો ફર ચામડીઓ કહે આગળ મારો રાજા હતો પણ હવેતો મારો જાચક છે ઉભો રહે ઉતાવળ ના કર. અડધો રૂપીઓ લેઈ કુંડના પાણીમાં બોલી કહે લે બોલ કૃષ્ણારપણ. એ સાંભળી હીજડાને કાળ ચઢયો. તેથી કટારી લેઈ પોતાના પેટમાં મારવા ગયો. તેવારે ચામડીઆએ કહ્યું કે રાખ અલ્યા અહીં મરે છે તે કરતાં બેચરાજી જઈને મરકે તારા આત્માનું કલ્યાણ થાય. હીજડાને ગમાન થયું કે વાત સાચી, ચામડીઆના કુંડ આગળ મરૂં તે કરતાં માતા આગળ જઇને મરૂં તે ઠીક. પછી તે માતાએ ગયો ને મરવા માંડયું. તે જોઇ

બંધન છોડયાં પ્રેલાદના સ્વામી, રાજ ભભીક્ષણને આપ્યેા.
હુંડી તણા હજાર, પારખ થઇ પુરા કર્યા;
મેહેતા નરસાઇઆને આપ્યેા હાર, સભામાં શ્રીનાથજી.
ધન ધન રાજા વૈશેાચન, જેણે ભણી જાએા જસવંત;
ત્રીકમ તાણ્યું ધણું, શ્રી કૃષ્ણ ઓડાયેા હથ.
(ચડાવીને) શ્રી કૃષ્ણ ઓડાયેા હાયજી રે, શ્રીકૃષ્ણ
ઓડાયેા હાયજીરે. ઘેંતેં—પડદામાંથી ગાતેા દેધમરાજા બા-
હાર આવે છે.—

'રામનું નામ જપેા ગેારા ભાઇ. રામ ના જપે
તેને રામ દવાઈ, રામનું નામ જપેા મેારા ભાઇ. આની
હારે ભાઇ રાજા હેાય તે પરજાને પાળે, ને પરજા તે તેા
પુન્ય સંભારે, માતા હેાય તે પુત્રને પાળે, પુત્ર તેતેા ફૂળ
અજવાળે. રામનું નામ જપેા મેારા ભાઇ.' (ચડાવીને)
રામનું નામ જપેા મેારા ભાઈ, જપેા મેારા ભાઇ.' ઘેંતેં
ઘેંતેં, ઘેંતેં તા થઇ તા થઇ.

રાજા—એા ભાઇ નાએક અમે ને ચંપેામાણી શી-
કારે રમવા નીકળ્યા છીએ, ને ચંપેા જુદેા પડયેા છે,
તેને તમે દીઠેા છે.

નાએક—હા અહીંથી હમણા ગયેા ભરેા, બેાલાવેા
આવશે.

રાજા—ચંપામાળી હેાત.

વેગળેથી ચપેા જવાબ દેછે, 'હેા રાજા હેાત' રા-
જા પુછેછે તુ કયાં છે. ચંપેા કહે છે આ રહેા. એમ એક
એકનેા સાદ સાંભળે છે પણ દેખાતા નથી, કેમકે તેઓ
ડુંગરના જુદા જુદા ભાગમાં છે ને વચમાં ઝાડી ઝાડીછે.
પછી કેટલીકવારે મળે છે ત્યારે ચંપેા કહે છે ઝવાર રાજા

જ્યારે દેધમના પીતા પડચા ત્યારે તે ગાદીએ બેઠો, પણ ચંપાની ખબર લીધી નહી, એતો વાતજ ભુલી ગયા. ચંપા માળીએ વિચાર કીધો કે હું એકાએક જઇને કહું પણ કેમ કે મને કારભાર આપેા; વખતે રાજા બીજી પડે માટે કાંઇ હિકમત કરીને માગુતો ઠીક. કેડ બાંધીને પેાતે કચ્છ દેશમાં ગયેા. ત્યાંથી ઘેાડા લાવ્યેા ને રાજાને નજરાનેા કર્યો. રાજાએ પુછયું કેાના ઘેાડા છે? સપાઈ કહે મહારાજ કેાઈ સેાદાગર લાવ્યેા છે. રાજા કહે બેાલાવેા મારી પાસ. ચંપાએ જઇ સલામ કરી ત્યારે રાજાએ ઓળખ્યેા, ને પુછયું અલ્યા તું ચંપેામાળી. ચંપે કહ્યું હા મહારાજ. રાજા કહે એહેા તારે આટલી બધી મહેનત શા સારૂ લેવી જોઇએ. ચંપેા કહે સાહેબ તમારે સારૂ, પણ પેલું વચન આપ્યું હતુ તે સાંભરે છે. રાજા કહે અરૂં બાપ મને વીસરી ગયું, ભલું તેં ઈઆદ આપ્યું. એમ કહી તરત પાવડી બંધાવી ચંપાને પરધાનવટું સેાંપ્યું. એક દહાડાનેા જોગ છે. હું (ચંપેા) ને મારેા રાજા શીકાર રમવા નીકલ્યા છીએ ને જુદા પડચા. આગળથી આવ્યેા હું ને પાછળથી આવે મારેા રાજા દેધમ તેા સમેળેા કરજે તું.

ભવાયા ગાય છે. રાગ બીલાવર. (એ રાગ સવારે બેરવી પછી ગાય છે)

'આણી વેળા હરને સમરીએ હેા, ઇશ્વર કમકમ લેાક;
જેને ૩ઠે નવનીધ પામીએ, ભેાજન ટીલક તંબેાળરે.
પ્રભુના નામ વના વાણી અવર્થા, સપુત્ર વના કુળ જેમ;
ઘૃત વના ભેાજન ભીમ ભણે, એમ દયા વના ધરમ તેમ.
તે સધાર્યેા રાજા હરીચંદ્રને, દુને અચીચળ થાપ્યેા;

પદમણી નારીને ચોહોર નિંદ્રા, એ ચોહોર નિંદ્રા હસ્તની;
ચંતની નારીને ત્રણ ચોહોર, અઘોર નિંદ્રા એ સંખણી.

ચંપો—એજ એ છેલી કહી તેવી; દહોડ ચોહોર દહાડે ઉઠે છે.

રાજા—તે પદમણી નહીં. પદમણી નારીનું બીજું લખાણ કહું.—

પદમણી નારીને વામ કેશ, અદ વામ એ હસ્તની;
પા વામ કેશ એ ચંતની, ને ભુત કેશ એ સંખણી.

ચંપો—એજ રાજા છેલી કહી એજ.

રાજા—તારે તે શું રાખ જોઇ, એતો સંખણી.

ચંપો—ના પદમણી હતી.

રાજા—તારે તેને ભુત કેશ કેમ? વારૂં આપણે એ-ને બોલાવીએ, તેના બોલ પરથી, તેના ધાંટાપરથી પા-રખીશું કે પદમણી છે કે નહીં. હું બોલાવું છું. હુંગર બેહી દીકોલડી રે હો.

ચંપો—હુંગર બેહી બોલડી રે હો.

રાજા—મેર હઇગાકુટા, બોલડી શું કહે છે, દીકા-લડી કહેને.

ચંપો—હા રાજા બેજરતો પોલડી.

રાજા—નહીં, નહીં, હું કહું તેમ કહેને.

ચંપો—આવડતુ નથી તે શું કર.

રાજા—નથી આવડતું તો મારા મોંમાંથી વેણ નિ-સરે તેવું ઝાલી લે. (હુંગર બેહી એટલું કહે છે એવામાં ચંપો તેને મોડે હાથ દેછે)

રાજા—અલ્યા એ શું કરે છે?

ચંપો—તમે કહ્યુંને કે વેણ નીકળે તે ઝાલી લેજો,

રાજા—બાપ અત્યાર સુધી કયાં ગયેાતેા?

ચંપેા—રાજાજી તમે આણી પાસ આવ્યા, ને હું પેલી પાસ ગયેા.

રાજા—ચંપામાળી જો આ પરભાતનું વખત થયું છે, આપણ શીવજીની પુજા કરીએ.

કે જા ચંપા એની વાડીએ, લાવે સેારંગા પુલ;
દાતણ કરી દેરાસર પુજીએ, મને મારગ થાય અસુર.

ચંપેા—રાજા બેસેા હું હુંગરામાંથી પુલ લઇ આવું.

એમ કહાને ગયેા તે બેચાર ઘડી થઇ પણ આવ્યેા નહીં ને રાજા તપી ગયેા, ને બેાલ્યેા.

મુવેા કે મરાવીએા, તુજ સર પડીઆ ઘાય;
શકેતેા વાધે વડારીએા કે હુંએા તેારી માય.

ચંપે એ સાંભલ્યું ને ઉત્તર કર્યેા કે,

નથી માર્યેા કે મુવેા પડયેા, નથી પડીઆ શર ઘાય;
હુંગરે બેઠી દીકેાલડી, મે દીઠી દેધમ રાય.

રાજા પાસે આવ્યેા ત્યારે પુછયું, અલ્યા આટલી વાર કેમ થઇ

ચંપેા—મહારાજ મેં એક પદમણી જોઇ, તે તમારા લાગની છે, તેને જોવા રહ્યેા ને વાર લાગી.

રાજા—તું પદમણીને ઓળખે છે? પદમણી કેને કહે છે? તું માળી તું પદમણીની વાતમાં શું જાણે. જો આટલાં લક્ષણ હેાયતેા પદમણી ખરી.

પાશેર જમે તે નારી પદમણી, અઢેર જમે તે હસ્તની.
પાણેાશેર જમે તે નારી ચંતની, સાત ગળાગળ એ સંખણી;
પદમણી નારીને પાન વાહાલાં, હાર વાહાલેા હેાય હસ્તની.
ચંતની નારી ચાલ વાહાલી, કળેા વાહાલેા એ સંખણી;

એને કાંઇ હીર ચીર નહીં હોય, ઝાડના પાના પેહેરી રહે-
તી હશે, તેથી હીર ચીર વખાણીશું તો લલચાએ બરી.
(ગાય છે) અમારા દેશમાં હીર ચીર અટકુળ પટકુળ
પામરી, વણીઆ વણુકર સાર; તજને તારા સાગ પાંદડાં,
તું કર દેધમ બારથાર.

પદમણી—શું કરૂં તારાં હીર ચીર અટકુળ પટકુળ
પામરી, વણીઆ વણુકર સાર; ભલાં મારાં વનના સાગ
પત્રાં, મને દીધા દેવ મોરાર.

ચંપો—ના લલચાઈ રાજા.

રાજા—ત્યારે ભોજન વખાણો, તે કાંઇ એની નજ-
રમાં આવે છે.

ચંપો—મારા રાજાને દાળ શાળ, ઘરત ઘેબરાં. શે-
વઇઆ લાડુ અપાર.

પદમણી—ભલાં મારાં વનનાં વનફળાં, તે મને દીધાં
દેવ મોરાર.

રાજા—આપણું શેહેર વખાણીશું ?

ચંપો—હા. મારા રાજાને વશુ વેળાવળ, પટણ,
તોરી આહારે લખ; બીજાં છાજર ઝુંપડાં, તેનો પાર નહીં
આસંખ.

પદમણી—ગાય કેગ છેડે વાછડો, માતા કેગ છંડે
બાળ; હું કેમ છંડુ મારો પણછીઓ, તે વરતે ઓકાકાર;
વન ચંપા પાછો ફરી તારો કોણ છે દેધમરાય; જો આવશે
મારો વીરતો, તને તાણી મારશે તીર.

ચંપો—મહારાજ નથી આવતી.

રાજા—કરસણ ધરથી દોડીઆ બોલાવોને જુધ કરી
રીને લઈશું.

તે ઝાલી લઉછું.

રાજા—ના એમ નહીં હું બોલું તે અખેરે અખેરે વેણી લેવા. હુંગર બેઠી દીકોલડી, (એટલું ચંપો ભાંએ વીણી લેવાના પ્રાંફા મારે છે.)

રાજા—ચંપા એ શું કરે છે?

ચંપો—તમારા બોલ વેણુછું, એતો કાંઇ હાથમાં આવતા નથી.

રાજા—નાના એમ નહીં, હું કહુછું શું ને તું કરે છે શું, મારૂં સાળું માળું તે શું કારભાર કરે; આટલું નથી આવડતું તો બીજું શું આવડશે. હું બોલું તે અહીએ રાખ. હુંગર બેઠી દીકોલડી. ચંપે રાજાની છાતી દાબી છે, ત્યારે રાજા કહે છે અલ્યા છાતી કેમ દાબે છે?

ચંપો—તમે કહ્યુ ને કે અહીએ રાખ, તે અહીએ રાખુછું.

રાજા—એમ નહીં હું બોલું તેમ તુ બોલ.

ચંપો—હા એમ કહેાને હવે સમુ સમજ્યો.

રાજા—હુંગર બેઠી દીકોલડી, તારે કાને ઝબુકે ઝાલરે;
રાજા દેધમ તેડાં મોકલે, તું વેગે વેહેલી ચાલરે.

ચંપો એ પ્રમાણે કહે છે તેનો જવાબ પદમણી દેછેકે,

વૈશ ગામ વૈશાવળી, તાંહાં મારૂં પરણેત;
જા ચંપા પાછો વળી, મારે વાલમ એક.

રાજા—અલ્યા બોલી, એ પદમણી તો બરી. એનો સાદ ને ચાતુરી દેખાડે છે કે પદમણી બરી.

ચંપો—એનો ઉત્તર સાંભળ્યો, એતો રાંડ પરતીવરતા ધરમ પાળે છે, એ કહેછે મારેતો સામી છે.

રાજા—અલ્યા ચંપા એ ગા વનમાં રહેનારી છે,

વજે, ને નેસરણી કરાવજે.

ચંપો—કુવાનું શું કામ છે ડાક્ટાર?

દોડીઆ—અમારામાં કોઇ આંધળા છે, કોઇ લુલાછે, કોઈ કેવા છે. કાંઇક ઉપાળો, હાંક, ધુમાટ થાયતો કુવામાં ઉતરીને ઢાકણું દઈ દે ને વારૂ અમને ચેમ બોલાવ્યા છે તે કહેને ભા.

ચંપો—પદરણી લેવા જવું છે.

દોડીઆ—હીક, પણ કોઇ મરે, કોઈ ઘાય પડે, ઘવાય, તેમનું રાજા ચેમ કરશે?

ચંપો—જે વાસે પડધાસે તેમને રાજા પાટોપેન કરાવશે તે મરશે તેમનાં બારમા કરશે.

દોડીઆ—બારમા ચ્યારે કરશે?

ચંપો—મુવાકેડે બારે દહાડે.

દોડીઆ—ના તેમ નહીં. અમારા બારમાં કોઇ બાય? અમારા બારમાં હમે હમણા બાઈશું, કે બાના મરીએ. આ રાવણાના એક પછી એક કરો નહીં તો જઇશું પાછા.

ચંપો—હે રાજ આ મુવા રજપુતાં પોતાના બારમા પહેલાં કરવા માગે છે.

રાજા—હીક તેમ કરો.

ચંપો—દોડીઆ ડાક્ટાર રાજા હા કહે છે, તમારા બારમા તમને જીવતા ખવડાવશે.

દોડીઆ—બોલ ભા અમારા મહીના ચેટલા? રાજાને પુછ અમારા મહીના ચેટલા.

ચંપો—તગારે મોડે માગી લો, બોલો કેટલો મહીનો લેશો?

દોડીઆ—બા હારે હારે એગને પુછ, એમને પૂછતો બાવ.

ચંપો—દોડીઆજી દોડીઆજી હોત.

દોડીઆ—હો હો હોત, એ આવ્યા ભા આવ્યા, પોતાં પોતાં.

દોડીઆ રજપુતો આવ્યા તેની મેળણી. રાગ સોરઠ 'લુંબે ઝુંબેને હકરાળાં, લુંબે ઝુંબે મારા રાજજી.' એસા થઇ તા થઇ.

દોડીઆ આવી ઉભા રહે છે. ખુબ અફીણ ખાધાં છે, કસુંબા પીધા છે, ફાટાં તુટાં લુગડાં પહેર્યાં છે, ડોલ્યાં આય છે, એક એક જોડે અથડાએ, લથડી પડે, કોઇની પાઘડી પડે. હાથમાં હથીઆર પણ એવી હાલતને શોભે તેવાં.

દોડીઆ—અલ્યા ચાંપા અમને કેણે બોલાવ્યા ?

ચંપો—રાજા દેધમે બોલાવ્યા ઠાકોર.

દોડીઆ—ચેમ બોલાવ્યા ભા ? ને બોલાવ્યા તો ભલે બોલાવ્યા, પણ અમારી ખબર લેશે કે નહીં. અમારે અફેણ જોઇએ, તમાકુ જોઇએ, રોટલાનું કરો, બાંધાપી ધાનું કરો, અમારો ઉતારો ચ્યાં ભા ?

ચંપો—તમારો ઉતારો ચોરામાં આપ્યો જએો.

દોડીઆ—સારૂ ભા. જીએ છીએ, પણ કહે ગામની ભાગોળો ચેટલી છે.

ચંપો—ભાગળતો એક છે એક.

દોડીઆ—તારે ના રહીએ.

ચંપો—ત્યારે કેટલી જોઇએ ?

દોડીઆ—બાર ભાગળો કર. હાકટ મુખ કાંઇ હોયતો નાશીતો જીએ, એક હોયતો ઘેરાયા પછી ચ્યાં જીએ. ને બાર ભાગોળે બાર કૂવા કરાવજે, ને કૂવાને ઢાંકણાં કરા.

ચંપો—દુટાજી રામ રામ.
દુટાજી—રામ રામ ભા.
ચંપો—તમારો મહીનો ?
દુટાજી—આપણો શો મહીનો ભા; પાંચ ક્રોડી લ-
ખ, નવટાંક અઢેણ ભા, ને શેરડીના કુચા ઉપર આવાને.
ચંપો—હવે કોઈ બાકી રહ્યુ ?
દોડીઆ—સુરદાસજી રીહાવે ભા.
ચંપો—હે સુરદાસજી.
સુરદાસજી—કુણ છે, કુણ છે ભા.
ચંપો—એતો હું ચંપોમાળી.
સુરદાસજી—અલ્યા ચાપું કે ?
ચંપો—તમારો મહીનો લખાવો.
સુરદાસજી—એક પૈસામાં સવા પસો ઓછો લખ
ભા. એક જારનો રોટલો લખ ભા, ને દોઢ નવટાંક અઢે-
ણ લખ ભા, નત ખાવાને જોઇએ.
મોટાજી—ચાંપાજી મહીનો લખ્યા, રાતળ લખી,
અઢેણ લખ્યું ?
ચંપો—હા મોટાજી.
મોટાજી—તાણે તારા રાજાને પુછ કે ચીઆ મારા-
માં વઢવા ચઢીશું.
ચંપો—કારતક માગસરમાં.
મોટાજી—ના એમતો નહીં, એની ધુનતે આણું,
અમારે નોકરી નથી કરવી. કાચંડાની ને રજપુતાની તાઢ
ઉડ્ય નહીં, ને અમારાથી વઢાય નહીં. રાજાને કહે અમે
પાછા જઇશું.
ચંપો—લો રહ્યું, શીખાળો રહ્યો; ચરિતર વઈસાખે
ઉનાળામાં ચડજો.

ચંપો—નરાતારજી ઠાકોર, કહો તમારો મહીનો કેટલો?

નરાતારજી—ચાર પાઇઓ લખો. ભા, ને ઉપર એક મઠનો રોટલો, રોટલો મઠનો હો ભા, ને ધધાડીનું દૂધ, ટાઢું. મહીનાપર એટલું જોઇએ ભા. એ રાતેબ ભા, મઠનો રોટલો ને ધધાડીનું દૂધ જોઇએ ભા. અમે આ બીજા ભા કને જા; આ નખોદજી ઉભા એમને પુછો.

ચંપો—નખોદજી ઠાકોર, ઓ નખોદજી ઠાકોર.

નખોદજી—હું ભા હું એમ છે, અલ્યા ચાંપા એમછે?

ચંપો—તમારો મહીનો લખાવો ઠાકોર.

નખોદજી—પાંચ પાઇઓ લખ ભા, ને એક બોબો બાજરી ને અઢેણ. અઢેણ ઉપર બાજરી બાઇશું તારે અઢેણ ચડશે ભા. એક પોહો (પોસો) બાજરી ભા. જા અમે જલુણ દરજી પાહે.

ચંપો—જલુણ દરજી રામ રામ.

જલુણદરજી—કુણ હશે? શું કહોછો?

ચંપો—હું ચંપોભાળી. તમારો મહીનો કહો.

જલુણ—મહીનોતો ભા, હાત પાઇઓ લખો ભા. આ અગાડું પેટ મોહું ભા. ઉપર સાટીબોબા એક પોહ. એ રાતેબ ભા, ને બકરીનું દૂધ ભા, એ રાતેબ અમારી બાવાની. અમે મોટોજીની પાહે જા.

ચંપો—મોટોજી કોણ છે? મોટોજી, તમારામાં મોટો કોણ છે?

મોટોજી—પ્રભુ મોટો, જે મોટો હોય તે મોટો.

ચંપો—તમારો મહીનો કોહો ઠાકોર.

મોટોજી—સવા પૈસો મહીનો લખ, ને રાતબ કાંઈ બાવા. સવાશેર અઢેણ નત બાવા જોઇએ, કાંટે ચડાવીને બાઉછું ભા. અવે ટુટાજીતો લખો.

ચંપો—ટુટાજી રામ રામ.

ટુટાજી—રામ રામ ભા.

ચંપો—તમારો મહીનો ?

ટુટાજી—આપણો શો મહીનો ભા; પાંચ કોડી લખ, નવટાંક અફેણ ભા, ને શેરડીના કુચા ઉપર ખાવાને.

ચંપો—હવે કોઈ બાકી રહ્યુ ?

દોડીઆ—સુરદાસજી રીહાને ભા.

ચંપો—હે સુરદાસજી.

સુરદાસજી—કુણ છે, કુણ છે ભા.

ચંપો—એતો હું ચંપોમાળી.

સુરદાસજી—અલ્યા ચાપુંકે ?

ચંપો—તમારો મહીનો લખાવો.

સુરદાસજી—એક પૈસામાં સવા પસો ઓછો લખ ભા. એક જારનો રોટલો લખ ભા, ને દોઢ નવટાંક અફેણ લખ ભા, નત ખાવાને જોઇએ.

મોટોજી—ચાંપાજી મહીનો લખ્યા, રાતબ લખી, અફેણ લખ્યું ?

ચંપો—હા મોટાજી.

મોટોજી—તાણે તારા રાજાને પુછ કે ચીઆ માસમાં વઢવા ચઢીશું.

ચંપો—કારતક માગસરમાં.

મોટોજી—ના એમતો નહીં, એની બુનને આણું, અમારે નોકરી નથી કરવી. કાચંડાની ને રજબુતાની તાઢ ઉડેજ નહીં, ને અમારાથી વઢાય નહીં. રાજાને કહે અમે પાછા જઇશું.

ચંપો—લો રહ્યું, શીઆળો રહ્યો; ચઈતર વઈસાખે ઉનાળામાં ચડજો.

મોટાજી—નાખ્યા બખતર તપી જાય, બંદુકો તપી જાય, ઘોડા તપી જાય તે ના.

ચંપો—તારે ઓભાસામાં ચડજો.

મોટાજી—ના ભા ના, જામનગરી બુન્નઈ જાય, ઘોડા કાદવમાં કળી જાય, ઓભાસામાં ના ચડાય.

ચંપો—મરો મુવા ત્રણે રત નહીં ત્યારે કેવારે ચડશો?

મોટાજી—તારા રાજાને કહે એ બારે મહીના રહ્યા ને અધીક મહીનો કાઢ.

ચંપો—અધીક મહીને ચડશો, લ્યો અધીક મહીનો કાઢ્યો, ચડો.

મોટાજી—તો ઠીક પણ પેલો મીર ક્યાં જ્યો, જરા મજરો કર, રાવણાનો મજરો.

મીર—લ્યો રાજ કરું રાજ. સારંગી કહાડીને ગાયછે બાલમ રેન થોડીરે, સુતી મને કયું ન જગાઇરે, બાલમ રેન થોડીરે. એક અંધારી ઓરડી, દુજી બેરણ રાત, તીન ઢોલીઓ સાંકડો, મારો નગણ ગારો નાવ, બાલમ રન થોડીરે, મને કયું ન જગાઇરે બાલમ રેન થોડી.

દોડીઆ—વા ભા વા! વાવા બાવા! ગાય તીઆરે અમને સંભરાવજે.

મીર—તો આ શું કરું છું?

મોટાજી—મેંતો જાણ્યું, પટલાંનું પાડું રેંકેછે.

મીર—પાડું શું રેંક, હું ગાઉછું.

દોડીઆ—હાબા હા. હાબા (એમ કેહેતા જાય ને માથાં હલાવતા જાય.) હા. 'પ્રાણીઆને પાપડીઓ અવરાવ' એ ગા.

મીર—શું ગાઉ કાલનો ભુખ્યોછું, રોટલાનું કરો.

દોડીઆ—નરાતારજીરે ઘેર જા.

મીર—હે નરાતારજી ભુખ્યોછું રોટલાનું કરો.

નરોતજી—અરે ભા હુંજ બે દહાડાનું ભુખ્યું ને તને ક્યાંથી આપું. જા ગામમાં રબારીવાડે જા. છાશ પી આવ ને અમારો મજરો કર કોક રોટલો આપેતો મારે સારૂ કકડો લાવજે, તુતો ઘરનો મીરછે. નહીંતો જા મોટોજીને ઘેર જા.

મીર—મોટોજી ભુખ્યોછું, રોટલો.

મોટોજી—રોટલો ચ્યાંથી આણું, ત્રણ દહાડા થયા મીજ નથી ખાધોને, તારો દીકરો હોય તેણે ખાધો હોય બા. જલુંણદરજીને તાં જા.

મીર—ઓ જલુણદરજી તમારો વારો આવ્યો.

જલુણ૦—શાનો તાવનો ?

મીર—નાના રૂપીઆ આલવાનો.

જલુણ૦—અરે ભા મારૂ પેટનુંતો, એનુંતો પૂરૂં કરૂં પછી તને, ભા તુ સુરદાસને ઘેર જા.

મીર—સુરદાસજી ઠાકોર હું ભુખ્યોછું રોટલો,

સુરદાસ—રોટલો ભા રોટલો મારે જોઇએને તને ચ્યાંથી આલું, તું ટુટાજીને ઘેર જા આલશે.

મીર—ટુટાજી, હે ટુટાજી રોટલો ખવરાવો.

ટુટાજી—બા રોટલોતો નથી પણ મજરો કરને તારે ઘેર જઇને ખાજે.

મીર—મરો શાળાઓ ખાવા ના આલો ને મજરો મફત કરાવો, નહીં કરૂં.

રજબુત કાયર રોટલે, તરીઆ કાયર દુધ;
કણબી કાયર કરસણે, ને વણીક કાયર જુધ.

ચંપો—અલ્યા દોડીઆ રાવણું બાવણું જવાદોને, રાજા કેહેછે ચડો હવે.

મોટાજી—લો ભા હેંડો તીઆરી કરો. સઘળા દોડીઆ હોં હોં હોં હોં કરેછે, વાજાં વાગે ને ગાનારા ગાયછે. ‘ઓરે મતવાલનીલોરે, ઓરે મતવાલનીલોરે.’ એક રજપૂત જુધ કરેછે ને પડેછે. પડયો કે તેને ધસડી લઇ જાય, ને બીજો ચડેછે ને મરેછે, એમ બધા પૂરા થાયછે ત્યારે રાજા ચંપાને પુછેછે કે અલ્યા શું થયું ?

ચંપો—દોડીઆતો પડયા ને પદમણી ના આવી.

રાજા—હીંડો તારે હવે હું ચહુંછું. ઉઠોરે દોડીઆ, જાઓ. રાજા લડેછે, તે વખત ગવઇઆ ગાયછે, ‘ઓરે મતવાલની લોરે.’

રાજા પદમણીને જીતી લાવેછે ત્યારે દોડીઆ કેહેછે લાવ્યા લાવ્યા. એક કેહે હું લાવ્યો, બીજો કેહે હું લાવ્યો, એમ બધા દાવો કરેછે. ત્યારે રાજા કેહેછે બોલાવો જે પદમણી લાવ્યો હોય તેને, તેના નાક કાન વાઢું; તેવારે પેલો કેહે હું નથી લાવ્યો, પેલો કેહે હું નથી લાવ્યો, એમ સહુ ના કેહેછે. રાજા કેહેછે એમને સરપાવ આપી વદાય કરો. દોડીઆ જાયછે. વખત હોયતો પદમણી ગાય અને નાચે.

બાવાનો વેશ.

બાવો.....ગામમાં મંદીર કરી રહ્યો.

રામકલી.....બાવાની વહુ.

જાનકી.....બાવાની બીજી વહુ.

નાયક.....વેશમાં પૂછનાર.

રંગલો.....હસાવનાર.

ધોકણીઓ.....બાવાનો છોકરો.

બાવો અને તેનો છોકરો ધોકણીઓ આવે છે.

બાપ દીકરો આવણું ગાયછે—જે બોલેંગે રામ દેલાવ; જમનાજીપર રામ દેલાવ; તેરી જે બોલેંગે રામ દેલાવ; હરીભગત હૈ રામ દીલાવ; શેર આટાકો રામ દેલાવ. રામધુન લગી; ગોપાળ ધુન લગી; રામભજો ભાઈ રામભજો, બાતે પીતે રામ ભજો, બાતે જાતે રામ ભજો, એસા થઈ તા થઇ.

બાવો—રામ રામ મઠીયા રામ રામ; રામ રામ મઠીયા રામ રામ.

નાયક—ભજનમે કીયા કહ્યા બાવાજી ?

બાવો—અબે ધોકનીઆ, બાહાર કોન ખડા હે ?

ધોકણીઓ—મહારાજ કોઈ આદમી હે.

બાવો—ઓ કીયા બોલતા હે ? ઉનકુ અંદર બોલાવ.

નાયક—જે સીતારામ બાવાજી, જે સીતારામ.

બાવો—જે સીતારામ.

નાયક—તમ કહાંસે આયે મહારાજ ?

બાવો—હમ જુમનાજી પરસે આયે; અમ તીરથ કરતે આયે; ઓર ફરતે, ઓર ચરતે, ઓર ધરતે, ઓર

દુખસે ભરતે આએ, પાસ ઘોડી બી હે. હમ ગામમે આએ તો કુચ આટા બીટા મીલેગા ?

નાએક—ચોરેપર જાઓ પટેલ આપશે.

પટેલ—બાવાજી મંદીર કરીને ગામમાં રહો ને લોકને ભજન કરાવો.

બાવો—હીક બેટા, રામજી તેરા ભલા કરેગા. મંદર કરે, લાલજી પધરાવે, તુલસી લગા દેવે, ઓર માલા જપે, ગામમે કોઈ ભગત હે ?

નાયક—બાવાજી દરવાજા બોલો પટલ પાટીદાર દરશણ કરનેકું આએ.

બાવો—બોલો પીછે આવ. અબી ધ્યાન ધરતે હું.

નાયક—મહારાજ, ઓ લોક સીધા લાએ.

બાવો—આનેદો. આવ ભગત આવ રામજી તુમેરા ભલા કરેગા.

બાવો—રામ નામ જપના પરાયા માલ અાપના, બાવો બેઠો જપે ને જે આવે તે બપે, જો દેગા હમકું, સો મીલેગા તુમકું. એસા થઇ તા થઇ.

નાયક—જે તમને આપીએ તે અમને ક્યારે મળશે બાવાજી ?

બાવો—તુમ મરજાયગા પીછે મેટા.

નાયક—તેની ખાતરી શી બાવાજી ?

બાવો અબે લંડી તુમ બડા અગનાન, મુરખ હે; બડા નાસ્તિક હે

નાયક—બાવાજી કાંઈ ગીઆન સમજાવોને.

બાવો ગાય છે—ગીઆનમેં ખાના, ગીઆનમેં પીના, ગીઆનમેં સુખચેન કરનાજી; રામ બોલો ભાઇ રામ બોલો. ગીઆનમે લુટના, ગીઆનમે ખુતના, ગીઆનમે પાખંડ કરનાજી; રામ બોલો ભાઇ રામ બોલો. હમ બ્રહ્મા, હમ વિષ્ણુ, હમ શીવજી સમજનાજી; રામ. પીછે નજર મેં આવે સો કરનાજી, રામ.

નાયક—બાવાજી એતો સચ્ચા ગીઆન નહિ.

બાવો—અબે લંડી તુમ કયા સમજે. એક લકડ લગા દઉંગા તો શીર તુટ જાયગા. તુમ ગમાર લોક ગીઆનમેં કયા સમજે.

નાયક—બાવાજી દરવાજા બોલો ઓરત લોક દરશન કરનેકું આઇ.

બાવો—કીતે બરસકી હે ?

નાયક—વરસ સાઠેકની ડોશીછે.

બાવો—જાઓ પીછે આવ અબી ભાંગ પીતે હું.

નાયક—દરવાજા બોલો બાવાજી દુસરી આઇ.

બાવો—કીતને બરસકી હે ?

નાયક—ચાળીશ વરસની છે.

બાવો—બોલો પીછે આવ, અબી ગાંજા પુંકતેહેં.

નાયક—બારણાં ઉઘાડો બાવાજી ત્રીજી બાઈ આવી.

બાવો—કીતને બરસકી હે ?

નાયક—સોળ વરસની.

બાવો કુદીને—આનેદો, આને દો. મૈયા આવ, મૈયા આવ. લાલજીકા દરશન કરો, ભેટ ધરો, હમકું પગે લગો. લે ઓ કંઠી ગલે ડાલો. આવ આવ મેં મારે હાથસે તેરે ગલેમે કંઠી બાંધુ. તેરા નામ કીયા બાઇ ?

રામકી—બળ્યું મારૂં નામ મહારાજ હુંતો દુખણીછું. મારો ધણી સીતેર વરસનો ડોસો છે તેને જુવાન કરો. તેના દાંત પડી ગયાછે તે પાછા ઉગાડો.

બાવો—ઠાકોરજી સબ કરેગા. તુમ સોલ બરસકી ભરજુવાન ઓરત, તેરા ધણી ઐસા કીયું ?

રામકી—મારા સુવાં માબાપે મોકાણ વાળી, કુળ જોયું, પૈસો જોયો,ને મને ગરદન મારી. મને ઢળા ડોસાને પરણાવી.

બાવો—પૈસા ખુબ મીલા હોયગા. સો લાવને અપને દો બા પી કર મોજ મારેગે, ડોસા હુતા હે કે મર ગયા?

રામકી—હુવેછે પણ થોડા દહાડાનો છે. મને સાસરે જરાં ગમતું નથી. મારી માએ બહુએ વાર મને મારી મારીને મોકલી પણ હું પાછી નાસી જાઉછું. એકવાર મને ગુણમાં ઘાલી ઉંચકીને મુકી આવ્યા, પણ રાતે ડોસાને હડસેલી ઢોલી પાડી નાઠી. ડોસો પાછળ દોડયો ને ઠોકર બાઝ બાલકૂડીમાં પડયો. ડોસો લાલચ બહુ બતા-

પણ તેના બેસી ગયલા ડોળા, તેનું હોઠે ચડકતું
તેના મોહોની લાળ ને તેનું બળતુ મોહું જોઇને મા-
ટમાં ભડકા ઉઠે છે.

પરણ્યો લાવે પાલખી. ને બાવો લાવે વહેલ;
પાલખીએ બેસું તો ઢળી પડી, મને ગમી બાવાની
વહેલ. તા થઇ તા થઈ.

પરણ્યો લાવે ટોપરાં. ને બાવો લાવે ગોળ;
ટોપરાના તો કુચા પડે, મને ગળ્યો લાગે તારો ગોળ.
તા થઇ તા થઈ.

અમદાવાદથી ગાડાં જોતર્યાં, ને માહે ભર્યાં છે હીરઃ
બાવો હોયતો મુલવે, મારાં ફાટી ગયાં છે ચીર.
તા થઇ તા થઈ.

બાવાજી મને ઘરડા વરતે ઘેર જવું નથી ગમતું;
એ પિટચાને જુવાન કરો.

બાવો—એ સબ બાત છોડદે. એ મદીરમે આકર
રહે મેરી સાથ. લોકમે મૈયા કહુંગા, મનમે સગજના જોડ.

રાગડી—માહારાજ મદીરમાં ઠાકોરજી છે; તુલસી
કેડું છે, એમાં બાયડીથી તો રહેવાય.

બાવો—ડાલદે સાલે ઠાકોરજીકું ઉકરડેપર; જલાદે
રંડી તુલસીકું. તુમ આ જોને પ્યારી. ધોળા સાલું પેહેર-
લે, છાપાતીલક બનાવ, બડે મણકેકી માળા પહેરકે આવી
બનજા. આવ ભજન કરીંગે. નગદી, ડાગીને સબ લેતી
આઇઓ.

રાગડી જાયછે, અને નાયક કહેછે જુવો ભાઇ આ
કળજુગના બાવા લાલજીને ઉકરડે નાંખી દેવડાવેછે, તુલ
સીને બાળી નાંખેછે, ને લોકની બાયડીઓને ફોસલાવેછે

બાવાજી બીજી અસ્ત્રી આવી.

બાવો—કોનહે ? કીતને બરસકી હે ?

નાયક—રાંડી રાંડ છે ને સોળ વરસની છે.

બાવો—જબતો ઠીક. એ અમેરે કામકી. એકકા નામ રામકી, એ દુસરીકા નામ જાનકી. મંદરમે દો બાવી તો હોના ચઇએ

જાનકી—માહારાજ બાલ રાંડ છું. પાંચ વરસની હતી ત્યારે રાંડી હતી. મારા અંગમાં સદા લાહે લાગેલી રહેછે. તમે પણઘટને કુવે નાહાવા આવ્યા તારે જાણ્યું કે એ આગ બાવાજી હોલવશે. ધણી વગરનો સંસાર મને ગમતો નથી. તરીઆને ધણી વગરનો સંસાર ધુળ છે.

સોળ વરસની સુંદરી, તે જળ ભરવાને જાય;
કાંટો ભાગ્યો પ્રેમનો, તેતો ઉભી ઝોલા ખાય.તાથૈતાથૈ
કુવા કાંઠેકેવડો, તે વાયે વાંકો થાય;
ભોગી મળે રંડાપો ટળે, તો સુખડાં જીવને થાય.
તા થૈ તા થૈ.

નાચતી ગાયછે—હાંરે બાવલીઆ તારો લાગ્યો સનેડો; મારા બાવલીઆનો લાગ્યો સનેડો. તારી તુંબડીના જળ મીઠાં, મારા બાવલીઆ. રમતાં જોગીડાનો લાગ્યો સનેડો. (ચડાવીને) મારા બાવલીઆનો લાગ્યો સનેડો—તા થઇ તા થઈ.

બાવો—તુમ આ જાઓ મંદરમે, ઓર બાવી હોજા.

ટોપી ઘાલે તીન ગુન, નહીં વેરો નહીં વેઠ;
બાવો બાવો સહું કહે, ને સુખે ભરીયે પેટ.

ઈસબાસ્તે મેં બાવા હો ગયા. તુમ બાવી હોજા. દુસરે મુલખમેં ભાગ જાયગે તેરેંકું લોક બાવી બાવી ક-

ણાવાનો વેશ.

હુંગે, તેરી ચાકરી કરેંગે, ઔર અપન ચેત કરેગેં. કાય-
કું રંડાપા એહતી હેં.

પીઠે એાયા (ઝોળી)માં છોકરૂં લઇને રામકી આવી
નાચેછે ને તાંરાળાં વગાડી ગાયછે—આવો ણાવો સહુ કહેજો
ણાવો તે ગોરખ નાથ; પહેલી ઝાલી આંગળી, પછે સા-
હેયો હાથ. ગારા ણાવલીઆ જીરે. રઘુપતી રાઘવ રાજા-
રામ, પતિત પાવન સીતા રામ. રામ સીતા જાનકી ને
ગોલો હરમાનકી. (બંધા જોડે ત્રણ ચાર વાર.) થૈ થૈ
ા થૈ. ધેં ધેં ધેં.

ણાવો—એ બાળક કીસકા રોતા હે. ર મેરી રામ-
કી એ અપના બાળક હે કે ? નાયક અને બીજા ભવાયા
નીચે પ્રમાણે ગાયછે, અને બાવો ને બાવીઓ જોડે ગાવા
લાગેછે.

જોઇ લો જગતના બાવારે, જોઇ લો જગતના બાવા;
ધર્યો ભેખ ધુતીને બાવારે, જોઈ લો જગતના બાવા.
ઘણી પ્રેમદા પાણી ભરે, ત્યાં જાય બાવો નાહાવા;
રાંડી રાંડના ઘરમાં પેશીને, બાવો બેસે ગાવા. જોઇલો.
ગૃહસ્થનાં છોકરાં તેડી રમાડે, પરાણે પ્રીતડી થાવા.
ગૃહસ્થની નારી રીસાય ત્યારે, બાવો જાય મનાવા. જો.
ધ્રુપ કરે ને ધ્યાન ધરાવે, ભોળા લોકને ભમાવા;
ભોળે ભગત કહે ભવસાગર મેલી જમપુરીમાં જાવા જો.

મારો બાવો મહાજનનો બોકડોરે. મારો બાવો મહાજન-
નો બોકડો.
કાન ફુંકીને કંઠી બાંધે તારે રૂપીઓ દોઢ લે રોકડોરે. મા૦
શેરીએ શેરીએ આટો ઉઘરાવે, વેચાંને કરે દોકડોરે. મા૦
મદ્યાનું બાઇને બને ગરતાનો, હાથમાં રાખે ધોકડોરે. મા૦

માયા તો મસ્તાનીરે, બાંધી લીધા મોટા મોટા; મોહ્યા એક પલકમાંરે વેરાગી જોગીઓના જોટા. માયા. ૧. ખપ કરીને ખેતરી ખાધા, બાવન ચૈાટાં બજાર; ભરથરી સરખા ભૂલી ગયા જેને જાતા ન લાગી વાર; ગોપીચંદન સરખારે મોહેનીમાં મોહી થયા ખોટા. માયા૦ ૨. કે બાવો એક ને બઇરાં બે તરણ, તે વચ્ચે બે ચાર બાળ; ધામ હામ સાધુની વિકાળ, પછે બાવો કુટે કપાળ; પારકો માલ ખાવારે દુનીઆમાં કહાડે દોરવા દોટા. માયા૦ ૩ એ જગવ ધારીને થાય વિજોગે, સદા રાખ ચોળીને ફરે રાણ; ભગવી ચાદરની વાળે લંગોટી, પછે આરોગે સુરાપાન; કળી ગાંજો ભાંગ તાણીરે, ધુમાડાના કહાડે ગોટા. માયા૦ ૪ આટો વેચીને વ્યાજે મુકે, જેમ તેમ કરીને બાંધે મઠ, ગીઆન પુછે તેને ગાળો ભાંડે, લંડી કહીને ઉઠાવે લઠ; વેસને વગોવ્યોરે, લાજ વીના લંગોટા. માયા૦૫ તાલ વગાડે તાન મેળવે, મનમાં થાય મસ્તાન, દાંત વકાશી જુવે દરપણમાં, એ ધુતી ખાવાનો ઠામ; તાન મેલી તન મરોડે, વગાડે ઘણા તાબોટા. માયા૦ ૬ હેવા જુગતમાં ઝાઝા, સાચા ગયા સંતાઈ; શું કહું રે હવે વિનતી વિસ્તારી; કહેવાની વાત નથી રહી; ધીરો તે કહાં ઢુંડેરે, ગિયાનીના પડીઆ ટોટારે. માયા૦ ૭

નાયક—હે ભાઇઓ આ વેશપરથી શીખામણ લેવી. બાવા હોય તેમણે આ વેશે ધારી બાવાના જેવા થવુ નહીં, લોકની વહુ બેટીઓને પોતાની મા બેન સમાન ગણવી. લોકના ધન માલ લેવાપર નજર કરવી નહીં. ભાંગ, ગાંજો, અફીણ, દારૂ અને તાડીને અડવું નહીં. સાધુનો વેશ જે લે તેણે સાધુનો ધરમ પાળવો. જે ન પાળે તેને

ધીઃકાર છે તેની કને કોઇએ જવું નહી. બાવો, ગોસાંઇ વેરાગી, સાધુ, જતી સંન્યાસી, પરમહંસ કે હરકોઈ જાતને જોગી વેશે હોય પણ તેના આચરણ માંઠાં હોય તો તેને ચંડાળ જાણી તેનાથી વેગળાં રહેવું.

બાવો અને બાવીઓ ગાય છે—ગોવીંદમભજ ગોવીંદમ, ગોવીંદમ ભજ સુઢમતે, ગોવીંદમભજ ગોવીંદમ. બોલો શ્રી જગદીશની જે. (વેશ સમાપ્ત)

સધરા જેસંધનો વેશ.

સધરા જેસંધ..... ... ...પાટણનો રાજા.
મધમુંખી... ....એની રાણી.
રંગલો..... ....મશ્કરો.
ભાટ, પ્રધાન, લશ્કર વગેરે.
રાણકદેવી..... ... ...કૂંભારેઉછેરેલીરાજકન્યા.
રાખેંગાર..... ... ...જુનાગઢનો રાજા.

મેલણી—શ્રીહરીરે શ્રીહરી, ભાઇ ભજોને સૌ શ્રીહરી.

એ ત્રણ ચાર વાર ગાનારા ગાય અટલે ભૂંગળીયા ભુગોળો ફુંકે છે ને બીજા તા થઈ તા થઇ બોલે છે બધા ભવૈયા જોડે —બોલો શ્રી ગુર્જરાયની જે, સોલંકી મહારાજની જે.' એટલે પડદામાંથી રાજા બહાર આવેછે. તેની આગળ છડીદાર નેકી પોકારે છે. પાછળ રંગલો, ભાટ પરધાન વગેરે ઉભા રહે છે. ચોપદાર બાજુપર ખસી જાય છે, અને બે ડગલાં આવી કહે છે.—

આ સભા શ્રી ગૂર્જર રાયની, મંડપ બહુ શોભંત;
સકળ રાજન પાવન થયા, નમો સહુ ભગવંત.

ભાટ આગળ આવી નીચો વળી રાજાને સલામ કરી કવિત બોલેછે—

તારાકે તેજમે ચંદ છુપે નહી, સૂર્ય છુપે નહી, બાદલ છાયો;
રણ ચડ્યો રજપુત છુપે નહી, દાતા છુપે નહી જાચકઆયો.
રાજમંડલમેં જયસિંહ છુપેનહીં, ચમકેણીજણી મેવલોઘાયો;
ગૂર્જરપતી તેરા નામ અગર હય, તેરી કીર્તી ચોખંડ ગાજે.
પરાક્રમ તેરા પ્રકાશ કરકે, રંજન કરૂં સભા સહુ આજે.

રે ભાઈ નાયક આ વેશ કોના કહીએ? સધરા જેસંધના કહીએ.

સધરા જેસંધ કેમ ઓળખાય, તેણે કયાં રાજ કર્યું, ને શી નાગના કરી તે કહું છું સાંભળો.—

એક સમે (સંવત ૭૫૨ માં) ઝંઝુવાડામાં પંચાસર નગરીમાં રાજા જેશીખર રાજ કરે છે, તેવામાં કલ્યાણનો સોળંકી રાજા ભૂવડ ચડી આવ્યો. દારૂણ જુધ થયું ને ગુર્જર રાજા જેશીખર ચાવડો વિમાનમાં બેસી સરગે ગયો. તેના પ્રતાપીકુંવર વનરાજે સોળંકીને કાઢી રાજ પાછું લીધું, ને અણહીલવાડપાટણ વસાવ્યું. એ ચાવડાકૂળની પીઢીએ જેશીખરચાવડો તેનો સુત વનરાજ ચાવડો, તેનો સુત યોગરાજ ચાવડો, તેનો સુત ભોગરાજ, તેનો સુત ભુવડ, તેનો સુત વીરસિંહ, તેનો સુત રત્નાદિત્ય, અને રત્નાદિત્યનો સુત સામતસિંહ ચાવડો. અહીં ચાવડાની પેઢી અટકી. સામતસિંહને પેટે દીકરો નહોતો તેથી તે પછી તેની બેન લીલાવતીનો કુંવર મૂળરાજ સોલંકી ચાવડાની પાટે બેઠો. મુળરાજ સોલંકી પછી ચામુંડ, તે પછી વલ્લભસેન, પછી દુર્લભસેન, પછી ભીમદેવ, પછી કરણ સોલંકી અને કરણ પછી સધરાજેસંધ (સિદ્ધરાજ જયસિંહ) પાટણના રાજનો ધણી થયો. એના વખતમાં ગુજરાતના રા-

સધરા જેસંધનો વેશ.

જનો સુરજ સોળે કળા તપ્યો. ઉત્તરમાં મારવાડ, મેવાડ, તે અજમેરના રાજા સધરા જેસંધને નમતા, પુરવમાં ણા- ણું લાખ માળવાના રાજાને પકડી આણી તેના દેશમાં ગુર્જર રાયની આણ ફેરવી, ખાનદેશના રાજા ખંડણી ભ- રતા, દખણમાં કૃષ્ણા નદી સુધી તેની દવાઈ વરતાઈ ગ- ને પછમમાં સીંધના રાજાને તેણે છત્યો. એ ગુજરાતનો સિંહ ચક્રવરતી મહારાજા ધિરાજ કેહેવાયો. પણ રાજાને પેટે દીકરો નથી અને મોહોલે પદમણી નથી. એક દહાડે રાતનો સમો થયોછે, રાજા કચેરીથી ઉઠી હારય વિનોદમાં બેઠોછે, ઝુમરોના દીવા ઝબુકગી રહ્યાછે, સોગટાની બાજી મંડાઇ છે, તેવામાં લલભાટે આવી સલામ કરી કહ્યું 'મ- હારાજના મંદીરને શોભાવાને પદમણીની ખોળ કરતો હું ઘણા દેશ ફર્યો. ફરતો ફરતો સોરઠ દેશ જઇ ચડ્યો. ત્યાં એક [illegible]ને ઘેર પદમણી મેં દીઠી.

બી ધરતી પર બીજી નારી નથી.

રંગલો આગળ આવી—હું પણ બહુ પાહુછું તો લોને હું પણ પદમની.

રાજા—ચુપ રહે.

રંગલો—લો વાર હિંડો નહીં બોલું, આ હોઠે ટાંકા દઉંછું.

ભાટ—રાજા તને એ અસ્ત્રીની શી વાત કહું. એ ચાલેછે તેવારે કુકમનાં પગલાં પડેછે, હસેછે ત્યારે મુખમાંથી ફુલ ખરેછે, ને રડેછે ત્યારે આંખોમાંથી મોતી પડેછે. એવી નારી બધી ભોગમાં નથી. હું તારું નાળીએર કુંભારને આલી આવ્યોછું; ઉઠો જાન તૈયાર કરો.

પ્રધાન—રાજમેહેલમાં કુંભારની દીકરી ન લવાય.

ભાટ—એ કુંભારની દીકરી નથી, રાજકુંવરી છે. એનું નામ રાણુકદેવી છે. એનો જનમ સીંધના રાજની પટરાણીને પેટે મુળ નખેતરમાં થયો. સીંધીરાયે જોશીને બોલાવી ગરેહ મંડાએવા તેમાં આએવું કે બાપ એ દીકરીનું મુખ જોશે એટલે આંધળો થશે, ને રાજ ખોશે. રાજએ તેને મારી નાખવાની આજ્ઞા કરી, પણ પરધાને સમજાવ્યો, કે અસ્ત્રીહત્યા ને બાળહત્યાનું મહા પાપ છે, માટે એને પેટીમાં સુવાડી નદીમાં તરતી મૂકો. રાજએ સોનાની પેટીમાં કુંવરીને મૂકાવી સીંધુ નદીમાં તરતી મેલી. પેટી તરતી તરતી સામે કાંઠે ગઇ. એ વેળા ત્યાં સોરઠનો કુંભાર નહાતો હતો. કુંભારે પેટી લઇ પોતાની સ્ત્રીને આપી. કુંભારણ વાંજણી હતી તેથી બહુ રાજી થઇ. ને તેને બહુ વાહાલથી પેટની દીકરી પરમાણે ઉછેરી.

સિધરાજ—પ્રધાનજી સેના સજ કરો, સોરઠ જઇએ.

રંગલો—કુંભારની ઝુંપડીમાં તારી સેના કેમ ગાસે,
ઘોડાનો તાંહાં બ્યપ નથી.

રાજા—કેમ ઘોડાનો બ્યપ નથી અલ્યા રંગલા.

રંગલો—કુંભારને ઘેર ઘધેડાં ઘણાં છે, તેમર સ્વારી
કરજો; તારી એ નવી રાંણી તો બેસતાં શીખી હશે.

રાજા તેને બે ચાર ઢોલો મારો કહેછે બન તારૂં બો-
હો કાળું કર, મારે તારૂં કામ નથી.

રંગલો—ભૂલ્યો બાપજી, ભૂલ્યો, બે ઘધેડા તો ઘના
કરે તેમને બેસાડી ફેરવવવાને કામ લાગશે રાયજીનો સસ-
રો કુંભાર થશે પછી ગધેડાનું ભાડું નહીં બેસે. અલ્યા ભા-
ટ તેં ઠીક નહીં કર્યું. આપણી મધુમુખી રાણીથી શોકની
સુળી કેમ સેહેવાશે, લ્યો હું દોડી રાણીને મોકાણની ખ-
બર તો કરૂં. એમ કહી દોડી પડ્યા પાછળ રાણી આવી
છે તેના કાનમાં કહેછે.

રાણી મધુમુખી આવેછે તેની મેલણી—સામેરી મા-
રે બેક મહાદેવ, દુજો જેસિંહરાય; ત્રીજું વાહાલું પતિ-
રત, ને ચોથું સત વચન.

રાણી આવીને સાખીઓ ગાય છે—

સામેરી સાગર ઉલટ્યો, તે રત્ન તણાયાં જાય;
પણ કરમ હીણાં ભરે મુઠડી, તેના સંબધે હાથ ભરાય.
સામેરી સોના સાટલે, ઉભી માણેકચોક;
પણ હું તને પુછું સામેરી, તારે શૂળી ભલી કે શોકય.
શોકયથી શૂળી ભલી, હેંડ પાડે બેહ;
પણ શોકલડી કરે બોલડે, મારો બાગ બણ દાઝે દેહ.

રાજા—હે રંગલા, રાણીએ શું કહ્યું ?

રંગલો—તમે બેક ઉપર બીજી કરવા જાઓ છો તે.

માટે કપાળે હાથ દઇ રડે છે.

રાજા—હીરો શોભે વીંટીએ, હોય જડેડ બે નંગ;
રાજા શોભે રંગ મેહેલમાં, હોય રાણીઓ બે સંગ.

રાણી—રંગાજી ઠાકોર, રાજાએ શું કહ્યું ?

રંગલો—રાજા કહેછે કે જેમ વીંટીમાંના હીરાની આસપાસ બે નંગ જડેલાં હોયછે ત્યારે તે વધારે દીપેછે તેમ રાજાને એક હાથે એક રાણી ને બીજે હાથે બીજી રાણી હોય તો વધારે શોભે.

રાણી—શોક્યનું સાલ તો સદા બળતી આગછે. નારી હીણી હોય કે નર મુરખ હોય તારેજ શોક્ય ઘરમાં આવેછે.—

પાંચકોશી પ્યાદો વસે, અને દશકોશી અસ્વાર;
કાંતો નાર કભારજા, કાંતો નાવલીઓ ગમાર.
ગુણવંતી નારી ઘરે, ને લાવે બીજી નાર;
સુખ શાંતી ત્યાં પરવરે. રાજ જાણો એ નિરધાર.

મારો શો વાંક થયો કે રાજાજી રીસાઇને બીજી રાણી કરવા જાયછે. રંગાજીઠાકોર માહારાજને મનાવો નહીંતો મારા સુખનો આજ છેલ્લો દહાડો છે. રાણી આખડાં ગાયછે—'અનીહો સલુણાજીરે, જીરે, આરે હું વારી મારા રાજ, જીરે જીરે, અની ગુણવંતા જીરે જીરે- હો જીરે આજ હું વારી મારા રાજ, જીરે જીરે. આજ મારા રાજનો મેળાવોરે રાજ; અની ગુણવંતા જીરે જીરે. ગધુમુખી જોડે મેલો રાઢ, ચાંદલીઓ તપે ગોરાદેહનેરે લેલાટરાજ. ચાંદલીઆના ચોઢયા ઘેર આવોરે, પાલવડાના બાંધ્યા રે રાજ, અની ગુજુલડી જભુકે ગોરાંદેને કાનેરે રાજ, અની ગુ૦ આછા સાળુ સોહીએ ગોરાંદેને અંગેરે રાજ, અ-

ની ગુ૦ લેલાટ ટીલડીરે ગોરાંદેને ભાલે રાજ, અની ગુઝ
મોતીડું સોહીઓ ગોરાંદેને નાકે રે રાજ, અની ગુ૦ ઝુમણું
સોહીઓ ગોરાંદેને કંઠેરે રાજ, અની ગુ૦ દોઢી ચુડીઓ
સોહીઓ ગોરાંદેને હાથરે રાજ, અની ગુ૦ કડલાં કાંબી સો-
હીઓ ગોરાંદેને પાયરે રાજ, અની ગુ૦ હું વારી રાજ,
આજ મારા રાજનો મેળાપોરે રાજ અની ગુ૦ હાં મારા
રાજ, રાજનોરે મેળાવો રે રાજ. અની ગુણવંના ૬ડા રા-
જને સધુણા ૬ડા રાજને અની ગુ૦ થૈ થૈ તા થૈ

સુંદર મુખને ભાગણે, ચાલી આવો ગોરાંદેને આં-
ગણે રાજ, અની ગુણવંતાજીરે જીરે. હુંતો રાય રાય ક-
રતી આવી રે, ગુણવંતાને દીલ ભાવીરે રાજ. અનીજીરે
રાજને છોગલીઓ છે મોતારે રાજ, હુંતો આડે ધુંધટ ને-
તીરે રાજ. અનીજીરે રાજને મોળીડે મોહ લાગ્યોરે રાજ.
અનીજીરે રાજને છોગલીઓ છેહ લાગ્યોરે રાજ. અનીજીરે
રાજની આંખડી રતાળીરે રાજ; અનીજીરે રાજને છેડે ગાં-
ઠો વાંળીરે રાજ. તારી આંખડીનો ચાળોરે મુને જીવતડાં
મીદ બાળોરે રાજ. અની ગુણવંતા ૬ડા રાજને, સધુણા
૬ડા રાજને. થૈ થૈ તા થૈ.

રંગલો—રાહો રાણીજી છાનાં રૂદન ના કરો શોકચ
નથી આવવાની.

રાજા—તેં કેમ જાણ્યું અલ્યા રંગલા મારો ગોને
ગે ચાર ઢોલ.

રંગલો—ગારેતો તગારી નોકરી નથી કરવી, આ ર-
લી તગારી નોકરી. એમ કહી પોતાનાં લુગડાં ઉતારી નાં-
ખેછે, ને કહેછે લે તારો ચોરણો, લે તારી ટોપી, કે પા-
ઘડી,) લે તારી ઝગલી, પાછી નાહાતો હોય તેવા ચાળા ક-
રેછે.

રાણી—રંગાજી એ શું કરોછો? ગાંડા થયા કે શું?

રંગલો—અસનાનના સમાચાર આવ્યાછે તેથી નાહું-છું. તમે ડરશો નહિ.' તીખળ કરી લોકને હસાવે છે.

એટલામાં વાઘરીઓ સાસલેર દોડતા આવે છે, ને નીચા વળી રાજાને સલામો કરી કહે છે,—મહરાજ, બાપોજી આગના હોયતો છપર કહીએ. રીસ ના કરોતો માઠી વાત કહીએ. અમે તમારી રૈયત છીયે બાપજી.

રાજા—બોલો તમને કાંઇ હરકત નહિ થાય. સાચી વાત કહો.

વાઘરીઓ—મહરાજ ભૂછ્યા ને તરસ્યા દોડયા આવેવા છીએ. પણ બોલતાં જીભ ઉપડતી નથી.

રંગલો—મુવા બોલને, શું છે શું?

વાઘરી—જુનાગઢનો રાજા આપની રાણુકદેવીને લેઇ ગયો મહરાજ; વળી તેણે આપણા મંગળભટને બંધીખાને પુર્યો છે મહારાજ.

રાજા—તેં કેમ જાણ્યું?

વાઘરી—મહારાજ અમે જુનાગઢથી આવીએ છીએ. રાણુકદેવીને પરણીને લાએવા તેના હરખમાં રાજાએ ગારે નગર જમાડયું તેવારે અમે ત્યાં હતા. અમને પણ નોતર્યા હતા. પણ બાપજી અમારા રાજાનો વેવાહ જેની વેરે મળેલો તેને લાવનારનું અમે ચીમ જમીએ? અમે તુરત સમાચાર કહેવા દોડી આવ્યા છીએ.

સીધરાની આંખો કરોધથી લાલચોળ થઇ ગઇ. મીયાનમાંથી તરવાર તાણી તે ફેરવતો આમ તેમ ગુસ્સામાં ફરવા લાગ્યો. મૂછપર તા દઇ કહે, એંગાર હવે તારૂં મોત આવ્યું છે. પ્રધાનજી સેના સજ કરો. પટાવતોને હાજર

સધરા જેસંધનો વેશ.

કરો. રાજા રજવાડાને પોતપોતાની સેના લઇ તેડાવો. વાર ન લગાડશો. સીતાને લેઇ જનાર રાવણને જેમ રામ મા-
યો, દ્રુપતિની લાજ લેવડાવનાર દુરજોધનને જેમ ભીમે મા-
યો, તેમ મારી રાણુકદેવીને લેઇ જનાર એંગારને હું મારી-
શ. જે તરવારે માળવાના ધણીને છત્યો, જે તરવારે સીં-
ધપતીને હરાવ્યો, જે તરવારે દખણના જાદવરાયને વશ
કર્યો, જે તરવારે આંતદેશના રાજાને નમાવ્યો, જે તરવારે
મારવાડ અને મેવાડના રાજાને તાબે કર્યા, જે તરવારની
હાક ઉતર, દખણ, પુરવ ને પચ્છમમાં વાગી રહી છે, જે
તરવારથી અજોધાનો રાજા, પાંચાળનો રાજા, ગૌડરાજા,
મુલતાનનો રાજા, થર થર ધ્રુજેછે તે તરવારથી હું સોરઠ-
દેશને ચીરીશ, ને રાખેંગારને ધુળ ફકાવિશ ! રે અભાગ્યા
એંગાર ! ગુજરાતના સિંહને છંછેડી તું કેમ બચીશ !
નથી બચવાનો ! મારો ભાલો તારી છાતી વીંધશે, મારું
બાણ તારું કપાળ ફોડશે, મારું ખાંડું તારું શીર છેદશે.
તારાં ધડ શીશ જ્યાં પડી ધુળમાં રગડોળાશે. જેમ વિ-
ક્રમે શક રાજાને હણ્યો, જેમ અરજુને કરણને હણ્યો, જે-
મ કૃષ્ણે કંસને હણ્યો, જેમ ભીમે જરાસંધને હણ્યો, તે-
મ ગુર્જરરાય તેને હણશે. " એમ કહી શૂરના આવેશમાં
મોટો ગર્જના કરી ચાલ્યો ગયો, તેની પછવાડે રાણી, ભાટ
ને પ્રધાન ગયા, ને પડદો પડયો. પછી રાખેંગાર આવેછે
તેની મેલણી—

સોરઠદેશ રળીઆગણો, ગીરનાર મોટું ધાગ;
રાખેંગાર ત્યાં રાજ કરે, જુનાગઢ મોટું ગામ.

આવે મારો જુનાગઢનો રાય, આવે મારો શૂરવીર
સોરઠી, આવે મારો રાખેંગાર. ચૈચૈ તા ચૈ. જુંગળો. ઘેંઘેંઘેં;

રાજેંગાર અને મંગળબારોટ વાતો કરતા આવેછે-

જેંગાર—બારોટ તારા રાજાને ખબર કર કે રાણુ-કદેવી તારે હાથ નહિ આવે આજે સુરજ આથમ્યા પ-હેલાં હું તેને પરણવાનોછું. જેને દેખીને ઇંદ્ર મોહપામે, જેનું રૂપ જોઈ ચાંદો લજવાઇ આભલામાં ભરાય છે, જે-ના ચોટલાની અદેખાઇએ બળી શેષનાગ પાતાળમાં સં-તાયેા છે, જેના જેવી આજ જગતમાં બીજી નારી નથી; એવી પ્રુથડી પદમણીને મારા રાજગાંથી બીજાને લેઇ જવા દેઉ ? ના દેઉ.

બારોટ—પણ તેનો વેવાઇ અમારા સીધરાજ વેરે મળી ચુકયેા છે. માટે ન્યાય પ્રમાણે ને ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે તારાથી એ કામ થાય નહિ. વળી એમાં મોટેા વીરોધ ઉ-ઠશે. અસ્ત્રી માટે ઘણા નાશ પામ્યાછે અસ્ત્રી તારે ને અ-સ્ત્રી મારે, અસ્ત્રી સરગે પેાહોંચાડેને અસ્ત્રી નરકે તાણીજાય.

જેંગાર—તે સમજાવ, અસ્ત્રી તારે કેમ, અસ્ત્રી મારે કેમ, અસ્ત્રી સરગે કેમ લઇ જાય, નરકે કેમ લઈ જાય, અસ્ત્રી વિનાશ કેમ કરે.

બારોટ—અસ્ત્રી સુભારજા હોયતો સ્વામી સુખ પા-મે, છોકરાં સુખ પામે, દેવસેવા ઠીક થાય, ધરમ ધ્યાન થ-ઇ શકે, કુળની લાજ વધે.

રંગલેા—પણ અસ્ત્રેા ભૂંડેા હોયતેા ?

બારોટ—તેની નારીના ભોગ મળે; બે સારાં જોઈ-એ. પણ છાનેા રહે રંગલા મારી વાત પુરી થવાદે પછે તારૂં દહાપણ કેાહેાળજે. ઘરની નારી ભૂંડી હોયતો ભુંડાં કામ કરાવે, વેહેમી હોય તેા ભગવાનને ભૂલાવે તેથી તેને સર્ગે લઇ જનાર કે નરકે લઇ જનાર કહી છે. અસ્ત્રી મા-

ટે રાવણ જેવા મોટા રાણાના નાશ થયાછે. શ્રીરામચંદ્રની નારી સીતાને હરણ કરવાથી રાવણની જે ગત થઈ તે તારી થશે માટે ચેત. પાટણનો રાજા મહા બળીઓ છે. તેની જોડે લડવું સહેલું નથી. પણ એમ ધાર કે તું જીતીશ તોએ તું મોટો પાપી થઈશ કેમકે તું પરમેશ્વરનો ગનેગાર થઇશ. સધરા જેસીંઘ મોટો પુન્યશાળી રાજા છે; આખા દેશમાં પ્રજાને સુખી કરવાને લાખો રૂપીઆ ખરચીને નવાણ ચણાવે છે, દેરાં બંધાવે, સદાવ્રતો આપે છે, મોટા મોટા કવીરાજને ને પંડિતોને પાળે છે. એવાનું આ વરદા ટુકું કરવાથી તું પરમેશ્વરનો ચોર થઇશ. પણ તેમ થવાનું નથી, ને તારે તેને હાથે મરવું છે, એ નક્કી માનજે, મોટા મોટા રાજાને એણે જીત્યા છે તો તારા ભાર શા.

આ છેલ્લાં વચન સાંભળી ખેંગાર અતિ કોપ્યો. કંબરમાંથી કટાર કાઢી ભાટનું માથું વાઢવા જાય છે તેવોજ તેનો પ્રધાન તેને ઝાલી લે છે, ને કહે છે ખમા, બાપજી ખમા, ભાટ બ્રાહ્મણને ન મરાય. પ્રધાનના સમજાવ્યાથી ભાટને માર્યો નહિ, પણ રાણકદેવીને આણી તેના મોડા આગળ તારા ગાલ ચીરીશ એમ કહી તેને બાંધી બંધીખાને પુર્યો.

રાણકદેવી પડદામાં આવી ગાય છે-ઊંચી મેડી સેજ ઢાળીરે, ફુલ લાવે રાયનો માળીરે રાજ; જીરે રાજ ફુલ ચંબેલીનારે, જાઇના લાવોરે રાજ. એસા થઇ તા થઇ. પડદામાંથી બાહાર આવી.

રાણકદેવી—થાય છે ધાર્યું દેવનું, માનવી કરે વિચાર;
સોલંકીસુ વેવા થયો, તેને પરણે રાખેંગાર.

ખેંગાર—પ્રેમદા તારે કારણે, મેં હોર્યું મોટું વિઘન;

જુધ દારૂણ ચાલશે, રજે છવાશે ગગન.

રંગલો—(ગનગાં) તારેજ પુસ નેકળશેતો.

ખેંગાર—હે રંગલા, શું બરબડાછં ?

રંગલો—મેંકું પેલા મંગળ ભાટને પુરો કરો ને સ-ડાવ્યાં શાને કરોછો.

ખેંગાર—ક્રોધે ભરાઇને લાવો એ ભાટને અહીં લાવો.

રાકણુકદેવી—મંગળ બારોટે શું કર્યું, રંગાજી ?

રંગલો—નખોદીઓ હાકોરને કહે તમે રાણુકદેવીને લાવશો તો રામે રાવણની જેવી વલે કરી તેવી સીધરાજ તમારી કરશે. તે પરથી ઠાકોરે પણ લીધું કે, જે મુખ-થી તું એવાં માઠાં વેણ બોલ્યો છું તે મુખના ગાલ ચી-રી નાખીશ. તેને ગાલ ચીરવાને તેડાવે છે.

ભાટને અવળે હાથે બાંધીને લાવે છે. તેવારે ખેંગા-રને રાણુકદેવી કહે છે હે રાજ એ શું કરોછો.

ખેંગાર—આ ભાટના ગાલ મારી કટારે ચીરછું.

રાણુકદેવી—હે રાણા તાઢા પડી મારી અબળાની વિનતી સાંભળો. ભાટના મુખતો એમ ના ચીરાય. લાવો પેલી સુનૈઆની થેલી ને હીરા માણેકની પેટી; તેમાંથી મુ-ઠીઓ ભરી ભરી એના મોહમાં ખુબ ઠાંસો એટલે ગાલ ફુલીને ફાટશે. એથી તમારી કીર્તિ અમર થશે, ને ગામે ગામ ને દરબારે દરબાર ગવાશે. આપણ પરણ્યા તેની ખુશીનો સરવેને સરપાવ કરો.

ખેંગાર—બલી જુગતી ઠકરાળાંએ શોધી. હવો તમા-રે ધમ કરો. ભાટના હાથ છોડી તેને માથે પાઘડી બંધા-વે છે, ને શેલું ઓઢારી તેના મોડામાં સોનાની મોહોરો ને હીરા ભરે છે. ભાટનું મોહ ભરાય છે એટલે તે ઉં ઉં

ઉં કરે છે ને હાથ વતે બતાવે છે કે બસ થયું. તેના ગા-
લ ખુબ ફુલ્યા છે. રંગલો કહે છે-ઓ ભાટ મુવો રે, મુવો
ચાલ્યા એ મરવું તો સારૂ. લો મારા ગાલ એમ ભરો,
ભાટ આપણા બેનો ભાગ વગેરે બોલી હસાવે છે. ભાટ
ચાલ્યો જાય છે.

રાણકદેવી આંખડું ગાય છે—સાંકડી શેરીમાં ગુણી-
અલ રાજ મળ્યા, સાથે છેલ બે ચાર; ઝાંઝરને મસે હું
ઉતરી, રાજ માની લેજો જુહાર. મુને જોબનીઆંની પીડુ
રે હાં, મુને જોબનીઆં પીડુ રે, મને લેઇને રૂદીઆમાં ભી-
ડોરે રાજ. અનીજી રે પીયુ વીના સુખ નવ થાય રે રા-
જ. અની૦ ગુણવંતા જીરે જીરે, સુંદરી સંદેસો મોકલે;
મારા રઢીઆળાને કહેજો જુહારરે રાજ અની ગુણવંતા
જીરે જીરે, મેંતો માથું ગુંથીયું, ને લટ વીસરી; ગુણવં-
તાને જોવા નીસરી રાજ. ગુણવંતોજી આવ્યા શેરી રે હાં.
ગુણવંતોજી આવીઆ શેરીએ, મેંતો ફુલડાં નાંખ્યાં વેરીરે
રાજ. અનીજીરે રાજ મેંતો ફુલડાં નાંખ્યાં વેરી રે રાજ.
ગુણવંતોજી આવીઆ ખડકીરે હાં; ગુણવંતોજી આવ્યા
ખડકીએ; મારી દુઝણી જોટો ભડકી રે રાજ. અનીજીરે
મારી દુઝણી ઝોટો ભડકીરે રાજ. મારૂં નાકનું મોતી લેજો
રે, મારા ગુણવંતાને જોવા દેજો રે રાજ. સગીરે નણંદના
વીરરે, તમે લાવો દખણના ચીરરે રાજ. તા થઇ તા થઇ.

રંગલો—કાંકરો કાઢું.

ઠાકોર—દાંત પાડું.

રંગલો—માંથું વાઢું.

ઠાકોર—અલ્યા રંગલા તું કોને કહે છે રે લુચ્ચા.

રંગલો—ભૂલ્યો ભૂલ્યો બાપજી. મેં જાણ્યું હું પેલા

મંગળ ભાટને કહું છું. પણ તે ઢળ્યો તો મારો ભાગ આલ્યા વના નાસી ગયો.

ઠાકોર--ભાટને મળેલા સરપાવમાંથી ભાગ માગે એવો તું નઠારો છે, જા તારૂં મારે કામ નથી.

રંગલો—મુવો, મુવો, મુવો, મુવો, મુવોરે, મુવો, મુવો રે મુવો.

રાણુકદેવી—કેમ રંગીજી જીવોછો ને મુવો મુવો સીદ કહો છો ?

રંગલો—મેં જાણ્યું મારા મોહોમાં તમે હીરા ભર્યા; બુબ ગડબી ગડબીને ભર્યા તેમાંના થોડા પેટમાં ઉતરી ગયા તેથી મેં જાણ્યું હું મરી ગયો.

રાણુકદેવી—તો લ્યો તમને ખરેખરા હીરા જમાડું એટલે ખરેખરા મરશો.

રંગલો—ના બા ના, તમારા હીરા મારે નથી ખાવા. જે અલાવાનું કહ્યું તું તે નથી અલાવતાં તો હીરા શું આપવાનાં છો ?

રાણુકદેવી—મેં તમને શું આલવાનું કહ્યું હતું?

રંગલો—જ્યારે તમે સીમાડે ગધાડાં ચરાવતાં હતાં, અને પાણીની તરસ લાગી હતી ત્યારે તમે તલાવડીમાં બેઠાં બેઠાં પાણી પીતાં હતાં, અને બેવામાં હું મારે બાંડીએ ઘોડે બેસીને જતો હતો ત્યારે તમે મને કહ્યું હતું કે સેરાઠના ધણી રાબેંગારને વરી જુનાગઢ આવીશ ત્યારે રંગજી ઠાકોર તમને એક ગામ અલાવીશ તો હવે લાવો. અલાવો.

બેંગાર—અલ્યા રંગલા તું ગામને શું કરીશ? કરડીશ કે ?

રંગલો—હોવે, ગામને બચકાં ભરીશ, બાઇશ, ને મ-
ને ગગશે તે કરીશ આલો તો બરા.
ઝેંગાર—તારૂં ગામ કયું રંગલા.
રંગલોં—મારૂં ગામ કજેતા.
ઝેંગાર—લે તારે ગામ તો છે ને.
રંગલો—એ ગામમાં તો મારૂ ઘર છે. એ ગામનો
હું ધણી નથી.
ઝેંગાર—તો ગામ તારી સ્ત્રીને ગામનો તું માટી
ઝોગ કરવું છે તો કાલે સવારે ચોખ્ખે પાણીએ મોહ ધોઈ
ને આવજે.
રંગલો—વારૂં આવ્યા આવ્યા, એ બધી ઉડાવાની
વાતો. હવે બાવું, પીવું, ગાવું હોય તો ગાઇ લો, ને ભ-
ગવાનને સગરી લો, હવે વખત થોડો છે. કાંઇ લાજ શર-
મ છે ! છી, છી, છી, છી, થુ, થુ, થુ, થુ.
ઝેંગાર તેને એક બે છકડો લગાવે છે એટલે મુવો-
રે, તું મુવોરે, એમ બુમો પાડતો નાશી જાય છે.
હકરાળાં આંબહુ ગાય છે—અમે સરોવર ગયાતાં
પાણીરે હાં, અમે સરોવર ગયાતાં પાણીરે; ગુણવંતીજી ઉ-
ભા દાણીરે રાજ; હુંતો દેખીને લજવાણીરે હાં; હુંતો દે-
ખીને લજવાણીરે; મેંતો ઘુંઘટ લીધો તાણીરે રાજ; મેં-
તો ઘુંઘટ લીધો તાણીરે હાં. મેંતો ઘુંઘટ લીધો તાણીરે,
મારી નવરંગ ચુંદડી બીન્નણીરે રાજ.
રંગલો—રોહો રોહો બાભીજી, આવો કાનમાં વાત
કહું. એમ કહી હકરાળાંના કાનમાં કહેછે કે ઠાકોર પર
સ્ત્રી પાગળ લાગ્યા છે, મારા બાસડાના સમ જુહું કહેતો
હોઉં તો.

ઠકરાળાં રીસાઇને ગાય છે—અની હો હાકોરનું પર નારી ચીત લાગ્યુંરે રાજ. ભાઇ તેણે કરી દીલ ભાગ્યું. તમે મને જુઠા હાથ વાઓ; તમે મને મારી ઘેર જાઓ રાજ. તમે સનેહડોના વેરીરે રાજ; અહીંથી પરારે તમે જાઓનેરે રાજ. જુઠા બોલા રાણા અહીંથી પરારે તમે જાઓનેરે, રાજ બોડાઇમાં દીહા. અહીંથી. અમને રંગજી ભઇએ કીધું, અહીંથી. અમને કાકોજીએ કીધું. અહીંથી. પેલી ગલાલીના વલુંધા, અહીંથી. અમારી સૈયરો દેશે મેણાં અહીંથી. અમારી લોકમાં થારે હાંસી અહીંથી. રાજ સદાના છો જુઠા તાં થૈ તા થૈ.

અની જીરે જીરે આલી માલી ચપટી આલી. (એજ ત્રણ ચાર વખત બોલવું) કાકુજીને કહેજ્યોરે, આલી માલી બાપુભાને કહેજ્યોરે, આલીમાલી.

બેંગાર—હે રંગલા.

રંગલો—હે રાજ.

બેંગાર—અમને બેને લડાવી મારવાને ઠીક ઘાટ રચ્યો છે. તું નીમકહરામ થઇ ઠકરાળાંને જુઠું સમજાવી ટંટો કરાવે છે કેમ. પણ ઠકરાળાંએ મારા ઉપર મોહેની નાખી છે. હું તો દુનીઆમાં એનેજ દેખુછું. ગાય છે—મોહ્યો મોહ્યોરે મુખને ચંદે; એણે મને મોહ્યોરે મુખને ચંદે. મોહ્યો મોહ્યોરે હાર ગળુ બંધે; એણે મને મોહ્યોરે હાર ગળુ બંધે. એણે મને બાંધ્યારે પ્રેમને પાશે; મોહ્યો મોહ્યોરે ચંદ વાસે. મોહ્યો મોહ્યોજી હસ્ત કમળે; મોહ્યો મોહ્યોજી કુંભ સ્થળે. મોહ્યો મોહ્યોરે અળકા લટે; મોહ્યો મોહ્યોજી કેસરી કટે. મોહ્યા મોહ્યા અરગજાને બેહેકે; મોહ્યો મોહ્યોરે ચાલને લેહેકે. મોહ્યો મોહ્યોરે સ્નેહને નગને; મોહ્યો મો-

ત્યારે હંસાગમને. મોલ્યા મોલ્યારે ઝાંઝરને ઝમકે; મોલ્યા
મોલ્યા ઘુઘરને ઘમકે. હુંતો મોહોના ફંદમાં પડીઓરે;
હુંતો રાજના કાજ વીસરીઓરે.

રાણકદેવી ગાય છે—અની જીરે જીરે ઢાળના ધુ્આ-
કાજીરે, અની જીરે જીરે ઢાળના ધુણાકા તેતો મારી પાં-
સલીઓમાં સાળેરે, અની. તારે રાવટડેના જાશો, અની
રાવટડેના જાશો. રાવટડો રાજ બંકા, અની રાવટડો રા-
જ બંકા. અની પનીગારી થાઉ જીરે જીરે, તારે ચોક વ-
ચે વાવડી ગોદાવો અની જીરે જીરે તારે ચોક વચે વા-
વડી ગોદાવો, અની ગુણવંતા જીરે જીરે, હું પાણીડાની
ગસે મસે આવું, અની ગુણવંતા રૂડા રાજ, સલુણા રૂડા
રાજ. થૈ થૈ તા થૈ.

સોનાના સાંકળીયાં, રાજ રૂપાના માંદળીઆરે, જીરે
જીરે. અની ગુણવંતા જીરે જીરે; તે તો મારે સોહાંઓરે,
જીરે જીરે, ગુણવંતા જીરે જીરે. ઓલડી સોનાની રાજ, એની.

હાકોર—હે રંગલા.

રંગલો—હે રાજ.

હાકોર—ઠકરાળાંએ શું કહ્યું ?

રંગલો—ઠકરાળાંએ કહ્યું અમારે સોનાની ઝાલ જો-
ઇએ, કાને પહેરવાને.

હાકોર—આણીકોર ભાલગાં જાઇશું ત્યારે એ ઓલો
લાવીશું.

ઠકરાળાં—રંગજીભાઇ, એ ઓલોને શું કરે. મારેતો
સોનાની જોઇયે સોનીને ત્યાં ઘડાવીને લાવે તે.

હાકોર—અમલપાણી કસુંબા થશે ત્યારપછી ઘડાવીશું.

રંગલો—સાંભળોછો ઠકરાળાં, અમલપાણી કરાવો
પછી ઘડાવીશું, ધમ કહું છે.

ઠકરાળાં છોડીને બોલાવે છે, કસુંબા પાણી કરે છે, ને ઠાકોરને ઠકરાળાં બંને એક એકને પાય છે. ઠકરાળાં ગાણું ગાય છે—કાઠો કસુંબા કેસર વરણારે જીરે જીરે, કાઠો. અમલી તે આરોગેરે, હો મારી નણદીના વીરા. (એ ને એ ત્રણ ચાર વાર ગાય છે) એકવાર લોનેરે રાજ, બીજીવાર લોનેરે રાજ, ત્રીજીવાર લોને રાજ, ચોથી વાર લોને રાજ, ચોથી. એસા થૈ તા થઇ.

હે અમલના ઘેરાણા મારે મોહોલે પધારો, હો અમલાના છાકયા મારે મોહોલે પધારો હો રાજ. આજના અમલાસે મારા આછા સાળુ ફાડયા હો રાજ, હો અમલા ના. બેગડી મુકોમાં મારી નથની ચુચાંણું હો રાજ. હો અમલાના.

રંગલો—ઠાકોર હવે તમારે ઢોલીએ નહીં સુવે; એ-તો કાગારણમાં સુશે. જુનો પેલા કાસદ આવે છે તે શા સમાચાર લાવ્યા.

કાસદ રાખેંગારને સલામ કરી કહે છે કે ગુર્જરદળ દેશ ચાંપે છે. અસંખ્ય સેના લઈ પાટણનો રાજા ચડી આવ્યો છે, અને સોરઠની રૈયતને પીડે છે.

રાખેંગાર—જાગરૂત થઈ કમરમાંથી તરવાર તાણે છે ને ફેરવતો ઉરેછે, અને કામદારને બોલાવી સેના સજ કરવાનો હુકમ આપી સર્વે જાય છે.

સીધરાજ તેના પ્રધાન અને તેની સેના આવે છે. તેની મેલણી–આવે મારો ગુરજર દેશનો રાય, આવે મારો પાટણનો મહારાજ, તા થઈ તા થઇ.

રાજા—હે પ્રધાનજી, બધી તૈયારી થઈ રહી કે કાંઇ બાકી છે?

ચ કરવા માંડીએ રાજમંડળ સર્વ ભેગું થયું છે, નાગોર નો રાજા, રતલામનો રાજા, અચળગઢનો રાજા, આબુનો રાજા, ગોધ્રાનો રાજા, માનદેશનો રાજા, મરેઠો બાદવરાય, ઉત્તર, દખણ, પુરવ ને પશ્ચમ ચારે દશના મંડળીક રાજા પોત પોતાની સેના સાથે હાજર થયા છે. એ સઘળા કહે છે કે સોરઠના રાખેંગારે બોટું કામ કર્યું. એણે મહારાજનું અપમાન એટલું કર્યું છે કે એને જડ મુળથી ઉખેડી નાખવો જોઇએ.

રીધસજ—રાગ ઝરખે બેહકર, સબકા મુજરા લેત;
જૈસી જીનકી ચાકરી, ઐસા ઉનકું દેત.

અન્યા કરનારને સજા કરનાર ભગવાન સમરથ છે. માણસ, પછી રાજા કે રંક, જેવું કરશે તેવું પામશે, જેવી કરણી તેવી પાર ઉતરણી. મારાથી તગારાથી શું થઈ શકે ? કાંઈ નહીં. કરતા હરતા પ્રભુ છે. વાગદાન કરેલી કન્યા બળાતકારે લેઈ ગયો તે પ્રભુ કેમ સાંખશે. ધર્મશાસ્ત્રનો નીગ ભંગ કરી બેંગાર પરમેશ્વરનો ચોર થયો છે, તે ઈશ્વરી ઇછાથી મારે હાથે સજા પામશે. પ્રભુ આપણને જસ આપમે કેમકે આપણી તરફ ચત છે, ધરમ છે, ને બળ છે. કરનારનો હરી છે. હું કે તમે, કે કોઇ બીજું તો નીમીત માત્ર છે. ગાય છે, ને બીજા ગાવા લાગે છે- હરી કરે તે થાય, ભાઈ હરી કરે તે થાય; માણસનું ધાર્યું મીથ્યા જાય, ભાઇ હરી કરે તે થાય; કીધાં કરમ ભોગવવાં ભાઇ કીધાં કરમ ભોગવવાં; આ લોકમાં કે પરલોકમાં ભાઈ કીધાં કરમ ભોગવાં. રંકથી તે રાય સુધી છે સૌનો તે ધણીરે છે સૌનો તે ધણીરે ભાઇ છે સાચો. પાપી પકડાય વેહેલેરો મોડો, ભાઇ પાપી પકડાય વેહેલેરો મોડો એ ન જાશો વીસરી, ભાઈ એ ના જાશો વીસરી;

હરી કરે તે થાય, ભાઇ સૈનો છે તે ધણી, (એ બે ત્રણ વાર ચડાવીને ગાવું.)

પ્રધાન—મહારાજ આજે ત્રીજે પોહોરે આપને ઉપાડવાનું મુરત છે.

સીધરાજ—ઠીક એ વખતે ચાલવા માંડીશું.

રાણી આવે છે તેની મેળણી—માલી લાવે મોગરો ને કુંભાર લાવે જળ કુંભ; સારા સકન જોઇ સાંચરો, મારા પીયુડા રાજ અનુપ. એસા થઇ તા થઇ.

રાણી—ઉદાસ મૂખે, હે રાજ, મને તમારી હારે તેહી જાઓ. મને એકલાં નહીં ગમે, તમને એકલાં નહીં ગમે. પીયુની સેવા કરવાને પતિવ્રતા નારી જોડે જોઇએ.

સીધરાજ—સાથે ન હોય સુંદરી, જ્યાં જુંઝ કરે શૂરવીર;
જય કરી વહેલા આવશું, રાણી દ્રીએ રાખો ધીર.

રાણી—કેમ રહે ધીરજ રાયજી, કેમ વસીએ એકલ વાસ;
પીયુ પધારે પરદેશડે, ત્યારે સૂણની મેલે આશ.

હે રાજ, તમારાવના આ મહેલ મને જંગલ જેવો લાગશે, મારે મનતો હું એકલી લાગીશ. તમારાવના મને રમવું નહીં ગમે, મને જમવું નહી ગમે, મને ફરવું નહી ગમે, મને બેસવું નહી ગમે, મને સુવું નહી ગમે. જેમ એક હાથે તાળી પડતી નથી તેમ ભરથારવના ભાગનીને સુખ નથી. હવે તો ઘરે દહાડે મળીશું માટે મારે હાથે કસુંબા પીને સીધારો. ગાય છે—આજ અગલાં મંગાવો આગળ, તેના કાઢોરે કસુંબા ગાળી ગાળી; પીયેાને ગુણયલ પાતળા એક હાથે ન પડે તાળી રાજ, અનીછરે છરે એક હાથે ન પડે તાળી રાજ. અનીછરે છરે ઘેર રોહો રોહો, ચાલવા નહી દેઉ રાજ. અની છરે છરે ઘેર રોહો તો કસુંબા પાઉં રાજ. અની છરે છરે મારા અબળાનો

સધરા જેસંધનો વેશ.

શો વાંક રાજ; અની જીરે જીરે મારા અબળાનો આધાર
રાજ. અની જીરે જીરે મારા અવગુણ પાલવ નવ બાંધોરે
રાજ. એસાથઇ. રાજ સોળરે વરસની સુંદરી હો, એને મા-
થે ઝુમકે વેણ કાલો; સોનાના બાજઠ રૂપા થાળી રે; એક
હાથે ન પડે તાળી રાજ. અની જીરે. એસા થઇ. ઉંચી
મેડી ઝાકઝમાલીઆંરે હો, અને ફુલ લાવેજ રાયનો માળી;
મારા પીયુજીની સેજ સમારતાં, એક હાથે ન પડે તાળી
રાજ. અની જીરે, એસાથઇ. આજ મારો બાલમરે ચાલ્યો
પરદેશડે હો, અને બોલ લીજેજ વાળી વાળી. આજ તો
આનંદ નીત્ય દીવાળી, એક હાથે. અની જીરે. એસા થઇ
તા થઇ.

સીધરાજ – સાપ કુંપ ને જળની રેલ, તે સાથે નવ કરીએ ખેલ.
કમુંએ પીએ તે ગધો બને, નીસો ચઢે થાય હાની;
ગાંજો, દારૂ, ભાંગનું, નામ ન દઇએ શાણી.
રાજકાજ સંભાળજો, કરજો મંત્રીને સાહે;
વેરી વશ કરી આવશું, તમે હઠેડે ન રાખો હાય.
શીખ દેતો સંચરીએ, તે કરીએ રૂડાં કાજ;
ઇશ્વર ગાયું એટલું, તું રાખે કૂળની લાજ.

રાણી ગરબી ગાય છે.—

હાંરે પ્રભુ રખ્યા કરો, રખ્યા કરો; ટેક.
હાંરે પ્રભુ રખ્યા કરો, રખ્યા કરો.
મારા પ્રાણ પીયુની રખ્યા કરો; હાંરે પ્રભુ ૧
એના મારગના વિઘ્ન સર્વે હરો.
એના વેરી તે સર્વે અંધ હજો; હાંરે પ્રભુ ૨
એની ઢાલ તે હરી તમે થજો.
એના બાહુમાં બહુ બળ દેજો; હાંરે પ્રભુ ૩
મારા રાજની કાયા કુશળ રેજો.

એના વેરીના ઉમંગ ભંગ થજ્જે;
ધાર્યું શતરૂનું સર્વે વ્યર્થ થજ્જે. હાંરે પ્રભુ ૪
મારા ધણીનું ધાર્યું સફળ થજ્જે;
એના વેરીના જડ મૂળ જજ્જે. હાંરે પ્રભુ ૫
રાત દીવસ રાયનું જતન કરો;
સૌ દુશમન એના ફાટી મરો. હાંરે પ્રભુ ૬
મારી ગુજરી સેનાને કુશળ કરો;
એના ભય સંકટને તમે હરો. હાંરે પ્રભુ ૭
મારા સોલંકી રાયનો જય કરો;
એને મસ્તકે તમે હાથ ધરો. હાંરે પ્રભુ ૮

સજન નાયક આવી રાજાને નમસ્કાર કરી કહે છે—મહારાજ, વાણીઆની નવી પલટણ બનાવી મને સોંપી છે તેને અહીંજ રહેવા દો. વાણીઆ ભાઇના પોતીઆં છુટી ગયાં છે. જુધે ચડવાનું કહું છું કે પોક મુકીને બેસી જાય છે, ને રડે છે.

સીધરાજ—એમને અહીં બોલાવો.

વાણીઆની પલટણ બીહીતી બીહીતી આવે છે, ને હથીયાર નાખી દેછે. રાજા ધમકાવે છે ત્યારે પાછાં લે છે, બહુ ડરે છે, કોઈ રડેછે, કોઈ પોક મુકે છે. સૌના ટાંટીઆ ઢીલા થઈ ગયા છે, ને કેટલાકનાં પોતીઆં છુટી ગયાં છે તે હથીઆર ભોંય મુકી પહેરે છે.

રાજા—એમને ચોરણા પહેરાવો, આ પોતીઓ તો નહીં ઠીક પડે.

સજન—મહારાજ એમને ચણીઆ પહેરાવો, એમને ઘાઘરા પહેરાવો, ને ચુડા પહેરાવો ને સાલા પહેરાવી ફોજનું દળણું દળવા રાખો. લઢવામાં એ બાયલા લોક નહીં કામ લાગે. કણબી પણ એવાજ બાયલા છે તેમને લાકડાં

ચીરવા રાખો. એમને હથીઆર નકામાં ઝલાવ્યાં છે.

વાણીઓ—હા શાહેબ હા, પણ આગળ કે પાછળ ?

બીજો વાણીઓ—રે મહારાજ નાણા લેઇને અમારો છુટકો કરો આપજ્ઞ.

રાજા—નહીં, નહીં, મારે તમારા નાણા નથી જોઈતાં, મારેતો તમને લઢવૈયા કરવા છે.

ત્રીજો વાણીઆ—ટો હમે બકરીઓની સામા લઢીશું, ડોશીઓ જોડે લઢીશું, બાયડીને મારીશું. વળી કહેટો હમે ઝબે લઢીએ. મોટા વરઘોડા કાઢીએ, ને ગાળો ભાંડીએ.

રાજા—આ થયો તમારો વરઘોડો, જુવો કાંઈ લાજ શરમ છે.

૪ થો વાણીઆ—અડે મહારાજ અમે વાણીઆભાઈ ટે શું જુધ્ધ કરવાના હટા બે ચાર છાટીના હાગા હોય ટે વાણીઆ લટે, પણ બીજટો નાશી જાય, ને હજકાઈ ગઇ. (પાછળ અવાજ સાંભળીને ચમકે છે) બાયલું બોલી તીખળ કરી રાજાને હમાવે છે. એવામાં રાણેંગાર, અને તેની ફોજ આવે છે એટલે વાણીઆ ભાગી જાય છે.

રાણકદેવી (રડતી રડતી એંગારને કહે છે—હે સ્વામી કોઈ રીતે લાજ રહે ને વગર વઢે પતતું હોય તો પતાવો. આપણા ભાટને સીધરાજ પાસે મોકલો કે સલાહ કરે. આપણું નાનું લશ્કર કેમ ટકશે. ગુર્જરી સેના બહુજ મોટી. મેં ગઢ ઉપર ચડીને જોયું તો તેનો પાર લાગો નહીં. મારે માટે આ આફત આવી છે. હું કાં મોઇ નહીં. જનમતા વારને મને મારી માડીએ વીખ દીધું હોત તો કેવું સારું થાત. પરમેશ્વરે મને રૂપ શું કરવાને દીધું મારા એંગારરાયને, મારા પીયુજીને આમ દગાથી હું

શીદ અવતરી હઇશ ! હે નાથ મને પ્રથમ મારો, મારૂં માથું વાઢો, પછી રણમાં પધારો. હું રાજાની દીકરી છું; હું જાણુછું કે જુધ કરવું એ રાજપુત્રનો ધરમ છે, પણ આ સમે આપણું કાંઈ ફાવે તેવું લાગતુ નથી, તેથી મારા પ્રાણ કાંપે છે, મારી દેહ ધ્રુજે છે. ગુરજર રાજા મહા બળીઓ છે, એથી બધા રાજા બીહીતા રહેછે, કહેછે કે એની હાકે ઇંદ્રના હોસ ઉડી જાય છે.

"જગત કાંપે છે એને ધાકે; એણે પૃથ્વી ચડાવીછે ચાકે.
ક્ષત્રી સાથ રેહે સર્વે બીહીતો, તેને તમો કહીપરે જીતો.
મંત્રી રહ્યો છે દંત કરડી; શું જાઓછો મરડી મરડી.
સસી સૂર્ય વંશ નૃપ જેહ; તેની થર થર ધ્રુજે દેહ.
માટે પહેલાં મુજને મારો; સ્વામી પછે રણમાં પધારો.
એમ કહી ભરતી લોચન; દેખી વારેછે સ્વામીન."

ખેંગાર—હે નારી તુ ક્ષત્રીની પુત્રી થઇને આ શું કરે છે. એકવાર સૌને મરવું છે. અમર કોઇ નથી. નાઠે મારા કુળની લાજ જાય; મારાં માત પીતાને, મારી સો પેઢીને લાંછન લાગે.—

"નથી ઉગર્યાનો ઉપાય; તારે ભય પામે શું થાય.
મૌઅર બોલે મણીધર ડોળે; ન ડોળેતો સર્પને તોલે.
ઘન ગાજે કેસરી દે ફાળ; ન ઉછળેતો જાણો શીઆળ.
ક્ષત્રી ન સાંડે દેખીને દળ; ન હોય પુરૂષ જાણવો વ્યંડળ
હાંકયો વાઘ ન માંડે કાન; ન હોય સારદુળ જાણવો સ્વાન
ઘરમાં ઘોઝારો રેહે પેસી, જુધે ચરણ વનાને રહે બેસી."

એ બોલતાં ખુબ ઉસેકેરાયો. શૂરના આવેશમાં હોકારાની સાથે રાણીને અળગી કરી સીધરાજ ઉપર ધસે છે બંને રાજા અને તેમની ફોજો લડે છે. વઢતાં વઢતાં ખેં-

ગારના જોધા પડે છે, ને ગુરજર નાયકા તેને પકડી બાં-
ધી લેછે. ગુજરી ફોજ જગના હોકારા કરે છે. બાંધેલા
ઓંગારને અને રાણુકદેવીને કારે એસાડે છે. તે વેળા રા-
ણીની આંખોમાંથી આંસુ પડે છે. તેને ઓંગાર ધીરજ આ-
પે છે ને કહે છે.—

"મારા મનમંદિરે સુંદરી, આંખો કરો મુખ ચંદ;
બંધન બે દુઃખ અધિક છે છે, તારા આંસુડાના બીંદ."

મેં મારા કુળને લજવ્યું નથી, મેં મારા નામને
ખેપ લગાડી નથી. બે લડે તેમાં એક હારે એવું પરા પુ-
ર્વથી થતું આવ્યું છે. મેં પાછી પાની કરી નથી. દગા
કપટથી, અને શત્રુના મોટા દળથી માત્ર હું જીતાયો છું.
ઓમ વાનો કરે છે એવામાં સીધરાજ ઓંગારનું માથું વા-
ઢવાનો હુકમ કરે છે. સીપાઇઓ તેને પકડી લઇ જાય
છે રાણુકદેવી તેની પાછળ દોડે છે. સીધરાજ તેને પકડી
રાખે છે. રાણુકદેવી તેને તરછોડી કહે છે મને સત ચડયું
છે. હું તારા મોહેલમાં આવવાની નથી હું બળી મરીશ. જો
તું મને છેડીશ તો હું તને શાપ દઇશ. આવતે ભવે
તારે મારી બેરે પરણવું હોય તો મારી જોડે બળી મર.
સીધરાજે તેમ કરવાની ના પાડી ને કહ્યું કે તું એકલી
બળી મર એમ કહી સર્વ જાય છે એટલે વેશ પૂરો થાય
છે. પછી વખત હોયતો નીચેનો સતીનો ગરબો ગાવો.
બાકીના કાળમાં સતી થતી તેવારે શું બનતુ, રાણુકદેવી
સતી થઇ તેવારે શું બન્યું હશે તેનો કાંઇક વિચાર એ
ગરબાથી આવશે.

એ ગરબામાં બીનતવાર કેટલીક હકીકત વર્ણવી છે.
વડનગરા નાગરની જાતમાં સુરતમાં આજથી ૧૪૦ વરસ
પર એક સતી થઇ હતી. સતી થનાર શીવબાઇને સાસરે ધ-

ણું દુઃખ હતું એવી ઘરડાં વાત કરતાં. રંડાયા પછી એવાં દુઃખમાં જીવ્યા કરતાં મરવું ભલું એવું આકળા સ્વભાવની સ્ત્રીને લાગે એમાં નવાઇ નથી. સતીઓના પરતાવીશે જે ગયો ચાલે છે તેવી એ ગરબામાં છે. પણ તેને બાળનારે માની નથી કેમકે તેમની ખાત્રી થઇ હોત તો તેઓ તરવાર ને ભાલા લઇને ચીતા આગળ ઉભા રહેત નહીં. એ ઉપરથી ભોળાને પણ સંધે પડવો જોઇએ. ગરબો બનાવનાર એજ વખતે, અને તે જોવામાં હતો એવું ગરબાપરથી જણાતું નથી; તેણે સાંભળેલી વાતો લખી જણાય છે. એ સતીનો ધણી દીલ્હીમાં મરી ગયો, તે વાત કાગળે જણી. લાલાસદાનંદ સતીનો જેઠ હતો

સતીનો ગરબો—શ્રી સરસ્વતીને વીનવું, ને ગણપત લાગું પાય; સતી માતાનો ગરબો ગાઉં, અંબા કરજો સાહે. સતીમા જોર થયાં. ૧ સંવત ૧૭૯૭ ના ભાદરવા વદ સાર; દ્વાદશી શુભવાર ગુરૂએ, સત ચડયું નીરધાર. સતીમા જોર થયાં. ૨ જે દહાડાના સ્વામીજી પધાર્યા, તે દહાડાનું જાણ્યું રે; દુધજ પીને પ્રાણુજ રાખ્યા, ઘરમાં કોઇએ ન જાણ્યું. સતીમા. ૩ પેહેલા પોહોરનું સત ચડયું, જે વારનો કાગળ વાંચ્યોરે; આપ રૂપ થઈ પોતે બેઠાં, પુરવ જનમનો સાંચો. સતીમા. ૪ સુરતમાં એવો સો૨ પડયો જે, નાગરમાં સતી થાયરે; નાનાં મોટાં જોણે સાંભળ્યું, સહુકો જોવા જાય. સતીમા. ૫ સગાં કહેરે બાઇ શું કરો છો, થાયછે આપણી હાંસીરે; જ્યારે માથે સંકટ પડશે, જાશે સઘળા નાશી. સતીમા. ૬ શીવબાઇ કહે મને સત ચડયું છે, હું નથી કાંઇ કાચીરે; જે કહેશે તેને પરતો દેખાડું, મારી વાત છે સાચી. સતીમા. ૭ સંસારમાં

બેન સહુને હોય છે, એવી ન કરીએ વાતરે; સગાં કહે બાઇ છાના રેહોની, કયાં કરેા ઉત્પાત. સતીમા. ૮ કાગળ લઇ બોળામાં બેઠાં, મારે તેા હવે બળવું રે; સગાં સહોદર ભાઇ શાંડુ, મારે સંસારને શું કરવું. સતી. ૯ સતીમાને ઓ રડે બેસાડી, આહારથી દીધું તાળું રે; તાળું તેા બાંધી પડયું, હવે કહેાતેા હવેલી બાળું. સતી ૧૦ એક હાથમાં સાત સેાપારી, બીજી મુઠીમાં રૂપૈયા બેરે; લાલાસદાનંદ સતીને કહે, હવે મટાડેા સંદેહ. સતી ૧૧ સતીમા કહેરે લાલાસદાનંદ, અંજાનું નાગ લેરે; એક હાથમાં સાત સેાપારી, ને બેમાં રૂપીઆ બે. સતી ૧૨ કંકૂ કહાડી સહુને દેખાડયું, સદાનંદ કહે સાયું રે; ચાલેા હવે રજા લેવા જઇએ, અહીં નથી કાંઇ કાચું. સતી ૧૩ લાલાસદાનંદ અસ્વાર થઇને, દરબારમાં તેા આએવારે; ઠાકેાર કુસનદાસ, મેહેતા માણેકચંદ દીવાનજી બેલાએવારે. સતી ૧૪ ગણે ગણી વીચાર કરીને, બાં સાહેબ કને આએવારે; ઠાકેાર કુસનદાસે અરજ કરી, બબર નથી અમે લાએવારે. સતી ૧૫ બાં સાહેબે વાતજ પુછી, તેનેા તે ઉત્તર દીધેારે; તારે નવાબે રજા આપી, પાડેા માની લીધેા સ૦ ૧૬ લાલાસદાનંદ રજા લઈને, હવેલીએ આવ્યારે; આપ રૂપ થઈ સતીમા બેઠા, સર્વે કેાઇ મન ભાવ્યાંરે. સતી ૧૭ ચાકર નકર સહુ કેાઈ આગે, ગાતા આમને આપેારે; હાથ ચેાળી અંગારા કહાડયા બેઠા બેઠા તાપેા. સતી ૧૮ લાલાસદાનંદ વિનતી કરે છે. ઉભા બે કર જોડીરે; કહેાતેા ગાતા રથ મંગાવું, કહેા તેા મંગાવું થેાડીરે; સતી મા કહેરે રથ મંગાવેા, બળદ આપણા જોડી. સતી ૧૯ ઢાગ ઢાગથી લેાકજ આએવા, કહે માહેરમાં વાતેારે; સતી ગાતા તેારણે આવ્યાં, દીધા કંકુના હાથ. સતી ૨૦ રગટુમ કરતાં રથમાં બેઠાં, પાસે બેન ને

માશીરે; નાગર લોક સહુ જોવા ઉભા, દુર્લભ દર્શણ કર્યાં-
થી. સતી ૨૧ લોક તણી બહુ ભીડ મળી છે, તેને આઘા
કાઢોરે; જ્યારે સતીએ રથ ચલાવ્યો, ત્રણ ગડી રહ્યા દ-
હાડો. સતી ૨૨ નાણાવટથી રથને હાંકયો; સદાનંદ અ-
સ્વાર થાય; રથની પાછળ લોક દોડે, જે આંબે કહેતા જા-
ય સતી ૨૩ દોસીવડ (વટ) થી રથ દોડાએવો, કેળા પી
ઠે તો આએવોરે; થાળ લઇ કંકુની બેઠાં, ઝવારે વધાએ-
વો. સતી ૨૪ લાલ દરવાજેથી રથ ચલાએવો, તે અશ્વની
કુમાર આએવોરે; તાંહાં સતીએ આજ્ઞા દીધી, મસાલ સળ-
ગાવી લીધી. સતી ૨૫ અશ્વની કુમારથી રથ ચલાએવો,
ગુપ્તેશ્વરની વાટેરે; રથની પાછળ લોકજ દોડે, ભત્રીજા બે
સાથે. સતી ૨૬ ગુપ્તેશ્વરથી રથ ઉતાર્યો, સોગનાથગાં તે
આએવોરે,; રથેથી ઉતરી સતી માએ, સદાનંદ બોલાએવો;
સતી. ૨૭ સતીમા કહેરે લાલાસદાનંદ, સાંભળો, મારી વા-
ત; સુરજ દેવતા અસતજ પામ્યા, રહેવું પડયું છે રાત.
સતી ૨૮ લાલાસદાનંદ વિનતી કરે છે, સત ઉતરી કહી જા-
શેરે; પ્રભાતે બળાશે નહીં તો, લોકમાં હાંશી થાશે. સતી
૨૯ આટલો પરતો તમને દેખાડયો, તોએ તમે નહી માનો
રે; મારૂં સત ઉતરી નહી જાશે, તમો નિશ્ચે કરીને જા-
ણો. સતી. ૩૦ રાત વેળા અમે બળી મરીએ, સાંભળો
બેન ને માસીરે, નાગર લોક સહુ એમ કરી કહે-
શે; સતી થયાં છે નાશી. સતી. ૩૧. પાંચ દિવસનું
સત છે મારૂં, વાત કહું નિરવાણરે; નાગર લોક સહુ દે-
ખતાં, હું બળું ઉગમતે ભાણ સતી. ૩૨ તાંહાંથી સતી
એ રથ ચલાએવો, મુનશીની વાડીમાં આએવોરે; રથેથી
ઉતરી બેરાં બોલાએવાં, ગાએો બેન ધન ધન દહાડો. સતી.

૩૩ આણુંદી આણુંદી આણુંદમાં બેહાં, વાત કરે છે બી-
દીરે; એટલી સતી ઘણી થઇ, પણ એવી કોઇ ન દીઠી.
સતી. ૩૪ પાછલી રાતે કાંઠે આએવાં, જ્યાં ક્રિયા સ્વ-
ળી થાયરે; ગોર કનેથી તુલસી લઇને, સતીમા નાહાવા
જાય. સતી. ૩૫ સતીમાતો નાહાવા બેહાં, મારી બુડકી
૧૦૮ રે; એકે સાસે બુડકી મારી, કોએએ ન સાહેઓ હાથ.
સતી. ૩૬ લાલાસદાનંદ કાંઠે ઉભા, વિમાસણ મન આવેરે;
બે બ્રાહ્મણ પછવાડે મૂકયા, રખે તાપીમાં ઝંપલાવેરે. સતી.
૩૭ તેણે સમે માછી નાહીને નીસર્યાં, ગાયની પુન્ન કીધીરે;
ગોર ગોરાણીને ગાય છે વચમાં, પ્રદક્ષણા તેમની કીધી.
સતી. ૩૮ ગોરાણીને ધરેણ આએપુ, ગાયને નામ્યુ ઘાસ-
રે; ગાય તજેથી સતીમા નીસર્યા, સુરજ ઉગ્યાની છે આશ
સતી. ૩૯ ગાય ગોરને પગે લાગી, સતીમા કહે છે વાતરે;
ચાલો હવે હવન કરીએ, થોડી રહી છે રાત. સતી. ૪૦
સતી માતાતો હવન કરે છે, લોક કરે છે વાતરે; લાલાસદા
નંદ સગાં સહોદરા, આએપાં નાળીએર સાત. સતી. ૪૧
જોવરે સતીએ નાળીએર આએપાં, સગાં સૌ આંસુ પાડેરે;
શીવબાઇ કહે તમે રોતાં રહોની, બધરાંને કોણ વારે. સતી.
૪૨ સતી માતો હવને બેહાં, પાસે કંકુની થાળીરે; ચુડો
ઉતારી ગોરને આએપો, નાકે રાખી વાળી. સતી. ૪૩ સ-
તીમા તો હવન કરી ઉઠયાં, હાથમાં લુધડાં લીધારે; કાંઠે
આવી નાહી કરીને વીધીએ તરપણ કીધાં. સતી ૪૪ પ-
રભાત થયે સુરજ ઉગ્યો, તેની પુન્ન કીધીરે; સુરજ દેવ-
ની વિનતી કરીને આજ્ઞા માગી લીધી. સતી. ૪૫ એક
હાથમાં નાળીએર લીધું, ને કાકડી બીજે કીધીરે; મરડી
આગળ આવી કરીને પાંચ પ્રદક્ષણા કીધી. સતી. ૪૬ લો-
કતણી બહુ ભીડ થઈ છે, તેને હાથા કહાડોરે; જરે સ-

તીમા મડીમાં પેઠાં, જે ધડી ચડીઓ દહાડો. સતી. ૪૭ ભત્રીજા વેણીલાલે આવી, માની વીનતી કીધીરે; સતી માતાએ નાળીએર આપી, આશીશ ધણેરી દીધી. સતી. ૪૮ સતી માતાના પ્રતાપ થકી હું, ઓચરછું આ વાણીરે; લાલાસદાનંદ મડી આગળ ઉભા, હાથમાં તરવાર તાણી. સતી. ૪૯ તેજે માનું મોહું ચળકે, ને વર્ત્યો જે જે કારરે; સતી કહે માંરા આ સંઘાથે પાંચમો અવતાર. સતી. ૫૦ તમો જણો જે ચીશ પાડશે, લોક કરેછે શોરરે; હું કાંઇ ચીશ પાડું નહીં, છાના રાખો ઢોલ સતી. ૫૧ લાલાસદાનંદ મડી કને ઉભા, પાસે ઉભા છે પાળારે; સતીમાતાએ ધી લેઇને ભીંજવી પોતાની માળા. સતી. ૫૨ સતીમા કહેરે લાલાસદાનંદ, આએવું ધણીનું તેડુંરે; તમને તો હું એટલું કહુછું, મારૂ બંધાવેલ દેહેરૂં. સતી ૫૩ પછી સતીએ યાદ કરીને, કાગળ ખોળામાં લીધોરે; સ્વામીજીનું સ્મરણ કરીને, જીવ સમરપણ કીધો. સતી. ૫૫ અગરચંદનના લાકડા માંહે, લીધું તુલસીનું કાસ્ટરે; પહેલાં પોતાના કેશ લગાડી, પછે લગાડયું ઘાસ. સતી. ૫૫ ચોમેરથી અગ્ની લાગે, ઉપર નાખે ઘાસરે; વેગે કરીને સતીમાએ કીધો, જઇને વૈકુંઠ વાસ. સતી. ૫૬ સતી માતાની ગરડી લાગી, તાહારે થયો હંગામોરે; કોઈ વધાવે સોપારી પૈસા, કોઇ નાખે બદામો. સતી. ૫૭ સતીનો ગરબો ગાય સાંભળે, ફરી ન આવે ગર્ભવાસરે; કણપીઠ કેરા ચોકમાં છે, અંબાકેરો દાસ. સતી. ૫૮ સતી તણો તેણે ગરબો જોડયો, નાહાના સુત દુર્લભ રામરે; શ્રોતા વકતા સહુ જનોને, જોડી હાથ કરૂં પ્રણામ. સતીમા જોર થયાં. ૫૯

પાંચ ચોરનો વેશ.

નાયક..... ભવૈયાનો આગેવાન.
રંગલો.....હસાવનાર.
ગંગો ને જેઠો .....એ ગોલા.
ઢોકલી ને હીકરી.....એ ગોલીઓ.
નવલશા .....વાણીઓ.
ગટકળ.....મેહેતો.
બૂખણ.....સોની.
વીજળી.....સોનારણ.
ગગન .....દરજી.
રંગોલી.....દરજણ.
મતબાલો .....ગોકુલનો ચોબો.
બ્રમનાદુત, વૈષ્ણુવો, ગાનારા તથા બીજા.

બધા ભવાયા-જય જય જય કીરતાર; જય જય સ-
રજનહાર. જય જય જય જગતાત; જય જય તું મુજ
ગાત જય જય સદમતિ દાતા; જય જય વિશ્વ વિધાતા.
નમુ નમુ નાગી શીશ; નમુ નમુ તું જગદીશ નાટક રૂડાં
રમીઓ, પ્રભુ કૃપાજ્યે હોય; રીતિ સુનીતિ દાખીએ સજ્જન
એહા જનેય. રમણ રમે ને ગુણીજન ગાય, અનુપમ કરે
ગોબ; ઓતાજન સૌ સાંભળો, કોય ન કરશો ક્રોધ. ગહીપ-
તિને વિનવું. ને શાહને કરું સલામ; માયું આશીશ ભૂ-
દેવનો, સૌ બોલો હરીનું નામ. (ચડાવીને ત્રણ ચારવાર)
સૌ બોલો હરીનું નામ. એસા ચે તા થઇ.
નાયક—" દુર્ગુણની નિંદા કરે, જો દુર્ગુણી દુખાય;
સગળ લે તે નિજ શિરે, એનો નહિ ઉપાય."
હે સજ્જનો આ વેશમાં નહારા ને નહારા કહ્યા છે,

દુર્ગુણીને વખોડ્યા છે, પણ કોઇ અમુક કલાણું માણસ તાકેલું નથી, કોઇના ઉપર કહ્યું નથી; તેમ છતાં આપણા કવિ રાજે કહ્યું છે તેમ જે દુર્ગુણી હશે તે પોતાને માથે તાણી લેઇ રીસાય તો વેશ જોડનાર તથા ભજવનાર લાચાર છે; એનો ઉપાય નથી.

સતીયા સત મત છોડીઓ, સત છોડે પત જાય;
સતકી બાંધી સુકીર્તિ, સતસે સબ સંસાર.

રંગલો—હો હો ભાઈ નાયક આ વેશ કોના કહીયે?

નાયક—એ વેશ પાંચ ચોરના કહેવાય.

રંગલો—ઓ બાપરે, નાસો, ભાગો!

નાયક—કેમ અલ્યા ભડકયો કેમ? બીધો કેમ?

રંગલો—એક ધારાળો તીર કામઠું ચડાવી, ભોચ મારા દીચરાને કરતો, કે કાગદાના ઝપાટા લગાવતો, આવેતો પ્રુસ નીકળી જાયતો પાંચ આવે ત્યારે તો મારા રામજ રમી જાય.

નાયક—ના બીહીતો રંગલા, ના બીહીતો. ગારકણા ધારાળા ભીલ કોળીનો વેશ નથી, આતો કસબ ચોરનો વેશ છે. જગ પ્રસિદ્ધ મોટા પાંચ ચોર છે, એ ચોર મારકણા નથી; ફોસલાવી પટાવી, નજર ચુકાવી, કપટ કરી, જુહું બોલી છેત્રી ખાનારા છે. એ પાંચ ચોર આ વેશમાં આવશે. તું બીતોમાં; ધબરાતોના.

રંગલો—ભલે ભાઈ ભલે. બોલોરે મારા બેટા બોલો, ભલે ભાઈ ભલે; વગાડો ભુંગળો તમે ગધા લોક ધેં ધેં ધેં.

ગોલા આવેછે તેની મેળણી—ગોલા રાણા આવેરે, બાંયણી મુસળું લાવેરે, બનીહો ગોલા રાણા આવેરે બાંયણી મુસળું લાવેરે. એસા થૈ તા થૈ. ભૂંગળો ધેં ધેં ધેં.

પાંચ ચોરનો વેશ.

એ ગાળા ગાળી કરતા આવે છે.

ગંગો—જાની સાલા ચોર, સાલા લુચ્ચા, છાકટા.

જેઠો—જારે સહરા, તું ચોર તારો બાપ ચોર, તા-
રો દાદો લુચ્ચો, તારો બાપ છાકટો.

ગંગો—એક લાત મારીશ તો દાંત પડી જશે.

જેઠો—એક થપાડ મારીશતો પગ ભાગી જશે.

ગંગો—અલ્યા, આવ એક વાત કહું.

જેઠો—પેલા કામમાં કટલું મળ્યું. ચાલ પીઠામાં
જઇ દારૂ પીએ.

નાયક—અલ્યા ઓ તમે કોણુછો? ને આ શું કરોછો?

ગંગો—અમે ગોલા રાના છીએ; ગોલા લડાઇ કરી-
એ છીએ.

નાયક—ગોલા લડાઇ તે શું?

ગંગો—માહોમાં જુદું જુદું લોકને દેખારવાને લ-
ડીએ, વાતો કરતાં ગાલો દઇએ ને ધપ્પા મુકી કરીએ ને
ગાંહેથી એકના એક.

નાયક—તો તમે ગોલારાણા કેમ કહેવાયા?

ગંગો—જગડસંઘ રાજાના દરબારની ગોલીઓના
અમે છોયા તેથી ગામમાં ગોલારાના કહેવાઇએ ને દરબા-
રમાં બવાસ કહેવાઇએ. અમે ધંધામાં ચોર ગણાઇએ.
ગોલાનો ભરોસો કોકને પડે નહિ. ડાંગર ભડવામાં ચોરી-
એ, બાંડવામાં ચોરીએ, ઝાડકવામાં ચોરીએ, માલ વેચવા-
માં ચોરીએ, એવા અમે ગોલારાના.

રંગલો—છીટ, છીટ, દુર જાઓ, યુ ઢેમ ચોર ગદા
લોક.

નાયક—રે છાનો રહે રંગલા. ને પુછવા દે. આ-

લ્યા ગોલા પણ તમારામાં કોઈ સારા આદમી ખરા કે બધાજ ખરાબ.

ગોલો—હોવે કોઇ ભલા ભગને છે. આ પેલો નારણ ગોલો શાવકાર છે. પણ નાયક બામન વાનીઆને બીજી ઉંચ વનમાં પન ગોલા ગોલી ઘનાં છે.

નાયક—શું ગોલારાણા તે નાતોમાં પણ ગુસ્યા છો કે ?

ગોલો—હોવે અમે જેમ નાતે ગોલા તેમ તે સ્વભાવે ગોલા. જે વહુને મારે ને ભાંડે તે ગોલા કહેવાય. જે વરને ભાંડે અને વાત કરતાં છોકરાંને ભાંડે તે ગોલી રાંડ, મુવા, ને રાંડના, ને રોયા, ને પાધડી બળ્યા, ને આંધળા ને ઢળ્યા ને પીટયા, એવા એવા ને એથી ભુંડા બોલ જેને મોડે સદા વસી રહ્યા છે તે ગોલા. તમારે ગોલીની ગાલ સાંભળવી છે ? પણ ભુલ્યો આ સભામાં ન બોલાય

નાયક—વારૂં થોડો નમુનો તો દેખાડ અલ્યા ગોલા.

ગોલો કુદે છે. હાથના ચાળા કરે છે, ને રંગલો તેની જોડે કુદે છે ને બહુ ગાય છે—મારી ગોલી આવેરે, ગાલો ભાંડતી આવેરે, લડતી વઢતી આવેરે, મારી ગોલી આવેરે–એસા થઇ તા થઇ.

હાથમાં ધોડો લેઇ ઢોકલી અને તેની જોડે તેનો છોકરો આવેછે. ગોલી છોકરાને નવડાવતી હોય તેમ કરેછે ને બબડે છે. એટલે તેની નણંદ ઠીકરી પાછળથી આવી પુછેછે–"અલી કેમ એને નવડાવેછે? એટલે ઢોકલી જવાબ દેછે કે એના રોયા બાપનું અસ્નાન કરાવું છું. ઠીકરી કહે કરાવને રાંડ તારા ભાઈનું અસ્નાન, મારા ભાઇને સીદ મારેછે, રાંડ છેનાલ. ગાલાગાલી ખુબ લડેછે, ને ગંગો બુધું

લેઇને મારવા દોડેછે એટલે ણને નાસી જાયછે.

નાયક—અલ્યા જેઠા તારી બાયડી કેમ ન આવી? કુંવારો છે?

જેઠો—મારી બાયડીને ઓળખાવું સાંભળ—
વનમાલીદાસની દીકરી, ને ઝેરબાઇ નામ;
સાડા ચારનું પલ્લું, ને મસાણપૂર ગામ.

નાયક—તો શું તું લાકડામાં પરણવાનો?

જેઠો—પણ અમારે તો નાતરે ગળે, એક કાઢીએ ને બીજી ઘાલીએ. તાલીઓ પાડી ગાયછે—અમે લગને લગને કુંવારા લાલ તનમન મચકો કારેલી. અમે નવી નવી લાવીએ લાલ તનમન મચકો કારેલી. એટલે "પકડો પકડો" એમ પાછળથી બુમ પડેછે, ને ગોલા નાસી જાયછે.

ગવૈયા ગાયછે— એકવાર રામ રામ બોલો, રે ભાઇ. એકવાર રામ રામ બોલો; પેલી નવાપરાની સોનારણને લેગયો ગોલો; રે એકવાર રામ રામ બોલો. સોની ભાઇ તો દરીઆદ ગયા ને મુકવા લાગ્યા પોકો; ત્યારે ટોપીવાળે સગન કરીને બોલાવ્યા લોકો રે એકવાર. સોનારણ કહે ડોસો ન ગમે જુવો મુવાના ડાચાં; ગાયે એને તાલ પડીછે, નથી બોલાતી વાચા. એકવાર. મને જુવો નવ જોબન વેશે, એને દેખી ઠચ્ચર; ડોળ દેખીને ભડકા ઉઠે, કેમ સહેવાએ જચ્ચર. એકવાર છતે ધણીએ બળે છાતડી, વેહું રંડાપો આગ; ઘરડા વરને પરણાવે, તેને મોટા દેન્તે ડામ. ભાઇ એકવાર. સાહેબને ગન દયા આવીને, વિચાર મનમાં કીધો નવો કાયદો આડે આવ્યો, ને લાઇકારટથી બીધો. એકવાર. સોની કહે સાહેબ વચાડ કડોને, રાન કેમ કહે છે ડોહો; બે ધીનો શીડો ચપાડું ને લાડવો ગળું મોટો. એકવાર

એટલામાં તો ચક્કરી આવીને, ડોસો પડિઓ ભાંયે; સોનીડા ઉપાડી ચાલ્યા, રામ બોલો કેતા જાય. એકવાર. તા થૈ. તા થૈ. ધેં ધેં ધેં.

એટલે પડદામાંથી સોની આવેછે. (માથે પાઘડી, ખાંધે મેલી પીછોડી, નાનું પોતીઉં ને તે ઉપર રૂપાનો કંદોરો પહેરેલો ને ગંદે લુગડે વીટાળેલો કાંટો, સાંડસી, ચીપીઓ વગેરે બગલમાં મારેલાંછે.)

સોની—સકળ સંસાર રીઝાવીએ, ઘડીએ નવા બહુ ઘાટ;
સોની વીણ સોના તણો, કોઈ ન પુછત વાત.
નારી રાખે નેહ ઘણો, વળી જે જન અજ્ઞાન;
સોના વીણ સંસાર સહુ, દીસે જેમ સમસાન.
સોનું મારે ને સોનું તારે, સોનુ પમાડે માન;
સોના પાછળ દુનીઆ ધાયે, જેમ રોટલા વાંસે સ્વાન.
સોને શોભે દેહડી, ને સોને શોભે વસ્ત્ર,
સોનું વહાલું સર્વને, ને સોનું ખપે સર્વત્ર.

હે ભાઇ નાયક એવું જે સોનું તેના ઘાટ ઘડનાર હમે સોની મહાજન કહેવાઇએ. જગતમાં ત્રણ મોટી મોહની છે–'જર જોરૂ ને જમીન, એ મળવાની કરે સૌ આશ'. જે ઘેર સોની ના સાંચરે, તે ઘેર સદા રહે શોક; સોનીડા મફત કામ કરે, એમ માને મૂરખ લોક. સોની મહાજન ટાચકા, રાત પડે ગુજરાત કા, ટીલા કરે સાણુકા, ને સોના ચોરે બાણુકા. રે નાયક રાતે સૌને સુવાનો વખત ત્યારે સોનીને ઘડવાનો વખત એનું કારણ મનમાં સમજી લ્યો. સોનું ચોર્યા વના સોની જીવી શકે નહિ.

નાયક–કેમ અલ્યા ઓગ બોલેછે? શું ઘડામણ નથીલેતા?

સોની—ઘડામણ પર રહેતા હોઇએ તો, ઉજળા વા-

જળા ફરીએ શેના, ઘર કયાંથી બાંધીએ, બાયડી કયાંથી પ-
રણીએ ? અમે પાકા ચતુર ચોર કહેવાઇએ.

નાયક—તમે સોનું ચોરો તે ઘરાક ન જાણે !

સોની—એ જાણે ન જાણે એમનું એમજ તો, રાંડે
જણ્યા સઘળા સરખા એટલે કરે શું. એક સોનીને કાંઠે
ને બીજો લાવે તે પણ તેવોજ ત્યારે શું કરે. ઘરાક જ-
ણદાર હોય તો ઝાઝું ફાવે નહિ પણ છેક કોરાતો ન જ-
ઇએ. સોનારણને જોઇએ સાંકળાં, સોનારણને જોઇએ કડાં,
સોનારણને જોઇએ કસુંબા સાળુ, ને કસબી લુંગડાં તે ધ-
ડાગણુમાંથી ન મળે.

નાયક—પણ તે સાટે પાપમાં પડો કેમ.

સોની—બામણ જમાડી પાપ બામણને ગાયે નાંખી-
એ. બગીબારસ કરીએ; પુનદાન કરીએ, જત્રા જઇએ
પછી શું ? કેમ નાયક ડોકું કેમ ધુણાવો છો, બોલો
બોલું શું છે ?

નાયક—તો તમારામાં કોઈ સાચા હશે કે નહિ ?

સોની—આવડી મોટી દુનીઆ પડી છે તેમાં કેમ
નહિ હશે ? હશે. વાર હવે મારી સોનારણ આવે તેને મે-
ળવી દેજો. ગવૈઆ ગાય છે—અનીહો સોનારણનો ચટકો
ને સો રણનો મટકો જરે જરે સોનારણનો લટકો ને સો-
નારણનો દમકો જરે જરે. હું દેખું તારી વાટડીરે, મા-
થમકતી વીજળી. અનીહો હું તો દેખું તારી વાટડી જ

એટલામાં તો ચક્કરી આવીને, ડોસો પડિઓ ભાંયે; સોનીડા ઉપાડી ચાલ્યા, રામ બોલો કેતા જાય. એકવાર. તા થૈ. તા થૈ. ધેં ધેં ધેં.

એટલે પડદામાંથી સોની આવેછે. (માથે પાઘડી, બાંધે મેલી પીછોડી, નાનું પોતીઉં ને તે ઉપર રૂપાનો કંદોરો પહેરેલો ને ગંદે લુગડે વીટાળેલો કાંટો, સાંડસી, ચીપીઓ વગેરે બગલમાં મારેલાંછે.)

સોની—સકળ સંસાર રીઝાવીએ, ઘડીએ નવા બહુ ઘાટ;
સોની વીણ સોના તણી, કોઈ ન પુછત વાત.
નારી રાખે નેહ ઘણો, વળી જે જન અજ્ઞાન;
સોના વીણ સંસાર સહુ, દીસે જેમ સમસાન.
સોનું મારે ને સોનું તારે, સોનુ પમાડે માન;
સોના પાછળ દુનીઆ ધાયે, જેમ રોટલા વાંસે સ્વાન.
સોને શોભે દેહડી, ને સોને શોભે વસ્ત્ર,
સોનું વહાલું સર્વને, ને સોનું બપે સર્વત્ર.

હે ભાઇ નાયક એવું જે સોનું તેના ઘાટ ઘડનાર હમે સોની મહાજન કહેવાઇએ. જગતમાં ત્રણ મોટી મોહેની છે–'જર જોરૂ ને જમીન, એ મળવાની કરે સૌ આશ'. જે ઘેર સોની ના સાંચરે, તે ઘેર સદા રહે શોક; સોનીડા મફત કામ કરે, એમ માને મૂરખ લોક. સોની મહાજન ટાચકા, રાત પડે ગુજરાત કા, ટીલા કરે સાણુકા, ને સોના ચોરે બાણુકા. રે નાયક રાતે સૌને સુવાનો વખત ત્યારે સોનીને ઘડવાનો વખત એનું કારણ મનમાં સમજી લ્યો. સોનું ચોર્યા વના સોની જીવી શકે નહિ.

નાયક–કેમ અલ્યા એમ બોલેછે? શું ઘડામણ નથીલેતા?

સોની—ઘડામણ પર રહેતા હોઇએ તો, ઉજળા વા-

પાંચ ચોરનો વેશ.

જળા ફેરીએ શેના, ઘર કયાંથી બાંધીએ, બાયડી કયાંથી પ-
રણીએ ? અમે પાકા ચતુર ચોર કહેવાઇએ.

નાયક—તમે સોનું ચોરો તે ઘરાક ન જાણે !

સોની—એ જાણે ન જાણે એમનું એમજ તો, રાંડે જણ્યા સવળા સરખા એટલે કરે શું. એક સોનીને કાઢે ને બીજો લાવે તે પણ તેવોજ ત્યારે શું કરે. ઘરાક બ-ણદાર હોય તો ઝાઝું ફાવે નહિ પણ છેક ફોરાતો ન જ-ઇએ. સોનારણને જોઇએ સાંકળાં, સોનારણને જોઇએ કડાં, સોનારણને જોઇએ કસુંબા સાળુ, ને કસબી લુંગડાં તે ધ-ડાગણુમાંથી ન ગળે.

નાયક—પણ તે સાટે પાપમાં પડો કેને.

સોની—બામણ જમાડી પાપ બામણને માથે નાંખી-એ. અગીઆરસ કરીએ; પુનદાન કરીએ, જાત્રા જઇએ પછી શું ? કેમ નાયક ડોકું કેમ ધુણાવો છો, એમાં ખોટું શું છે ?

નાયક—તો તગારામાં કોઈ સાચા હશે કે નહિ ?

સોની—આવડી મોટી દુનીઆ પડી છે તેમાં કેમ નહિ હશે ? હશે. વાર હવે મારી સોનારણ આવે તેને મે-ળવી દેજે. ગવૈઆ ગાય છે—અનીહો સોનારણનો ચટકો ને સો રણનો મટકો જીરે જીરે સોનારણનો લટકો ને સો-નારણનો ઠમકો જીરે જીરે. હું દેખું તારી વાટડીરે, મારી ચમકતી વીજળી. અનીહો હું તો દેખું તારી વાટડી જીરે જીરે.

સોનારણ આવીને ગાય છે—અની હો પીયુડા હુંતો પાતળીરે, મારે જોઇએ સુંદર ચીર; ચેલો છેલ કરે છે ઠેક-ડીરે, જરે ભરવા જાઉછું નીર. પીયુડા હુતો પાતળીરે.

દરજી—જમડા ઝાલી જાય છે વાહાલી, હવે લાકડા-
માં જઇ પેાઢશું મારી વાહાલીરે.
લુગડાં ચોરીને ઘર ભર્યું, હવે જવું પડેછે
નાગાં મારી વાહાલીરે;
ભોગવવું મારે એકલાને વાહાલીરે.

દરજી રડે છે, અને દરજણ રડે છે એટલે પાછળથી ધુગઉડે છે કે ચેાથેા ચોર આવે છે તેને માટે ભાગ કરેા. એટલે દરજી અને દરજણ જતાં રહે છે. ને ગવૈઆ ગાય છે—અની હેા વાણીઓ વણજ કરે કે ઓછું આપીને હરખાય (બે ત્રણવાર ચડાવીને) બનીઆ સાંચે પળી પળી ને રામ લડાવે કુપ્પા. (ઉતાવલી ચાલે) એસા થૈ તા થૈ.

વાણીઓ આવી આસપાસ જોઈ કહે છે, અમે શાહુકારના બેટા, અમે શાહ કહેવાઇએ, અમને ચોરની ટોલીમાં સીદ ગેાચી ઘાલ્યા? અમે ટો વેપાડી.

નાયક—તમે વેપારમાં ચોરી કરેા કેને?

વાણીઓ—હેાવે. બેટા બહુંજ ટો. આ ધડમના દડપાડમાં જુહું ના બેારાય. વેપાડમાં કાંઇ ગાર મેર કરીએ બડા દુકાને બેહા જુહા સગ બાધયે, ધડાકને છેટકરીએ બડા. પણ તેમ મેાટા શાવકારે બડા. અમારે ભરેસે તેા દનીઆ ચાલે છે. ગાથું જવા દઇએ પણ નાક ના જવા દઇએ. દેશ પડદેશના ચૌટામાં વાણીઆની સાખ ભાડે; વટ ન જવા દે તે વાણીઓ.

નાયક—તે દહાડા તેા ગયા. હવે તેા વાણીઆ દેવાળાં કાઢી લેાકની થાપણેા દુબાવે છે. અવેજ સંતાડી દેવાળું કાઢે તે ચોર બરા કે નહિ?

વાણીઆ—અરે નાયક બેતેા બીજા, પણ સલામ

પાંચ ચોરનો વેશ.

કરૂં બાપજી મને જવા દે. પેહેલા ધાંચીને પકડ, શાવકને પકડ, ભાટીઆને પકડ, કણબીને પકડ બીજા ઘણાએ ચોર છે. બધા વાણીઆ ચોર નથી.

નાયક—બધા નહીં પણ ઘણાકતો ચોર ખરા.

વાણીઓ—વાકું ભાઇ શાહેબ ગાફ કરો ને જવાડો. લે જો દડશણ કર્યાં. એમ કહી "જે જે, શીવલવની જે, ગોકળેશ, ગોકળેશ" એમ બુમો પાડતો નાઠો.

મોટા જાડો પાડો મતબાલો નામે ચોગો દોડી આવી બુમો પાડે છે—દોડો, દોડો, ધધેકી ચાલ, કુતેકી ચાલ, દોડો, દોડો, જે બોલો.' વલકુડી વાણીઓણો, ભાટીયણો, લુવાણીઓ, કાયચડીઓ અને તેમના ભાયડા જે જે કરતા દોડે છે. ને પડદો પડે છે. થોડીવારે ભુંગળો વાગે છે ને ગવૈયા ગાય છે—અનીહો દરબારનો કુતરો આવે રે, કચેરીનો ભુંડ આવેરે, અનીહો મોટો ચોર આવેરે, અનીહો મોટા ચોર આવેરે. એસા થૈ તા થૈ. આજ તારો હુકમ ચાલે ને માને છે ગુલામરે, જેમ બાળગરના વાંદરા કરે છે સલામરે. રાજને લુટે, લોકને લુટે, ધુતે કરો ફગાઇ; જલમજોર થઇ જુલમ કરે ને કરે ઘણી લુચ્ચાઇ, (ચઢાવીને) કરે ઘણી લુચ્ચાઇ, એ કરે ઘણી લુચ્ચાઈ.તાથૈતાથૈ.

ગટકજી મેહેતો આવે છે. માથે કાળું લુગડું બાંધ્યું છે, ધુંટી લગીની નીચી ચાળનું અંગરખું પહેર્યું છે, કેર ખાંધી છે, કાનમાં લાંબી લેખણ ખોશીછે ને બાંધે કીનખાબને લુગડે બાંધેલો ગાંસડો ભેરવ્યો છે.

નાયક—ઓહો આ વેશ કેનો આવ્યો ?

મેહેતો—એ લાંચીઆ ચોરનો વેશ છે.

નાયક—તમે કોણછો ?

મેહેતો—હંરે કમબખ્ત નાયકડા તું કોણ પુછનાર! અમે દીવાન, અમે અમલદાર, અમે કામદાર, અમે કારભારી, અમે વકીલ, અમે મુખતીઆર, અમે કારકૂન, અમે મેહેતા, અમે નવીશંદા અમે મુત્સદ્દી, અમે ફોજદાર, અમે થાણદાર, અમે માગલતદાર, અમે મુનસફ, અમે ન્યાયાધિશ, અમે શીરસ્તેદાર, દફતરદાર, ચીટનીસ, જેલર, માજીસ્ત્રેટ, મુખી, તલાટી, બેલીફ, રજીસ્ત્રાર, કારકુન, એજંટ, ઇજનેર, ડાકતર, અમને ઓલખ્યા ?

નાયક—ના ઓળખ્યા સાહેબ. આપની જાત શી ? નાત કઈ ? નામ શું ?

મેહેતો—મારૂં નામ ગટક મેહેતો. અમારી બે જાત છે દરબારી ને સરકારી. એક જાતમાંથી બીજી જાતમાં જઇએ ખરા. અમારી નાતોતો બધી, વળી ગુણ કર્મ પ્રમાણે અમારાં બે તડ છે, ૧ ઘરમી અને ૨ બહારમી.

નાયક—એ ના સમજ્યા.

મેહેતો—એનો અરથ એટ્લે અમારામાં નાગરાદિ બધી જાતના બ્રાહ્મણ છે, બધી જાતના વાણીઆ છે, ક્ષત્રી છે, કાયસ્થ છે, ગરાસીઆ છે, કણબી છે, દક્ષણી છે, પરજુ છે, દરાડે વરણના હિંદુ છે, વળી પારસી, મુસલમાન, યુરોપી ને દેશી ખ્રીસ્તી (વીસવાસી,) હાફકાસ્ટ વગરે બધી નાતોના માણસ અમારી જાતમાં ભળી શકે છે.

નાયક—એતો સમજ્યો પણ માથે પાઘડીને ઠેકાણે સુવાવડી બાયડીની પેઠે કાળું કપડું કેમ બાંધ્યું છે ? ને બાંધે ગાંસડો શેનો છે?

મેહેતો—એનાં ચાર કારણ છે—એકતો અમે કાળા

વાવડીને સીરાપુરી ને તેજના જોઇએ તેમ અમને પારકા
નું ધન જોઇએ; ત્રીજું સુવાવડીનું મોત થતાં વાર નહિ,
તેમ અમારૂ થતાં પણ વાર નહિ. ચોથું અમારી જાતના
લોક ઘણી તરેહની પાઘડી બાંધે છે, ને મને તો બધાની
વતી પકડી આણ્યો છે તેથી પાઘડી ન પહેરતાં માથે આ
કાળું લૂગડું બાંધીને આવ્યો છું. બાંધે પાઘનો ગાંસડો છે.

નાયક—તો ધર્મી તે કોણ અને અધર્મી તે કોણ ?

ગટકજી—ધર્મી તે ચેલા મૂર્ખા, લક્ષ્મી ચાંલ્લો કર-
વા આવે તે વારે મોહો ધોવા જાય તે કામ કરવામાં તો
અમારા જેવા ચતુર, લખંતે ભણતે બબડદાર, પણ ચાલતે
ચલણે હાથ ન મારે, ધન ન જોડે તે જેવકૂફ નહિ અલ્યા
નાયક ! દરબાર તરફથી કે સરકાર તરફથી જે પગાર મ-
ળે તેજ લેવો. એ તો સાળા પરમાણિક કહેવાય. શું મા-
રા ભાઇ પરમાણિક થઇને અમારો ધંધો બગાડવો; એવાં
નઠારાં માણસ વધતાં જાયછે બરાં, તોપણ હજી મોટા જા-
થો અધર્મીઓનો છે. એ થોડા છે, અમે ઘણા છીએ. એનો
બધા ન્યાય, અને સુનીતિ પ્રમાણે ચાલનારા. એમાં કેટલાક
એવા છે કે લાંચ ના લે, દરબાર, સરકાર, રૈયત કે ઇર-
કોઇને છેતરી પઇસા ખાય નહિ, પણ થોડો પક્ષપાત કરે.
જેવાંને પણ અમે અમારામાં ન રાખીએ. નર્યા ધર્મીથી
એ કોઇક સારા, પણ પુરા લાયક નહિ; અમારે એમને ના
મને. વળી એમનામાં દયાળુનો ત્રીજો ઉપવર્ગ છે. તેઓ પં-
ડે ચોખ્ખા રહે, પણ હાથ નીચેના અધર્મીઓને છેડે ન-
હિ. તેનું કરમ તે ભોગવશે એમ કહી આંખ આડા કાન કરે
એ પણ અમને ગમે નહિ કેમકે સાચા ગોલા; સાહેદી
રવાની હોય તો સાચું ગોલી બરાબર કરે. વળી કેટલાક ના

ણાં ના લે, પણ ધનવાન લોકમાં વગ ચલાવી પોતાના કા-મ કરે, મોટાઇનો ભપકો કરે, ને જુલમ જરાદિક નઠારા કામ કરે. તે અમને વધારે મળતા ખરા પણ જોઇએ તે-વા નહીં. અમે તો લાગ આવે બધાંએ કરમ કરીએ.

નાયક—તમે શું અધર્મી કેવાઓછો?

ગટકજી—અમને અધર્મી તો અમારા સામા વાળી-આ કહે છે. અમે તો ધરમ ધ્યાન, ને પુનદાન મસ કરી-એ. અમારૂં કામ એકે સરકારી કે દરબારી નોકરીમાં જે તદબીરથી, જે યુક્તિથી, કાવતરાંથી, ગેરઇનસાફ કરી, જુઠું બોલી, જુલમ કરી, ઠગાઈ કરી, હરકોઈ રીતે પગા-ર ઉપરાંત પૈસો મળે તેમ કરવું; એમ જેમ વધારે ધન પેદા કરાય તેમ કરીએ. દરબારી નોકરીમાં તો પગાર થો-ડો એટલે દરબારના કુત્રા મારી જાય એવું દરબાર જાણે પણ ખરા. દરબારને ઉધું ચત્તું સમજાવીએ એટલે ચાલવા દે. સરકારી નોકરીમાં ધારતી વધારે છે, ને કોઇની ખરા-બી થાય છે; પણ તે કોઇ કાચો પોચો હોય કે, જેનું ન-સીબ ફુટયું હોય તેજ ઝલાય. ઘણાક તો તળીયાં તાઢાં કરીને બેસીએ છીએ. તેની જોડે અમે ધર્મનું ડોળ ખુબ કરીએ, બ્રાહ્મણ, જોગી, સન્યાસિ, સાધુ, વગેરેને ધન આ-પી જગાડી રાજી કરીએ; તીર્થ જાત્રા કરી ત્યાં નામના કરીએ. કાશીમાં નાગના કરીએ, ગોકુળ મથુરાં જઇ, શ્રી નાથજી જઇ, પાલીટાણે જઇ, મક્કે જઈ પુન કરીએ. સા-ગાંને નાત અને જાતનાને નોકરી આપીએ, પોતપોતાના પંથની જાત્રા જઇ ત્યાં નામના કરીએ. હલકા દરજાના કા-રકુન, ઉધરાતદાર, વગેરેને થોડું ધન મળે તેવા પણ વરા કરી, ને વરઘોડા કાઢી ભપકો કરીએ. જુવો તો ખરા

અમારો પગાર કેટલો છે ને અમારી હવેલીઓ કેવડી મોટી છે. ઘરમાં આવી અમારા ડાગીના તો જુવો. ઘરનાં બૈરાંનાં લુગડાં ઘરેણાં તો જુવો! વળી વ્યાજે મુકેલી ને સંતાડી રાખેલી દોલતની કોઇને ખબરે ન પડે. પોતપોતાની ચતુરાઇ, અને અધિકાર પ્રમાણે રળીએ. પગારથી પૈસાદાર ન થવાય ને નાના પગારવાળાની આબરૂ રહે નહીં. અજ્ઞાન લોકમાં અમારી વાહવા ઘણી થાય, અમારાં વખાણ ઘણાં થાય. પેલા ધર્મીઓ કાંઇ માણસમાં છે! વારૂ એતો બુસા, નાદાન.

નાયક—તો પાંચ મોટા ચોરમાં તમને દાખલ કર્યાછે તે વાજબી છે.

ગટક મેહેતો—એ પાંચમાં અમે મુખ્ય. પણ આ વાત જાહેર કરીશમાં અલ્યા. અમારામાં જે બધાથી પાકા ચોર છે તેઓ મોઢે મીઠા, ડાહી ડાહી શાસ્ત્રની અને સુનીતિની વાતો કરી લોકમાં ધર્મનો અવતાર હોય તેવું ડોળ દેખાડે છે. અમે ચોર ને વળી જાલમ જોર. અમેતો અધિકારી તે બરજોરીથી લોકને લુટીએ, ને મારી ખાઇએ.

નાયક—તમને લાજ શરમ નહિ?

ગટકજી—એ શું બોલો છો નાયક. આડો અવળો થ પડ્યા વના ધન જોડાય નહિ. ને અમારામાં જે હકા દરજાના છે તેઓનો સંસાર વેહેવાર પણ ચાલે નહિ. ત જાતનાને નોકરીએ લગાડવા, જેમ તેમ ધન મેળવ. એ મોટી વાત.

નાયક—જે લાંચ લેતા નથી, હરામનું મારી ખાતા ી તેમનું કેમ ચાલે છે?

ગટકજી—કરકસરથી ચલાવી લે ને ગરીબ રહે. નાત જાતમાં અમારા જેવો લાવો તેમનાથી ના લેવાય.

નાયક—તમારાથી એ ધર્મી સારા. ધિઃકાર છે તમારા હરામના ધનને. તમારા લાવાને ધિઃકાર છે; બળ્યો તમારો વૈભવ; ધુળ પડી તમારી સાહેબીમાં. માયામાં બુડેલા પ્રાણીઆ તું વિચાર કર કે તારે અહીં કેટલી વાર રહેવું છે? સાચે માર્ગે મેળવેલા ધનથી પુલાવવું ન જોઇએ તો દુરાચરણથી મેળવવાની તો વાત શી. હે નરકની બાડીમાં વસનારા દેડકા તમે પાપના ગાંસડા શીદ બાંધો છો. ઇસ તન ધનકી કોન બડાઈ; દેખત નેનમે મીટી મીલાઇ; હાડ જલે જેસી લકડેકી મેાળી બાલ જલે જેસી ઘાસકી પેાલી; આપ કે બાતર મહેલ બનાયા, આપને જનકર જંગલ સેાયા; કહત કબીરા સુન મેરે ભૈયાં; બાંપ મુએ પીછે દુખ ગઈ દુનીયાં. એ કબીરનું વચન ખરૂં છે કે ખોટું? એથી વધારે જાણવાનું એ છે કે આપણા મુવા પછી દુનીયાથી છુટાય પણ પાપથી છુટાતું નથી. તમે આ લોકમાં વિશ્વાસઘાત કરી સંસારના અને રાજ્યના

કી જાણુજો કે દેવ તમારા જેવા લાંચીઆ નથી. તમારા અધર્મે મેળવેલા પૈસા ખરચવાથી આ જગતના લોક છેતરાય, પણ દેવ એવી લાંચ લે નહિ અને છેતરાય નહિ. એવો વિચાર કરી તમારાં ધર્મી અને અધર્મી એવાં બે તડ છે તે ભાંગી બધા ધર્મી થાઓ. મોત માથે ભમતું છે. થોડા વરસમાં તમને જમપૂરીમાં ઝાલી જશે. માટે માણુસના જીવનું કલ્યાણ કરનાર પરમેશ્વર, જેનાં હરી, વિષ્ણુ, બ્રહ્માદિ અનેક નામ છે તેનાથી નિરંતર ડરી વર્તો. તમારી નોકરી સુખે બજાવો પણ સત્યને છોડશો નહિ.

જીવ તું શીવને સંભારને, મૂકી દે બીજી આળ;
ઘડી એક નિસરે સોના સમી, શીરપર ફરેછે કાળ. જીવ૦ ૧

આંખ તણો રે ફરકડે, ઘડીએ વરશો થાય;
મૂરખ મનમાં નથી જાણતો, ઘડીએ ઘુંટ ભરાય. જીવ૦ ૨

જળ છે કામના હાથમાં, નાંખતાં કેટલી વાર;
મોહ પામી વિંટલાઈ રહ્યો, કેમ ઉતરશો પાર. જીવ૦ ૩

જેવું મોતી રે ઓસનું, એવો ખોટો સંસાર;
દેખાઈતું રે રળીઆમણું, ખરતાં કેટલી વાર. જીવ૦ ૪

જેવા કેળના થાંભલા, તેવો સકળ સંસાર;
જેવા ધુમાડાના બાચકા, જેવું વખોવ્યું વાર. જીવ૦ ૫

સંજોગ નદીને નાવનો, એવો સકળ સંસાર;
પછે કોઇ મળે નહિ, જ્યારે ઉતરીઆ પાર. જીવ૦ ૬

સમણું લાધ્યું રે ઉંઘમાં, પામ્યો લીલા વિલાસ;
જાગ્યો ત્યારે દેખે નહિ, અંતે થયો નિરાસ. જીવ૦ ૭

પ્રપંચ કરી ધન જોડીયું, લક્ષ્મી લાખ કરોડ;
મરતી વેળાએ માનવી, કેઠનો કંદોરો છોડ. જીવ૦ ૮

ગયા રાણા ને રાજીઆ, મૂકી ગરથ ભંડાર;
તારૂં આયુષ રે અલ્પતું, શાને કરે શીર ભાર. જીવ૦ ૯

ડાટયુ સાટયુ રે સર્વે રહ્યું, ન થઇ કર્મથી છુટ;
અસત મારગે સાંચર્યો, મેળવી તેં બહુ લુટ. જીવ૦ ૧૦

મારૂં મારૂં કરી માનીયું, તારૂં નથીરે કોય;
આપ સ્વાર્થે સૌ મળ્યાં, મનમાં વિચારી જોય. જીવ૦ ૧૧

કોનાં છોરૂ કોના વાછરૂ, કોના માને રે બાપ;
અંત કાલે જાવું એકલા, સાથે પુન્યને પાપ. જીવ૦ ૧૨

સુક સોનારે પાંજરે, રત્ન જડીઆં છે નંગ;
મુરખ મનમાં નથી જાણતો, ઘડીમાં સાથે ભંગ જીવ૦ ૧૩

પોપટ ભણતોરે પાંજરે, સામો ઉભોરે મંજર;
મુરખ મનમાં નથી જાણતો, ઝડપતાં કેટલીવાર. જીવ૦ ૧૪

કાળ સીચાણો સીર ભમે, મુરખ કરે પ્રપંચ;
ઓચીંતો તુંજને મારશે, વણુસરશે સઘળા સંચ. જીવ૦ ૧૫

પાંચ ચોર કેડે પડયા, લુંટે દિવસને રાત;
મૂરખ મનમાં નથી જાણતો, તારે કોનો સંઘાત. જીવ૦ ૧૬

ગટક મેહેતો—રે ભાઈ નાયક એ પાંચ ચોર કયા! અમે જગતને લુટીએ ને અમને એ લુંટે માટે એ ચોરના ચોર કહેવાય. એ પાંચ ચોરને મારે ઓળખવા જોઈએ.

નાયક—તમારે હાથે કાળાં કરમ કરાવનારા એ પાંચ ચોર છે, ને જ્યાં સુધી એ ચોરને પકડી કેદ કરશો નહિ ત્યાં લગી તમે દુરાચરણી રેહેશો, ત્યાં સુધી કુકર્મ કરતા અટકવાના નથી. એ ચોરના ચોરમાં ૧ લોભ, ૨ સ્વાર્થ, ૩ મત્સર, ૪ કામ, ૫ અજ્ઞાન એ પાંચ મુખ્ય છે. એ પાંચે કાયા ગઢમાં રહે છે. એમની જોડે સિપાઇ જ-

બરા ને ઘણા છે. ક્રોધ, કુબોધ, દુરાગ્રહ, કુબુદ્ધિ, અદેખાઇ, વેર, વખાણ, કુસંગ, કુતર્ક, કુવ્યસન, કૂળભોટાઇ, આળશ, નિશો, કપટ, અસત્ય, વેહેમાદિ, શૂરા જોદ્ધા એમની ફોજમાં છે. એ પાંચ ચોર અને તેમની ફોજ તમને આડી વાટે લઈ જઇ ભુલા પાડે છે. એમને જીતવાને વિવેકબુદ્ધિ અને સાત્વિક ગુણ ઈશ્વરે આપ્યા છે. તેનો તમે અભ્યાસ કર્યો તેથી તેઓ તમારામાં નબળા પડી ગયાછે. પાંચ ચોરનું બળ તમારા હૃદયમાં અન્યાયથી વધી પડયું છે તેથી અધર્મ માર્ગે ફુલાતા ફુલાતા ચાલો છો. એ પાંચ ચોરનું સામટું એક નામ માયા છે, ને બીજું નામ કળી છે. તમે કળીના દૂત છો. એ પાંચ ચોર કબજામાં ન રહેતાં છુટા પડેલા હોયછે ત્યારે તેઓના ચંડાળ ગુણ છે, અને જ્યારે તેઓ કેદમાં હોય છે ત્યારે બરોબર કામ કરે છે. તમારામાં એ છુટા પડેલા છે તેથી તમે ચંડાળપણાને પામ્યા છો. તેથી તમારી દેવ પૂજા, તમારી માળા, તમારા જપ, વ્રત, જાત્રાદિ વ્યર્થ છે, કેમકે તમારાં મન એ ચંડાળોએ અપવિત્ર કર્યાં છે; તમારૂં મન મેલું છે, તમારી અંતઃકરણની આંખો ફુટી છે. ગંગાસ્નાન ને જમનાપાને તમે શુદ્ધ થતા નથી. તમે અભડાયલા છો એ ચંડાળ ચોરોએ તમારા જીવને ઘેર્યો છે.

કાયા નગરીમાં ઘેરીઓ, લુટે ઠારો ઠાર;
મોતે દરવાજા રોકીયા, રૂંધાણા દસે દ્વાર. જીવ૦ ૧૭

ધર્મીનું ડોળ કરી ચાલતો, ધરતો ફદીઆમાં ગંઠ;
ફાટી આંખે સામુજુવે, જ્યારે રૂધાણો કંઠ; જીવ ૧૮

નકટ મુઢમતિ ગટક મેહેતાને ગાથી કાંઇ બોધ લાગ્યો નહિ ને તે શિવોહં, શિવોહં, બોલવા લાગ્યો.

નાયક—રે પાપી, રે દુષ્ટ, રે નરકમાં તરફડતા કીડા! તું શિવ કેમ હોઈ શકે? તું શિવ નથી. તું ખરો ભગત હોય નહિ. જો તું ધરમી હોય તો અધરમ કેમ કરે? તુંતો દુરાચરણી, અપરાધી, પાપી જીવ છે. તને જમડા ઝાલી જશે ત્યાર પછી તું પસ્તાઇશ. મરતાં સુધી તું પાપ અને પાખંડ કર્યાં કરવાનો. તારૂં હૈયું કઠણ પત્થર જેવું થયું છે.

જમના દુતે આવી પાછળથી ગટક મેહેતાની ગરદન ઝાલી. તેઓ તેને ધક્કા મારતા પકડી લેઈ જાયછે. ગટકજી ગળામાંથી બરાડે છે.

ગવૈયા શિખામણનું પદ ગાયછે—(રાગ ખમાયચી જીલ્લો, ત્રિતાલ ખ્યાલ. નારાયણ નરસિંહ નરોત્તમ પુરષોત્તમકો ધ્યાન ધરો, એ રાહે.)

'હે પ્રિય મિત્રો પ્રભુ આજ્ઞાઓ, મનકર્મ વચને માનોરે
સત્ય વચન, સતધર્મો ચરણો, સત્કર્માનુષ્ટાનોરે;
સદા પ્રભૂ ચરણે અભિનંદન, એ છે મુખ્ય વિધાનોરે ૧
પરધન પરદારાની ઈચ્છા, પરહિંસાનાં પાપોરે;
નિષેધ કિધોછે એ કર્મોનો, તે નવ તમે ઉથાપોરે. હે૦ ૨
તૃપ્તિ નથી તૃષ્ણાની થવાની, તૃણવત તેને માનોરે;
શુભ કર્માચરણોથી તમને, મળશે બહુ સનમાનોરે હે૦ ૩
વિષય તણા વિષવત રસ તમને, અતિશય સરસજ લાગેરે;
તેજસરસ તે નિરસ થઈ, નિશ્ચય ઉર દંશો વાગેરે; હે૦ ૪
કામાદી પડ રિપુછે મોટા, વશ જો તેને થાશોરે;
જગકર્તા કોપાશે અંતે, અધમ ગતીએ જાશોરે; હે૦ ૫
રહેણી વિના કહેણી મિથ્યા છે, જળવીણ જેમ ખીજ વાવોરે.

આલાભ્યંતર શુદ્ધ ક્રિયાથી જનમ તણો લ્યો લાહવોરે. હે૦ ૬

તુચ્છ વિષયના ભોગ તજીને, પરમ તત્વને જાણોરે;
તુષ્ટમાન જગદીશ થઇને, કરશે અતિ કલ્યાણોરે. હે૦ ૭

કરણી તેવી પાર ઉતરણી, એજ નિયમ છે સાચોરે;
ક્ષણિક સુખો છે વિષય ભોગનાં, નવ તે ઉપર રાચોરે. હે૦ ૮

અવસર વિત્યો ફરી નહિ આવે, ચિત્ત વિશે વિચારો રે;
વિષમ ગતિ છે કાળ તણી, પરમેશ્વરને સંભારો રે. હે૦ ૯

આ જગતમાં જનમ ધર્યો જે, તે પરિણામ જવાનો રે;
કૃતી પ્રમાણે પ્રભુની પાસે, નિશ્ચય ન્યાય થવાનોરે. હે૦ ૧૦

અંગ પંગુ અશક્ત નિરાશ્રિત, રોગી જનને પાળોરે;
અન્ન વસ્ત્ર ઔષધ આપીને, દુખ તેઓના ટાળોરે. હે૦ ૧૧

નીતિપાળી ભક્તિ કરશે, તે પ્રભુને મન છે વ્હાલોરે;
નિર્મલ અંતઃકરણ કિધા વિણ ઢોંગ ન કરવો હાલોરે. હે૦ ૧૨

ચિત્ત શુદ્ધ કરવાનો સાચો, સદાચાર છે પાયોરે;
દાંભિક વિધિના વેશ થકી, વિશ્વે ન જશે વાહોરે. હે૦ ૧૩

આત્મવત સહુ પ્રાણી ગણિને, સદા કરો ઉપકારોરે;
પ્રભુ આજ્ઞાનો એજ સાર છે, તે નિત ચિતમાં ધારોરે. હે૦ ૧૪

કૃપા નિધિ પ્રભુની કરણા વિણ, અર્થ નહીં સરવાનોરે;
પરા ભક્તિનો માર્ગ ખરો છે, ભવસાગર તરવાનોરે. હે૦૧૫

આ ઉપદેશ તમે ઉર ધારો, ઉત્તમ પદવી પામોરે;
કૃપા સિંધુ પ્રભુના શુભ ચરણે, મનની વૃત્તિ વિરામોરે. હે૦૧૬

અમારે ત્યાંથી નીચે પ્રમાણે ચોપડી-ઓ મળશે.

ચોપડીઓનાં નામ.				રૂ. આ. પા
વિવાહવિધિ...	...	...	...	૦–૮–૦
કરસનદાસ મુળજી ચરિત્ર	...	...		૦–૮–૦
ટુંકી કહાણીઓ ભાગ ૧ લો	...	....		૦–૮–૦
ભાગ ૨ જો	...	...	...	૦–૮–૦
પાર્વતી કુંવર આખ્યાન	...	...		૦–૨–૦
બોધવચન ...	...	...	...	૦–૨–૦
ઈંગ્લાંડની મુસાફરી	...	...	...	૦–૧૨–૦
દુર્ગારામ ચરિત્ર	...	...	...	૧–૦–૦
ભવાઇ સંગ્રહ	...	...	...	૧–૮–૦
સધરાજેસંગ	...	...	...	૧–૪–૦
ઇંગ્લાંડનો ઇતિહાસ	...	...	...	૧–૪–૦
વનરાજ ચાવડો	...	...	...	૧–૮–૦
સાસુ વહુની લડાઇ	...	...	...	૦–૧૨–૦
જગત્ પ્રવાસ	...	...	...	૨–૦–૦

નિશાળોમાં ચાલતી ચોપડીઓ.

ગૂજરાતનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ	...	...	૦–૦–૯
વ્યુત્પત્તિ પ્રકાશ	...	...	૦–૨–૦
ગૂજરાતી ભાષાનું નવું વ્યાકરણ...		...	૦–૧–૬

ઉપરની ચોપડીઓ અમારે ત્યાંથી તથા આર્યોદય પ્રેસમાંથી મળશે.

આસ્તોડીઆ ચકલો
અમદાવાદ
} રમણભાઇ મહીપતરામ